

FRANÇOIS DE PIERREFEU

i

LE CORBUSIER

**SAVREMENA KUĆA
DOSTOJNA LJUDI**

IZDAVAČKO PREDUZEĆE

„GRAĐEVINSKA KNJIGA“

BEOGRAD — 1956

Naslov originala:
FRANÇOIS DE PIERREFEU
et
LE CORBUSIER

LA MAISON DES HOMMES

Preveo
Ing. Mihailo Đurović

Redaktor
arh. Branislav Kojić

Za preduzeće odgovara
Ljubica Jurela,
glavni urednik

Tehnički urednik
Kaja Draganić

Korektor
Miodrag Marinković

TEKST

Uvod

PRVA GLAVA
Čas građenja

DRUGA GLAVA
Za koga graditi

TREĆA GLAVA
Kako graditi

ČETVRTA GLAVA
Majstor graditelj

PETA GLAVA
Za koja vremena graditi

ŠESTA GLAVA
Graditelji

SEDMA GLAVA
Reditelj

S L I K E

Ljudi stanuju rdavo.

Jedno novo društvo stvara svoje ognjište.

U duhovima vlada pobrkanoš; nepopravima greška se može učiniti.

Ljudi se muče da pronađu čudovišta primamljiva lika :
vrtne gradove,
satelitne gradove.

Ne uzimaju se u obzir crte terena, crte ljudi i vidovi rada, inače bi se došlo na pomisao o ovim trima „saobraznim“ realizacijama :

zelenom gradu,
linearnom industriskom gradu,
oživljenom selu.

Evo kako bi izgledalo pravilno iskorišćavanje tla u francuskom šestouglu.

Izvojevanje „bitnih radosti“.

Pakt sklopljen sa prirodom,
I priroda se zakupljuje sa stanom.

Majstor graditelj.

Stogodišnje tekovine nauke izvršile su arhitektonsku revoluciju. Samo je jedna reč dovoljna da revolucija bude stvarnost.

Arhitektonsko jedinstvo je proizvod „doktrine građevinskog fonda“ koja uravnotežuje :

zakon broja i
zakon sunca
sa topografijom.

Reditelj.

Modeliše gradove,
Utvrdjuje tip „izgrađenih zapremina“,
Određuje „statut terena“,
Iskorišćava mogućnost pejzaža,
Oživljuje predeo, pokrajinu i zemlju,
Koristi umetničko i istorisko nasleđe

UVOD

Dva su potpisa na ovoj knjizi, a mogla bi biti i tri...

Treći, najpozvaniji, bio bi potpis doktora Pjera Vintera, humaniste naše družine, one stare družine koja se posle Prvog svetskog rata okupila oko *Esprit Nouveau*-a, a koja je kasnije uređivala časopise *Plans* i *Prélude*, sa namerom da otkrije i nekima pomogne da shvate korene jedne politike i jedne ekonomije sazdane prema realnom čoveku.

Ali su ljudi, u to doba, bili gluvi ili nisu želeli da čuju...

Ovoga leta godine 1941, Vinter je u Parizu, Korbizije i ja smo u Višiu, ali za misao i prijateljstvo nema »demarkacione linije«; družina bi mogla da nastavi svoj rad i on bi možda bio koristan zemlji.. Opišimo stoga kuću dostojnu ljudima, onu vidljivu koja će ovaplotiti duhovnu kuću.

Korbizije i ja gledamo na tu kuću istim očima, možemo zajedno da je i obiđemo, iako smo joj prišli sa tako udaljenih tačaka na vidiku i putevima tako različitim.

Ali u tome baš i jeste najvažnije: Kuća dostojna ljudi je zborna mesto...

Zadržimo svaki svoju taktiku i svoj hod. Korbizije svoju osetljivost prema potrebama srca i hitrinu svoga plastičnog izražavanja, a ja sputan posrednim prilaganjem stvari, svoje sporije kretanje.

Korbizijeovi crteži neće ilustrovati moja izlaganja, niti će moja izlaganja objašnjavati njegove crteže: biće to dva toka misli, svaki na svojoj posebnoj putanji, i svaki izražen na svoj sopstveni način.

Ali će čitalac, nadam se, na stranicama obe partiture, osetiti rađanje i potvrdu jednoga kontrapunkta koji nije proizvoljan. Ponekad, usput, čitalac će se zaustaviti na nekom mestu sinteze, na utoku kakve šeme koja će natkriljavati prozu i crteže. A ako mu te slike ostanu u sećanju, naš rad neće biti uzaludan...

F. de P.

Viši, 12 jula 1941.

PRVA GLAVA

ČAS GRAĐENJA

Poduhvati u razdoblju između dva rata

Proteklo je više od dvadeset godina otkako su, sa svih govornica Francuske, najmerodavniji glasovi počeli proklamovati ovu misao: »Trebalo graditi nove kuće, budućnost rase zavisi od stanovanja«.

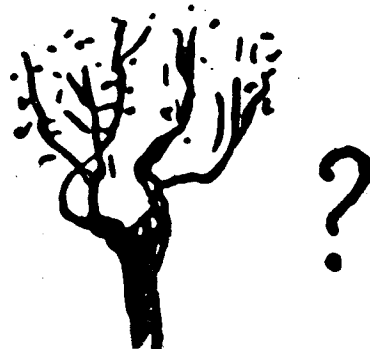
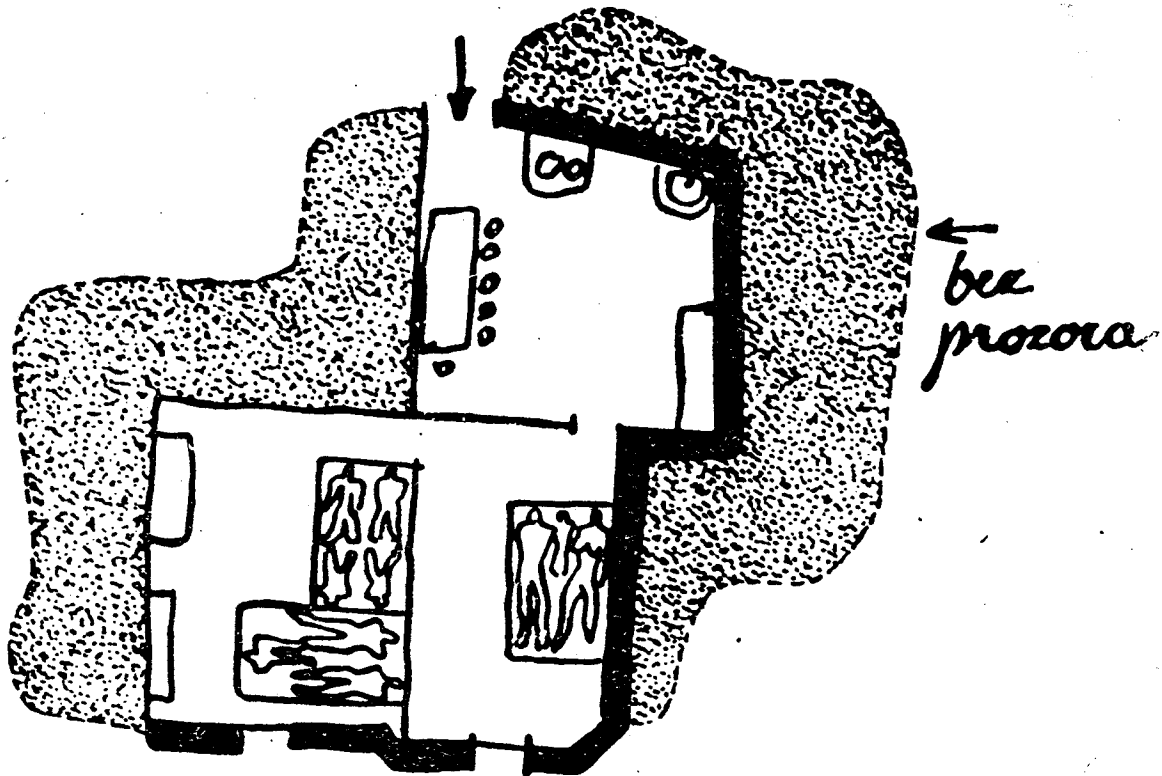
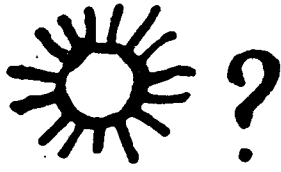
Nepobitna istina! Milion i po mrtvih, palih po poljima na severo-istoku zemlje, izbačeno je fizički iz lanca nasleđa. Njihove žrtve nametnule su preživelim prvorazrednu dužnost da što zdravijim i što mnogoljudnijim porodicama obezbede stanove i udobnosti.

Međutim, iako su svi bili usvojili ovo načelo, čas građenja nije nikada kucnuo...

Jer trebalo je, prethodno obnoviti opustošene krajeve; zatim, snažnom materijalnom opremom učvrstiti osvojenu zemlju Maroka; a onda, modernizovati naše kolonijalne posede; pa stvoriti liniju Mažino. Najzad, trebalo je ponovo se naoružati...

Tako da su radnik i seljak, jedan u svome ćumezu a drugi u svome oronulom seoskom domu, stalno čekali na ispunjenje svečanog obećanja koje je svaka zakonodavna skupština, dolazeći na vlast, obnavljala obećavajući da će ga ona izvršiti. I tako sve do dana kada je ljudima, čije je strpljenje doteralo

.....Ljudi stanuju rdvao, to je duboki, pravi uzrok sadašnjih poremećaja.

Anketa koju smo sprovedi na časovima crtanja u nekim osnovnim školama u Lionu otkrila nam je tajnu živih grobnica.
U ovom slučaju, deset lica stanuje na 33 m².

do kraja, bačeno kao zalogaj ono što u dubini svojih želja nisu tražili, bar ne onako odlučno kao stan, a to su visoke nadnice i obilan odmor. Dragocena dobra, svakako, i stečena, u mnogim slučajevima, sasvim opravdano; ali se do njih dospelo pre-vremeno i, sama po sebi, bila su nedovoljna da za sobom povuku nužan preobražaj domaćeg života i da u dom namesto suprotnosti i usamljenosti koje je u sebi on krio, unesu red, plodnost i radost.

Položaj pobeđenog

Pa kad je tako, da li bi ono što u doba obilja nije uspela da ostvari jedna vlast koja nije imala istinskih tereta, smela pokušati druga jedna vlast sa dna poraza, kad petina naših odraslih ljudi čami u zarobljeništvu, kad nam najčistiji deo naših nacionalnih izvora nije više pod rukom, kad brodovi natovareni stranom robom ne pristaju više u našim pristaništima?

Ne, bez sumnje, ne mislimo da bi u ovo doba trebalo, širom čitave zemlje, početi savijati gvožđa i mešati malter. Međutim, sme se, bez ikakve obmane i zavodačenja prostodušnih tvrditi, da je čas građenja najzad kucnuo.

Pogledajte: ogromna ukorenjena masa interesa i sebičnih veza, združenih sa hrpom predrasuda, teorija i sistema koji su im bili saučesnici, srušila se ne pokopavši pod svoje ruševine ni moral zemlje ni njene žive snage. Jednodušna volja za obnovom ovaplotila se u jednoj novoj državi, kojoj su okolnosti, nezavisne od nje, postavile neumitan ali, možda, sudbonosan rok da odredi svoj položaj i obeleži svoje planove.

Čovek je proizvod sunčane energije (de Broglie).

Nije vetar povio ovo drveće; ono se odazvalo pozivu svetlosti.

Sudbonosna povučenost

Ono što naraštaj pobednika nije mogao ostvariti, kad je svet pun strepnje motrio šta će se roditi pod brestovima i topolama na obalama Sene, mislim na pravu doktrinu čovekovog stana, saobraznu tradicijama Zapada, kao i novim uslovima koje je stvorila intenzivna primena mašina, — zahteva se da u senci svoje povučenosti preduzme naraštaj pobeđenih i da u tome uspe na dobro čovečanstva.

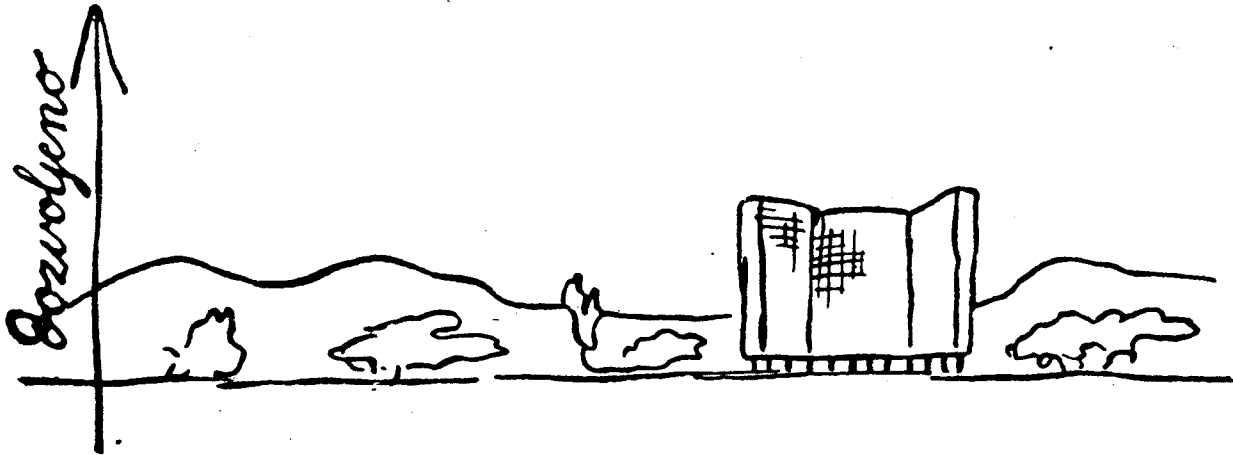
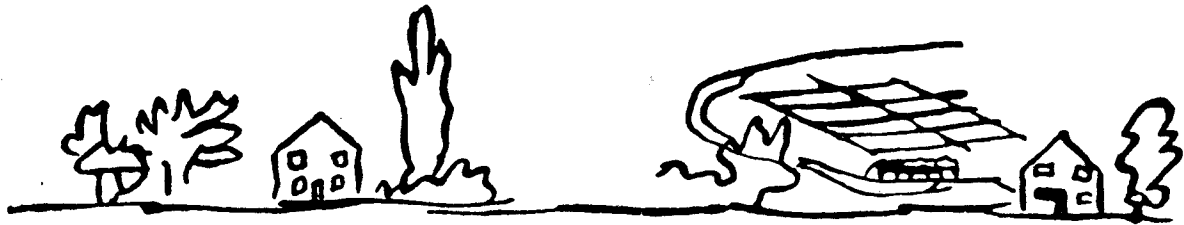
Tome će doprineti, više nego ma šta drugo, sticanje svesti o prvom stanju »građevinskog fonda« Francuske, što bi kao polazna tačka omogućilo izradu skladnog i potpunog plana u cilju preuređenja toga fonda. Jer stan i radne prostori, kao i njihovi uzajamni rasporedi, ne samo uokviruju sa svih strana život jedinke i društva, već pronicu u taj život duboko, prožimaju ga i boje na hiljadu raznih načina, među kojima su neki osećajni a drugi racionalni; stan i radne prostori raspolazu tako nečuvenom moći da uliju svako raspoloženje, počev od očajanja i mržnje pa sve do radosti koju pruža stabilnost, do kolektivnog oduševljenja i do podviga uskrsavanja.

A kakvo je sadašnje stanje građevinskog fonda Francuske? Iz jednog kratkog pregleda, kad se sagleda u pravoj svetlosti, videće se koliko je ono teško, ako ne i tragično.

Beda rdavo nastanjenih

U samom Parizu:

Dvesta hiljada porodica stanuje u kućama proglašenim za smrtonosne;

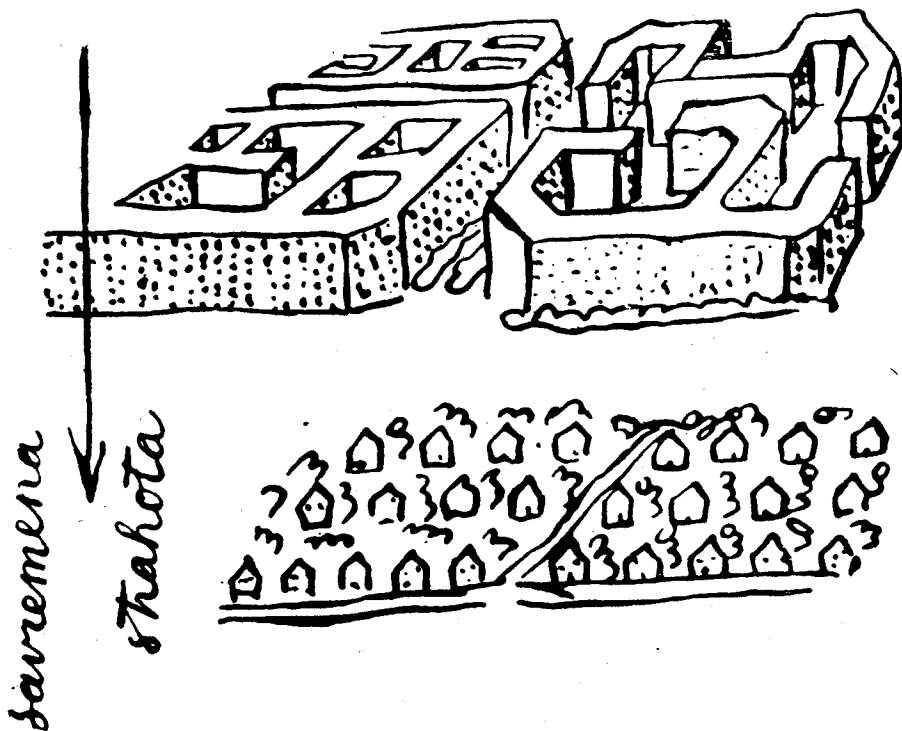
1. Kuća među svojim drvećem;
2. Kuća okružena njivama;
3. Visoka kuća koja nam opet pruža nebo i pejzaž.

Grad je prognao prirodu i uginuo je.

Čovek i priroda: binom koji treba uravnotežiti. Spontana težnja ka uslovima prirode, životna zadovoljstva, moralno i fizičko zdravlje, radosti koje se mogu nazvati bitnim.

Savremena strahota:

4. Pustoš gradova;
5. Usamljenost i razočarenje u vrtnim gradovima.

Deset hiljada porodica od po četiri člana, ili više, živi u jednoj jedinoj prostoriji.

U Lionu, u Marselju, u Nantu itd. računa se da je srazmera rđavih stanova slična.

Otuda, u domovima, nerodnost, promiskuitet, opterećenost: svakih pet minuta umire po jedan Francuz od tuberkuloze.

Zato što nema zgrada, nema ni pretporođajnih savetovanja, nema dečijih jasala ni obdaništa...

Zato što nema urbanizma, nema ni zelenih površina, terena za igru i sport, basena za plivanje...

Otuda je proleter, pa i radnik sa stabilnijim položajem, počeo da, putem kafanica, bioskopa, dužinom i neudobnošću transporta, propagandom preduzeća koja podrivaju moral, da gubi svoj ljudski lik.

U varošicama:

Neverovatna srazmera kuća koje se raspadaju ili rđavo održavaju. Opšta nezdravost.

Na selu:

Higijena zaista suviše zanemarena. Elektrifikacija očito nedovoljna. Otsustvo »omladinskih centara« i terena za igru koji bi oživeli varošicu. Otsustvo prostorija za skupove i zajedničku zabavu.

Otuda: dosada, bežanje sa sela, neobrađena polja. Politikanstvo i kafanske diskusije, namesto prirodnih radosti i duhovne i moralne kulture.

U zemlji posmatranoj u celini:

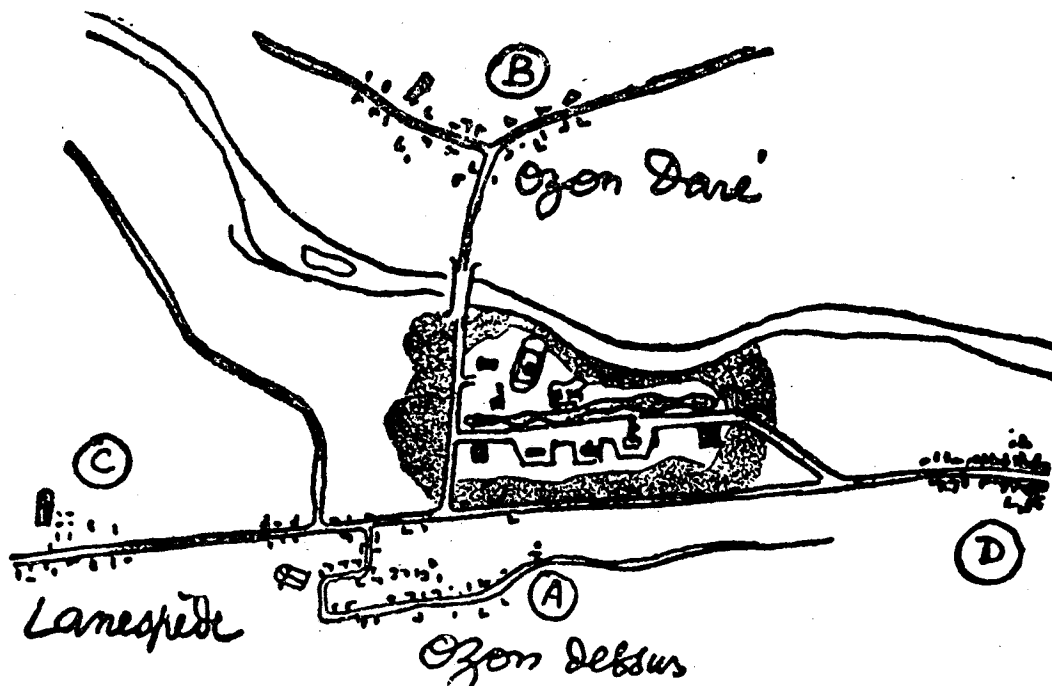
53 od 100 domaćinstava su bez dece;

23 od 100 imaju samo po jedno dete;

20 od 100 imaju po dva deteta;

Preostala 4 od 100 domaćinstava ne stižu da održe broj stanovnika.

Toliko sa socijalne tačke gledišta. Ekonomska tačka gledišta nije ništa sjajnija.

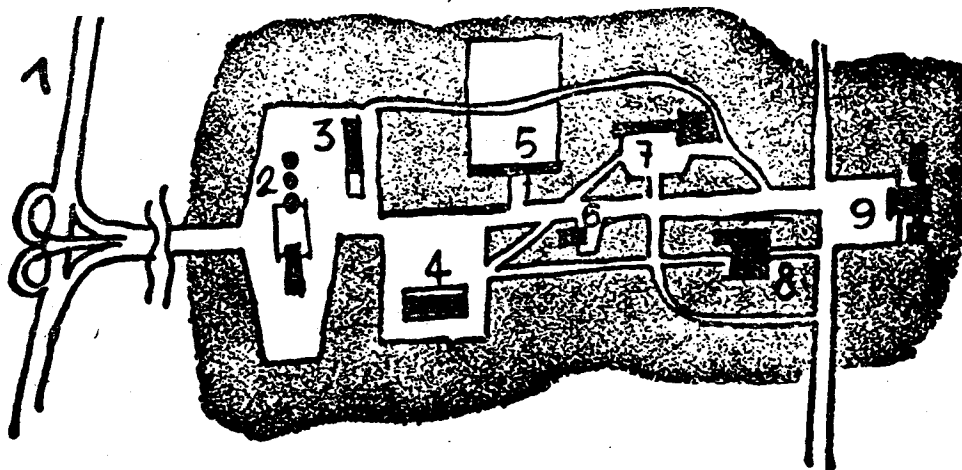
A. B. C., tri sela u opasnosti. Treba ih grupisati u jedno selo oko omladinskog centra, škole, omladinskog kluba (kluba za odrasliju omladinu), oko sportskih terena. Treba etapno izgraditi zadrudni centar.

31 000 francuskih opština imaju manje od 1 000 stanovnika
2 750 imaju više od 1.000 stanovnika

Ali se život povukao i sa sela.

Sela treba oživeti pregrupisavanjem; u seoski život treba uključiti nove ustanove zadrudnog centra i omladinskih centara.

1. Nacionalni ili okružni put;	6. Pošta;
2. Opštinski silos;	7. Stan za osoblje;
3. Radionica za opravke;	8. Seoski klub;
4. Snabdevačka zadruga;	9. Opštinski dom.
5. Škola;	

Strahovita beda građevinskog fonda

Građevinski fond Francuske izgubio je između dva rata dve trećine od svoje vrednosti izražene u zlatu. Ako se vodi računa o danas očitijoj relativnosti svakoga zlatnog važenja, može se smatrati da se od celokupnog građevinskog fonda izgubilo, u dobrim ljudskim vrednostima, 50 od 100; a već je 1914 godine taj fond bio daleko od savršenstva.

U toku istog vremena, pedeset izuzetnih zakona o zakupnini, dopunjujući nedela oporezivanja koje je bilo postalo neizdržljivo, sateralo je ekonomiju u ovaj ćorsokak: nerentabilnost građevinskih nepokretnosti.

Cena građenja je, međutim, stalno rasla, dok je stari fond propadao, naročito zato što u građevinskim profesijama nije bilo dobre organizacije. Što se pak zidanja tiče, i to u pogledu količine a ne u pogledu cene, ono je, nešto pre poslednjeg rata, spalo na jednu desetinu od svoga broja u 1913 godini, a polovina od 1 200 000 građevinskih radnika morala je biti otpuštena u toku poslednjih godina. Dakle, teška kriza korporacije je jednovremeno nastala, i kao uzrok i kao posledica nereda koji su u njoj vladali.

Očajan stepen korisnosti »Tvornice Francuska«

Tako su, kao posledica bednog rukovođenja, društvo i privreda bili oštećeni dobrim delom svoje imovine, a Francuska je dvostruko trpela od toga srozavanja:

Pre svega, u bitnoj vrednosti raznih elemenata koji zajednički sačinjavaju njen građevinski fond (saobraznost svakog elementa svojoj posebnoj funkciji, kvalitet njegove izrade, kva-

»...Posle sto godina naglih naučnih osvajanja socijalnih raspri, nereda, moderno društvo dospeva najzad do zaključka koji će konačno opredeliti karakter njegove civilizacije: **stvaranje novoga stana.**

»Stvaranjem novoga stana ući će drugi ciklus mašinske ere u period sveopšte izgradnje. Stvaralačko, optimističko, čovečno delo, nosilac »bitnih radosti«

»To delo prevazilazi pitanja stručnosti. Ono je čist, osnovni izraz jedne nove svesti.

»Samo sa tačke gledišta te nove svesti mogu se ubuduće razmatrati problemi arhitekture i urbanizma.

»Jedno novo društvo stvara svoje ognjište, to prihvati lište života. Čovek i njegov zaklon. Oprema zemalja, gradova i sela.«

(Otvaranje V Kongresa C. I. A. M.
u Parizu, 1937)

litet njegove arhitekture, raspored grupa zgrada među sobom i to kako u pogledu njihove veze sa životom ljudi tako i u pogledu njihove veze sa prirodom).

A potom, i naročito, u celishodnoj postavci ovoga građevinskog fonda u zemaljskim razmerama a u cilju njegove opšte korisnosti. Jer ova postavka, dobro izvedena u skladu sa zahtevima geografije, prirodnih i veštačkih puteva kojima se ovi produžuju, potrebama zemlje, imperijalnim i međunarodnim vezama itd... bila bi uslovljena, u prvom redu, postojanjem direktivnog plana u kome bi se »građevinskim jezikom« izrazila istinska politička doktrina, jedina kadra da dostojno nadahne ma kakvo dugoročno delo.

A baš je ta doktrina, sa svojim direktivnim planom, tragično nedostajala starome režimu. Nova francuska država — dala nam je to na znanje — prilegla je da izradi tu doktrinu i taj plan za najbližu budućnost, a već sada, da izvede izvesne radove izabrane s ciljem da se eksperimentalno provere i pruže kao primer.

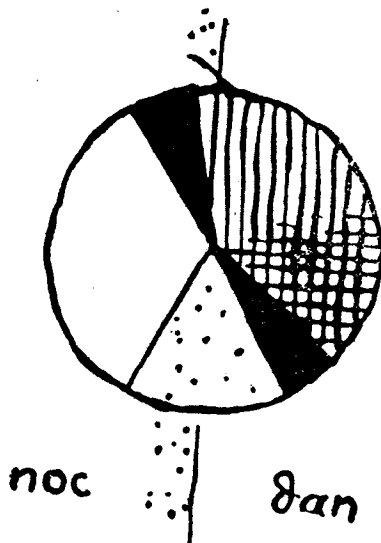
Ponovimo, čas građenja je kucnuo.

»Brzina« i prskanje starih okvira

Slika koju smo naslikali ostala bi bez perspektive i ne bi otkrila ono bitno u pouci koju sadrži, ako bismo propustili da istaknemo uzrok tog surovog preloma, jedinstvenog u analima istorije, preloma koji je u toku tri četvrtine stoleća, čitav društveni život Zapada, izbacio iz njegovog tradicionalnog okvira — tako dobro usklađenog sa geografijom i sa onim što je u načinu života bilo najstabilnije.

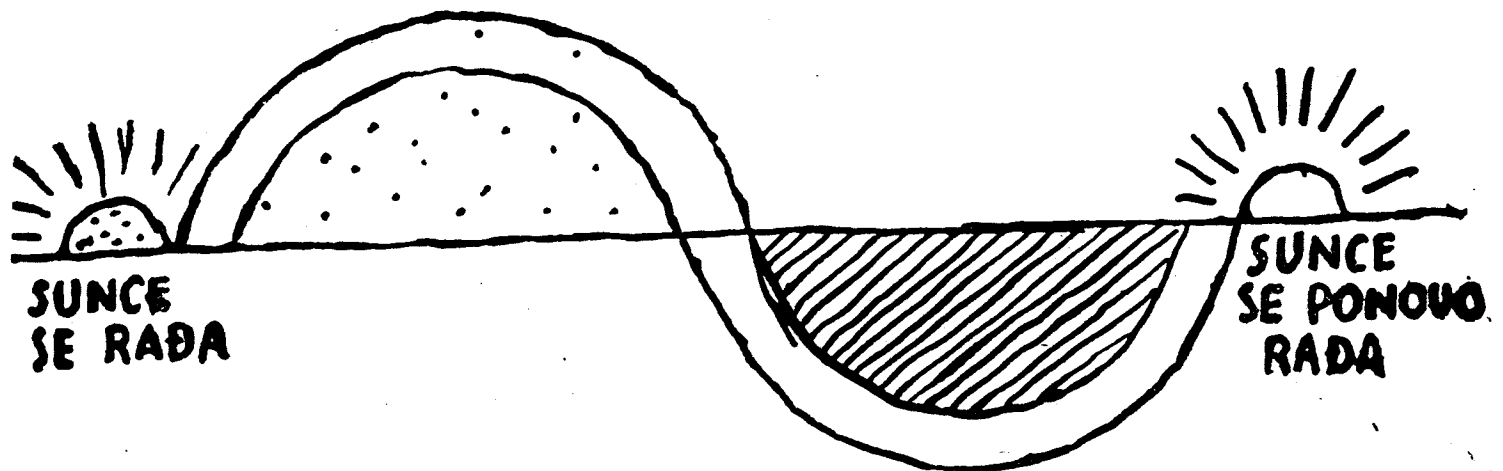
Taj uzrok preloma, umalo što nisam napisao taj eksploziv, u životu, čiji ritam je dotada bio odmeren prema konjskom koraku, bila je iznenadna pojava brzine prenosa ljudi i stvari.

Sunčev dan od 24 časa merilo je svih urbanističkih poduhvata.

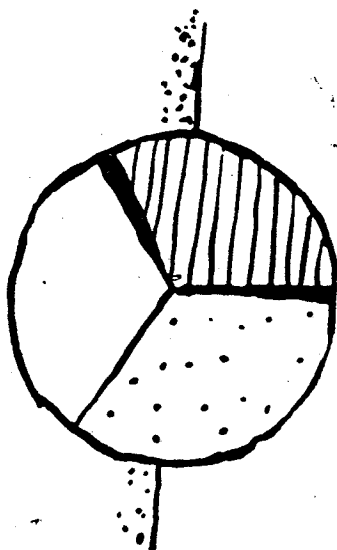
K r u g današnjeg sunčevog dana. Beli isečak = san; crni isečak = vreme koje pripada transportu; crtama osenčeni isečak = rad; tačkama osenčeni isečak = razonode (noć ih je već zahvatila).

A skoro polovina sektora rada je besplodna; time plaćamo nered koji vlada u gradovima i selima.

SUNČEV DAN OD 24 ČASA DAJE RITAM LJUDSKOJ AKTIVNOSTI

Harmoničan sunčev dan postignut urbanističkim reformama. Život u radnoj ravnoteži, svakog dana.

Ako se on bude uvažavao, ljudi će živeti u harmoniji; ako se on bude omalovažavao, ljudi će živeti bez radosti.

Sa pojavom brzine, veliki gradovi počinju da prskaju ili da se zagušuju, seosko stanovništvo da beži u gradove, pokrajine da se skrnave onim što im je bilo najprisnije, bušenjem planina i poplavom dotad nepoznatih i neuobičajenih materijala. Ljudske grupacije zanemaruju pravilo vodenih saobraćajnih linija, i počinju da se prebacuju duž železničkih pruga a, kasnije, i duž automobilskih puteva. Industrija, koristeći pogodnosti mesta i trenutka, podiže na brzu ruku prostrana preduzeća u kojima će se teskobni domovi uglaviti među tvornice sa zagađenim vazduhom, svetlošću i poljima. Nove inženjerske tvorevine nagomilavaju se jedne preko drugih, po logici samo njima svojstvenoj, ali bez ikakve veze sa logikom predela, niti sa unutarnjom logikom čoveka, koja je slična sa prethodnom. Čovek se, međutim, preko ovih produžuje i širi dvama velikim putevima koje mu je priroda otvorila, porodicom i umetnošću.

Opijeno brzinom i kretanjem, društvo je, reklo bi se, stalo da se nesvesno kovitla oko sebe samog, kao avion koji bi se, usred oblaka sve gušćeg i gušćeg, oburvao u kovit. Iz toga se pijanstva može izići samo kad naiđe slom, zarivanjem u zemlju.

Buđenje patnjom

I tako se desilo da čas građenja ne padne u čas pobede, kad je zahvaljujući ogromnom programu obnove, izgledalo normalno, da se korenje politike i ekonomije ponovo prerije i presadi u društvenu crnicu iz koje se postupno bilo išćupalo.

Pošto smo se uspavali drogom, moramo se kroz patnju probuditi.

DRUGA GLAVA

ZA KOGA GRADITI?

II

Za koga graditi? Pitanje je na prvi pogled detinjasto. Ali ako se podeli na više konkretnih podpitanja, na njih će moći da se odgovori sa sve manje sigurnosti.

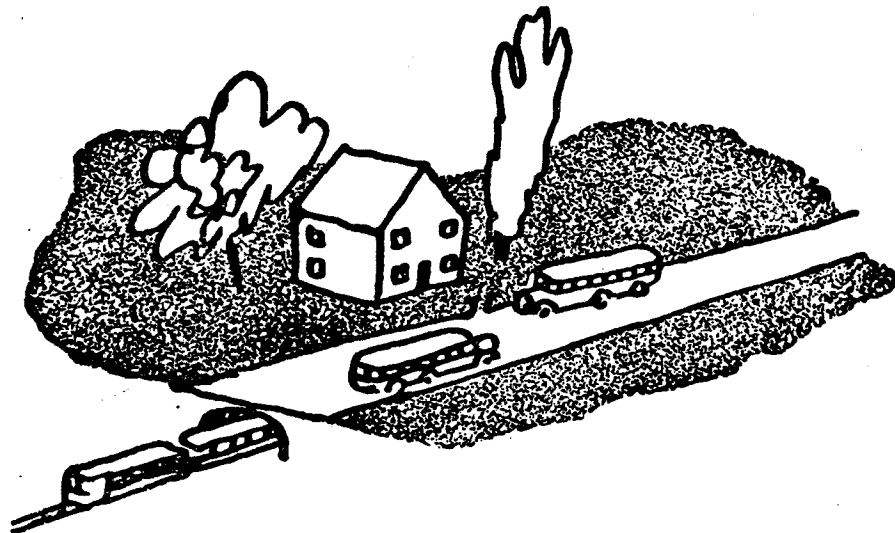
Za koga graditi kuću? »Za čoveka, svakako«.

Za koga graditi radionicu, tvornicu, vodojažu, metro, autostradu, aerodrom? »Za čoveka«, biće odgovor i ovoga puta, ali sa izvesnom kolebljivošću u glasu, kao da je čovek o kome je reč izgubio malo-pomalo od svoje konkretnosti, razredivši se naposletku i rastopivši se u onoj dosta neprozirnoj magli u kojoj se doskora kretao »uvaženi ekonomista«.

Za čoveka ili za »igru«

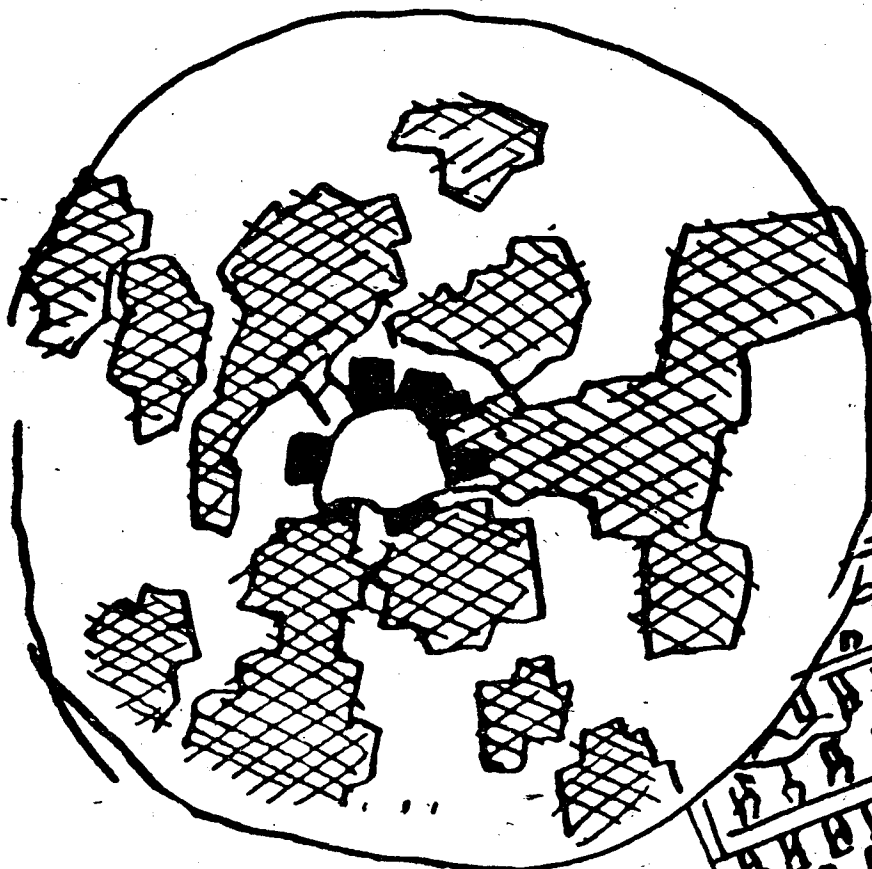
Ako bi se pak ova anketa dalje protegla, sasvim je moguće da bi odgovor glasio: »Za nekoliko ljudi«, ili »Za zlatno tele«, ili pak »Za igru, za pusti bes igre, usled neumitnosti igre...«

Baš na pragu odlučivanja postoji duhovna pòbrkanost. Postulati su pogrešni.

Reklo se: »Pred vratima svake kuće smeštene u prirodi prolaziće metro, i autobusi, i autokari...«

Oni su uneli pometenost u prvu eru mašinske civilizacije: stoletnu pometenost.

Praktično primenjena u Parizu, teorija je dala »Parisku oblast«, gubu, skandal kad se gleda iz aviona, kobnu razgobljenost gradskog fenomena.

Evo šta je ta teorija dala u vrtim gradovima u Engleskoj, u S.A.D., kao i u Buenos Ajresu, Rio de Žaneiru.

Divna priroda tako uništena! A bilo se krenulo za tim da se priroda osvoji.

A takvo stanje stvari vlada zaista na ovome vrhuncu mašinskog veka na koji smo se popeli, a na kome ne udišemo vazduh vrhova već zagušni zadah haosa.

Principi ljudskoga grada

Evo sada nekoliko postavki međusobno povezanih i dovoljno očevidnih da bismo ih bilo zbog čega mogli osumnjičiti kao filozofske. Svako ih sa malo razmišljanja može naći u sebi samom, sem ako mu nije milije da se osloni na biblioteke, u kojima ih učitelji naše tradicije jednodušno propovedaju i odobravaju.

Grad je stvoren za oslobođenje čovekove ličnosti u cilju njenoga punoga ostvarenja. Materijalni grad, građeni grad, treba dakle da bude skrojen tako da olakša ovo oslobođenje pod najboljim mogućim uslovima, vodeći računa o mestu, doba i rasi.

Ličnost čovekova ne može se odvojiti od svojih prirodnih izdanaka, roditelja, žene i dece. Ovi čine njenu vidljivu porodicu, nasuprot daljim precima i naslednicima, koji čine nevidljivu porodicu, uznoseći prvu i podupirući je sa svih strana, već od prapočetka bića.

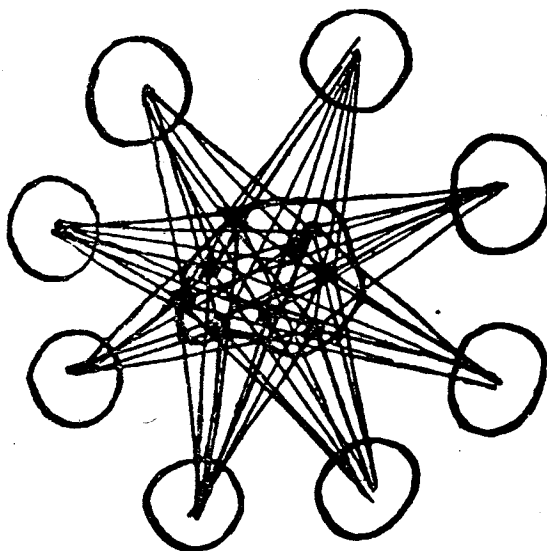
Porodična postojanost, dakle stabilnost čovekove ličnosti, zavisi od fizičke stabilnosti u mestu življenja i u radu. Uopšte uzev, promene mesta prebivanja i društvenog položaja vode raspadanju čovekove ličnosti i ubijanju porodičnog duha. Mi-

Da bi se savladala guba predgrađa, izmišljen je izlaz: takozvani »satelitni gradovi«.

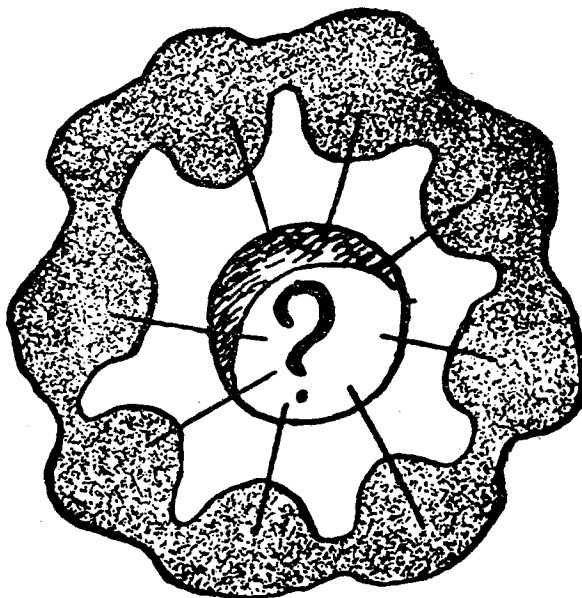
Pogledajte kako izgleda saobraćajni pakao: pretpostavlja se da ima osam satelitnih gradova i (radi uprošćenja) osam mesta rada u velikom gradu (u Parizu, naprimer).

Dolazi do sukoba, nekorisno trošenje, očevidno raspisanje.

Pa onda, reći će neko, šta se dobiva time što će mesta rada i dalje ostati u Parizu?

Pretpostavimo nemoguće, pretpostavimo da je teorija pravilna: satelitni gradovi će napredovati. Oni će privući veliki deo stanovništva glavnog grada.

Pariz će se prazniti. Postaće prazna rupa. Kuće će se isprazniti; postaće prosjačke jazbine i napuštene kuće u raspadanju. Moraće se porušiti.

stika promene radi promene, brzine radi brzine kao takve, mora se razbiti po svaku cenu i zameniti usretsređivanjem, primenjenim na proučavanje svih onih opita koje nam život, u preobilnom broju, nameće i kad ih ne tražimo. Jedna od najopasnijih zabluda čovečanstva, od koje bi ono jednog bliskog dana moglo i izumreti, jeste da kretanje smatra suštinom života: kretanje bi pre moglo biti pena života i njegov otpadak.

Stabilnost u prostoru će se obezbediti demografijom dovedenom u sklad i održavanom u skladu, na stupnju datoga predela, sa konstantama geografije, koje bi i same bile potpomognute razumno progresivnom tehnikom.

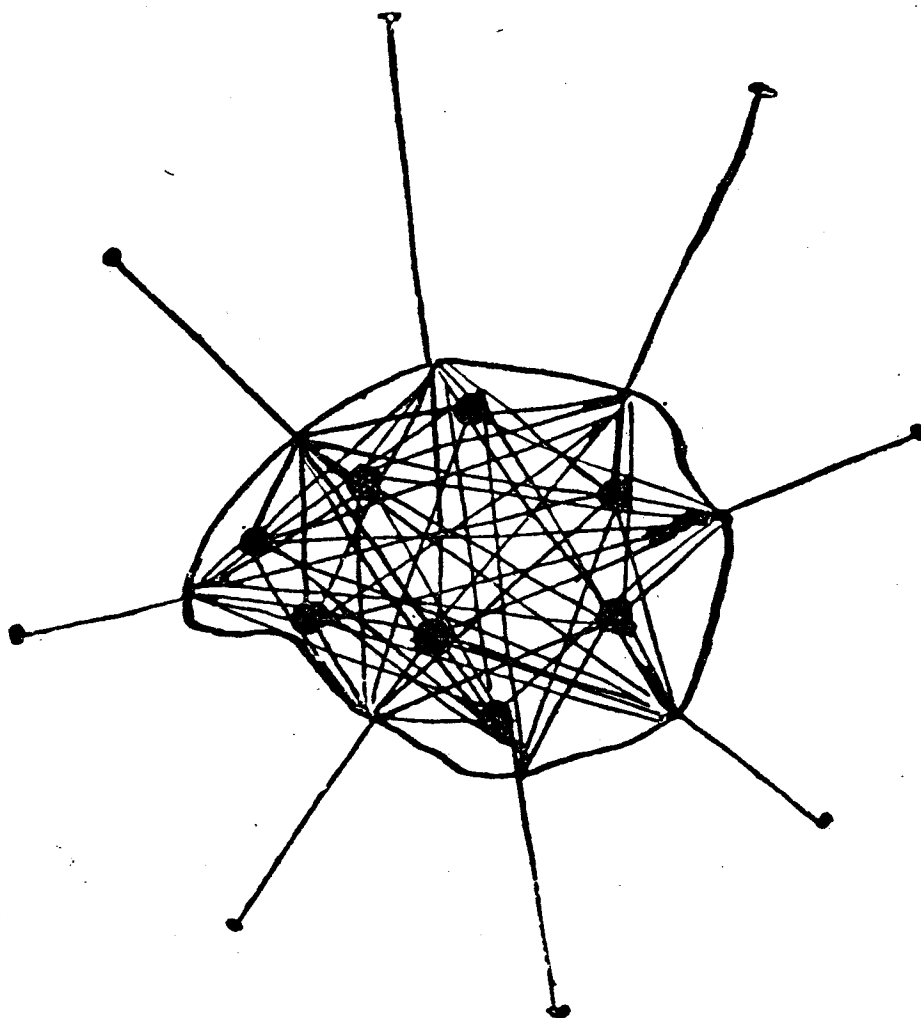
Stabilnost u radu zavisice od korporativne organizacije dovoljno inteligentne i elastične da bi Korporacija mogla odgovarati za život čoveka i za njegovu budućnost, u onoj meri u kojoj bi se čovek, svesno, uključio u svoju Korporaciju.

* * *

Grad-tamnica

U svetlosti ovo nekoliko principa zapaziće se jasnije koliko je »igra« kojooj se bio prepustio moderni svet Zapada naposletku zaboravila čoveka, zatim ga progonila do te mere da je, dušom i telom, zapao u neobičnu tamnicu.

Ustvari, saobraćaj će se ovako razvijati: osam jedinstvenih ogranaka koji se ulivaju u Pariz.

A naših osam mesta rada (kojih će stvarno biti na stotine i hiljade) pružiće nam ovu lepu sliku sukoba nastalih u već postojećoj mreži ulica potpuno nepripremljenoj da izdrži ovaj nalet.

Najneosnovanija i najopasnija od svih varki te igre jeste, nesumnjivo, kilometar, jevtini kilometar, obavezni kilometar. Ta varka čini da izvesne ljudske koncentracije liče na ogromne labirinte u kojima se ruske železnice prepliću kao u zabavnom parku.

Negacija 24-časovnog dana

Takve su misli, ima tome šest godina, morale jednoga od krupnih »tehnokrata« Njujorka, kada se, iz svoje kancelarije na četrdesetom spratu oblakodera, poveravao Korbizijeu: »Život nam je užasan. Živimo u čeljusti, u dahu divlje zveri...« Pritom je, u noći koja se već bila spustila na zupčaste profile Manhatana i na uske, kao ponori, duboke kanjone, zamišljao one silne milje, 15 u metrou, 30 u vozu i 10 u kolima, što će morati da ih pređe pre nego što stupi na prag svoje kuće, gde ga čekaju druge brige, koje mu možda neće dati da se odmori od dnevnih briga.

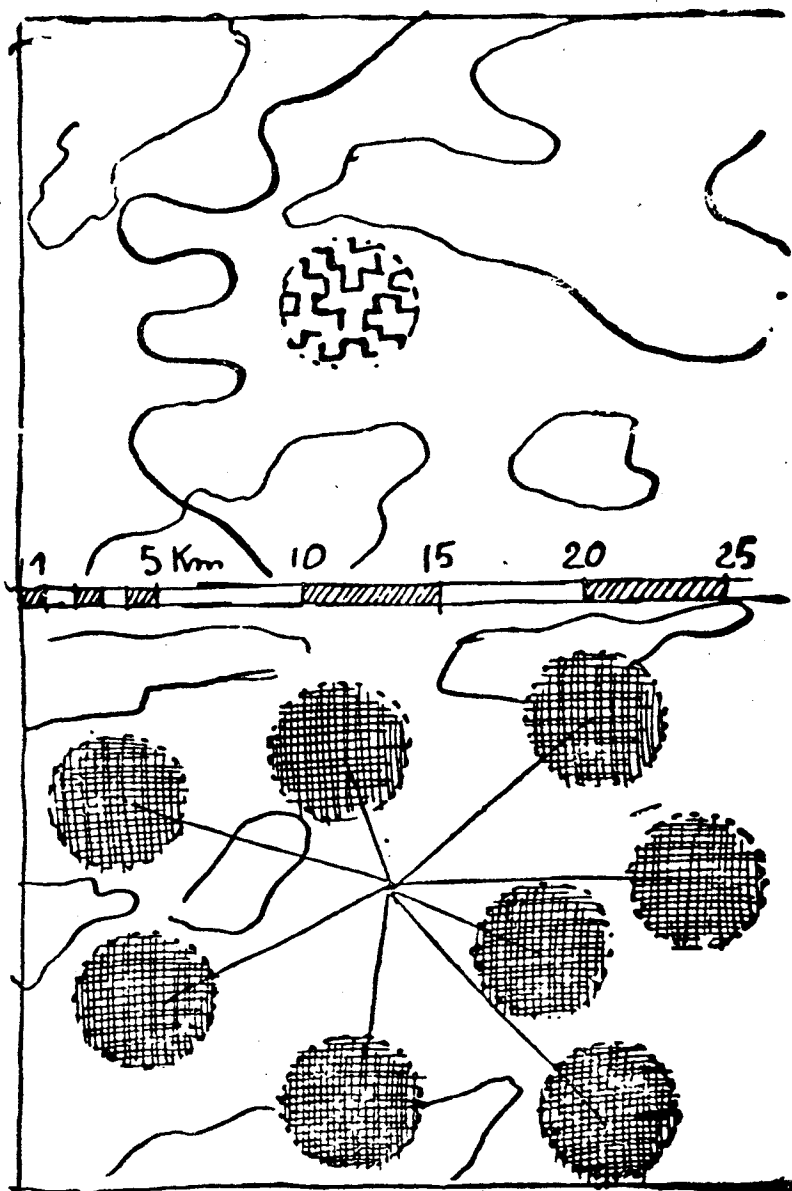
Jer njegov sunčani dan je brojao svega dvadeset i četiri časa!

Ni više ni manje od sunčanog dana pariskog radnika, kome sa svoje strane, nikakva oholost ni osećanje snage ne mogu nadoknaditi ropstvo koje svakog jutra i svake večeri, podnosi uludo u tramvajima i autobusima gubeći po čitav čas,

Pokušajmo nešto drugo: izvedimo »zeleni grad« sa svima njegovim mogućnostima. Automobili će juriti kroz gradove sa 100 km na sat, ali će se pešaci ponovo naučiti da hodaju.

Na primer: 1 600 000 stanovnika »zelenog grada« nastaniće se na krugu prečnika 4,5 km. Sva ogromna polja oko njega biće slobodna: njive, livade, šume...

A osam satelitnih gradova (ovde obeleženih) izgrađenih u sistemu vrtnih gradova, i koji bi imali taj isti broj stanovnika, zauzimali bi osam krugova sa prečnikom od 4,5 km.

Onda dolazi besnilo transporta. Neće biti lako rukovodiocima železničke automobilske industrije: oni treba da omoguće sav taj saobraćaj.

a ponekad i po čas i po, od svoga vremena umornog čoveka. Od vremena ukradenog gotovo potpuno od sunčanih zrakova, kao i od drugih obaveza, neizbežnih za sve mašine, bile one žive ili ne: čišćenje, održavanje, opravke...

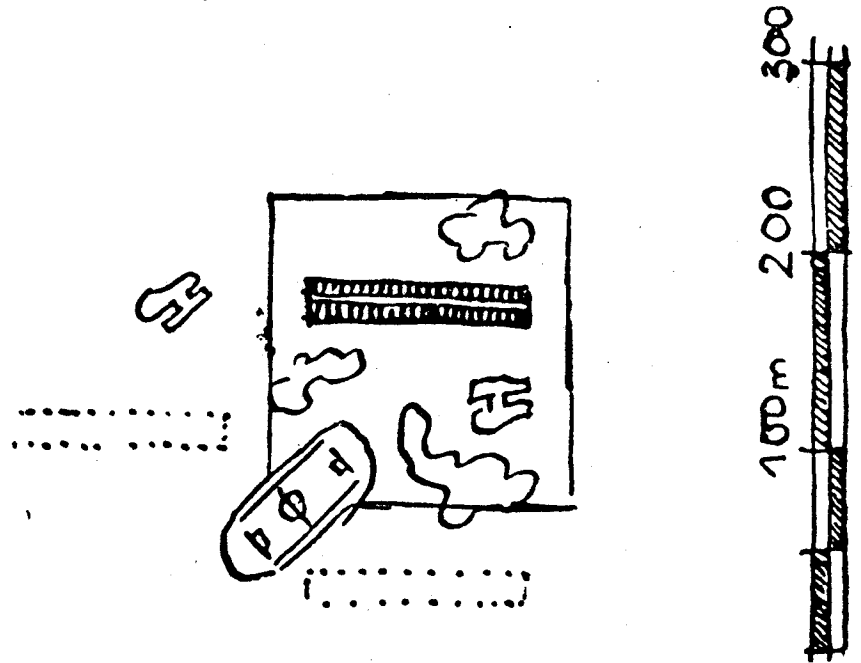
Proždrljivi kilometar

A baš istome tome »Gradu«, o čijoj smo uzvišenoj misiji maločas govorili, poverila je priroda raspodelu tih bitnih dobara: sunca, vazduha i mira. Međutim, pomahnitao kakav je danas i »dezurbanizovan«, grad prodaje svojim mušterijama kilometar umesto sunčanih zrakova, sagorele gasove umesto vazduha za disanje i, umesto mira, buku ubistvenu za živce koji ne raspolažu, kao i ostale ćelije tela, sposobnošću da se obnavljaju. I tako se osećajnost uspavljuje ili razdražuje, osećanje tupi ili skreće na drugu stranu, a čovek stiže do kraja svoga života bez ijedne jedine srećne prilike da sagleda svoj pravi lik, okružen tvorevinama prirode, u ogledalu svoje savesti...

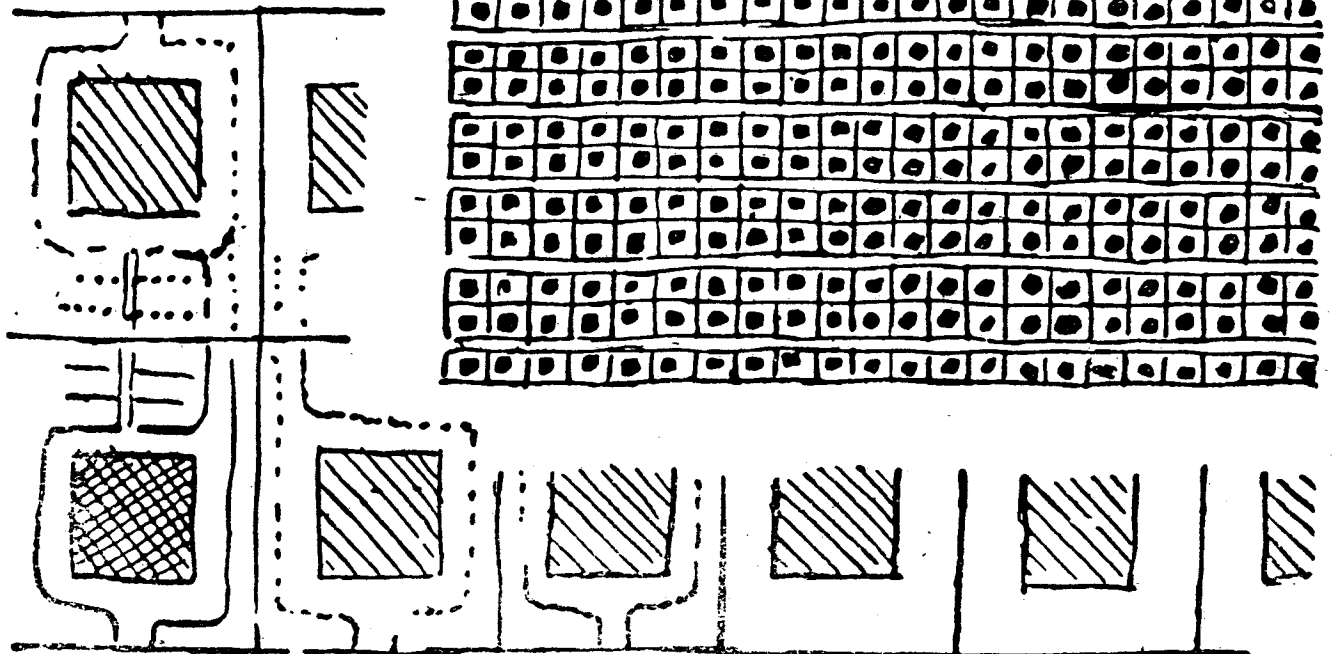
Ali kilometar nije jedina lažna namirnica, jedina krijumčarska roba u kojoj se moderni grad, zaboravan prema čoveku ali strasno pažljiv prema njegovoj igri, pokazao tako vanredno izdašnjim.

Analizirajmo jednu »veličinsku jedinicu« stanovanja. U ovom slučaju zgradu izgrađenu u visinu, snabdevenu »zajedničkim servisima«, koja ima 500 stanova.

Teren sa stranom od 160 m dužine = 25.600 m²; sport pred samim kućama; širok prostor pred prozorima svakog stana; veliko olakšanje teških poslova domaćici; povrtnjaci grupisani i organizovani.

Nasuprot tome: 500 individualnih kuća u vrtnom gradu: teren sa stranom od 450 m dužine = 202.500 m², bez preimućstva koje pružaju »zajednički servisi«, bez »produženja stana«. Razmislite o sumnjivoj »draži« porodične baštice. Sused je na 7 m sa svake strane; put je pred samom kućom.

Tu je, u prvom redu, sve ono što se okreće oko kilometra, to jest, ona ogromna masa radnih časova koje administratori, tehničari i radnici posvećuju projektovanju, izvođenju i održavanju saobraćajnih mreža i vozila namenjenih beskorisnom transportu; ili, bolje reći, transportu koji će postati savršeno beskoristan čim Francuska bude dobila svoj urbanizam i svoje uređenje zemlje. Ova masa suvišno utrošenog rada pretstavlja, otprilike jednu dvanaestinu ljudske energije raspoložive u zemlji, što odgovara, prosečno, gubitku nešto većem od pola časa u radnom danu svakoga radnika.

Jalovi proizvodi

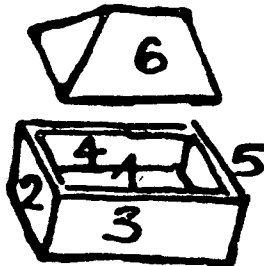
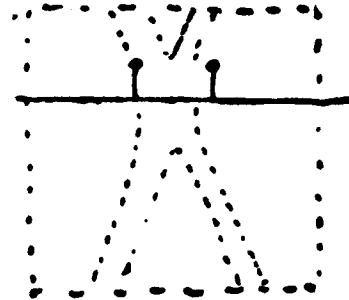
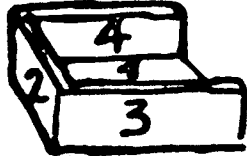
Ali ima još škodljivijih namirnica nego što je kilometar, jer one nastavljaju da postoje, bar za neko vreme, dok kilometar uvek iščezne čim se pređe, ostavljajući za sobom samo trag zamora. Ove namirnice nije teško poznati: okružuje ih najbesomučnija reklama. Nestalne su često kao i moda, od koje su pozajmile karakter imperativa o kome se ne raspravlja.

Njihovo polje dejstva proteže se počev od tako čudne i ponekad ubistvene farmakopeje, pa do oblika karoserija onih automobila koji se bez ponižavanja smeju voziti i do one iskrivljenosti ili zdrobljenosti u kojoj treba da se ogleda »stil«
kakvoga nameštaja, kakvoga psa ili kakve zgrade.

Ispitajmo ekonomičnost ove dve teze. U prvom slučaju, 500 stanova u zajedničkoj zgradi: vodova (voda, gas, elektricitet itd.) (deset puta po dva dvostruka sprata), svega pet kilometara.

Drugo: 3 zida i 1 pod za svaki stan, tojest samo 4 elementa.

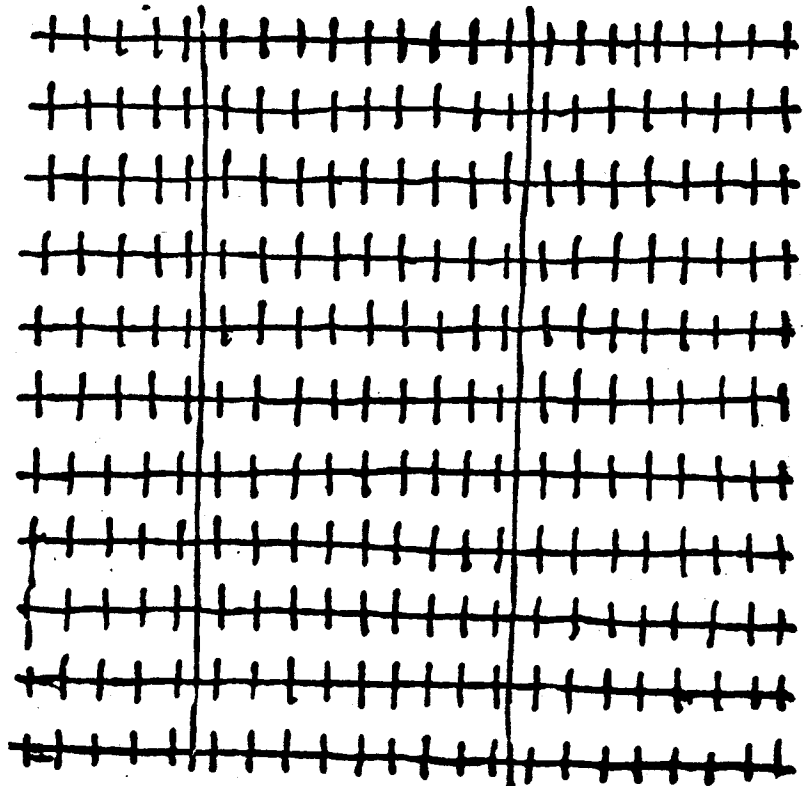
Puteva: 500 metara.

U drugom slučaju, 500 stanova u individualnim kućama. Ukupan iznos vodova 56 kilometara. Elementi stana: 6 elemenata, od kojih su dva vrlo skupa: temelji i podrumi, krovna konstrukcija.

Puteva: 5,5 km.

To nam kazuje cena koštavanja. Cena održavanja, koja ustvari predstavlja najveći teret, neizdrživa je u drugom slučaju. Ovde je sve rasipništvo.

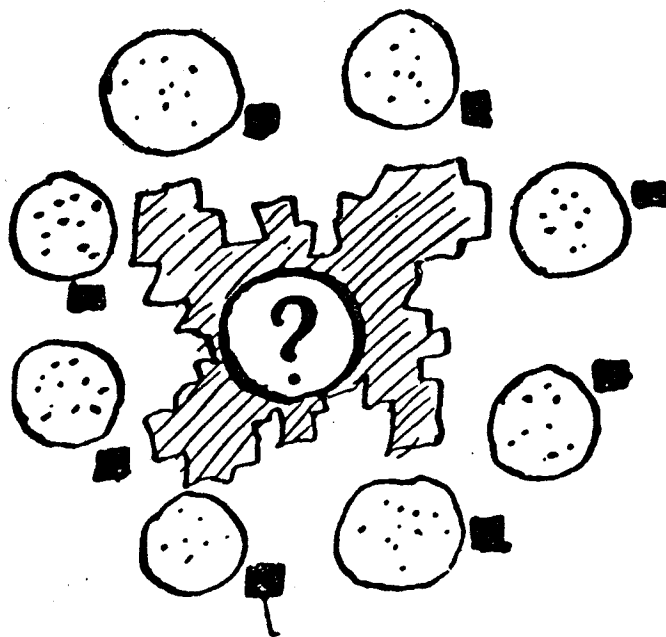
Potpun inventar toga bazara iz Hiljadu i jedne noći bio bi uostalom manje poučan od jednog prostog rezultata iskustva koji ćemo dokazati na nekoliko primera i koji glasi: jalova proizvodnja ima za posledicu štetnu potrošnju. Ako bi prilike koje preživljujemo u ovo doba naterale Francusku da pravilno izdvoji plodne od jalovih proizvodnja, naša zemlja bi se brzo uverila da su se ogromni gubici učinka, veći i od cene kojom se plaća kilometar-utvara, potkradali u celokupan mehanizam njene ekonomije, izopačavajući ga u velikoj meri.

»Super-potrošnja«

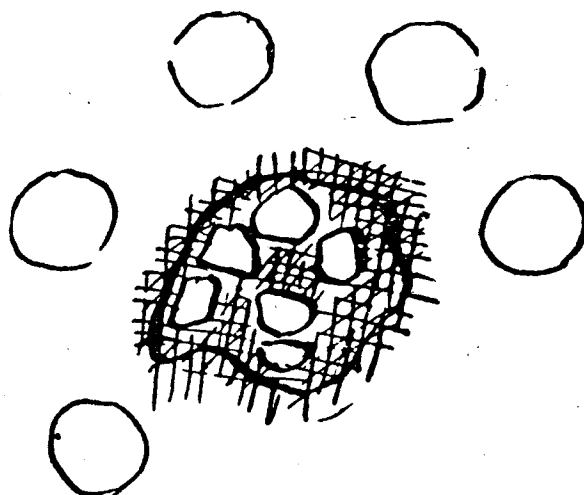
A šta sve u ovome smislu nismo videli, između dva poslednja rata! Pošto je istražio i obilno snabdeo robom sva svetska tržišta, kapitalistički sistem je, idući za svojom đavoljom sudbinom da sam sebe stalno prevazilazi, s čim se od rođenja morao pomiriti, bio primoran da baš zemljama već prezasićenim robom, a ne divljacima, nametne neku vrstu sveopšteg kljukanja: super-potrošnju.

Tako je došlo do toga da su se na sve strane počeli otvarati rudnici, kao što se otvaraju burad s hranom na pobunjeničkom brodu. Petrolej, ugalj, rude, počeli su kuljati iz zemljine utrobe kao izvori koji nikada neće presušiti. Svaka uzdržljivost

Preu svakodnevnim zapletima, izazvanim položajem mesta rada, reći će se: svaki satelitni grad treba da ima svoja sopstvena mesta rada.

A šta će onda biti sa velikim gradom, sa Parizom? Sa Parizom i njegovim predgrađima?

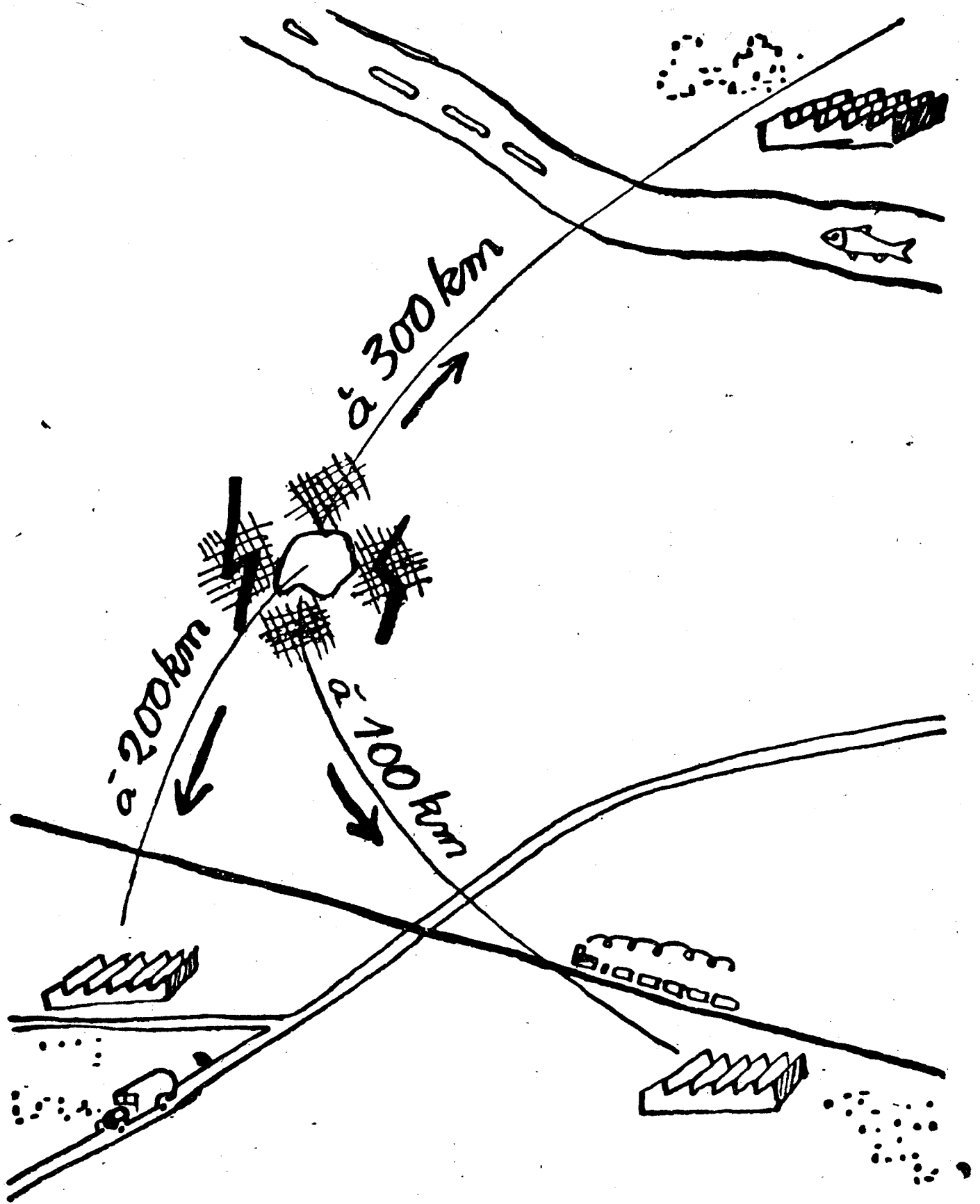
Pariz? Pariz će umreti, istruliće. Lakomisleni ljudi su rekli, pisali su i napravili planove u kojima se tvrdi da će Pariz postati »grad-muzej«.

Atentat! Ubistvo gradova. Istorija zbrisana. Zapečaćena sudbina!
Hiljadugodišnji uzroci i razlozi raspršeni su dok si udario dlan o dlan.
Nesvesnost!

prema majci prirodi bila je ukinuta; pa i više nego ukinuta, ismejavana je. Čovek se stao ponositi time što pritiskuje zemlju, što joj razdire koru, saseca drevno rastinje, skrnavi najskrovitije intimnosti, spreman da je na kraju krajeva i u vazduh baci i da zajedno s njom odleti u vazduh. Dogma dana postala je rasipanje kosmičke rezerve, nezamenljive i odmerene jednom za svagda, iako se snabdevanje energijom, bez štete po zemaljska blaga i tehnički potpuno savršeno, moglo ustvari obezbediti integralnim korišćenjem ciklusa vode, intenzivnom upotrebom onoga prihoda koji se svake godine obnavlja, a koji nam sunce stavlja na raspoloženje: svom onom vodom koja pada na naša polja.

Robni kredit

Ovo organizovano i obavezno rasipanje predvodio je jedan novi postupak špekulacije, toga večnoga gospodara igre, — kredit u robu. Bestidna reklama počela je usađivati svetu u dušu žudnju za jalovom robom, čak i za škodljivom robom. Po svima budžacima na svetu potpisivale su se i osiguravale prodaje na kredit. U trgovačkim bilansima kapitalisale su se nade, kao da su zvećeci novac koji je stvarno unet u blagajnu, pa su se potom investirale u dopunska postrojenja i u mašine. Nesmotrene obaveze ovakvim kupovinama okivale su radnika, i to lancima težim od lanaca njegovog zanata, lan-

Znači da je pitanje satelitnih gradova rdavo postavljeno. Prave današnje satelite treba stvarati tek na 100, 200, i 300 kilometara od Pariza. To su novi gradovi za preradu sirovina: industriska naselja.

Njih treba postaviti duž puteva kojima se kreće roba: duž kanala, duž železničkih i duž suvozemnih puteva. Oni se tako moraju postaviti iz osnovnih obzira prema „uslovima prirode“. A Pariz će se osloboditi gube koju pretstavljaju njegova predgrađa.

cima protiv čije težine je i inače neprekidno roptao. Tek što je, za trenutak, bio osetio da je gospodar svoga automobila, svoje vile sa nazovi bašticom, svoga radio aparata i svoje trpezarije sumnjiva stila, a sva ta dobra su se odjednom okretala protiv njega i zarobila ga.

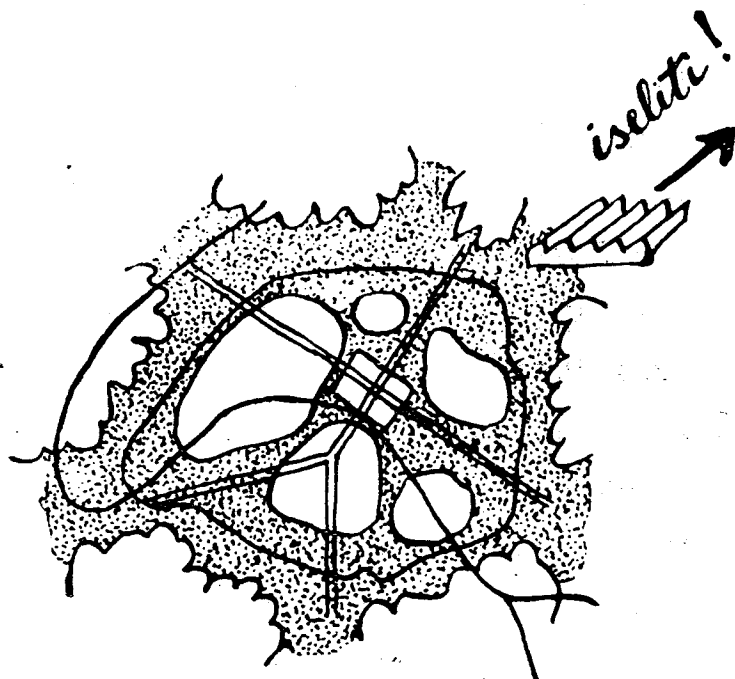
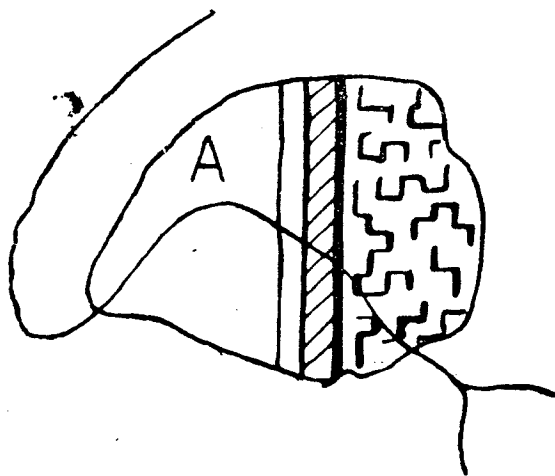
Robovao je neprimetnom, ali mučilački ustrojenom sistemu, uvek spremnom da svoje čeljusti stegne nad žrtvom čije su grudi još pune nada! A ne treba gubiti iz vida da lažne potrebe, veštački izazvane, ispoljavaju izvesnu težnju da se jedne pomoću drugih umnožavaju, dok industrija, delujući dopunskim putem, uspeva da zadovoljava sve manju i manju srazmeru tih potreba. Otuda razočarenje, bes i pobuna. A sve dok se priroda stvari na kraju krajeva ne počne svetiti kao što je učinila u Americi, 1929 godine, kada se masa kredita u optičaju odjednom rasprsla, pod dejstvom one iste centrifugalne sile pod kojom se rasprskava zamajac od tvrdog liva ludo zahuktane mašine.

Veštački snovi i nametnuti snovi

Opšte ropstvo sa dna do vrha društvenih lestvica, slom ekonomske ravnoteže u krugu ljudskih grupa, slom ravnoteže životnih nivoa susednih naroda, slom koji teži da se automatski

Pariz treba da bude ono što mu je sudbina dodelila: misaoni centar, administrativni centar, upravni centar, trgovački centar, centar jednog nedostižnog zanatstva. Račun pokazuje da u okviru utvrđenja Napoleona III mogu živeti tri miliona stanovnika u »zelenom gradu«, u »zračnom gradu«. Kad se uračunaju zone zelenila i sve ostalo što je potrebno, sektor »A« pretstavlja potpuno slobodan, raspoloživ, nezauzet teren. Tlo grada je loše iskorišćeno.

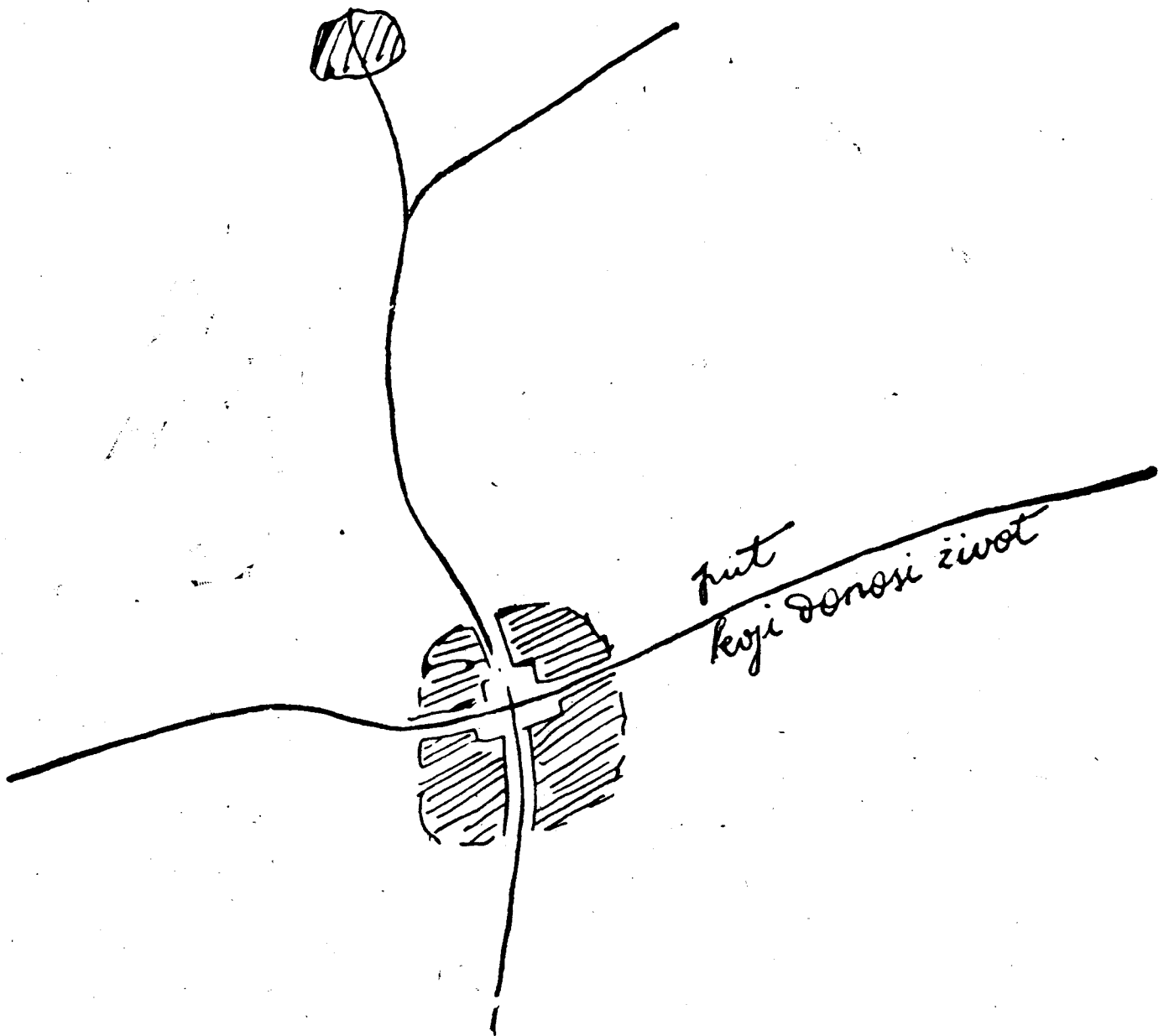
To nam kazuje račun. Pariz može dakle da uzme u ponovno razmatranje uslove svoga razvoja.

Pariz raspolaže celokupnim terenom koji mu je potreban. Treba se dakle vratiti u kolevku Ile-de-France-a i opremiti je valjano!

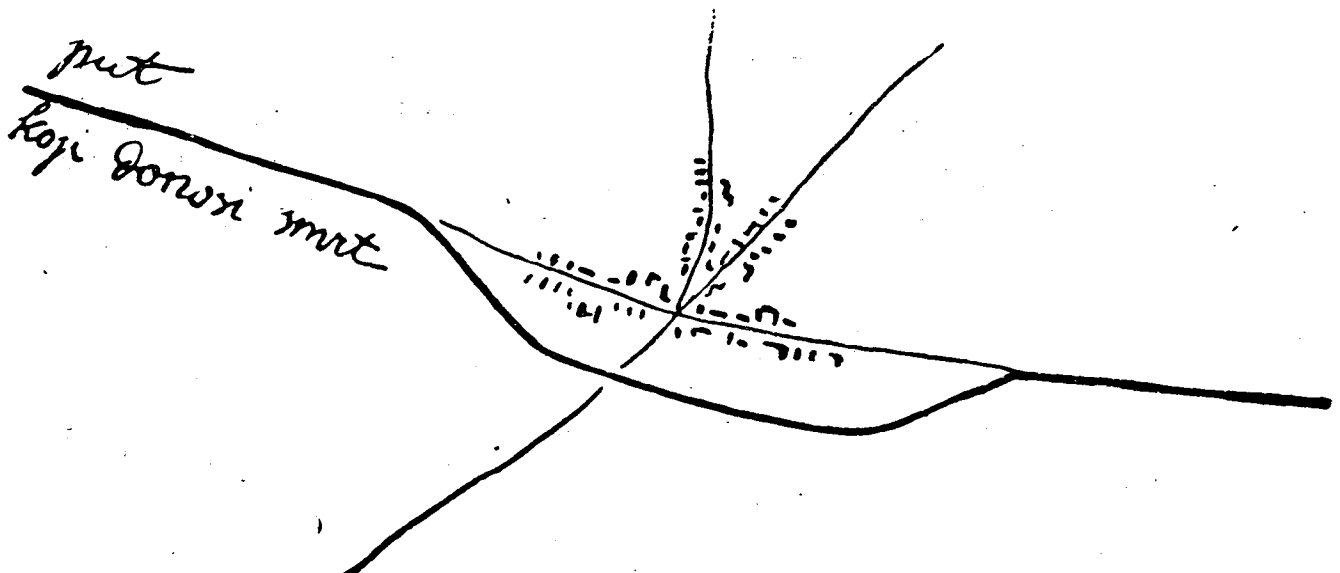
pogorša i da izazove rat, — takve su, eto, strašne posledice kolektivne igre koju je vodila »Civilizacija« pod zastavom »Progres«. A ta zla, nažalost, nisu jedina: ima i drugih koja pogadaju čovekovu ličnost, i to ne samo sa spoljašnje strane već i u njenim dubinama. Ova zla, ponavljajući svoje potrebe, razglavljuju čovekovu ličnost i razjedinjuju je, pre nego što će je pretvoriti u prašinu i baciti u ništavilo. Reč je ovde o alkoholu, o sredstvima za nadraživanje, o sinkopovanim crnačkim igrama, o veštačkim snovima, koji nagrizaju budnost duha i njegovu sposobnost bdenja.

Pa ipak, ovi snovi su više ili manje individualni, dok ima i takvih snova koji deluju kao najžešći otrovi koje je jedino čovek kadar da izlučuje za čoveka, a to je snevanje drugih lica. Novine, radio, bioskopi toče nam vrškom ovaj zatrovani napitak. More slika, »slogana« od kojih glava puca, ritmova pohotnih ili nedotupavnih melodija tiska se i gura na vratima čula, ne bi li se što pre utisnulo u jadne mozgove koji su ostali bez zaštite zbog probijenog filtra pamćenja. Potsvesnost onda provaljuje, kao zapušena kanalizacija, i čitav slap zgure, taštine i đubreta razliva se po svesti, prekrivajući je teškim plaštom koji će se sporo resorbovati. A koga se zakona pridržava to snevanje drugih lica? Da laska nagonu, naravno, da nava-ljuje padinama nagona, jer on i nije, niti po svome poreklu i po svojim vidovima može biti što drugo do — roba, jer mu je kao robi cilj i zadatak plaćanje, a jedino nagon sigurno plaća...

Veliki magistralni ili kardinalni putevi donose ili život ili smrt već prema tome da li se završavaju ili ne u naselju:

U velikim gradovima oni predstavljaju mesto najveće intenzivnosti, mesto na kome će se neizbežno morati uvek da odigrava igra ljudi okupljenih na kakvom poslu. Moderan put nema više pravo da prolazi kroz sela. On treba da ih zaobiđe.

Čarobni dvorac

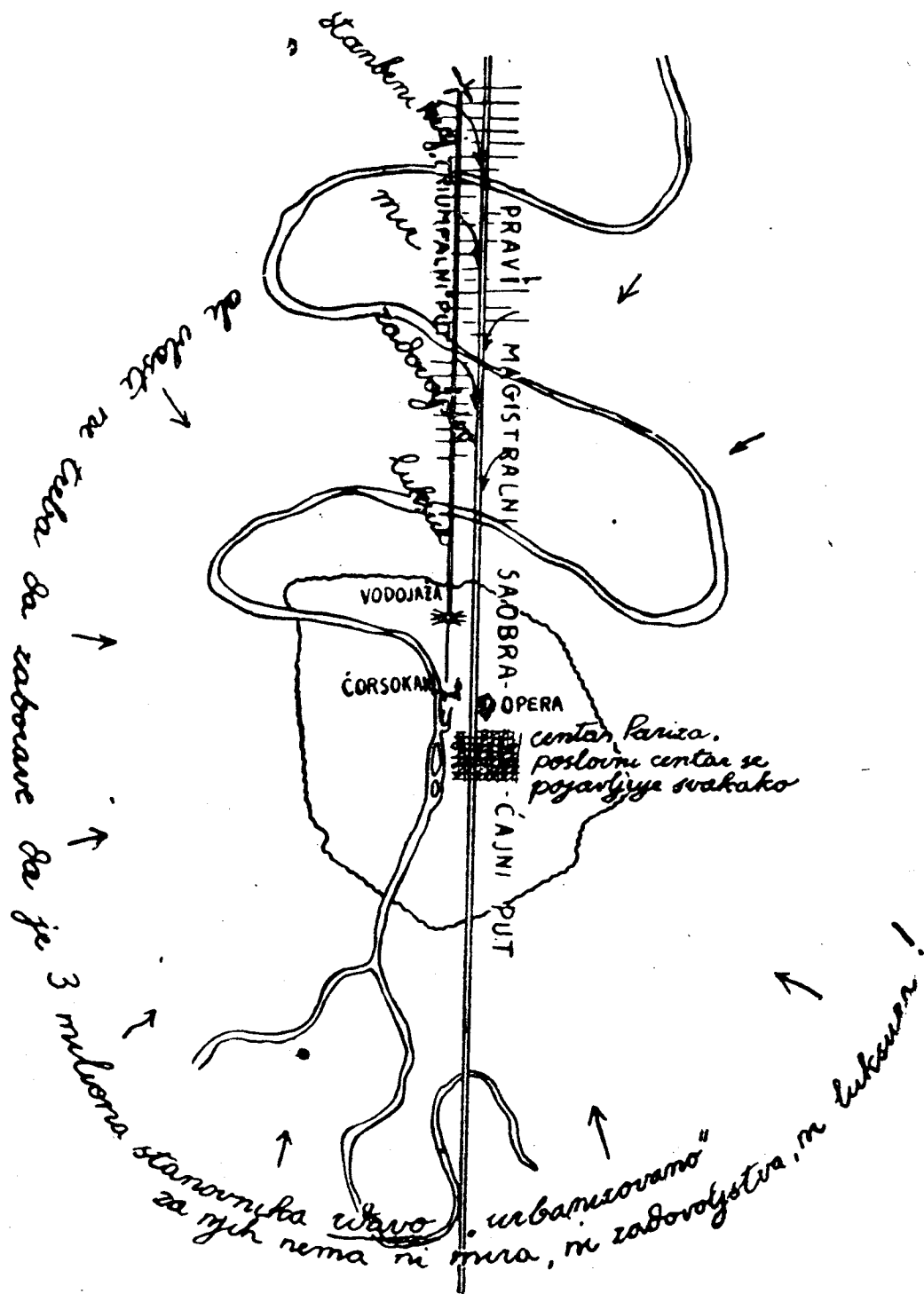
Čovek se mora zgranuti pred činjenicom da su državne vlasti mogle biti zaslepljenje do te mere da su pristale da u rukama poslovnih ljudi, lišenih svakog vaspitnog svojstva, a najčešće i svakog vaspitnog smisla, ostave tako snažna za dobro i za zlo, za uzdizanje i za unižavanje bića, psihološka oružja, kao što su reč, pisana ili govorena, film, muzika i njihove asocijacije i koalicije, još privlačnije i opasnije nego ma koje od ovih oružja uzeto posebno.

Međutim, ovo je ipak bilo učinjeno i, zahvaljujući tome, uspelo se, zaista, da ona mračna i pusta tamnica, kojom je mašinsko doba počelo da zamenjuje tradicionalni grad i dom predaka, kiteći se malo po malo, merkantilnim ali opasno vičnim rukama, čitavim blistavim arsenalom pretvorstava, bljesaka, uzvika i zvukova, — ipak počne ličiti na neki čarobni dvorac.

Neumitna tamnica i, jednovremeno, čarobni dvorac, moderni grad ima zaista, kao latinski Janus, dva lika: jedan za onoga koji bdi, a drugi za onoga koji se prepušta sugestijama lažnoga sna.

Ali gde je kuća dostojna ljudi, koja nije ni tamnica ni opsena, građena kuća i duhovna kuća, gde se ona još može videti? Nigde, ili skoro nigde u modernom gradu, jer je ovaj, izgonivši sunce, izgonio i njegovo nevidljivo zračenje na dru-

A ako je ponekad, u Parizu naprimer, trasa nekog magistralnog puta zatvorena među uske istorijske zidine, hirurškom operacijom može se povući nova paralelna trasa, sposobna da izdrži moderne brzine, bez ikakve štete po svedoke prošlosti.

Špekulanti su lakomisleno zamislili da se Jelisejska Polja produže ka zapadu.

- Ostavimo ih njihovim apetitima i spasimo taj »Triumfalni« put novom trasom magistralnog prolaza kroz Pariz u pravcu istok-zapad.

štvene običaje i u srca građana, zračenje kome je sunce jednovremeno izvor i simbol.

*

* *

Povratak sunca

Treba dakle najhitnije prekinuti tu „igru“ i početi graditi za čoveka, kako ovaj u budućnosti ne bi nikad više bio zapostavljen ni u jednoj građevinskoj tvorevini, već da ponovo postane njihov cenjeni domaćin i gospodar. Ne bude li tako, srušiće se jednog bliskog dana jedino opravdanje zapadne civilizacije, ono ogromno u izvesnom pogledu divljenja dostojno racionalno zdanje, koje je bela rasa izgradila vekovnim naporima a čije bi ruševine zatrpale sve rase jednovremeno.

Graditi za čoveka, to znači ponovo uspostaviti u svoj svojoj neprikosnovenosti već davno svrgnutu doktrinu Grada, i odenuti je modernom tehnikom. To istodobno znači vratiti se njenom principu i ključu, a to je sunce. Vratiti mu se potpuno, u oba njegova vida: u vidu ciklusa od 24 časa i u vidu zračenja dana.

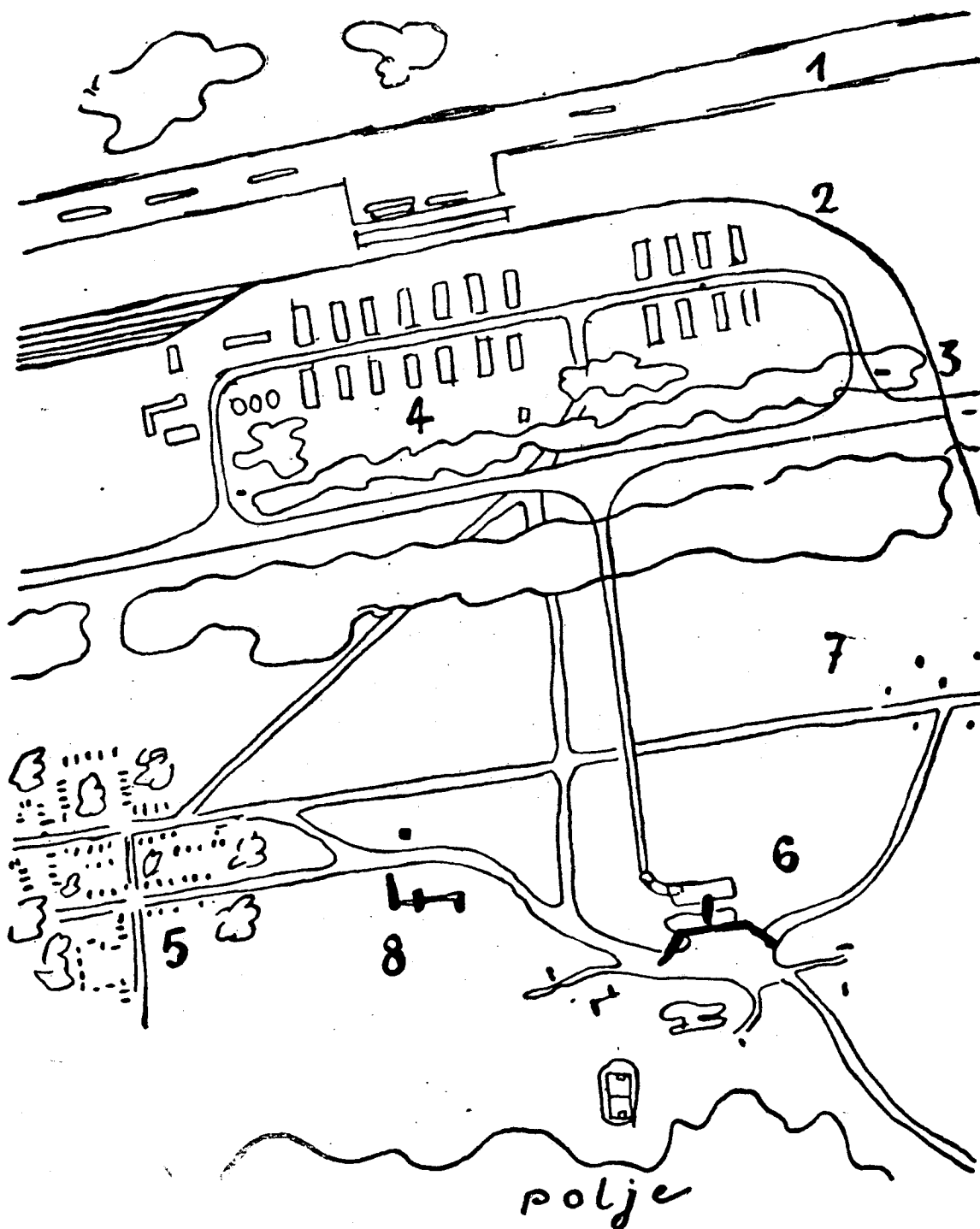
Otrgnimo se iz hipnoze satelitnih gradova. A evo onda ispravnih satelitnih gradova, industrijskih mesta duž puteva kojima se prenosi roba.

Duž kanala, kao markantne tačke na njima, postaviće se linearni gradovi rada. Fabrike će se preseliti ka tim određenim mestima. Uslovi prirode ostvareni u radionicama i u naseobini.

Evo jedan fragment tih linearnih gradova:

- 1) Kanal;
- 2) Železnica;
- 3) Put;
- 4) Radionice, fabrike;
- 5) Stanbeni centar sa individualnim kućama;

- 6) Stanbeni centar sa zgradom, opremljenom zajedničkim servisima;
- 7) Stanbeni centar dopunjen poljoprivrednim terenima;
- 8) Kolektivni uređaji, sportovi, klub, biblioteke, škola itd.

Uspostavljanje ciklusa od 24 časa.

Sunčani ciklus: od jednog do drugog rađanja sunca. Tim taktom odmerene su sve radnje ljudi. U toku toga takta, trodelni ritam: rad, r a z o n o d a, o d m o r. Njihovo trajanje je skoro jednako duž središnjeg dela životne staze, ali nije jednako na njenom početku i na njenom kraju, kada je ritam samo dvodelan, jer vreme rada ili nije još nastalo ili je iščezlo u korist ona druga dva.

Rad, što će reći trošenje energije širokim, neprekidnim izlivom, u korist spoljnog sveta.

Razonoda, što će reći trošenje energije, u obično manjim količinama koje čovek može da podešava po volji, u korist porodice, prijatelja, društva i građanskih dužnosti, a isto tako i u svoju sopstvenu korist: na svoje fizičko, umetničko i duhovno uzdizanje.

Odmor, podrazumevajući tu i obede, što će reći vraćanje energije utrošene u toku druga dva takta.

Na tim linijama, tako razmerenim sunčanim danom, upisuje se, bez obzira kakva je tema, melodija života, čiji se tempo razvija »crescendo« sve dok ne dostigne »forte« zrelog čovekovog doba, da bi zatim opadao u intenzivnosti i zamro u tišini.

Velika nada modernoga doba, na njegovom pomolu, bila je da će mašina sa hiljadu ruku smeniti i osloboditi čoveka.

Posle ove analize koja razbija zabunu u duhovima ljudi, naročito žalosnu u trenutku kad se treba odlučiti, može se preći na sintezu. Tri se naselja izdvajaju jasno u svojim nadležnostima, funkcijama, opremi i položaju:

1) Gradsko naselje (misao, uprava, trgovina, zanatstvo itd.) na mestima koja je istorija obeležila na terenu;

2) Industrisko naselje (prerada sirovina) duž puteva kojima se prenosi roba;

3) Oživljeno seosko naselje.

Ovaj šematski pogled ukazuje na odluke koje treba doneti, na svakom delu teritorije; on usmerava te odluke. On treba da svrsta, prečisti, uputi. On treba da dovede do harmoničnog korišćenja nacionalnog tla ove naše zemlje zapale u nered i mrtvilo zato što nije bilo jasnih pogleda na sudbinu ljudi i na opremu potrebnu toj sudbini.

Ove principijelne odluke treba da se zasnivaju na sledećem: svuda uspostaviti uslove prirode.

Crtež na sledećoj strani je od bitne važnosti.

On utvrđuje statut ispravnih grupacija u okviru sadašnje ekonomije.

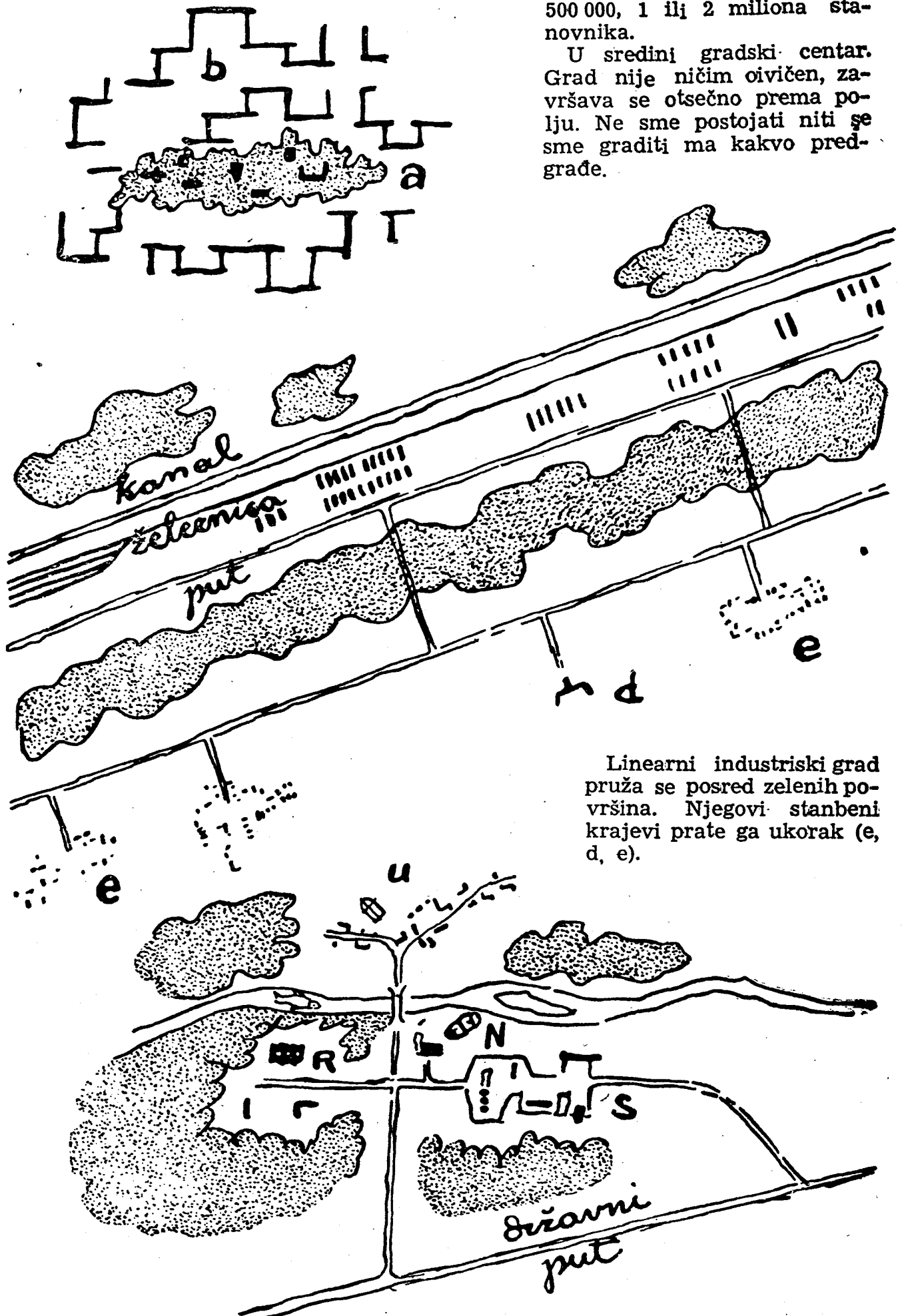
Zahvaljujući ovoj pridošlici, vreme odmora bilo je radniku odmereno zaista dosta izdašno: potom se pojavilo vreme razonode, koje je malo pomalo postajalo sve duže. Prevremeno trošenje čovekovo moglo se već samim tim, uspešno suzbijati, a blagostanje njegovog doma i zdravlje njegove porodice obezbediti pod zadovoljavajućim uslovima, samo da se sa uređenjem grada i njegovom unutrašnjom organizacijom bilo odvažno krenulo ka potrebnoj revoluciji. Videli smo da od toga nije bilo ništa, da se, naprotiv, postupilo po logici neke »igre«, da su beskorisni i zamorni transporti, nadovezujući se svojim trajanjem na trajanje radnog vremena, sve više zakidali vreme razonode, a da su snovi, individualni ili kolektivni, gutali ono što je od toga vremena preostajalo. Usto je dobrotvornog sunca bilo sve manje i manje.

Vraćanje sunčevoj svetlosti

Da bi se ponovo uspostavile plodne razonode i srećniji rad potrebno je zračenje sunca. Prema srećnom izrazu doktora Pjera Vintera, živo biće, posmatrano sa fizičke tačke gledišta, nije ništa drugo do »transformator sunčane energije«, a od svih mnogobrojnih oblika ove energije, svetlost je, počev od infra-crvene do ultra-ljubičaste, njegova najneophodnija hrana. Ono je apsorbuje neposredno kožom, kroz milione papila u saglasnosti sa svetlosnim vibracijama kao malim preciznim rezonatorima. Ono je apsorbuje posredno putem biljne ili me-

Gradsko naselje tretirano kao zeleni grad: 100, 200, 500 000, 1 ili 2 miliona stanovnika.

U sredini gradski centar. Grad nije ničim oivičen, završava se otsečno prema polju. Ne sme postojati niti se sme graditi ma kakvo predgrađe.

Linearni industrijski grad pruža se posred zelenih površina. Njegovi stanbeni krajevi prate ga ukorak (e, d, e).

snate ishrane koja pretstavlja prave »konzerve« svetlosti. Mrak, bolesna svetlost gradova, raskidana dimom i prašinom, to su tuberkuloza, rahitičnost i neurastenija u potencijalnom obliku.

Samo ciklus od dvadeset i četiri časa i sunčano zračenje mogu da nas pouče kako treba graditi. Posmatran kroz njih, čitav se kosmos razotkriva, približuje se čoveku i sprema se da ga prigrli, kao bludnog sina kome treba vratiti njegova prava.

Razmotrimo sada zemlju u celini. Najpre nam pada u oči strašna neprilika u koju smo zapali usled žurbe u trenutku pojave železnica: duh železničkih puteva, onde gde su oni dopirivali kakav centar u kome je bilo moguće stanovati i snabdevati se, ugnezdile su se industrijske koncentracije; sve su zacrnile: život, ulice, kuće, predele. Stegle su gradove, a ovi su, potom stegli ljudska srca.

Postrojenja nad podzemnim naslagama rudnoga blaga razvila su se bez ikakvog obzira prema uslovima ljudskog života.

Mesta misli i prosvete bila su zaprljana.

Sela su opustela.

To nam pokazuje prva slika.

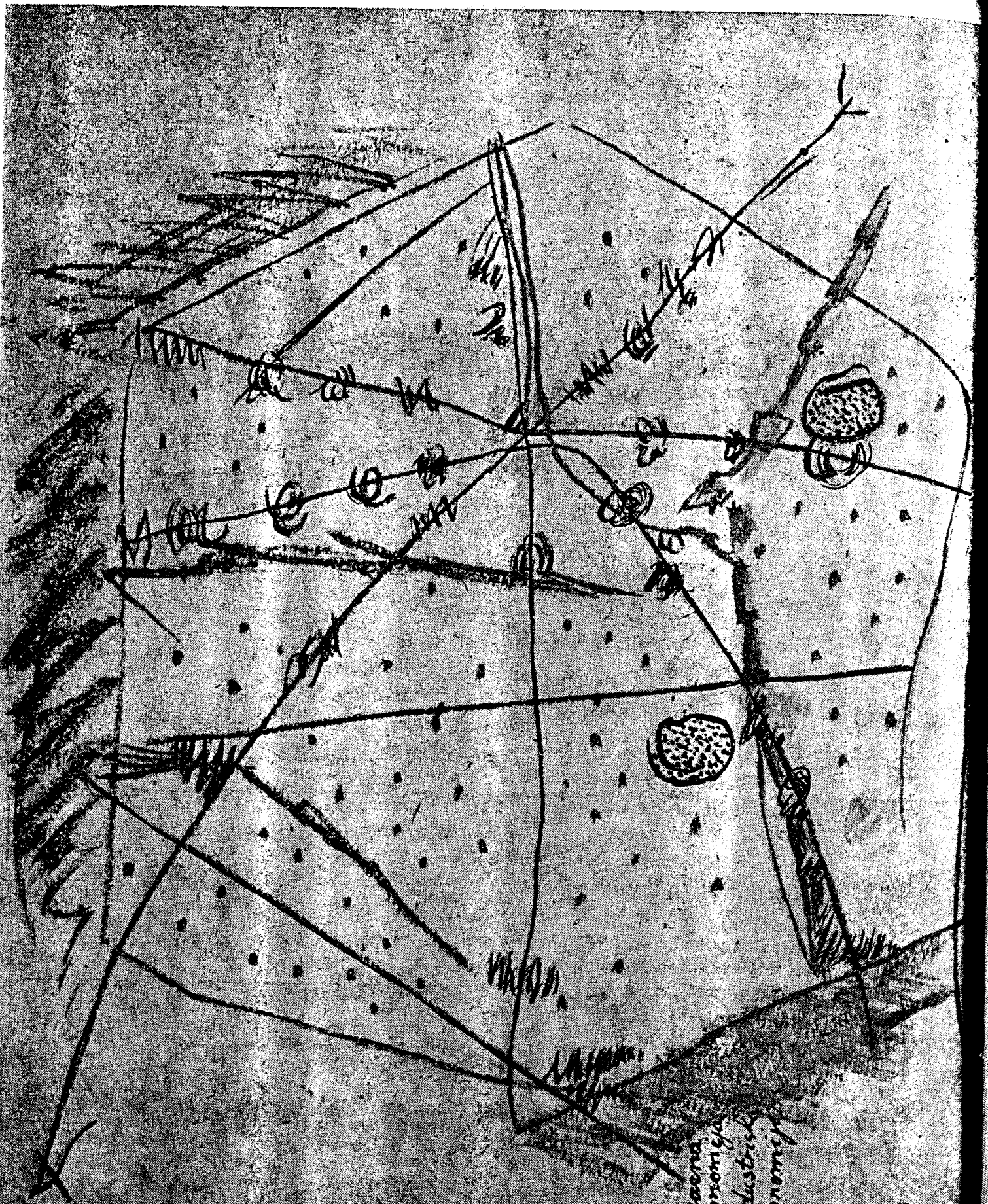
Druga slika pokazuje preporodaj.

Veliki putevi za prenos robe ponovo su uspostavljeni ili izgrađeni, naročito vodeni putevi. Oivičeni su linearnim industrijskim gradovima. Glavni gradovi su oslobođeni parazita, koji su prebačeni u linearne gradove; ponovo su zablistali pošto su vraćeni u prirodan red stvari.

Sela su ponovo dobila svoje stanovnike, jer su sad opremljena: seoskim stanovima, komunalnim centrima, dopunskom industrijom. Elektricitet, snaga raspodeljena po svima delovima teritorije, preteča je toga proleća.

Iscrpljeni, anemični, oboleli, šestougao Francuske ponovo će ozeleniti. A ljudi će se, u svima svojim postupcima — bilo da rade bilo da se odmaraju — ponovo naći u uslovima prirode.

Ove dve slike su osnova revolucije koju treba izvršiti.

agrar
 ekonomija
 industrija
 ekonomija

unimunitat ekonomija
 nevcarndezent

problem preselite
industriju
postaviti
industriju

linearna
industrija

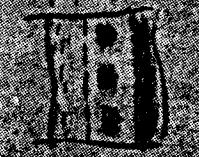
industrija na prostoru robe

neka preoblikovana
zemaljska delatnost

1
sudska
industrija

sudska
industrija

poljoprivreda i
dopunska industrija
zemaljske
industrija

raznolik
zarnoleta

24 časa

zajednica
ličnost u ravnoličju
s prirodom

raznolik
zarnoleta

Pošto je u duhovima ljudi nestalo zabune, pošto su principi opreme mašinske civilizacije doveli do prave doktrine građevinskog fonda Francuske, građevinska politika će imati svoje osnove, prema tome i svoje programe, predviđene etape, usmeravaće svaki najmanji pokret ka korisnom rezultatu, stvarajući iz dana u dan u toku sledećih pedeset godina harmoniju među predelima, u ponovo oživelj zemlji, u zemlji koja je još jednom postala materinski dobra. Namera posvećena u potpunosti dobru ljudi. Sve poslove vršiće potčinjene mašine.

TREĆA GLAVA

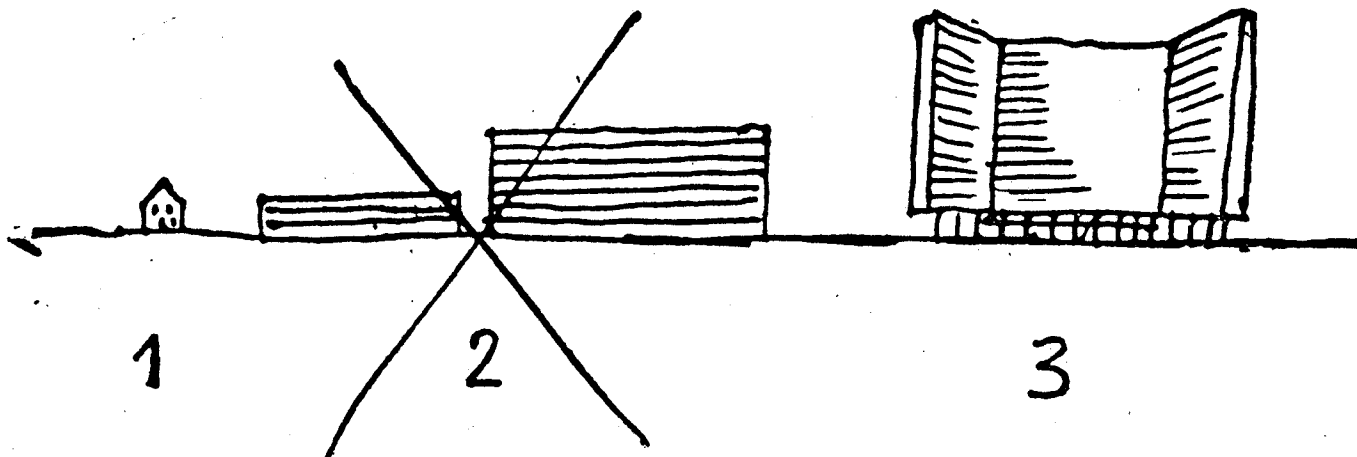
KAKO GRADITI?

III

Četiri funkcije »Građevinskog fonda«

Rad, razonoda, odmor: po tome se redu odvijaju događaji u toku čovekovog dana.

Stanovati, raditi, usavršavati se (telesno i duhovno) ovaj drugi izražava izvestan dublji poredak, izvestan poredak celishodnosti, poredak funkcionalan, onaj dakle, poredak, koji će se nametnuti arhitektu kad se bude odlučio da dublje razmisli o gradu i o seoskim naseljima, da bi ih, u mislima ili stvarno, preusrtojio. Jedna četvrta funkcija je, u stanju mogućnosti obuhvaćena, trima koje smo pomenuli; to je saobraćaj: saobraćaj ljudi, prenos materijala i robe. Izlažući, čak i u najopštijim potezima, veštinu građenja, dobro je da ovu funkciju tačno odredimo i postavimo na njeno logično mesto, između stana i rada. Prethodni red će onda postati: stanovati, saobraćati raditi, usavršavati se.

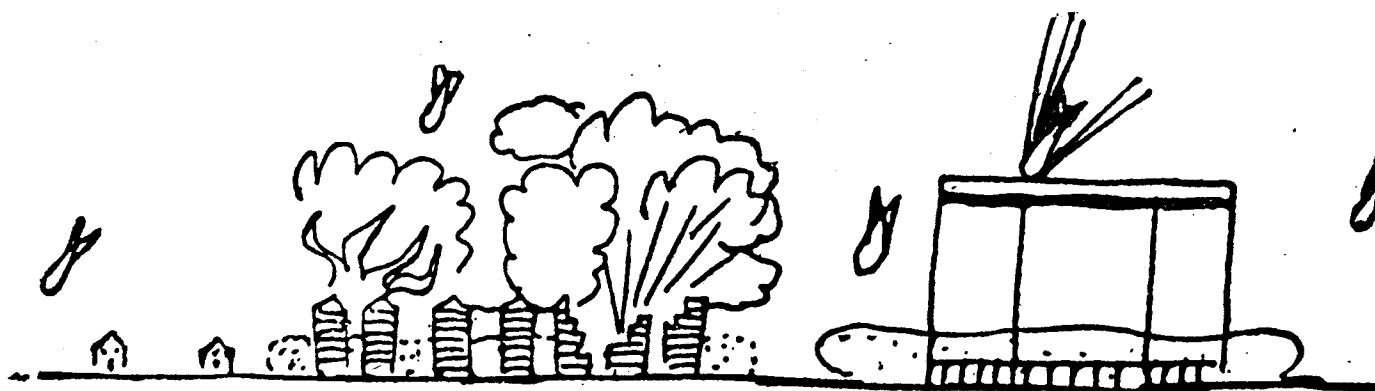

Razmere izgrađenih zapremina se pojavljuju.

- 1) Individualna kuća,
 - 3) Kolektivna stanbena zgrada,
- dva su dozvoljena oblika.

Srednja rešenja (2) se suprotstavljaju organizovanju naselja i blagostanju ljudi; sem toga, u svojoj izgradnji ona ne koriste ni deseti deo onih povoljnosti koje pružaju građevinsko zanatstvo i krupna industrija.

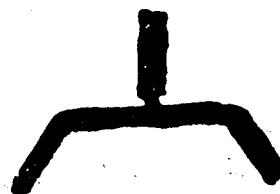
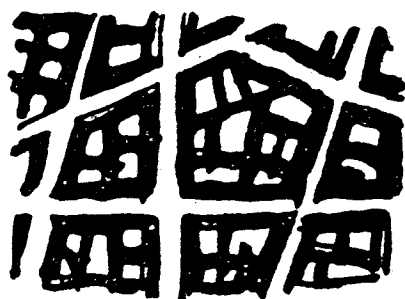
U vazдушnom ratu, A i C izdržavaju; B se pretvara u ruševine.

A

B

C

vršavati se. Svaki deo građevinskog fonda Francuske, veliki gradovi, naselja svih dimenzija i svake vrste, sela, moraju se stoga, najpre analitički potom sintetički razmotriti, pod četverostrukim vidom ove četiri bitne funkcije.

U praksi će biti celishodno da se počne sa slučajem velikog grada, u kome se problem odmah postavlja u svojoj širini i složenosti. Rešenja koja se budu pokazala pravilna za veliki grad, moći će najčešće da se prilagode ostalim slučajevima, pod uslovom da se vodi računa o posebnim uslovima svakog pojedinog slučaja; ona će u svakom slučaju poslužiti kao orijentacija, ako bi se pitanju prišlo metodom postepenosti. Posle toga će se uzeti u obzir momenti geografije, istorije običaja, običaja i regionalnih navika, koji će razgranati odabrane teme, prilagođavajući ih bezbrojnim i tako različitim prelivima tradicije i francuske osećajnosti, počev od primorskih obala pa naviše, uz doline, do pograničnih oblasti i do graničnih lanaca, sve do starog keltskog krova, do Centralnog platoa.*¹

* *

Princip ispravnog obitavališta jeste i može biti samo ovaj: težiti stvaranju zdravih, otpornih i prirodno imuniziranih ljudskih »terena«.

¹) Središnja teritorija Francuske (prev).

Prvo stoleće mašinske ere bilo je čoveko-ubilačko.

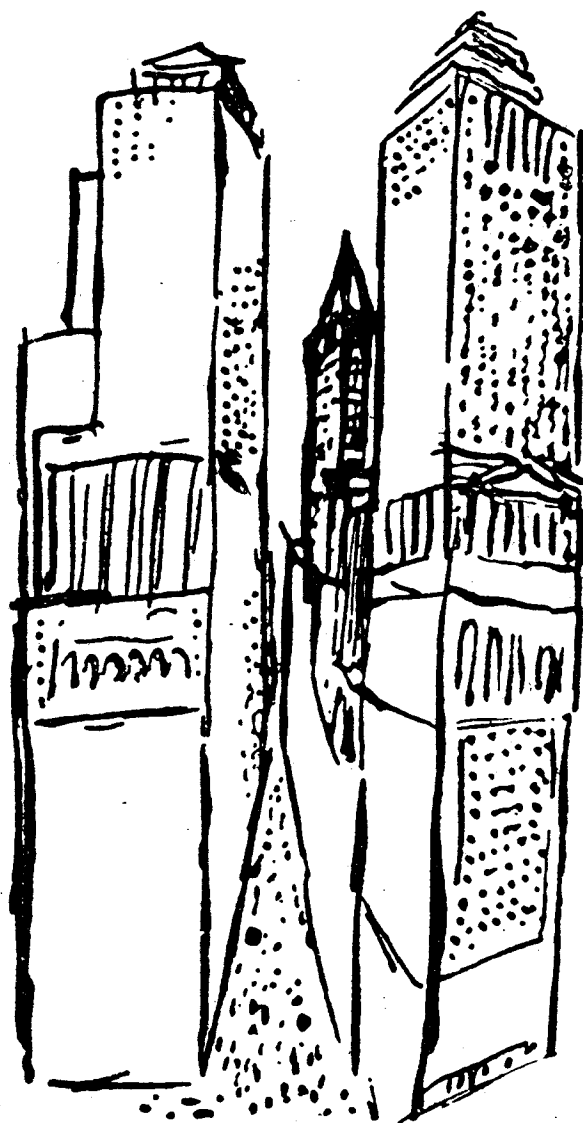
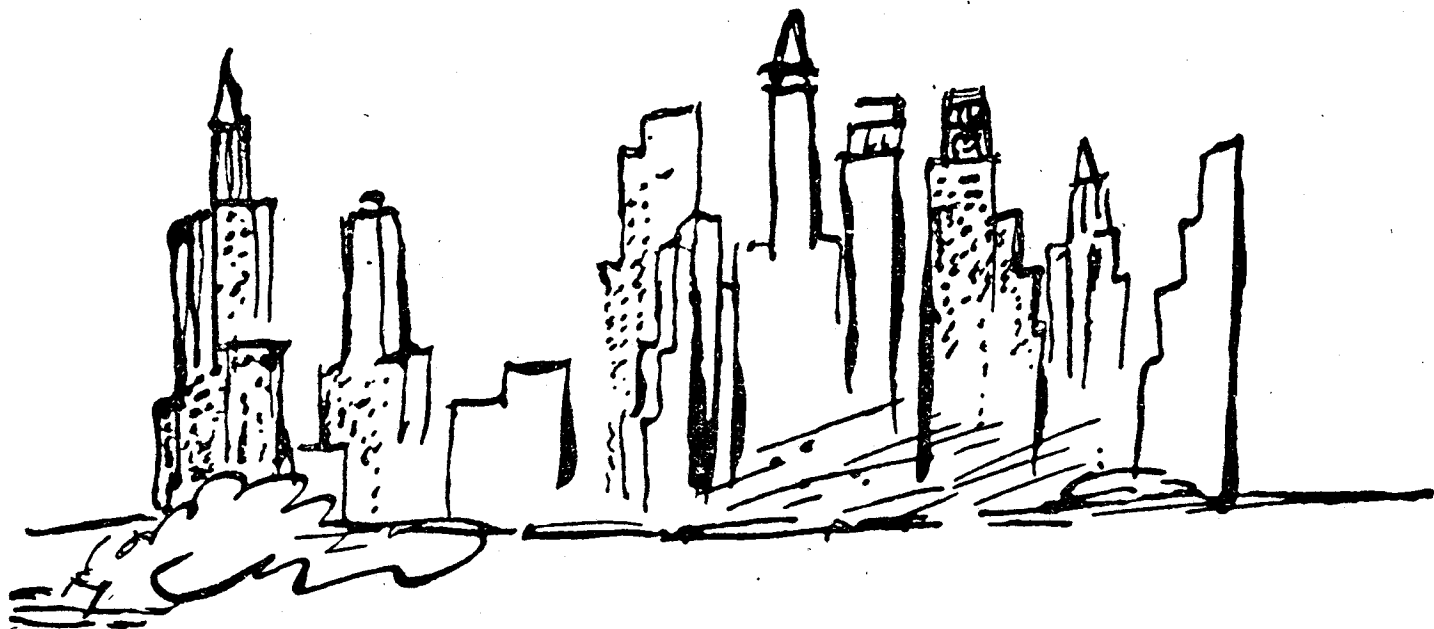
Kad jutrom ustane, pred uskim prozorskim oknom kroz koje ne vidi ni malo poezije; kad radi i za vreme dosadnih časova putovanja kroz predgrađa i grad; kad se s večeri nalazi pod lampom svoga bednoga doma — nikada čovek nema prilike ni uslova za potreban odmor. Razučeni gradovi, ulice bez radosti.

Koristeći ogroman rad mašina i neograničena sredstva računa, dobro organizovano društvo u stanju je da svojim članovima obezbedi svakoga dana bitne radosti, u stanu, na radu i u gradu.

Pravilo sunca

Videli smo da osnovno pravilo koje odgovara ovome principu jeste pravilo sunca. Crtež treba zato početi obeležavajući na njemu kretanje sunca u dane zimske kratkodnevnicе i letnje dugodnevnicе. Sunce, i jedino sunce, odlučuje o orijentaciji kuće. Nije važno, bar za trenutak, kakvo je postojeće stanje ulica: njihova sudbina će se docnije rešiti. Uostalom njihov je raspored proizašao, vrlo često, iz uslova nestalih sa davnim pokolenjima i zadržao se u takvom stanju samo po izvesnoj inerciji, na najveću štetu zdravlja ljudi.

A šta nam sunce nalaže? Ono nam, pre svega nalaže da kuću nipošto ne izložimo severu. Ono nam, takođe, nalaže da mu omogućimo da prodre što dublje u unutrašnjost stana. Ali da ne bude opasno ako sunca bude suviše? Nesumnjivo, ako mu se zraci ne bi mogli da ublaže ili preseku. Ko bi se dobrovoljno odrekao objektivа sa velikim otvorom na izvrsnoj kameri, i to iz straha da jednog dana ne pregori ploču? Zar nema toliko tih raznih zaklona protiv toplote i svetlosti, počev od zavesа i kapaka, pa do onih mreža u vidu ćelija saća sa pokretnim vertikalnim pregradama, koje je Korbizije projektovao za tople predele i koje ispred staklenih fasada deluju kao brise — soleil-i u doba kad se sunce uzdiže nad vidikom zaista preterano visoko? Ove mreže mogu poslužiti i u umerenim predelima, ispred velikih staklenih površina izloženih jugu i zapadu.

Američki jež!

Da, ali su graditelji uspjeli da grade na 50, na 100, na 200, pa čak i na 300 m u visinu.

Neki su, iz čiste duhovne lenosti, smatrali da se amerikanizmom mogu ukoriti oni koji su u sredstvima moderne tehnike, po jednoj pametnoj disciplini našli mogućnosti da reše nedaću gradova.

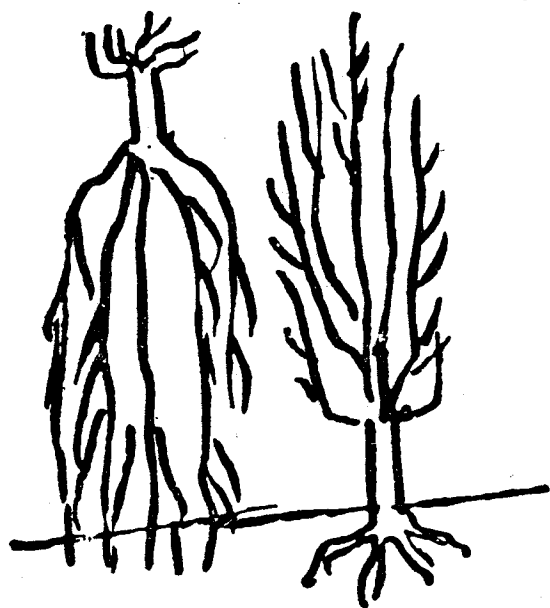
Odvajanje dweju funkcija nekadanjeg zida

Danas nam više ništa ne smeta da sunčanom zračenju izložimo stoprocentno celu fasadu, a ne samo jedan njen mali deo. I to blagodareći jednom revolucionarnom događaju koji se, pre jedno tridesetak godina odigrao u građevinskoj tehnici, ali iz koga nisu još izvučeni svi zaključci: odvajanjem dweju funkcija nekadanjeg zida, funkcije nošenja i funkcije omotača. Fasada otada ne nosi više ništa, jer se sav teret zgrade usredsređuje na stubove od armiranog betona ili od čelika, a uskoro i od čelika koji ne rđa. Spoljašnji red ovih stubova može se uostalom i povući unazad u odnosu na zidno platno od staklenih površina koje čini fasadu.

Međutim, da bi se stan mogao tako otvoriti suncu, trebalo je, nužno, ukloniti zgradu preko puta i na njeno mesto postaviti, samo se po sebi razume, onog večnog čovekovog prijatelja koga je u gradskom životu bio lišen: drvo, ozelenelo ili golo, sa travom pod njim. Drugi zaključak: gdegod bi se vrlo gusta naseljenost nametala mesnim ili radnim uslovima, mora se graditi u visinu.

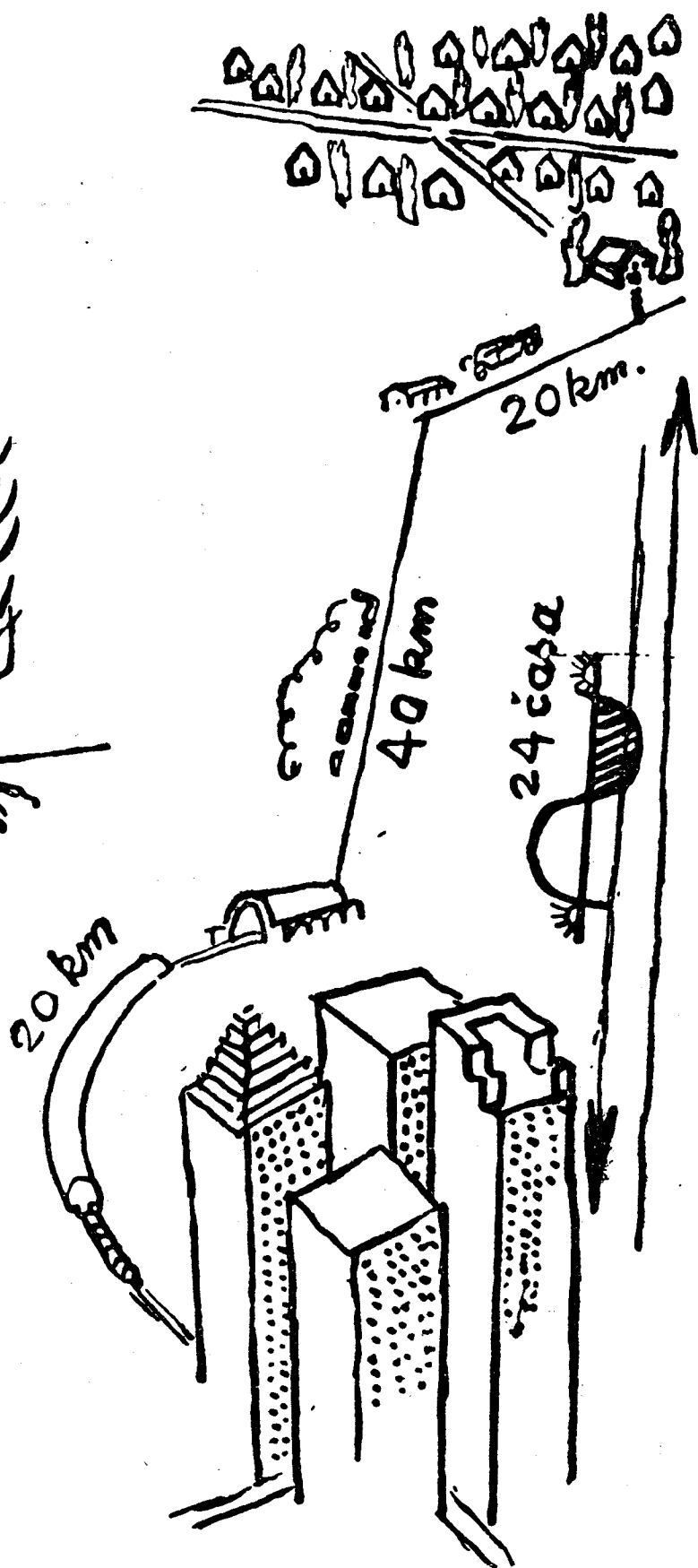
Gradenje u visinu

Srećna nužnost! Kakva sve preimućstva i radosti ne pruža onima koji joj se potčine, a potom je potpuno prihvate, oslo-

?

U Americi, preza-
uzetoj jednom sle-
pom igrom, primeti-
lo se da je drvo bilo
posađeno naopako:
sa korenjem u va-
zduhu.

Oblaci života u S.A.D. postali su fantastični: oblakoderi suviše mali i suviše stešnjeni u Manatanu, a vrtni gradovi beskrajno rasprostrti u prečniku od 100 km oko Njujorka ili Čikaga. Sunčev dan poremećen.
Iluzija vrtnih gradova. Primarni izraz još varvarskog mašinizma koji pred reformom širih razmera mora iščeznuti.

bodivši se prethodno uspomena iz jednog skorašnjeg, i tako ružnog doba, kada su sedmospratne kasarne, izbušene majušnim rupama, bile kruto poređane jedne spram drugih, zaklanjajući jedne drugim svetlost dana. Sada će pred njima biti prostor, koji će oživeti čas igra oblaka čas igra zvezda, ili će ih oživeti prostranstvo predela i delova vidika; pa ona visoka uređena šuma, koju prosecaju jasni pravougli sportskih igrališta i basena; čitava jedna humanizovana priroda dočekaće ih sutra, kad se probude, u izduženom okviru staklenog zida obasjanog svežim bojama zore!

Stan ere koja nastaje

Bacimo sada pogled na raspored prostorija. Da li se, zaista, nalazimo u najobičnijem stanu jedne velike kolektivne zgrade ili se, kao što bi se pre reklo, nalazimo u skoro raskošnoj jednostavnosti jedne vile koja bez vidljivog oslona, lebdi, u vazduhu između neba i zemlje? Unutrašnje stepenište, kakvih ima u umetničkim ateljeima, polazeći iz dnevne sobe sa visokom tavanicom, vodi na polusprat. Domaći uređaji, kupatilo ili tuš, sanitarni uređaji, kujna, sa veštačkim provetravanjem, proističu, očevidno, iz dobre fabrike, a oseća se, pri svem tom, da je sve rađeno u seriji, u velikoj, vrlo velikoj seriji. Kakvoća materijala, oblina oblika, preciznost linija, potsećaju na savršenost automobilske karoserije ili avionske kabine. Široke pregrade između prostorija načinjene su od polica koje su stavljene jedne iznad drugih, na propisnoj visini, gde se

R (11 god)
(2° razred srednjeg kursa)

Stan mojih roditelja

11. ul

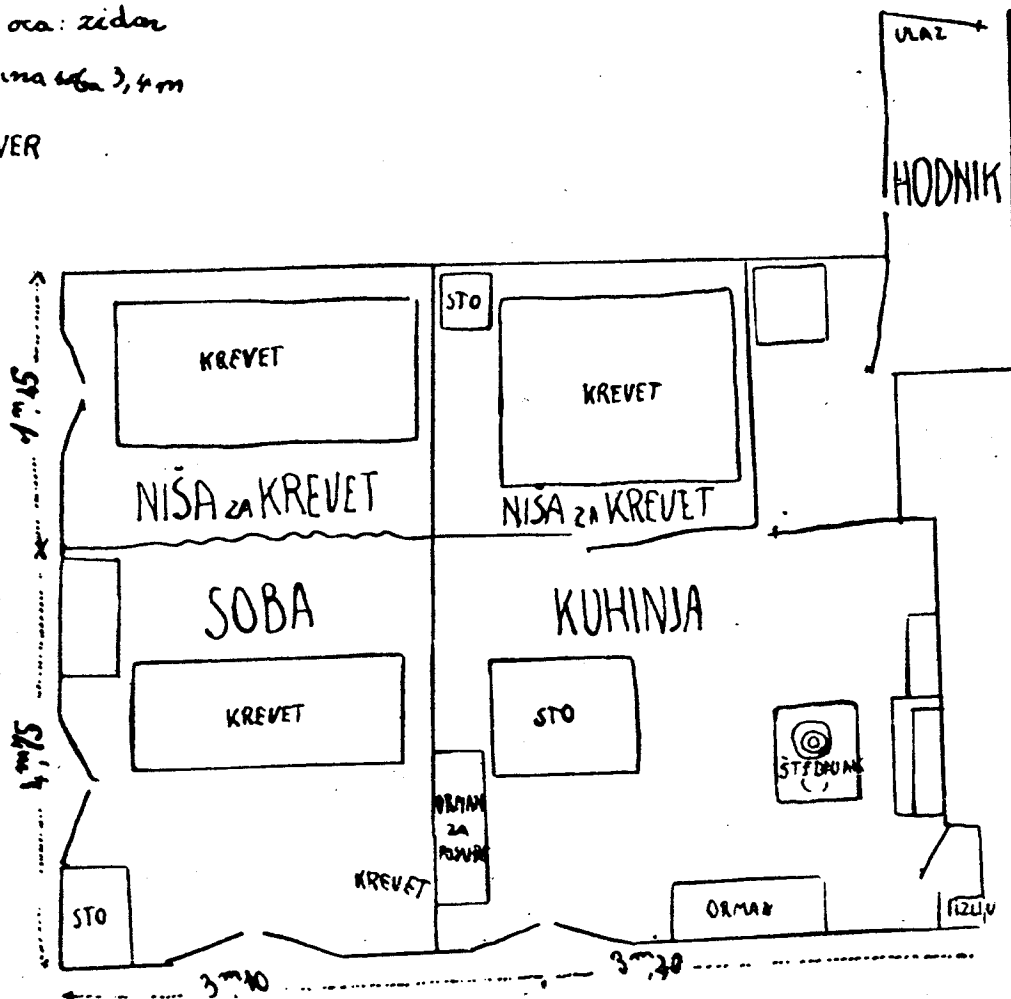
Zamiranje mog oca: zidar

Deč. dece: 6 osoba od 3, 4 m

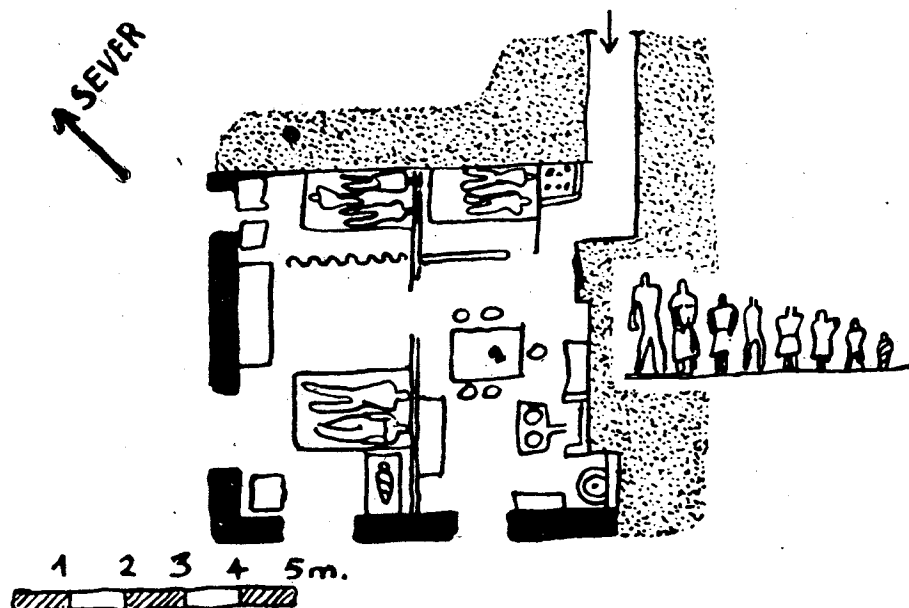
SEVER

VILLE DE LYON
P. Circulaire
BULE PUBLIQUE de L'ÉCOLE
169 Rue Pierre Corneille

Dečji crtež
Anketa koju
su 1941 godine
u Lionu izveli
da ci osnovne
škole na času
ortanja.

Ova slika pokazuje
prave razmere.

Ali kod nas . . .

»Vidiš trun u oku susedovom, a ne vidiš brvno u svome . . .«

Ova porodica od 8 članova stanuje na 40 m².

Ostavimo Amerikance njihovim opitima. Uostalom, oni stanuju beskrajno bolje nego mi.

svaka stvar može lako i prirodno smestiti. A pri svemu tome, u tako čistom i brižljivo izvedenom dekoru, nema nikakve strogosti ni hladnoće. Naprotiv, onaj mali broj domaćih nasleđenih ili odabranih stvari, umesto da se gomila jedan preko drugog i da se međusobno upropašćuje, raspoređen je kao da treba da istakne, bez tiskanja i diskretno, najglavniju stvar u kući, onu koja se od svih domaćih stvari najviše poštuje i koja je najzad, prolutavši nekoliko dana, našla mesto sa koga bi mogla nad celim domom stalno zračiti intenzivnošću svoje vrednosti. Ovaj bi divni uspeh ostao, međutim, neobjašnjiv ako nam se, iznenada, ne bi nametnulo zapažanje da je taj uspeh arhitekt omogućio, da ga je on, takoreći, izazvao izborom svojih modula određenih prema zlatnom broju i njegovim magičnim rezonancama...

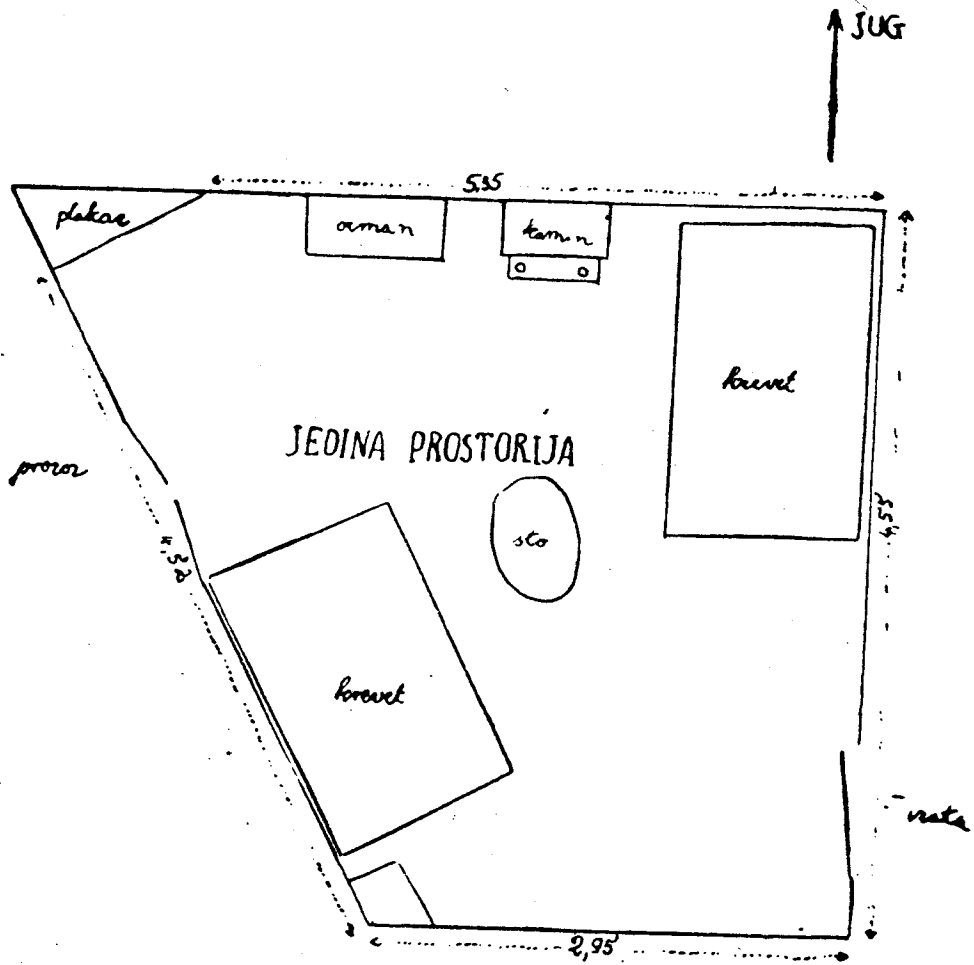
*
* *
*

Kakva je to čarobna palica odjednom pokrenula ovaj tihi sklad koji, u toku od dvanaest časova dnevno, produbljuje i oplemenjuje celokupni ljudski život u velikom gradu, produžujući svoju blagotvornost na trenutke koji će se proživeti van doma i na časove koji će se posvetiti radu?

Krupna industrija se dokopava građevinstva

Nema tu nikakve čarobne palice. U pitanju je samo susret ličnosti, jednostavan susret s one strane psihološke ko-

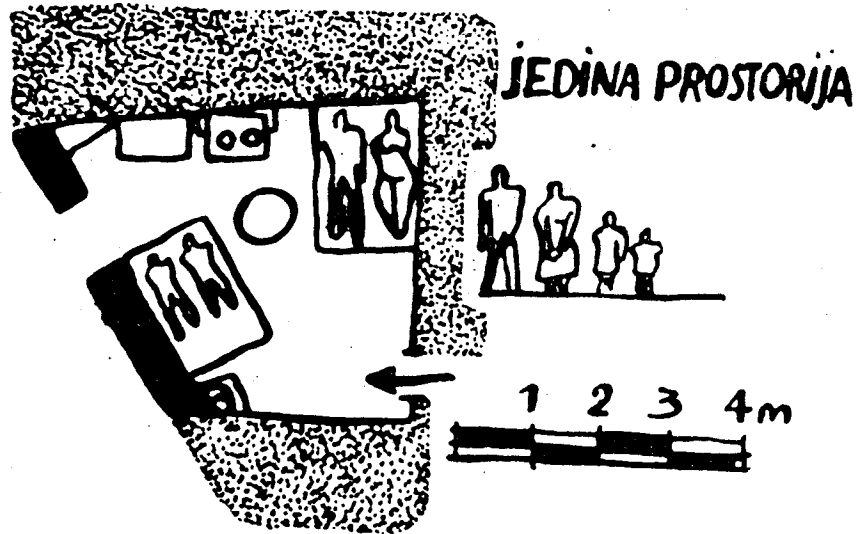
VILLE DE LYON
 P. C. 190/100/100
 LE GIE PUBLIQUE DE LYON
 100 Rue Fournier-Lyonville

Stan mojih roditelja

(2. razred srednjeg kursa) ^{11 god}
 Kam. materije moja oca: mehaničar
 broj dece: 2
 v. soba: 2,5 m

Ova pak porodica stanuje na 19 m². U Francuskoj se stanuje rđavo, kako u gradu tako i na selu.

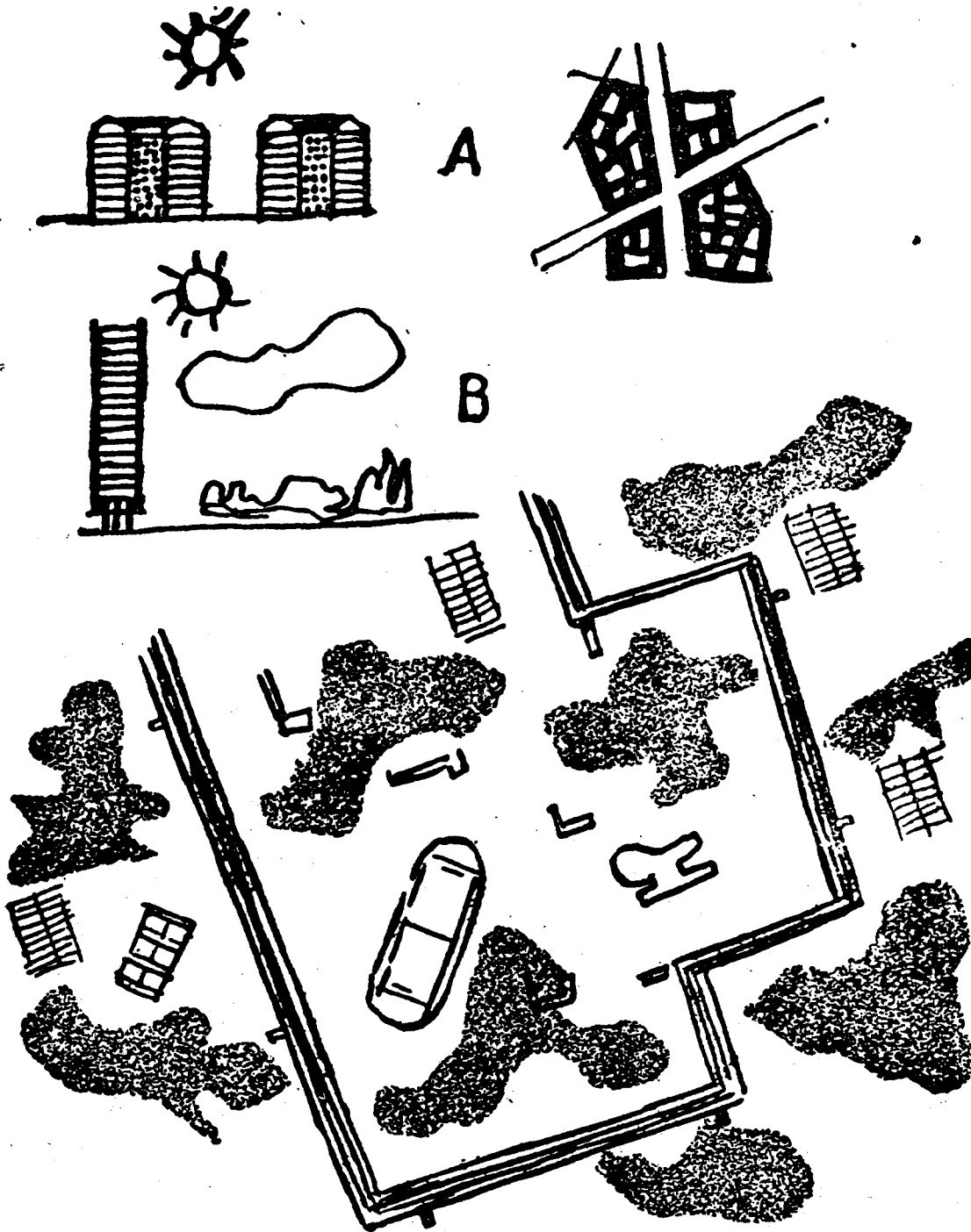

Pod takvim uslovima porodice prestaju da postoje, propadaju. Nacija se iscrpljuje zato što nema stanova, pristojnih stanova.

prene koja je izgledala kao zid od kamena, susret između arhitekta i krupne industrije. Budimo jasniji: susret između arhitekta oslobođenog izvesnih administrativnih kočnica, a naročito, izvesnih svojih predrasuda i, s druge strane, krupne industrije koja je ostala bez poslova zbog prestanka proizvodnje za naoružanje i zbog obustave izvesnih »super-proizvodnja«, kao što je, naprimer, bila proizvodnja automobila u trenutku kad je Francuska već bila prezasićena transportnim sredstvima.

Oči su se sada otvorile i jednima i drugima!

Krupna industrija stoji skrštenih ruku među ostacima svojih sirovina, svojih radionica i mašina, svojih besprekornih biroa. Gleda svoje uspavano ljudstvo, ukočeno od nerada, straha i zabrinutosti. Kako pokrenuti ponovo ovu kolebljivu i zbunjenu vojsku, pod kojom zastavom, u čijoj službi? Pa u službi ljudi, time što će se čvrsto uhvatiti za građevinstvo, kao što to savetuje arhitekt; time što će stanu koji treba preraditi sa dna do vrha posvetiti svoj posebni duh, svoj smisao za efikasnost i svoja dugo isprobana sredstva, laboratorije, proračune, bezbrojne alate u hiljadama kvalifikovanih ruku. Celu zemlju treba snabdeti stanovima: treba čitavih sto godina zakašnjenja nadoknaditi na tome putu... Zanatstvu i građevinskim preduzećima trebalo bi još sto godina ako bi bili prepušteni sami sebi i ako ne bi raspolagali snažnom potporom spolja. A ako bi ih krupna industrija opremila i podržavala, bilo bi im dosta dvadeset godina. U tome pak zajedničkom poduhvatu našle bi obe strane i slave i dobiti.

Bitne radosti jesu:

sunce,

prostor,

zelenilo.

To su hiljadugodišnje odrednice koje su dale oblik našem telu i našoj duši. Svaki organizam umre kad se iščupa iz svoje prirodne sredine.

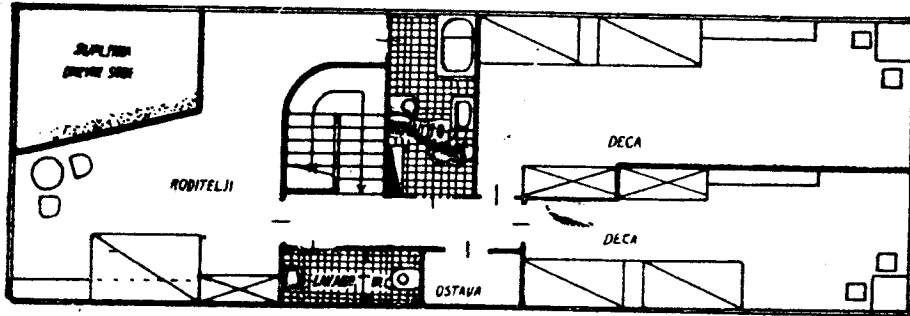
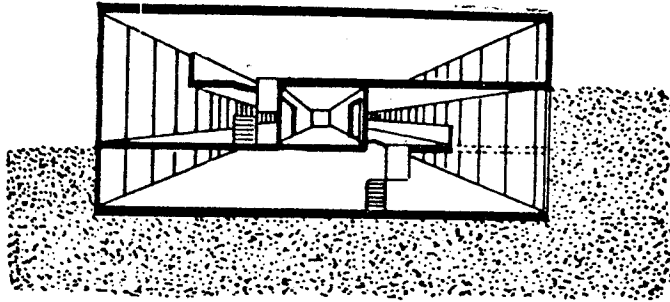
A pokazuje plan i presek naših gradova koji izazivaju nesreću.

B je spasonosni presek, dar moderne tehnike. On omogućava novi plan stanbenih krajeva koji sadrže „bitne radosti“.

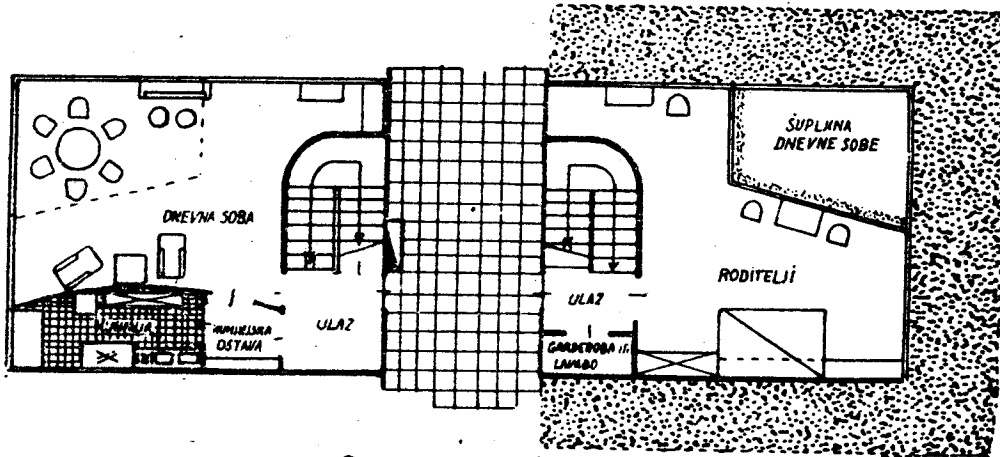
Moderan stan (sunce, prostor, zelenilo); produženja stana (jasla, zabavišta, škole; omladinski klubovi; sport pred samim kućama). A sav prostor nam stoji na raspoloženju da na njemu po volji podižemo individualne povrtnjake.

Seriski elementi

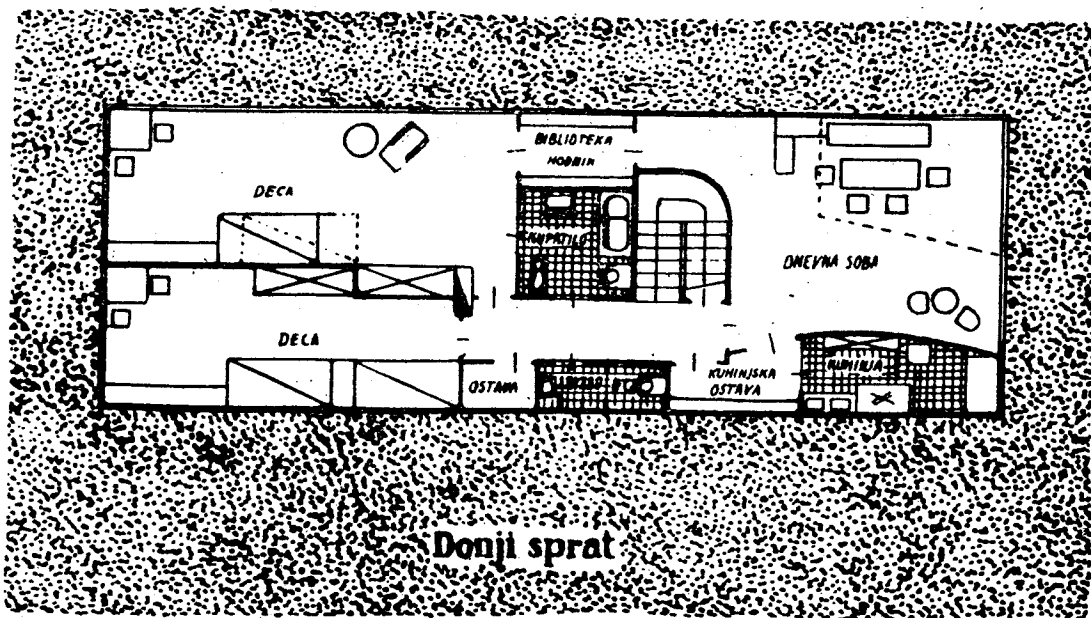
Naravno, prema zamisli arhitekta ne bi se moglo raditi o seriskim kućama! Tome bi se sve protivilo. Nema ničega seriskog u prirodi, a još manje u shvatanjima i načinima života ljudi i zajednica ljudi. Individualizam, partikularizam, provincijalizam, malte ne svaka reč na »izam« protivi se ideji serije. Međutim, postoje neke stvari za koje bi se moglo reći da ih je Proviđenje stvorilo i održalo u duhu jednoobraznosti: stas čovekov, raspon njegovih ruku, razmak njegovih očiju. A jasno je da bi tim konstantama morali odgovarati izvesni »shodni« moduli, naročito u oblasti stana gde je u pitanju samo čovek; pod uslovom, svakako, da se ovi moduli prethodno usklade sa uslovima klime, sa navikama i sa modernom tehnikom. Modul visine tavanice, naprimer, prema kome će se odrediti dužina svih delova skeleta, kao što su stupci, grede, pregradne površine, staklene površine, a isto tako i izvestan broj standarda za vrata, prozore itd. Svi ovi građevinski elementi spadaju u velikom stepenu u nadležnost serije. Štaviše, samim tim što će proizaći iz fabrike, ovi će elementi steći neverovatna svojstva čvrstine, sigurnosti, poslušnosti, pa i lepote. A da i ne govorimo o svima onim novim svojstvima koja samo nauka i tehnika, a ne više arhitektonska veština, mogu i moraju da im pridodaju, svojstva pomoću kojih će se postići izotermičnost, zvučna izolovanost, propustljivost prema ovoj ili onoj vrsti zračenja...

Gornji sprat

Srednji sprat

Donji sprat

Ovaj spasonosni presek, dar moderne tehnike, pruža nam raznolike planove koji se prilagođavaju svima mogućim potrebama porodice.

Domaće udobnosti

A zašto ovaj, sam po sebi dosta širok program, koji se odnosi na spoljašnost i obim stana, ne bi prešao i preko praga stana i isporukom elemenata koji odgovaraju funkcionalnim modulima koje bi arhitekt prethodno odredio, obuhvatio izvesne udobnosti? Jer, zaista, u sadašnjem stanju tehnike postignuta su, u pogledu opreme stana, skoro savršena rešenja, ili bar neizmerno bolja od svih starih; u odnosu na kujnu, naprimer, na konzervisanje namirnica, na pranje ljudi i rublja, na smeštaj stvari... Pametno industrijalizovana, ova bi rešenja postala ekonomična do te mere da bi se došlo u opasnost da pravi luksuz zameni bez prelaza beđu čumeza, došlo u opasnost ako bi se iz nesmotrenosti išlo suviše brzo i ako se proleterskim porodicama koje se preseljavaju, pa i porodicama koje pripadaju stabilnijoj klasi, ne bi ostavilo vremena da shvate i da se obuče pre nego što bi se uzdigle do onoga pravoga gospodstva: gospodstva stana dostojnog ljudi koji su najzad ponovo stekli svoja prava pobedivši mašinu i podvrgnuvši je sebi.

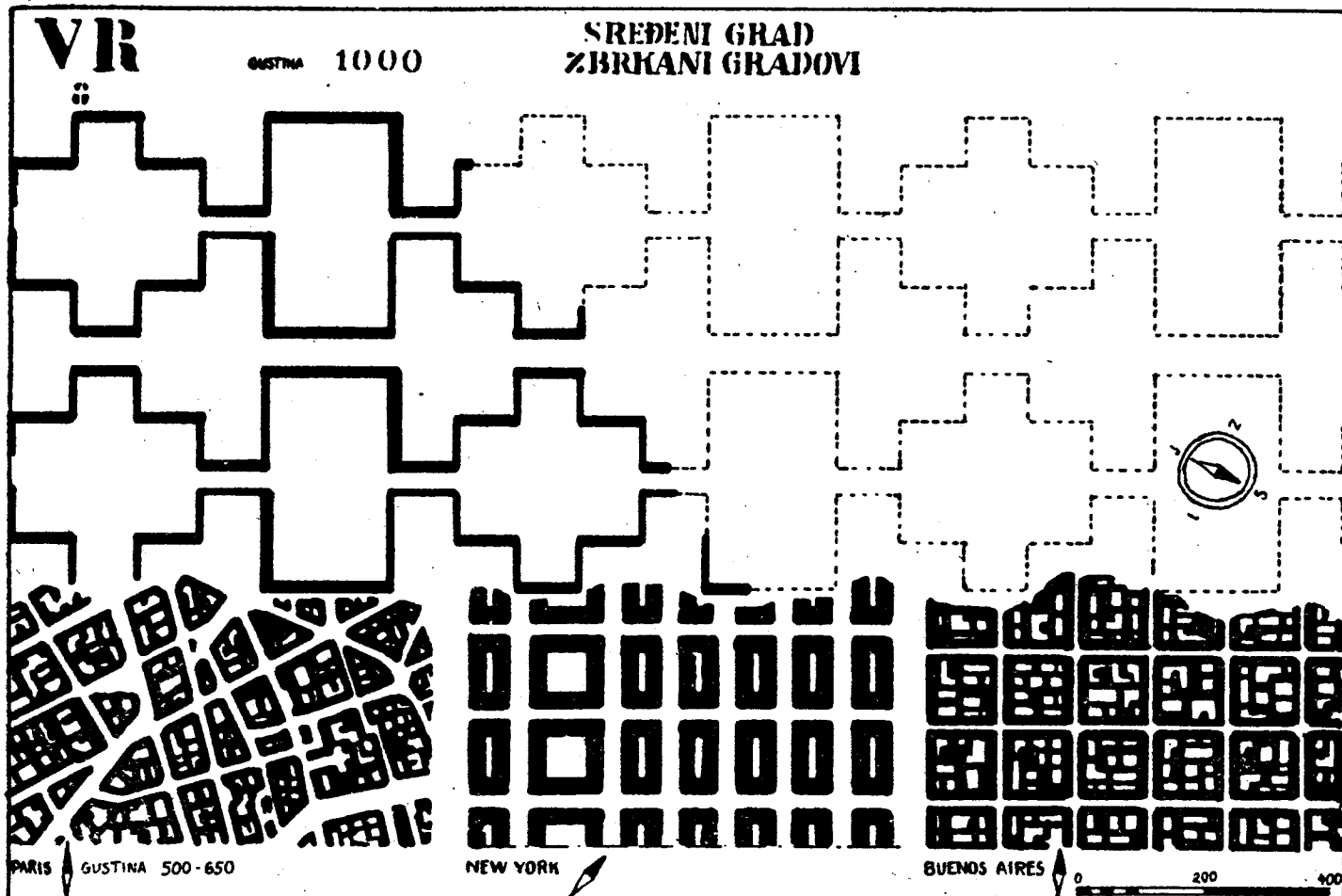
U istoj razmeri:

Kvart zračnoga grada (1)

Kvartovi Pariza, Njujorka, Buenos Airesa (2)

(1) 12% površine pod zgradama; 88% parkova; visina stanbene zgrade 50 m; gustina: 1000 stanovnika po hektaru.

(2) gustina 300, 600 i više.

Reforma se sastoji u novoj razmeri stanbenih blokova; razmera od koje zavise sve spoljašnje dispozicije koje uslovljavaju i produžuju stan.

Biologija u arhitekturi

Dok bi krupna industrija, odzivajući se pozivu arhitekta, stavila tako sebi u zadatak da ispita puteve koje je ovaj otvorio, arhitekt bi se, u tišini svoga ateljea, ponovo predao svojim prekinutim razmišljanjima... On pomišlja da bi se najbolja metoda, jedina metoda njegove umetnosti, tradicionalna metoda, koja baš sada dolazi k svesti posle stoletnog sna pod kupolom Instituta, sastojala u tome da se pođe od unutrašnjosti ka spoljašnjosti stana. Jedino su dakle važne biološke funkcije stana; svakoj od njih; već prema njenom hijerarhiskom rangu i njenoj materijalnoj ulozi, treba dodeliti onu površinu i one razmere koje su potrebne za njeno lako izvršenje. Strogo se povinjavajući zahtevima ovih unutrašnjih zbijanja, arhitekt odlučuje da nikada više neće dozvoliti da se spoljašnjim pritiscima zađuše ili izopači domaći život. Stoga će se buduće usprotiviti ne samo pogrešnim orijentacijama zgrada, već i rdavoj regulaciji, čudnim oblicima terena, odsustvu slobodnog prostora pred zgradama. Neće više biti nijedne zgrade od neke društvene vrednosti koja neće ubuduće raspolagati zemljištem saobraznim njenim namenama.

Zemljište saobrazno kući

Saobraznost zemljišta postavljenom cilju! Isto se to pitanje već postavljalo graditelju katedrale čim je bio izvršio naj-

Reformom do koje je došlo u razmeri urbani-
stičkih dispozitiva, i novim redom veličine građ-
nih zapremina, može se sa prirodom sklopiti pakta.

I priroda se sa stanom zakupljuje.

Priroda je postojala pre grada; grad je nju
izagnao i na njeno mesto postavio kamenje, ope-
ke, makadam.

U prirodi je bilo širokih perspektiva, privlač-
nih horizonata, brda, planina, mora, reka. Grad
je izd gao zaklone od kuća, na dvadeset metara
jedan prema drugome.

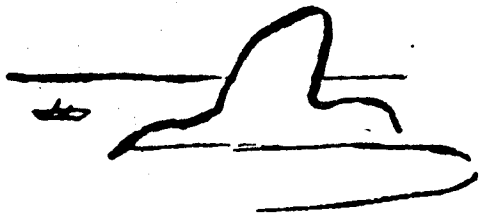
Bilo je drveća i travnjaka. Zgrade su ih po-
krile.

Horizonte treba ponovo osvojiti.

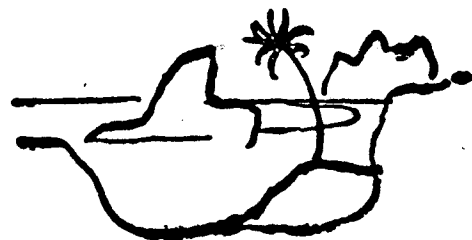
Drveće treba ponovo zasaditi.

glavniji izbor, širinu broda, izbor kome su kasnije imali da se potčine presek i osnova broda, kao i izbori pojedinosti. A kako tada nije bilo ni vezivnih sredstava ni gvozdениh stega, sklop zgrade svodio se na pitanje statike i tesanja kamena. Njeno postolje je, prema tome, moralo biti ogromno i samo je najveća umetnost bila kadra da to postolje ispuni i zaodene dostojno, ali je postolje bilo nužno kako bi podupirači i potpornici, ili, da se poslužimo izrazima brodogradnje koje nam sugeriše pojam broda, kako bi delovi broda pod vodom podržavali delove nad vodom da se večno uzdižu k nebu. Stoga je bilo nemoguće svako nagađanje sa eventualnim zamerkama ili zahtevima kakvih suseda, ma koliko oni bili moćni. Ničiji, bilo opšti bilo privatni interes, ne bi imao nikakvog izgleda da prevagne nad silom i posledicama jedne odluke donesene u službi bogu.

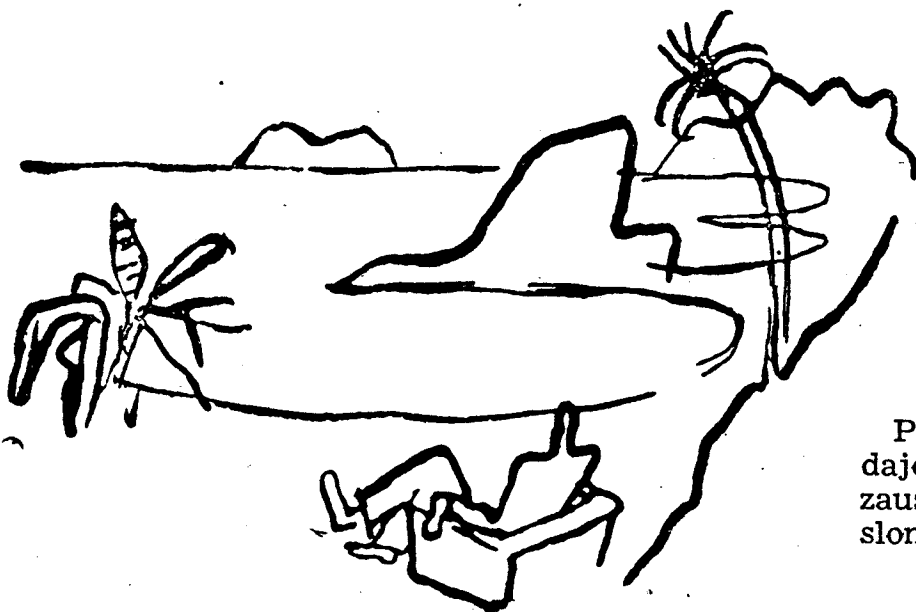
Ali je i služba čoveku ista takva za onoga ko je shvatio smisao reči Tradicije. Danas pak saobraznost zemljišta zgradi nije više pitanje postolja ili neposredne okoline, jer dijagram sila ne izlazi više, kao nekada, iz vertikalne ravni, otkako se pojavilo gvožđe i omogućilo da se uspostave krute veze između tri glavna dela građevine: temelja, stubova i glavne platforme, platforme prvoga sprata, počev od koje će se skelet smanjivati srazmerno preostalim opterećenjima. Saobraznost zemljišta zgradi postalo je sada pitanje čiste biologije: od nje zavisi ugodnost stanara kad se u svojim domovima odmaraju ili kad se u njima bave svojim poslovima, od nje zavisi lakoća

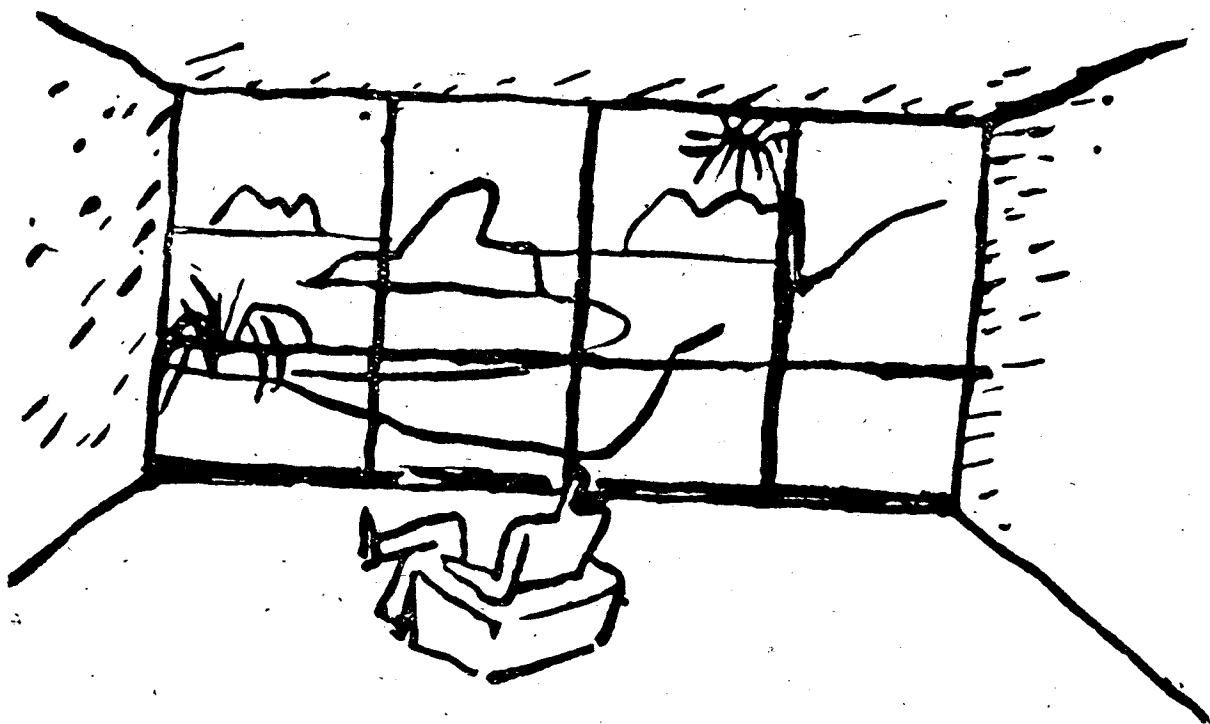
Čuvena je ova stena u Rio de Žaneiru.

Oko nje se uzdižu pomamne planine; more ih zapljuje.

Palme, banane; tropski sjaj daje života predelu. Čovek se zaustavlja i smešta svoju naslonjaču.

Odjednom, eto okvira oko lo.

Et o, četiri prave jedne perspektive.

Soba vam se namestila pred sam taj predeo. Pejzaž je ceo ušao u nju.

S prirodom je sklopljen pakt. Urbanističkim dispozitivima zakupljuje se i priroda sa stanom.

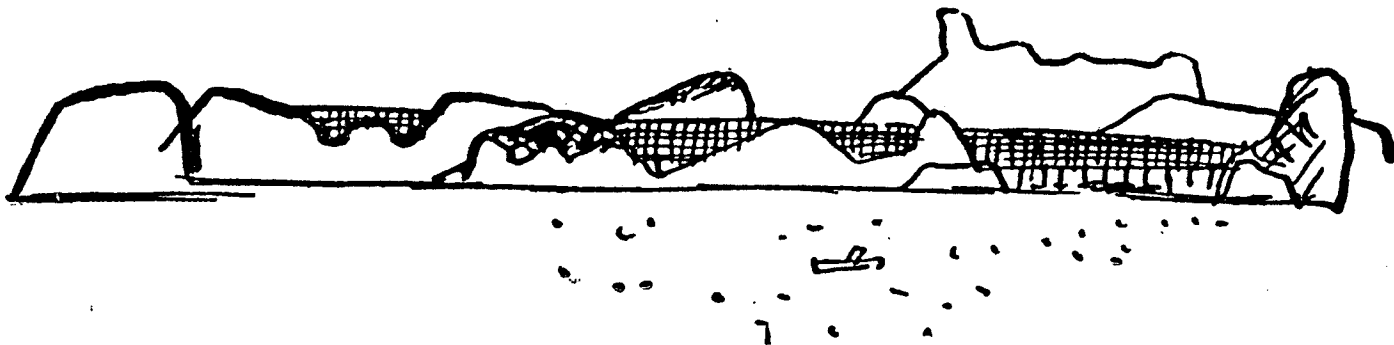
Rio de Žaneiro je čuven po svome položaju. Ali i Alžir, Marselj, Oran, Nica i cela Azurna obala, Barcelona i toliko primorskih ili kontinentalnih gradova imaju divne pejzaže!

saobraćanja; od nje zavisi u još većoj meri razvoj oko kuće svih onih postrojenja koja su neophodna za negu dece, za igru najmlađeg naraštaja, za sportove i vežbe omladinaca i za još aktivnu razonodu zrelih ljudi i ljudi na domaku starosti.

Produženja stana

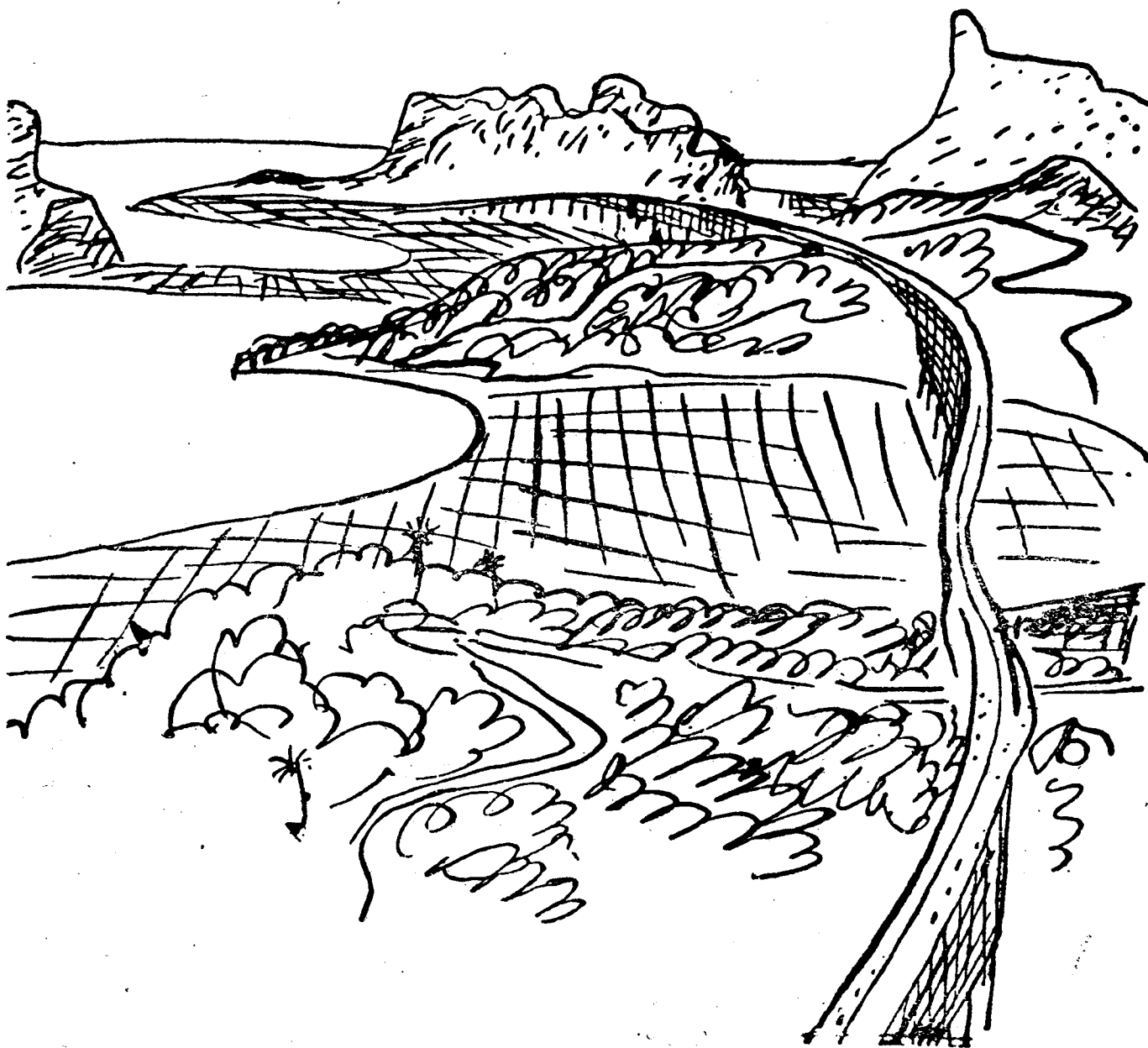
Ova postrojenja sačinjavaju ono što bi se moglo nazvati nužnim produženjima stana. Budućnost ljudskoga roda zavisi od njih bar isto toliko koliko i od samoga stana, od koga se logično ne može odvojiti i od koga ga ubuduće ne treba više ni odvajati. Zbog toga što u prvom redu, nije bilo pristojnih stanova, ali i zbog toga što nije bilo dovoljno guste i modernim sredstvima opremljene mreže ustanova kao što su: dispanzeri za preporodajna savetovanja, porodilišta, obdaništa, škola, — zbog toga se moglo reći da detetu nema više mesta u modernom velikom gradu. To mesto mu danas treba stvoriti, i to što šire.

Postrojenja koja smo nabrojali, svako namenjeno upotrebi jednog životnog doba, sačinjavaju materijalni okvir zdravstvene službe grada. Da bi bila sposobna za život, svaka od ovih organizacija zahteva određen broj korisnika koji se kreće između neka dva krajnja broja. Razmatranje ovih brojeva pružiće graditelju najdragocenije podatke. Oni će mu poslužiti

Rio de Žaneiro: položaj ovoga grada ima po sebi »bitnu vrednost«, mogao bi se divno iskoristiti.

Autostrada na koti od 100 metara, uzdignuta na subkonstrukcije od armiranog betona, mogla bi povezati sve ove zalive razučene rtovima. A pod autostradom moglo bi se nastaniti 200 000 stanovnika pod izvanrednim uslovima.

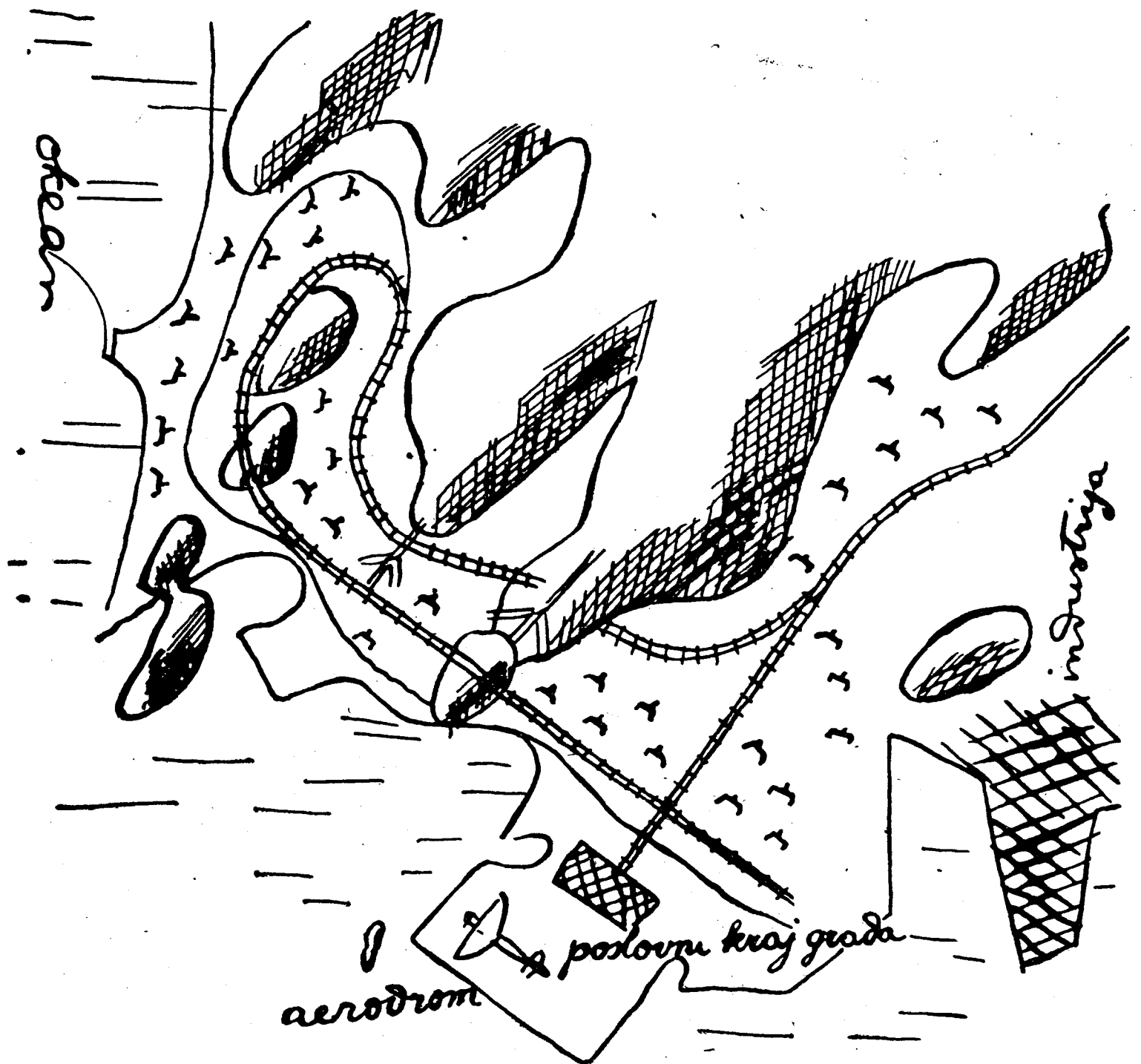

pri izboru veličine koju treba da predvidi za svoju zgradu, ili, ako bi jedna jedina zgrada bila nemoguća, za grupu zgrada u jednoj celini.

Unutrašnja ulica

Ali, idući za našim arhitektom, vratimo se za trenutak u unutrašnjost kuće koju podiže. U toku građenja, unutrašnjost te kuće izgledala nam je kao naslaga pravougljih površina međusobno podvojenih dvostrukom visinom tavanice. Vrlo izdužene površine, sa dubinom ograničenom, naprimer, na 9 metara, kako bi se omogućilo sunčanim zracima da prodru do dna stambenih prostorija, ali bez razloga konstruktivne prirode, bar ne u teoriji, da se ograničavaju u smeru dužine. Spoljašnji zid je od staklenih površina. Što se tiče zida u dnu, on se pruža duž neke vrste unutrašnje ulice, slične jedinoj ulici drumskih varošica, u kojoj kao susedi žive ljudi svakojake vrste, različiti i po klasi i po društvenom položaju: mnogoljudne porodice, neženje, profesori, fabrički radnici, umetnici itd... formacija koja nije bez izvesnih socijalnih preimućstava, u tome smislu što zbližuje društva koja se inače retko sastaju i omogućuje njihovo međusobno razumevanje.

Da bi se ipak ovaj linearni niz vazdušnih zapremina namenjenih tako različitoj upotrebi što bolje iskoristio, arhitekt će morati da uloži sav svoj talent i svoj najbolji smisao za

Rio de Žaneiro pretstavlja jedan od najtežih slučajeva za urbanizaciju. Dekartovac i pesnik spojeni u arhitekti, pronašli bi u spletu teškoća neočekivano rešenje.

Čitav pejzaž, takoreći, sadrži u urbanističkom nacrtu. Grad i predeo čine celinu. Arhitektura postaje veličanstvena, a stanovnicima se pružaju »bitne radosti«.

Pakt je sklopljen sa prirodom.

lični i porodični život. Srećom, danas mu se više ne nameće ona istovetnost stanova na svima spratovima niti ona četvora tužna vrata koja se sva otvaraju na istom četvrtastom odmoristu, što je sve bilo neizbežno u staroj tehnici nosećeg zida.

Svakome svoj stan

Sada mu je dozvoljeno da u opštem raspoloživom prostoru vrši sva krojenja i da unutrašnjost pregrađuje, u visinu kao i u osnovi, kako nađe za shodno, pod uslovom da se verno pridržava pravila, dosta strogih, koja mu nameću moduli i standardi pošto će od ovih zavisiti većina elemenata koje će upotrebiti. Ovi moduli i standardi otežaće mu možda prilično život dok bude igrao svoju ulogu, ali, kad jednom dospe do kraja, uspeh će mu biti nagrada, i to utoliko potpuniji ukoliko njegova tvorevina bude više odgovarala onoj divnoj formuli pro-nađenoj da bi se opisale izvesne arhitektonske dispozicije Velikog stoleća: **j e d i n s t v o u p o j e d i n o s t i m a n e r e d u c e l i n i .**

Strah od osmog sprata

Postoji jedna teškoća, i to dosta ozbiljna, iako se više zasniva na predrasudama nego na osećanju i razlogu: Francuz se, gotovo redovno, kao ni Kinez, ne protivi nikakvom susjedstvu.

U skromnijim predelima zasadiće se drveće. Ako se dobro probere, raznoliko, lepo rasporedi, drvo će u gradu postati drug čoveku.

Zimi: skladna armatura stabala i grana.

Leti: teške ili lake mase lišća, hlad i svežina.

čak ni najbližem ni najnezgodnijem, pod uslovom da je na horizontalnoj ravni. On će bez pogovora dozvoliti da ga, po čudi čudnih zemljišnih parcelacija, sabiju u udžerice i zečje kaveze raspoređene po kvadratnoj ili dijagonalnoj mreži pa, čak i radije, i u vrtne gradove, čiji dosta laskav izgled samo skriva istu žalosnu stvarnost, ali će tvrdoglavo odbiti svaku pomisao na stanove naslagane jedne preko drugih iznad sedmog sprata.

Zašto baš ovaj broj sedam pretstavlja Francuzu neki volšebni nivo razgraničenja između stana u kome čovek stana je, i neke vrste prolaznog i opasnog zaklona, kakav bi, naprimer, bio dirizabl za prekookeanske ili međuplanetarne letove? Građevinski propisi, ozvaničujući ovo stanovište, ustvari su ga učvrstili u shvatanjima ljudi. Kuda li je to iščezao pustolovni duh potomaka zavojevača Kanade, Indije i Nove Zemlje?

Zar bi se smelo ozbiljno tvrditi da penjanje na sedmi sprat pešice, nekoliko puta dnevno, često sa korpom i detetom na rukama ili kakvim teretom na plećima, ne pretstavlja iznuranje srca, bar za slabiji pol, a isto tako i za starije ljude i decu? Istina je samo ovo: vertikalno saobraćanje naporom mišića pretstavlja divljaštvo, jedno od divljaštava naše »civilizacije« koja i inače u njima ne oskudeva. Iznad trećeg sprata trebalo bi obavezno upotrebljavati dizalicu: tu spravu koja se, treba priznati, tako slabo prilagodila u našoj zemlji, ponosnoj samo na svoje horizontalne vratolomne puteve, a sa kojom se ništa, pa možda ni jogunasti magarac, ne može takmičiti u pogledu sporosti, čudljivosti i tvrdoglave neposlušnosti.

Sunce, prostor, zelenilo, »bitne radosti«. U sva četiri godišnja doba drveće je prijatelj ljudi.

Veliki blokovi zgrada razmešteni su po gradu. Šta mari! Oni su iza koprene drveća.

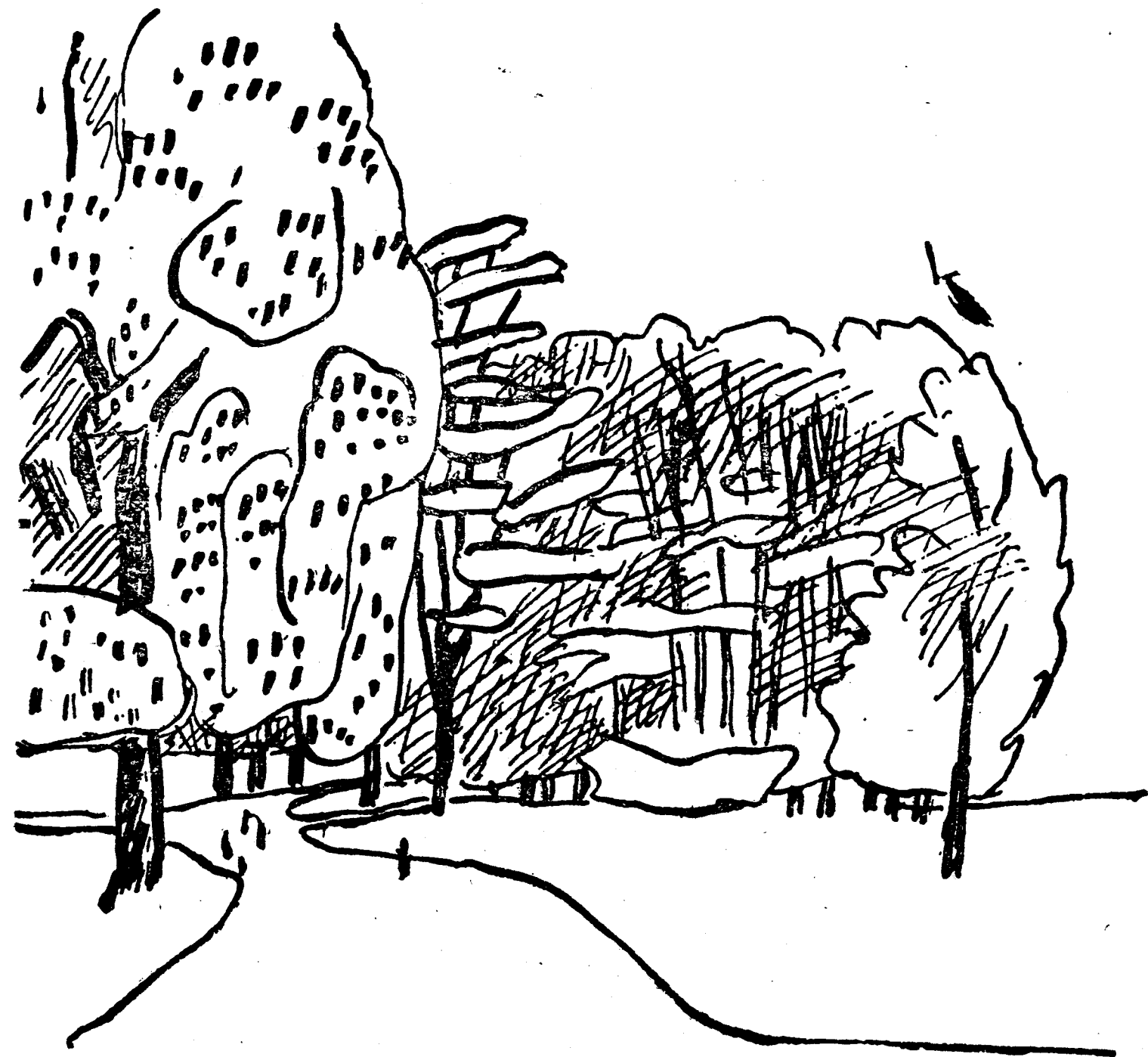

Vertikalno saobraćanje

Ni u ovom se slučaju rešenje ne sastoji u tome da se mašina odbaci sa preziranjem, već da se njome ovlada. Način da se to postigne vrlo je prost i pokazaće se utoliko ekonomičniji ukoliko se građevina bude više pružala u smeru visine: on se sastoji u tome da se dizalica zameni baterijom putničkih i teretnih dizalica, baterijom kojom će upravljati profesionalci. A kad krupna industrija bude usredsredila svoju pažnju na ovu neuralgičnu tačku stanovanja, uvideće se, i to sa zadovoljstvom, da je dizalica, kao nekim čudom, izgubila svoju staru čudljivu narav.

Ovaj »bauk«, ovaj nepromišljeni strah od stana na visini, iščeznuće iz duha korisnika kao što led kopni pod suncem; iščeznuće, naročito, kod mladih, koji će se naprotiv, ushićavati pri pomisli da gospodare prostorom.

A ako je zaista tako, do koje bi visine onda trebalo, u granicama razumnosti, graditi stanbene zgrade? Razmotrivši u jednoj diskusiji koja je kasnije dobila svoju potvrdu u praksi, potanko elemente ovoga pitanja, urbanisti više zemalja, Amerike, Holandije i Nemačke, složili su se na broju od pedeset metara. Iznad te granice, sve teži uslovi različite prirode — fiziološke, konstruktivne ili ekonomske — učinilo bi skoro bezvrednim svako dalje dizanje.

S proleća se kestenovi rascvetaju. Kuće su iza njih.
Putevi tonu u zelenilo.

Pedeset metara, tolika je visina padina u srednjoj dolini krivudave reke; ta visina važi, takođe, kao pravilo za tolike manastirske zadužbine koje su trajale stolicima, a to pravilo bi trebalo da važi i za ovo naše doba, jer i ono ponovo poziva ljude da misle pre nego što pristupe delu.

Bašta na terasi

Pomalo manastirski izgled imaju uređaji na najvišem spratu naše zgrade, spratu koji je namenjen, jednim delom, zdravstvenoj službi zajednice a drugim, zimskoj fizičkoj kulturi. Kad dođe letnje doba, ova fizička kultura se prebacuje u baštu na terasi kojom se zgrada završava, baštu punu svetlosti i vode pod pritiskom. Lako je zamisliti koliko će blagotvorno delovati stopa vlažne crnice, koja će hraniti travu i cveće povrhu suve snažne betonske ploče. Sad se više ne treba bojati dilatacija na ovoj platformi najizloženijoj promenama temperature! A koliko će tek biti svežine u spratovima koje ona pokriva!

Ako normalna visina stanbene zgrade, u velikom gradu sutrašnjice, zavisi, kao što vidimo, od ovako bitnih razloga, onda će podaci koji se odnose na spoljašnji saobraćaj odrediti izbor njenih podužnih dimenzija. Sledeća progresija je Korbi-

Iz visoko postavljenih stanova vidi se divan prizor neba sa svima njegovim promenama, bojama, oblicima, u toku raznih godišnjih doba. U daljini se vidi brežuljak. Dole: zelene, guste krošnje drveća. Grad je »zelen«.

zijeju pružila rešenje koje su njegova najraznovrsnija izračunavanja docnije potvrdila kao izvrsno: sto metara za unutrašnju ulicu, dvesta metara za otstojanje od vratnica do vratnica kuće, četiri stotine metara za dužinu strane pravougla mreže autostrada koja će usluživati stanbeni kraj. Pred svakim ulazom u stanbenu zgradu prostiraće se po jedna platforma koja će natkriljavati dva sprata ili više spratova garaža; u svojoj celini to će biti neka vrsta automobilskeg pristaništa, neki »autodrom«.

Dispozicije stanbene zone

Što se tiče razvoja u planu stanbene zone, on će moći imati raznovrsne oblike, neke kontinualne a neke diskontinualne. Dobar primer prvih oblika pretstavlja zupčasta dispozicija sačinjena na ovaj način: na prvu zgradu sa dvostrukim licem, postavljenoj prema istoku i prema zapadu, nadovezuje se pod pravim uglom druga zgrada sa licem prema jugu, i tako redom.

*

* *

Stigli smo do tačke spajanja stana sa ulicom. Šta je zapravo ulica?

Nekada je ona bila ono što je i danas u nekim gradovima, kao što je Fez u Maroku, gde srednjevekovni život još postoji materijalno: korito reke pešaka i tovarnih životinja koji se,

Drveće, drug i prijatelj čovekov. Nosi mu hlad i svežinu, potstiče ga na poeziju, daje mu kiseonika, pruža sklonište pticama pevačicama. I drveće je sa stanom zakupljeno.

poput ribljih kostiju, stiču u glavne puteve. Ovi pak uviru u magistrale koje se najčešće pridržavaju pravaca koje je u tlo utisnula, shodno nekom nužnom planu, sama geografija, a stanovnici su ih samo prilagodili sa ciljem da život privuku u srce svoga grada.

Sukob »automobil-pešak«

Tek što su se, pred kraj vladavine kuće Valoa, u velikom francuskom gradu bile pojavile kočije, a već su bile počele pometnije sa prevoznim sredstvima, pometnije čiju su sliku budućim pokolenjima preneli dobri pesnici zamačući svoja pera u satirično mastilo. Pouka njihova bila je, nažalost, bačena u zaborav na početku našega stoleća, kad se pojavilo prvo motorno vozilo, prethodnik one horde automobila i kamiona koji će svojim poraznim brzinama i ubrzanjima grnuti u gomilu pešaka i biciklista, tako da će se ovi pretvoriti u progonjene zveri ili neku vrstu vojnika prekaljenih na pretnje metaka, u progonjene zveri i vojnike koje bi iskustvo imalo da obdari nekim šestim čulom. A baš je u centru grada, na raskršću glavnih puteva, na obalama ukrašenim arhitektonskim sjajem prošlosti, sukob između automobila i pešaka dostigao svoju najdivlju intenzivnost.

Kako okončati ovaj groteskni, ako ne i čovekoubilački sukob, koji je zemlja mirno podnosila dvadeset godina između dva rata, sukob kome se niko čak ni perom nije pokušao da osveti? Jedini čovečan i istovremeno definitivan izlaz bio bi:

Drveće čudnog oblika. U gradu će se ono, zajedno sa kućama, skupiti u vidu gajeva ili pravih šuma.

Raznolikost vrsta; igra oblika i boja, gustine i težine, lakoće i tananosti.

odvojiti pešaka od automobila, odlučiti da ne saobraćaju na istom nivou, da će se tle dodeliti isključivo upotrebi pešaka. Ono tle koje će se novim građenjem u visinu osloboditi do te mere da će devet desetina njegove površine ostati raspoloživo za drveće i biljke, za igre i šetnju. Čovek će šetati bez žurbe, bez neodređenog straha od udara i nesrećnog slučaja, biće gospodar svoje misli ili igračka svoga sanjarenja, kao što mu se to još dešava u unutrašnjosti pod brestovima na šetalištu. A ni ona poslednja desetina, ni ona više ne pretstavlja nikakvu prepreku kretanju pešakovom, jer je zgrada podignuta na stubovima, na stubovima tako diskretnim da svi skupa ne zauzimaju više od 2% od temeljnog tla.

Stub

Građenje na stubovima pretstavlja veliku, oslobodilačku reformu za kojom su uzdisale sve velike arhitektonske epohe, ne uspevajući, zbog nedostatka tehničkih sredstava da je ostvare. U peristilima, zatvorenim dvorištima, manastirskim arkadama, svuda se oseća potreba za slobodnim tlom koje bi što dublje prodiralo pod kućni pokrivač. A kakvo će divno dvorište ubuduće imati deca, kad kiša pada ili kad se letnje sunce digne do zenita!

Ali ako se na taj način automobilu zabrani da se kreće po zemljištu stanbenih krajeva, gde će on onda saobraćati? Na visini od pet metara, po mreži uzdignutih auto-

Zdepasto, pognuto, pravo ili vitko drveće, uvek nam, u sva četiri godišnja doba, nešto kazuje.

Pakt sklopljen između prirode i čoveka, između kuća i gorostasnog drveća, priroda je zakupljena sa stanom.

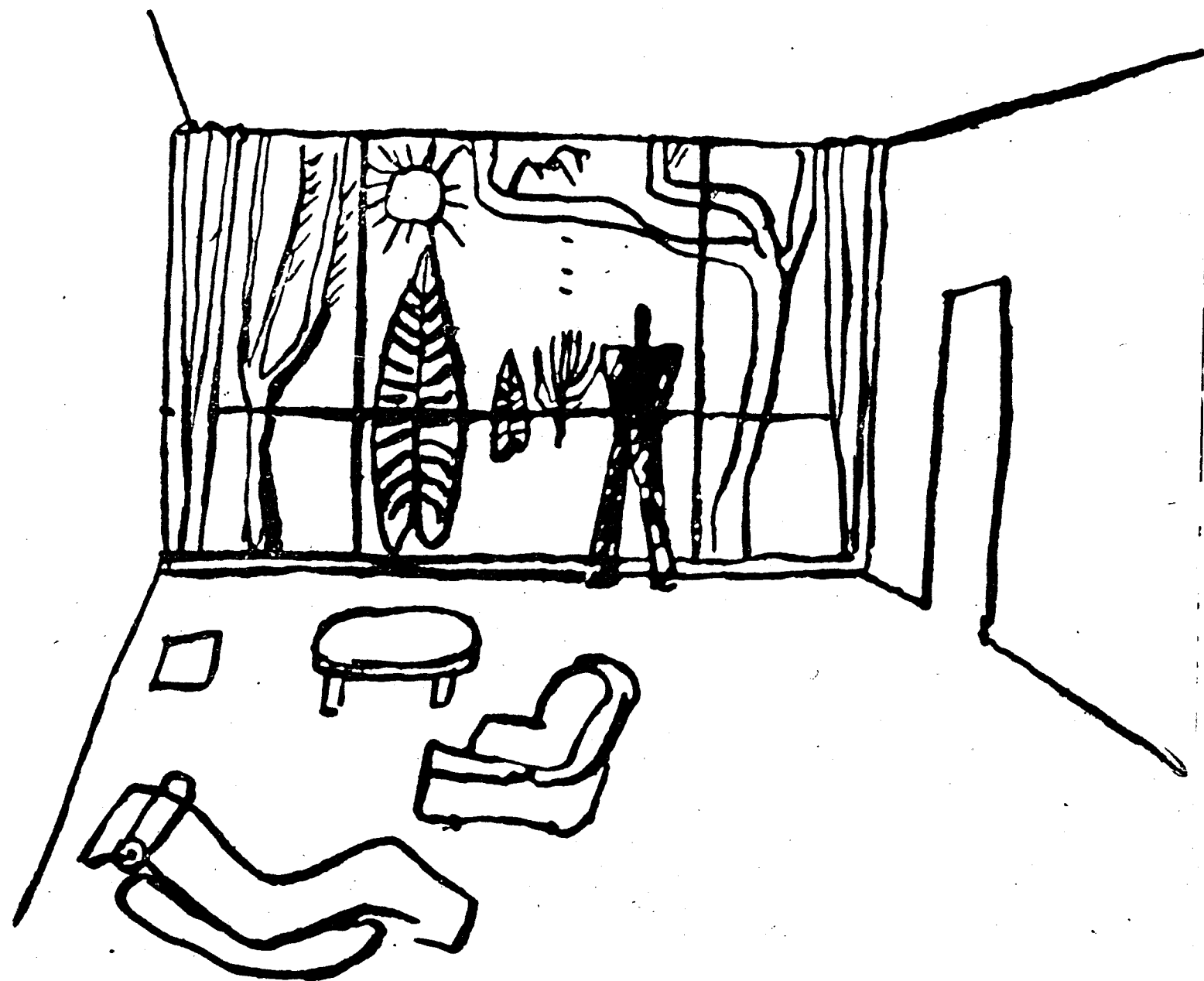
strada iz kojih će se ogranci račvati sve do ulaza u kuće i do njihovih »autrodoma«. Projekcija ovih puteva na zemlji neće ponekad pripadati pešaku, već teškim kamionima i tramvaju, dok bi se pešački prolaz ispod ovih saobraćajnica za terete vršio pomoću prostranih udolina, pokrivenih jednom svojom četvrtinom, a prilazak k njima, sa blagim padinama i levkasto proširenim nagibima, propuštali bi dnevnu svetlost i od vraćali tako od čoveka onaj mučni utisak da silazi u neko podzemlje.

Ako bi čovek hteo da zamisli duhovni mir, slobodu i radost koji se mogu postići razdvajanjem pešaka od vozila, neka se samo seti onih divnih lutanja na koja ga mami Venecija, gde je ovo razdvajanje oličeno u dva nivoa, u njenim starinskim pločnicima i u pospaloj vodi njenih kanala i laguna.

*
*
*

Sužavanje stanbenog grada

Dok bi se stanovi ljudi kocentrisali u visini, duž naprimer, izbočina i udubljenja, jedne zupčaste siluete zgrada, koja travi i šumi ostavlja devet desetina zemljišta, dotle bi se veliki grad suzio otprilike na polovinu, uprkos tome što je naslednicima starodrevnih šuma darežljivo ustupljeno toliko mesta. Srednja gustina naseljenosti popela bi se, ustvari, na 1000 stanovnika po hektaru, umesto da iznosi 300 koliko je iznosila u građanskim kvartovima ili 700 u nekadanjim krajevima punim čumeza.

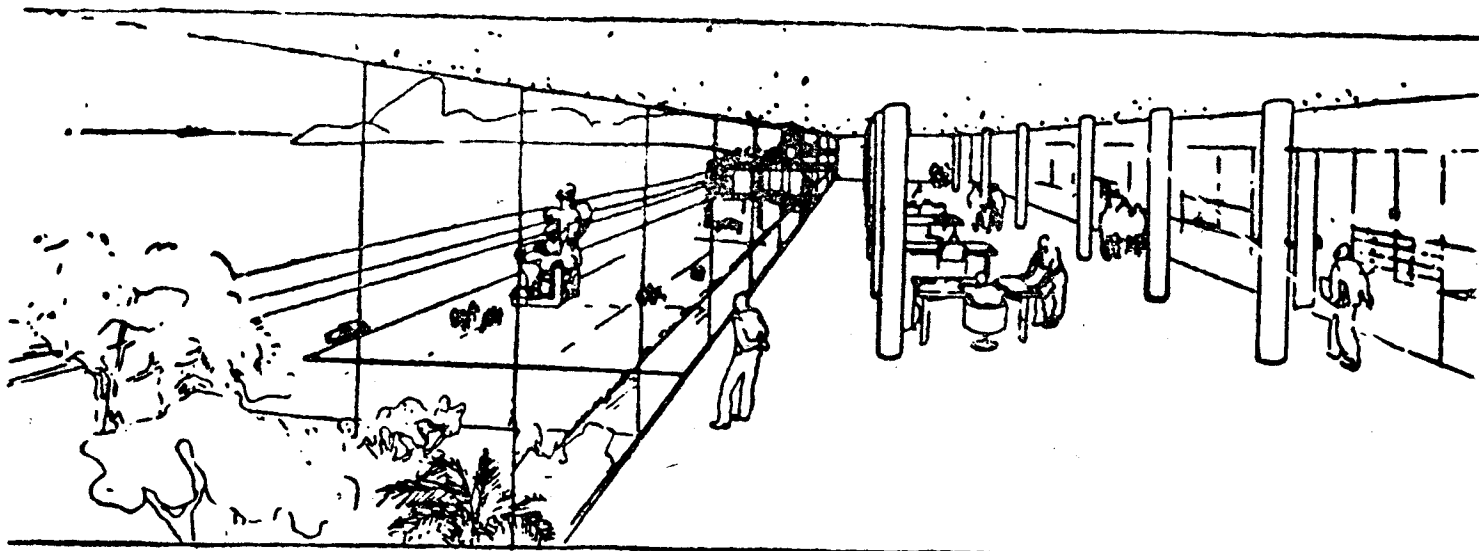
I »bitne radosti« su ušle u stan.
I priroda je zakupljena sa stanom. Sa prirodom je sklopljen pakt. Drveće
je ušlo u sobu stana.

Mesto rada i mesto rukovodstva

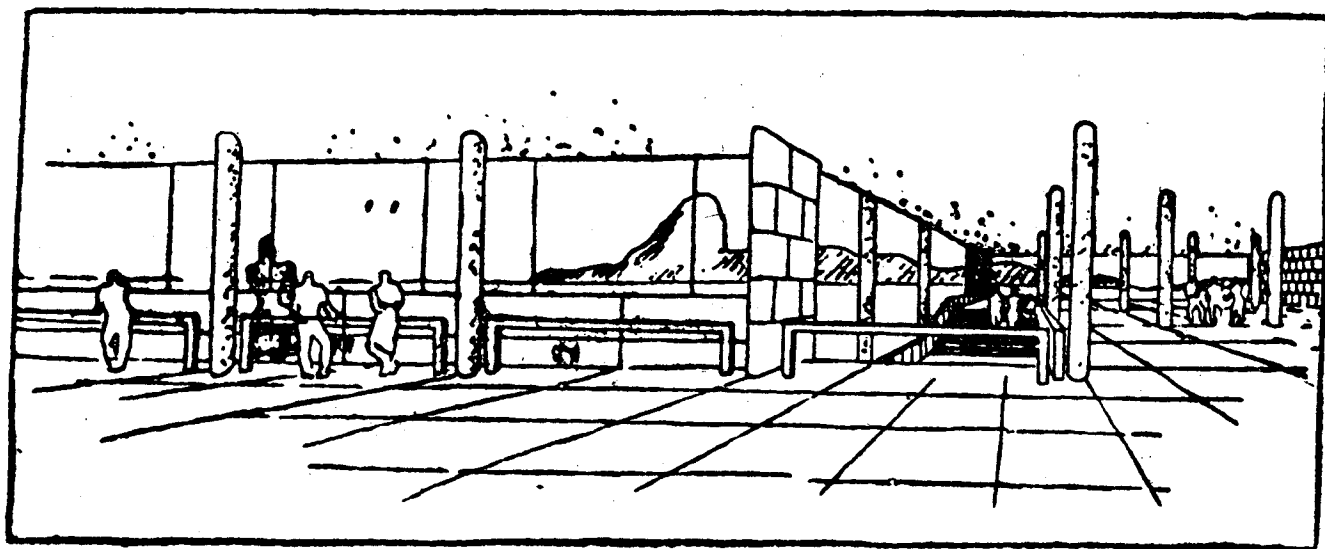
Pod takvim okolnostima ne bi se više ni moralo pomišljati da se veći deo industriskih postrojenja, radionica i fabrika, prenosi nekuda daleko, u »satelitne« gradove, zapadajući na taj način u zavisnost od svih mogućih potreba ogromne saobraćajne mreže i još mnogo složenije mreže vodova. Industriji će se moći dodeliti vrlo mnogo prostora u unutrašnjosti onoga što je dosad sadržavao obim grada, a na taj način će se postići i to dragoceno preimućstvo što se ni telo ni duša grada neće slabiti otsecajući mu jedan od njegovih bitnih delova, i to ne najmanje blagorodan, — život radnički.

Što se tiče administracije, kako javne tako i privatne, njena efikasnost bi se razvila do dosad nepoznatog stepena ako bi se skupila u mali broj vrlo visokih zgrada, od kojih bi svaka za sebe činila čitav mali grad sam sebi skoro potpuno dovoljan. Toj bi »prestonici« bio potreban dosta mali deo ukupnog raspoloživog prostora, ne veći srazmerno nego što je priroda odredila sakupivši sve rukovodne ćelije u uski moždani prostor, okružen temenim i slepoočnim kostima.

Važno je da se radu, bilo intelektualnom bilo ručnom, dodele odgovarajuće prostorije i da one, u pogledu izloženosti suncu, u pogledu slobodnog predela i zelenila pred njima budu shvaćene u istom duhu kao i stan. Izvesne naročite mere, kao što je primena »kondicioniranog« vazduha, omogućile bi pone-

Dejstvo pakta proteže se i na mesto rada. Priroda obasjava časove rada (Rio de Žaneiro: palata Ministarstva narodnog vaspitanja i Narodnog zdravlja).

kad službeniku ili radniku neslućenu lakoću rada, naročito za vreme velikih žega, kada učinak rada u kancelarijama i radio-nicama obično vertikalno opada.

Srce grada

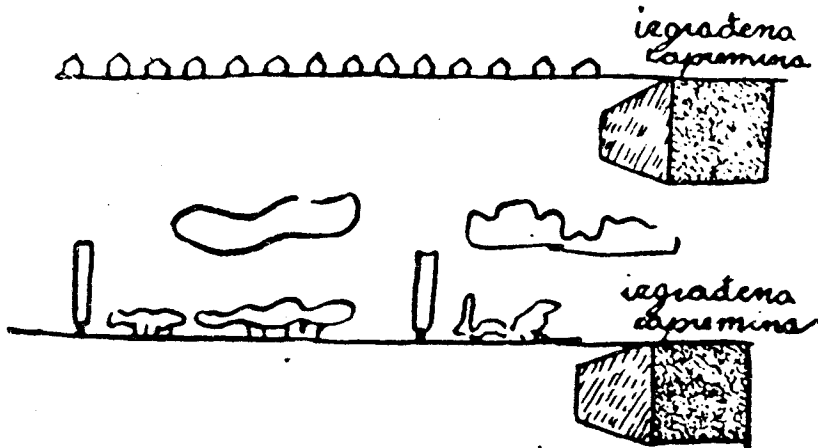
U celini ovoga poduhvata, koji smo opisali i koji se sastoji od istodobnog materijalnog sužavanja i duhovne ekspanzije, velikom gradu bi se pružila nova, vanredno dragocena mogućnost: da prave dragocenosti svoje istorije, crkve, nacionalne građevine i spomenike, izvuče iz jalovine neprijatnih ili beskorisnih nanosa, a ponekad i iz prljavštine koja ih je unakažavala. Na mestima na kojima je vladao najgori nered vladala bi prava akropola posvećena umnom radu i građanskim vrlinama. Na tim izabranim mestima, kao i u prostoru predodređenom da ih nastavi, u tome srcu grada, postavile bi se, sasvim prirodno, građevine i ustanove koje bi, u budućnosti, zadovoljavale potrebe najviših razonoda: biblioteke, pozorišta i paviljoni za izložbe umetničkih dela, zanatske radinosti i kvalitetne robe, u kojima bi se izlagala postignuća besprekidnog takmičenja u izvrsnosti rada. A sve te stvari zajedno sačinjavale bi ono žarište intenzivnosti, toplote i svetlosti, koga se grad više neće moći lišavati, kao što se čovek ne lišava prijateljstva i ljubavi ako želi da s malo zanosa i poezije pothranjuje korenje svoje aktivnosti, koje sva okolina inače teži da sasušiti.

U srcu poslovnog kraja grada, gde se mogu podizati visoki oblakoderi, grad ostaje ipak zelen, tu caruje drveće; zakriljeni drvećem, ljudi žive pod zaštitom proporcija; uspostavljen je odnos između prirode i čoveka.

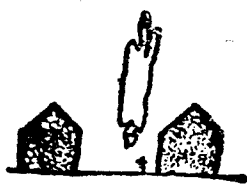
Razonode trudbenika

Međutim, visoka kultura je vrh, pa ako svima i nije bilo dano da pokušaju uspeti se na njega, niukoga nije, s druge strane, potpuno utrnulo osećanje potrebe da ponekad zapne mišićima da bi svoja stopala odlepio od prirodnog tla, da bi se, ako je moguće, uzdigao iznad samoga sebe. Ako ne bi bio potstican osećanjem te potrebe, kako bi onda običan smrtnik koristio svoje slobodno vreme? A znamo da ga on uvek koristi kako-tako, bar kad je oslobođen lanaca bede, alkohola i duhovnih droga. Sporedno je, za početak, na čemu će se usredsrediti napori, samo ako je zabava kojoj se predaje nezainteresovana. Nema te »bube« koja ne bi mogla postati poluga unutrašnje ravnoteže, nema tog »čeprkanja« u radionici ili u bašti koje ne bi bilo u stanju da jednog dana postane otskočna daska poleta ka nekom ličnom stvaranju. Svaki odblesak stvaralačke strasti, svaki nesebičan pokušaj pretstavlja neku dobit za ličnost, neku dobit za društvo. Ovome se nameće dužnost da ove odbleske neguje, da ih čak i potstiče svima sredstvima kojima raspolaže, a ona su bezbrojna na trostrukom terenu stanovanja, rada i razonode. Bude li se društvo prihvatilo te dužnosti, ostvarenja će procvetati na svima stranama, i u najraznovrsnijim oblicima. Život će odabrati neka od njih i hraniti ih svojim sokom...

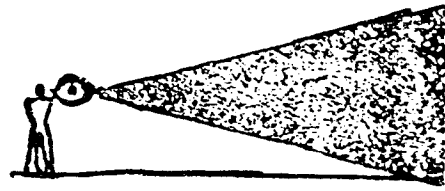

Pod jednakom izgrađenom zapreminom može se živeti u vrtnom gradu ili u gradu tipa »zračnog grada«.

Kome će biti bolje, stanovniku vrtnog grada ili stanovniku novih stanbenih krajeva?

Čovek, njegovo nebo, njegovo drvo, njegov zid.

Ne zaboravimo da nam je oko na 1,60 m nad zemljom i da nam je ono ulaz za arhitektonske percepcije.

Čovek, njegovo nebo, njegovo drvo, njegov zid.

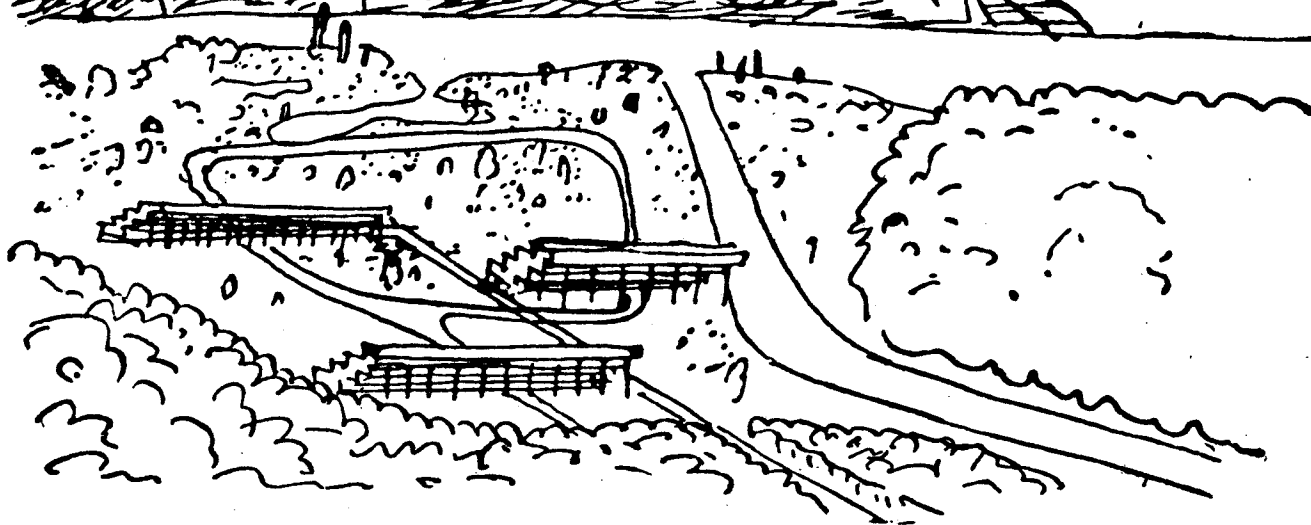
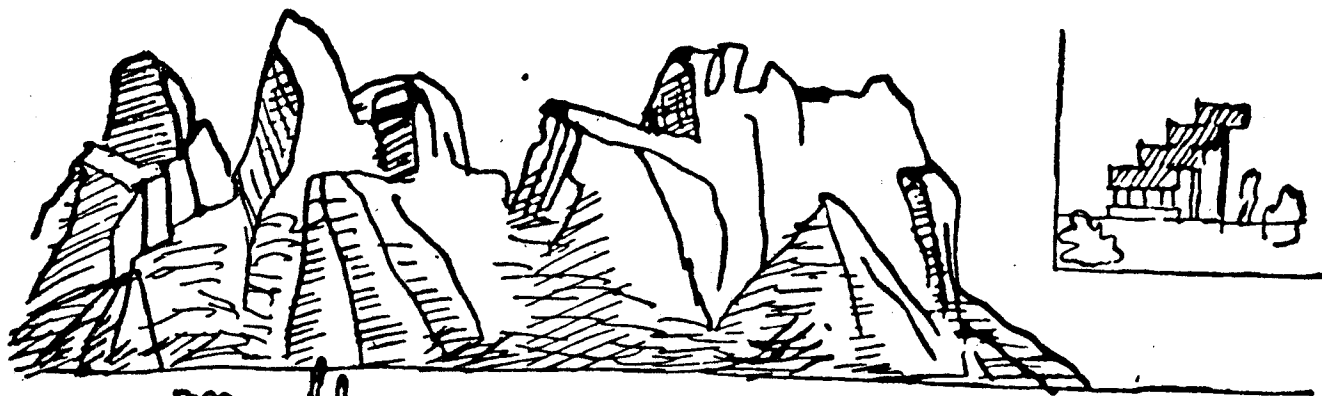
Po selima

U provinciskom gradu, u industriskom centru, u varošici i u seljačkoj kući, širom cele zemlje, direktivni principi za uređenje velikoga grada moći će da se primene na odgovarajući način. Pomenimo ih ukratko: pravilo sunca; odvajanje dveju funkcija nekadanjeg zida, što će poslužiti da se staro francusko seosko naselje iščupa iz vlage i ljage u koju je zapalo; normalizacija spoljašnjih elemenata i nekih unutrašnjih elemenata stana.

Kad je reč o selu, nekoliko posebnih momenata privlače pažnju:

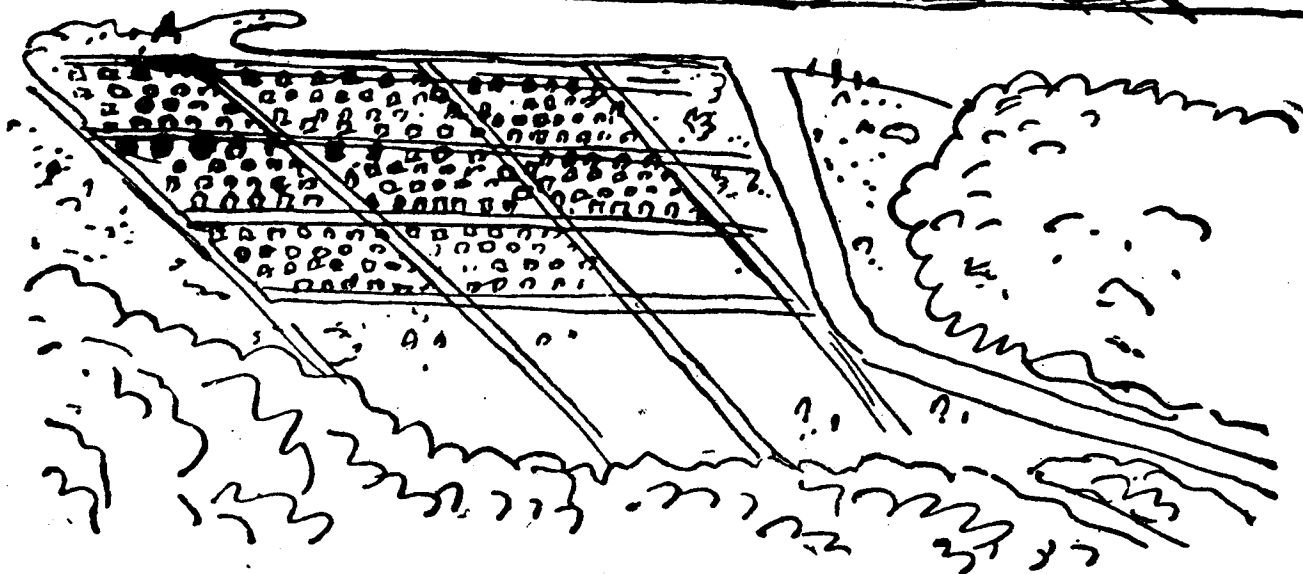
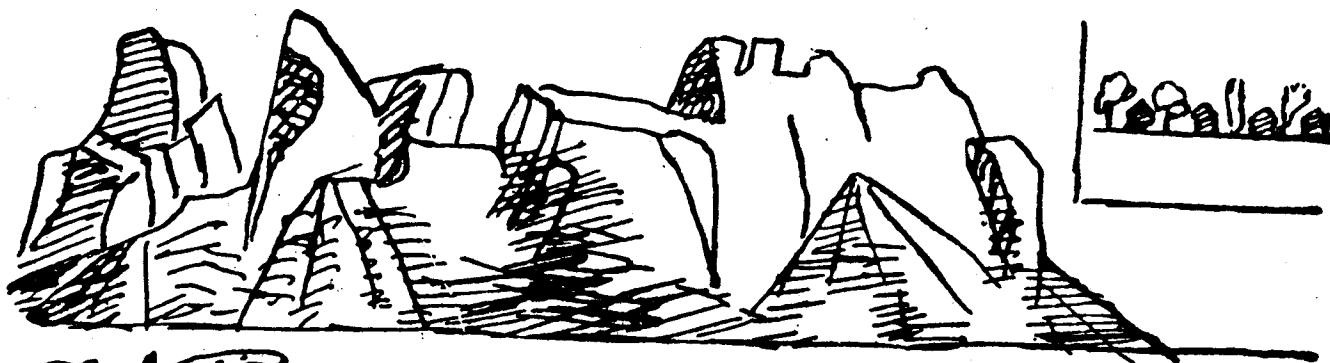
sukob »automobil-pešak« rešavao bi se ovde obaveznim grananjem glavnoga puta tako da se selo zaobiđe: duž toga ogranka biće zabranjeno graditi.

»Produženja stana« su na selu važnija nego u gradu, a naročito ona koja se odnose na »zdravstvenu službu«. Omče u mreži te službe bile bi, nužno, šire nego u gradu ali dobro bi bilo suziti ih što više, čak i ako bi broj zemljoradničkih korisnika, koje svaka od njih treba da obuhvati, bio dva ili tri puta manji od broja gradskih korisnika.

Spekulanti su postali vlasnici jednoga divnog terena, na deltj velike reke, naspram čudesnih planina. Plaže sa okruglim šljunkom ili peskom, trska ovde, vrba i topola onde, doprinosili su prisnoj intmnosti između ljudi i prirode.

Špekulanti se nisu pobrinuli da se zemlj šte iskoristi pravilno. Isparceli-sali su teren za vrtni grad i tako upropastili ovaj predeo, prognali bitne radost i promašili cilj svoga poduhvata.

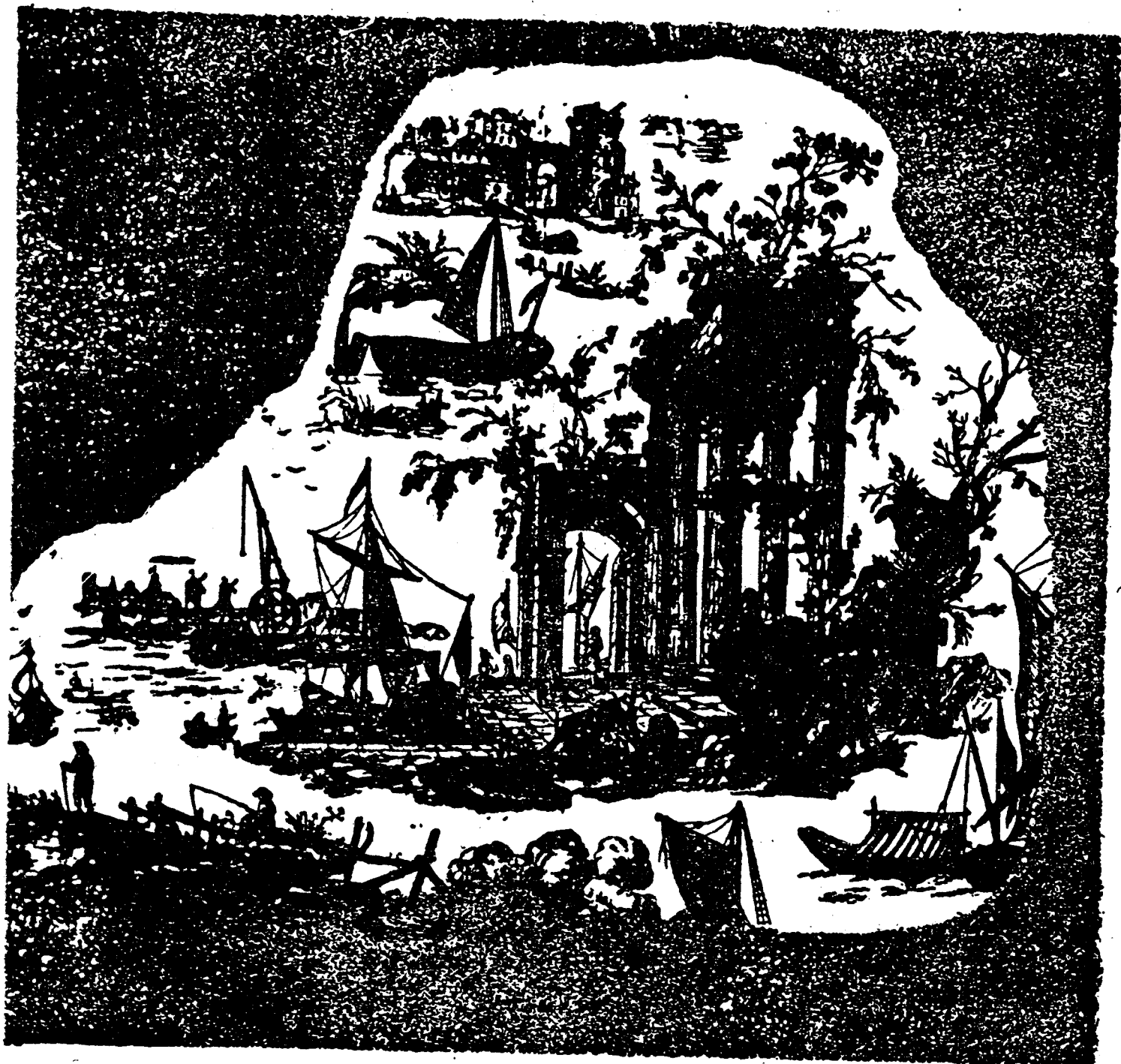

Što se tiče službe »igara i sportova«, ona i samo ona, može da izvede ponovno oživljavanje sela. Njome bi zato trebalo početi, a organizacija zadružnog centra brzo bi potom dala svoj doprinos toj akciji okupljanja od koje će, u daljem toku vremena, zavisiti kvalitet i raznovrsnost seoskih razonoda.

Zadružni centar, omladinski dom, nove seoske kuće ukrali bi naselje oblicima i suviše neobičnim ako se u danom trenutku ne bi umešao arhitekt sa svojim osećanjem za lokalno, podržavan u tome svom osećanju uverenosti u jedinstvo celine koje za sobom povlači svaka normalizovana struktura. Svi dopunski materijali, pesak, kamen, opeka, crep ili škriljac, uzeli bi se na licu mesta. Krovovi, ograde, rasporedi celine bili bi nadahnuti izgrađenom okolinom i susednim predelom. A ništa više nije ni potrebno da, bi u punoj saglasnosti sa njenim tradicionalnim duhom »sutrašnjica« popravila i produžila prošlost.

Linija kontinualnosti

Slikom koju smo nabacili nismo išli za tim da unapred prikažemo, u podrobnostima njegovih linija, grad budućnosti. Od onog mnoštva kuća i utilitarnih zgrada koje čini »građevinski fond« Francuske, ne može se napraviti tabula rasa, isto onako kao što se ne može napraviti ni od ljudskog društva koje u njemu stanuje. Linija kontinualnosti, koja je strahovito ot-

Jer, u krajnjoj liniji, urbanista i arhitekt treba da postave osnove zlatnoga doba. Čovek i priroda, socijalni odnos među ljudima: pravilna raspodela rada, valorizacija duboko čovečnih elemenata, izraz jedne savesti obasjane „bitnim radostima“.
Simfonija, harmonija.

Platno Jouy-a, koje krasi naš skromni biro u Carlton-u, u Višiu, (gde pišemo ovu knjigu) potseća nas čudnom slučajnošću na zlatno doba iz koga je kaos bio prognan, pre nego što će se roditi velike pohlepnosti.

(Prema J. B. Huet-u, slikaru XVIII stoleća)

pona, povezuje neumitno uzastopna stanja materijalnosti jedne zemlje, jedne pokrajine ili jednoga kraja. Srećna neumitnost, za koju niko ne bi pozeleo da se prekine. Ali ima epoha, a ova je izrazito takva, u kojima se vreme, reklo bi se, sažima, i zaista se sažima u tom smislu što događaji u njima srljaju vrtoglavom brzinom ka ishodu koji, na prvi pogled, izgleda prinudan. Ustvari, nije tako: ukoliko je zakon uzročnosti krući utoliko će duh odlučnije preuzeti komandu! Ako duh pritom ma i najmanje savije »liniju kontinualnosti« o kojoj je maločas bilo reči, sve se menja: dolazi do skoro automatske obnove umesto do automatske propasti, do uspona ka redu umesto do pada u haos.

Zvezda vodilja

Pod uslovom, svakako, da se napadna tačka nacionalne volje i pravac koji će ona nametnuti obnovi ne izaberu, u poslednjem času i takoreći slučajno, među beskrajnim brojem »mogućnosti«. Samo jedna određena i materijalno slikovita ideja može da bude zvezda vodilja. To je, eto, uloga koju smo dodelili slici koja prethodi.

ČETVRTA GLAVA

MAJSTOR GRADITELJ

IV

Naziv majstora graditelja

U Srednjem veku postojao je običaj da se nazivom majstora graditelja obeležava onaj koga bismo mi danas jednostavno nazvali arhitektom, bez obzira na prirodu i na razmere dela kome bi posvećivao svoju misao i svoje staranje.

Neće biti beskorisno danas kad se od nas traži da ponovo promislimo o osnovama i oprugama jedne civilizacije koja umalo što nije izumrla, da se ovaj stari izraz majstora graditelja ponovo uspostavi u svome nekadanjem dostojanstvu i da se pokuša odrediti što je moguće tačnije. Jer se ova reč nije otrcala, kao što se to desilo sa lepim imenom arhitekta, tarući se svakodnevno o mediokritete, niti se smisao te reči suzio zloupotrebom koja se sa njom činila u Francuskoj, osobito u toku poslednjih sto godina, od strane jedne gomile dosta uskih praktičara i prilično smešnih estetičara. Sem toga, jedino ovaj izraz majstora graditelja ima takav smisao koji će se moći dovoljno proširiti kad se bude radilo o tome da se odredi čovek kome će biti dodeljena opasna čast da upravlja ostvarenjem

Arhitektonska revolucija izvedena u toku sto poslednjih godina donela je ljudima sredstva pomoću kojih mogu da stvore sebi nova skloništa.

Ustvari, tehnika je rušilac postojećeg poretka. Ali je ona svaki put poslužila kao otkočna daska novog poretka.

Usavršenošću računanja i proizvodnjom novih materijala postale su jasne četiri funkcije svake zgrade:

temeljiti,
nositi,
pokriti,
obviti.

Revolucionarni elementi su:

čelik i armirani beton.

Kao kruna hiljadugodišnjih napora da se reši problem svetlosti u stanu, pojavi se „staklena površina“ (100%). Rešenje je uspelo.

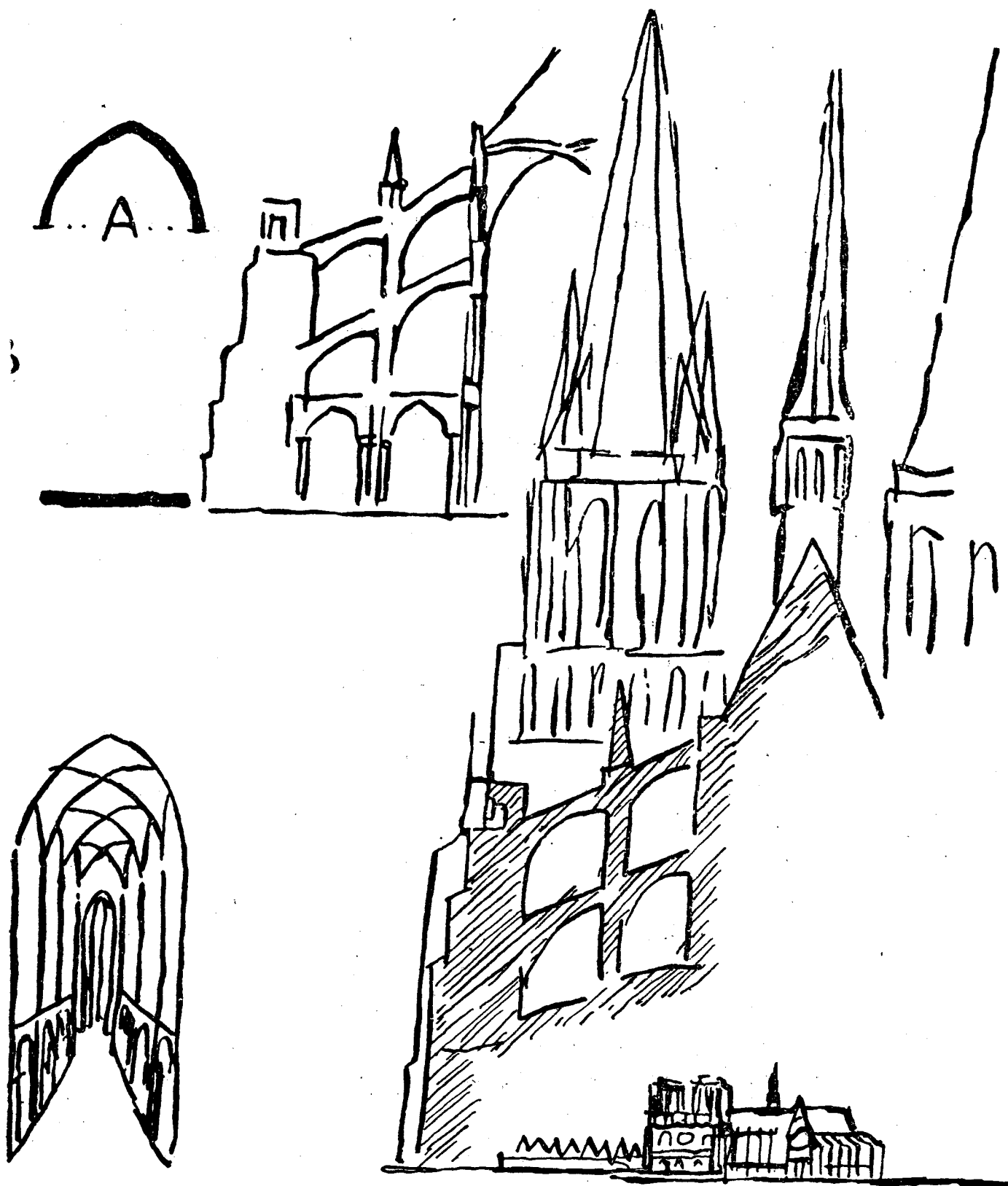
Posledice ove slobode, stečene za večita vremena, utiču na uslove čovekovog stanovanja, rada, ustanova, opštih prilika.

onih gigantskih radova koje će naše doba, u izvesnim slučajevima, imperativno zahtevati. Moderna tehnika primenjena u građevinstvu dozvoljava zaista takve ambicije, a s druge strane, jedino se ona pokazala sposobnom da radnika zaposlenog u izvesnim ljudskim koncentracijama, u rudnicima ili teškoj industriji naprimer, oslobodi umora i tegoba koji bi mu inače bili nesnosni.

Dostojanstvo građevinskih zadataka

Tako će veština građenja, po nacionalnom obuhvatu ili po društvenom dostojanstvu izvesnih svojih zadataka, težiti da se približi visokom položaju koji je zauzimala u minulo doba, kad se radilo o tome da se u nebo vine snop molitava vezan pod gotskim brodom. I sada će kao i tada, ovaj poduhvat zahtevati da majstor graditelj raspolaže mnoštvom znanja, koja će obuhvatiti sve što se može analizirati ili osetiti kao potreba stvarnog čoveka, a isto tako i većinu bezbrojnih sredstava koja je napredak fizičkih nauka stavljao neprekidno u sve većem broju tehničarima u ruke.

Međutim, i pored toga što se javljalo kao vođ ili kao pomoć, svako od ovih znanja nametalo je savesti graditelja po jedno novo ograničenje. Umetnost građenja se na taj način, naročito u poređenju sa ostalim umetnostima, sve više stešnjavala dvostrukom mrežom ograničenja, od kojih su jedna bila u vezi sa materijalom a druga sa znanjem. Povinovati se

iznutra

spolja

Srednji vek se izgradio na jednom velikom tehničkom otkriću, na šiljatom luku, tom potpunom preokretu u veštini građenja koji je celu tu epohu povukao ka nepoznatoj budućnosti.

Nov nepobitan, sistem, koji nije potsećao ni na što.

Ako je širina broda data (A), iz nje će se izvesti visina (B), a samim tim i ceo sklop potpora, pravih štaka koje su omogućavale samo unutrašnosti da bude čista. Spolja nakostrešena, a iznutra glatka kao jaje.

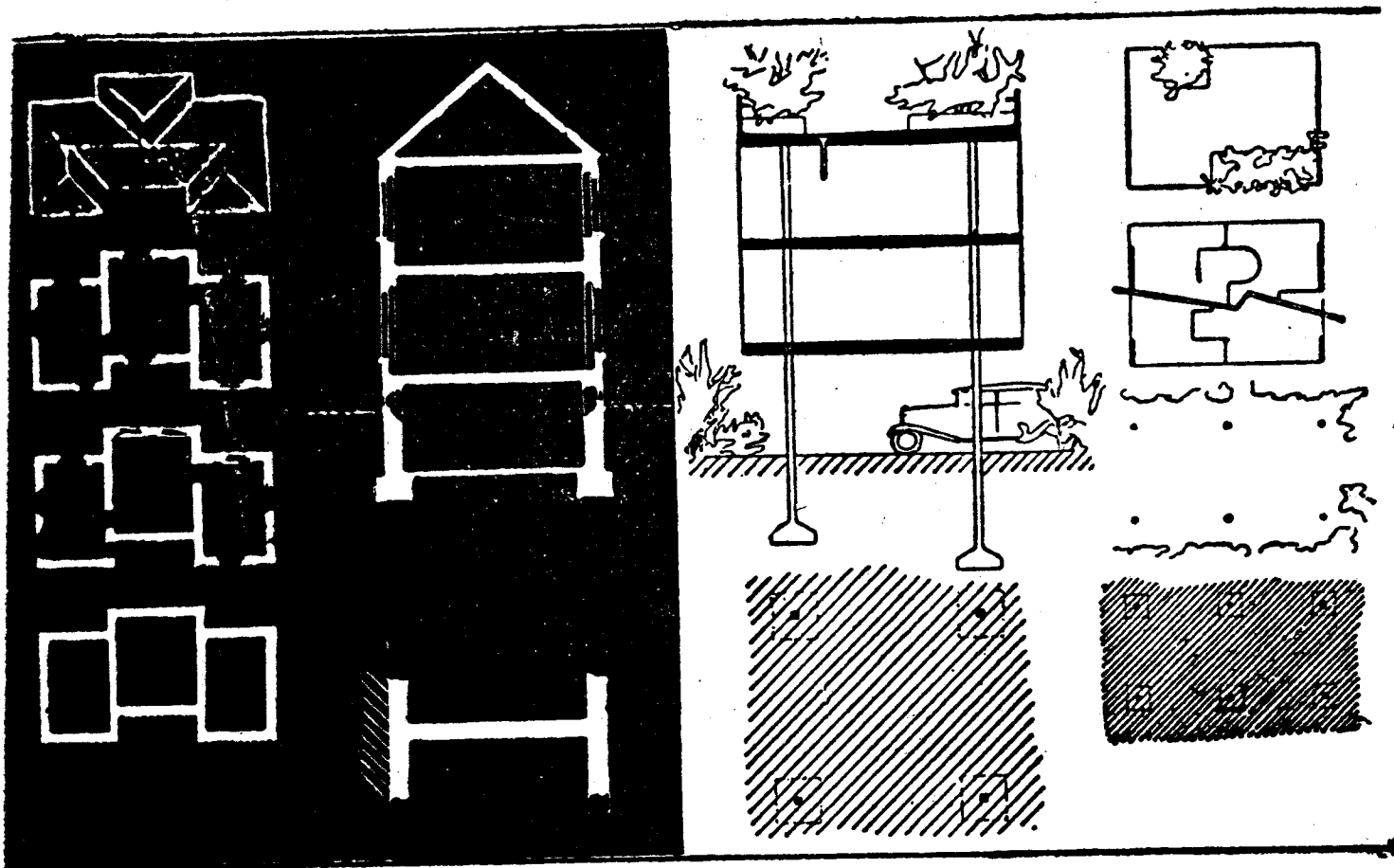
tim ograničenjima promišljeno i prinuditi ih na taj način da služe poetskoj zamisli i da joj budu nosioci, — u tome je tajna majstora graditelja i razlog njegovog postojanja, a u tome je, takođe, i poreklo one izvanredno važne vlasti koja je, između majstora svih ostalih umetnosti, samo njemu poverena.

Svaka od ovih umetnosti, muzika, poezija, slikarstvo, skulptura ili umetnost kretanja, u velikoj meri nezavisna je, na svom sopstvenom području, od prirodnih ograničenja i uslovljenosti.

Arhitektura i muzika

Ako se posmatra samo najslobodnija među svim umetnostima, muzika, može se reći da je ona do najvećeg mogućeg stepena oslobođena nužnosti da ono što joj je potrebno, u pojedinostima ili u celini, uzima od objekata spoljnog sveta. Njena oblast je na drugoj strani: ona je u s u b j e k t i v n o m e, u unutrašnjem svetu misaonog bića, mnogo shvatljivijem od onog drugog sveta, jer oblici koji se u njemu rađaju nisu niukoliko uslovljeni prostorom i jedva vremenom. Time se donekle može objasniti ona silna moć visoke muzike da nas po svojoj volji nosi, putevima otvorenim za svaku intenzivnost i za sve nijanse osećanja, sve do sjedinjenja sa stvarnostima koje prevazilaze prirodu, do ushićenosti u krugu čiste misli.

A kojom se cenom plaća ova skoro beskonačna moć muzike? Na kakvu se poslušnost ona morala prethodno privoleti?

Naše doba je otkrilo presudni presek obične zgrade: tehnika armiranog betona ili čelika. Dok je dosad, u toku hiljada godina, sve bilo sputano i uslovljeno, sada je stečena puna sloboda:

- Skelet nezavisan,
- Fasada slobodna,
- Tle pod kućom oslobođeno,
- Tle nad kućom zadobiveno.

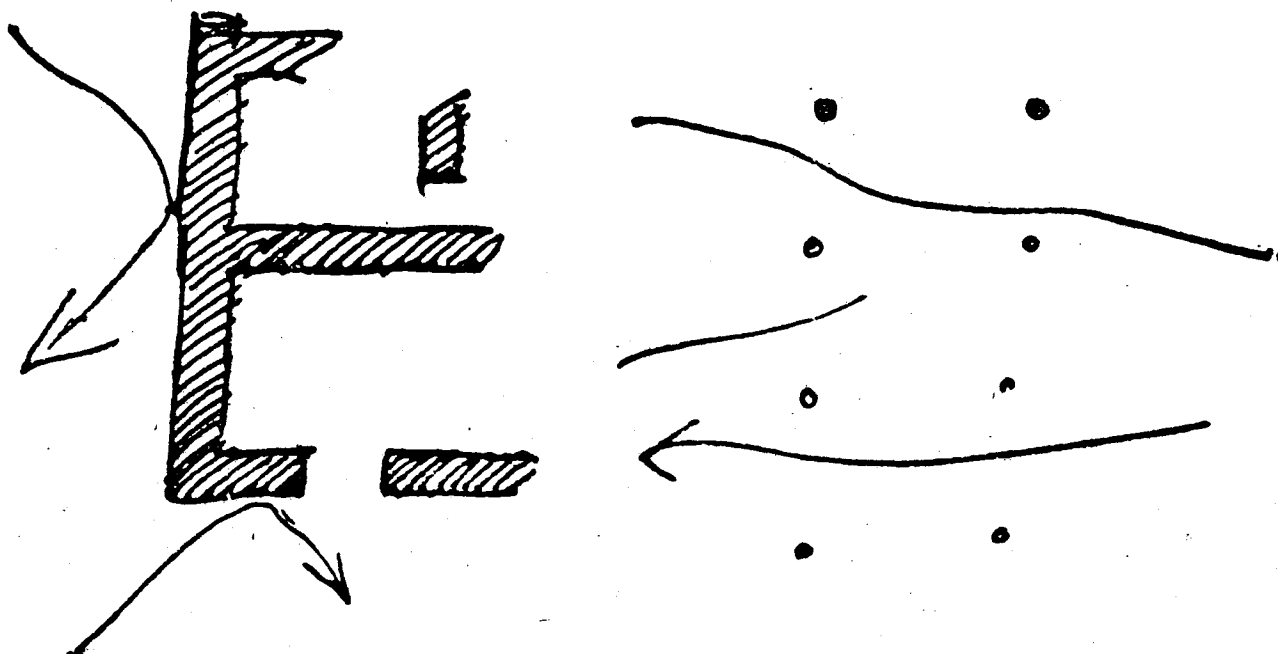
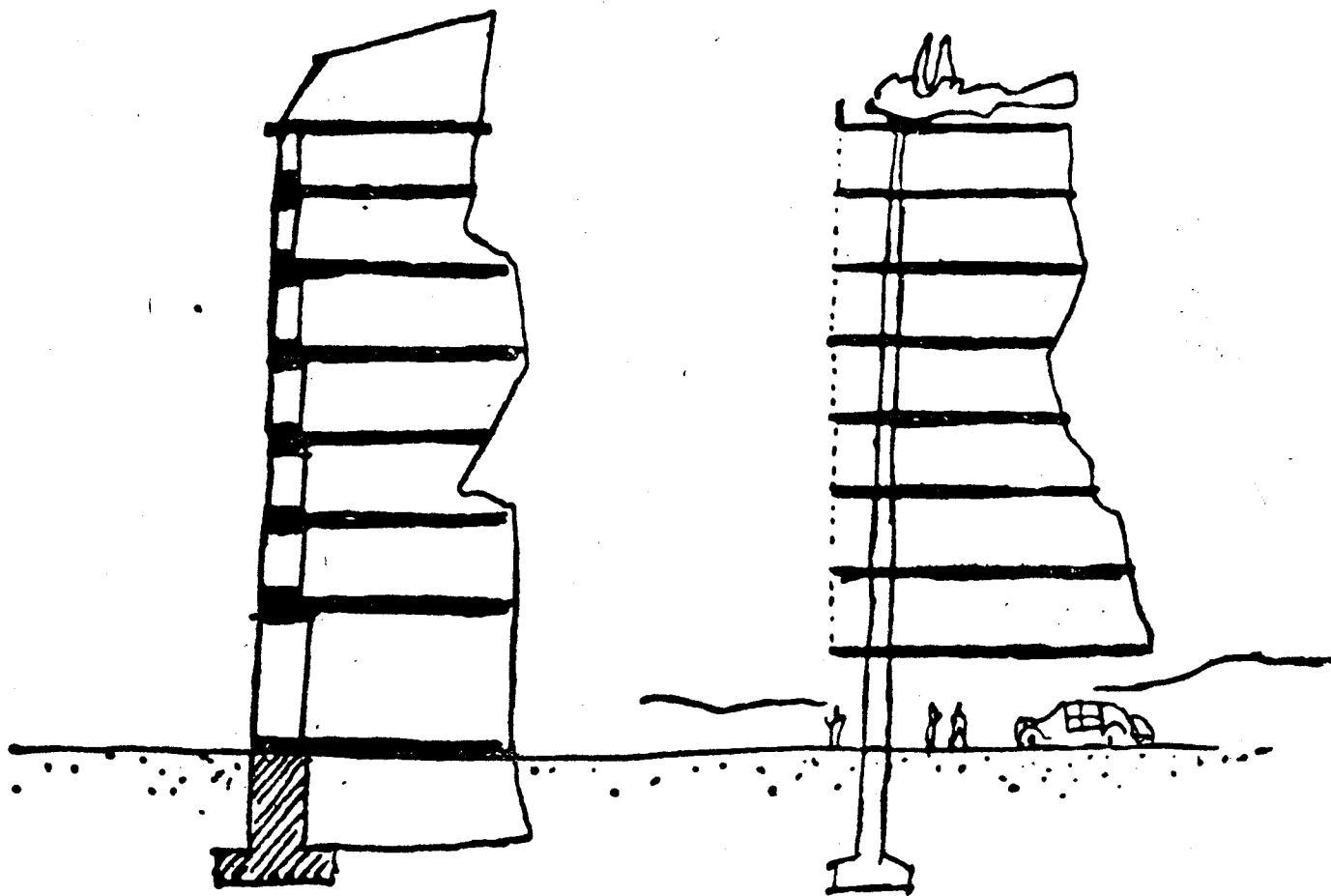
Na tri relativno laka pravila: na ritam, dvojni ili trojni, na zakon vibracija vazduha i na zakon brojeva. Ovaj poslednji zakon, smešten na vratima čula gde se sukobljavaju dva sveta, utvrđuje položaj svake od dvanaest nota skale, odlučuje koji će od dva odnosa vladati između sedam osnovnih tonova i kojim će se načinom, durskim ili molaskim, uzastopno nizati ovi odnosi. I to je sve...

Arhitektura u muzici

Metodiske teme, harmonija, kontrapunkt, orkestracija, svi ovi muzički činovi uvek su slobodni, neuporedivo slobodni ako se pomisli na plastične analogije; slobodni da klize prema svima naklonostima i da krenu za svima poletima stvaralačke uobrazilje. Jedan samo vid muzičkog stvaranja, kompozicija, naginje sam po sebi ka izvesnom dosta utvrđenom redu, koji nas, bar u pisanom obliku, potseća na arhitektonski raspored: vidan dokaz jedinstva duha u svima njegovim raznovrsnim ispoljenjima, koje je drugim jezikom izraženo u očevidnoj srodnosti velikih orgulja sa svodovima katedrale.

Ova upoređenja nas vraćaju majstoru graditelju i njegovoj veličanstvenoj potčinjenosti.

Šta je zapravo majstor graditelj?

U stanbenoj zgradi je kontrast očevidan. S jedne strane, u vekovnoj primeni: masivni temelji; debeli noseći zidovi izbušeni skućenim prozorima; tle potpuno zatrpano; krovna površina neupotrebljiva.

Posledica: identične dispozicije moraju se nužno ponavljati u svim spratovima.

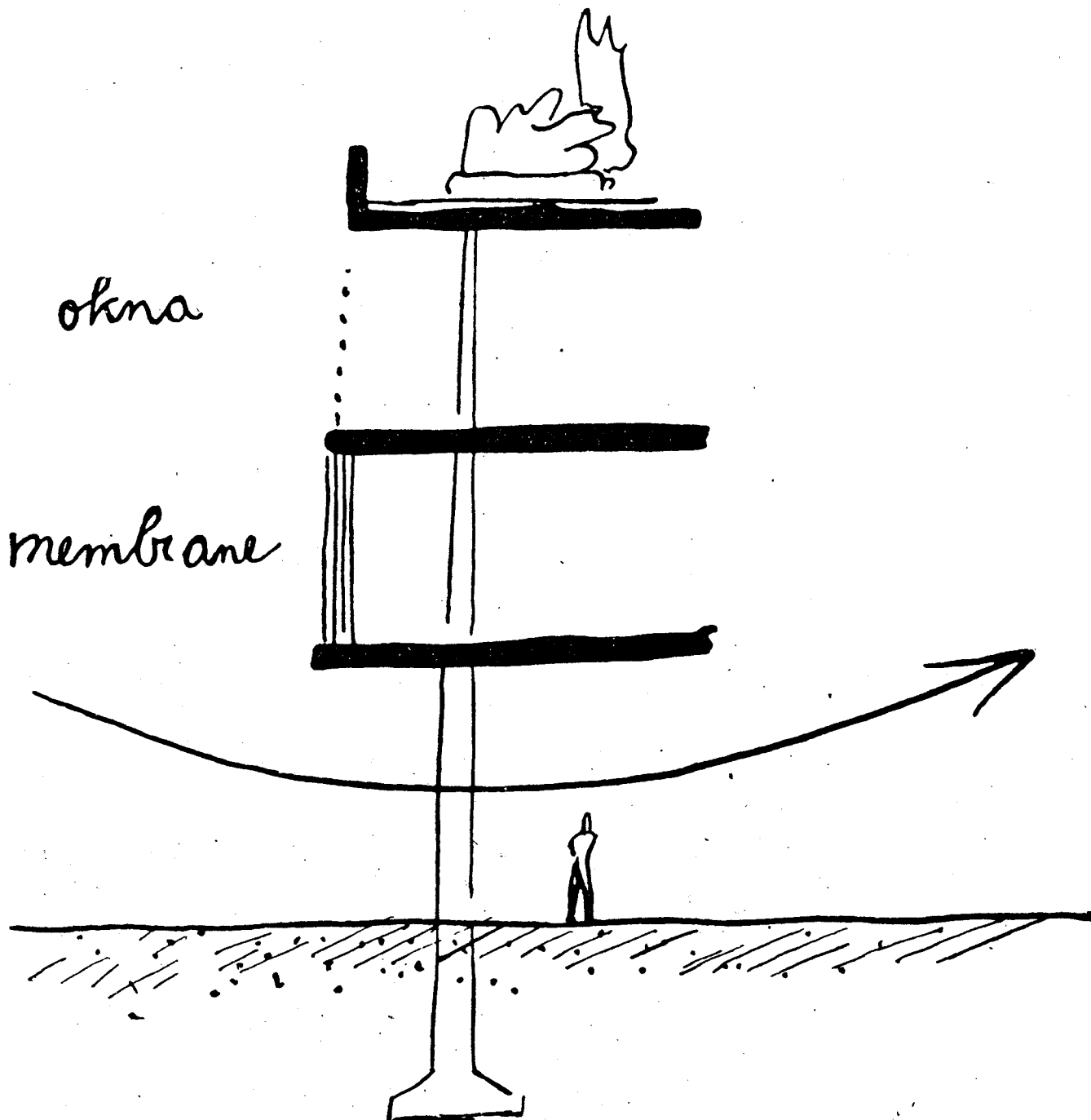
S druge strane: temelji lokalizovani; noseći zidovi ukinuti; mogućnost da se cela fasada osvetli; tle slobodno između tankih stubova; krov predstavlja novo tle koje stanari mogu koristiti.

Posledica: unutarnji rasporedi potpuno slobodni u svakom pojedinom spratu.

Idealni majstor graditelj bio bi h u m a n i s t a koji bi u sebi sjedinjavao i nadahnjivao svojim dahom dva različita stvaraoca: a r h i t e k t u i i n ž e n j e r a.

»Sredina« i graditelj katedrale

Bilo kako da stvari stoje sa tom moralnom razrivenošću koja umalo što po nas nije bila smrtonosna, neosporno je da je majstor graditelj Srednjega veka ponekad raspolagao nadčovečanskom obdarenošću koja je nužno proisticala iz sličnosti naših poduhvata sa božjim delom. Povlašćeni naslednik religiozne tradicije koja je obodhravanjem ili prožimanjem upravljala svima zajedničkim naporima naroda, znao je gde da udari temelje svoga hrama, kako da ga postavi, kako da ga ukraši, kako da rasporedi njegove najizrazitije delove da bi se tačno držao hijerarhiskog reda. Okružen učenicima koji će njegovo delo nastaviti i privesti kraju, podržavan oduševljenjem stotina zanatlija i divljenjem ili aktivnim odobravanjem hiljada sugrađana, on se mogao nadati da će njegovo delo, u svojoj dražesnosti i harmoniji, zauzeti najvažnije mesto među svim tvorevinama. Kao dokaz ovome mogli bi poslužiti numerički odnosi koji određuju sve, kako unutrašnje tako i spoljašnje

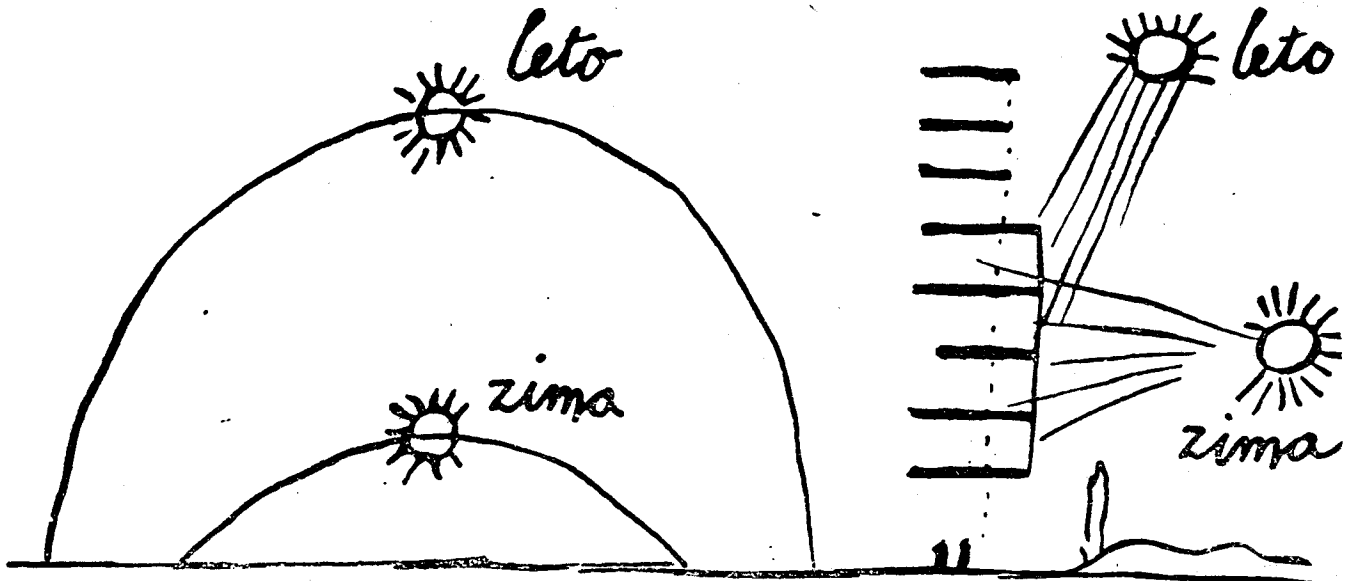
Tako će ubuduće doći do svog najčistijeg izraza četiri funkcije:

temeljiti
nositi
pokrivati
obvijati

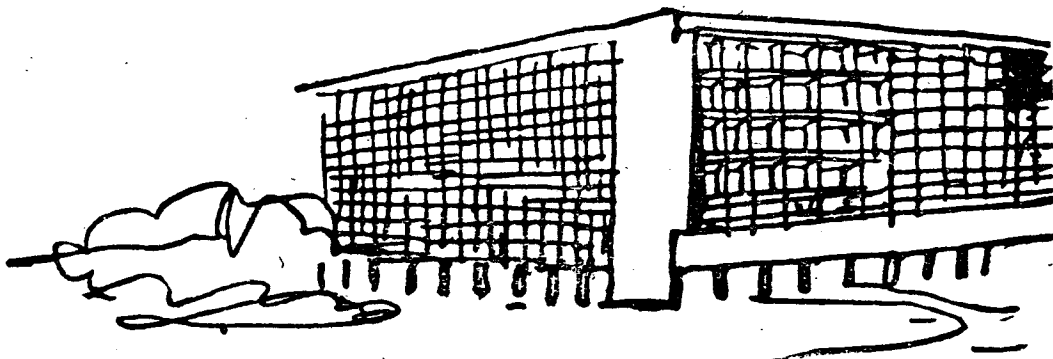
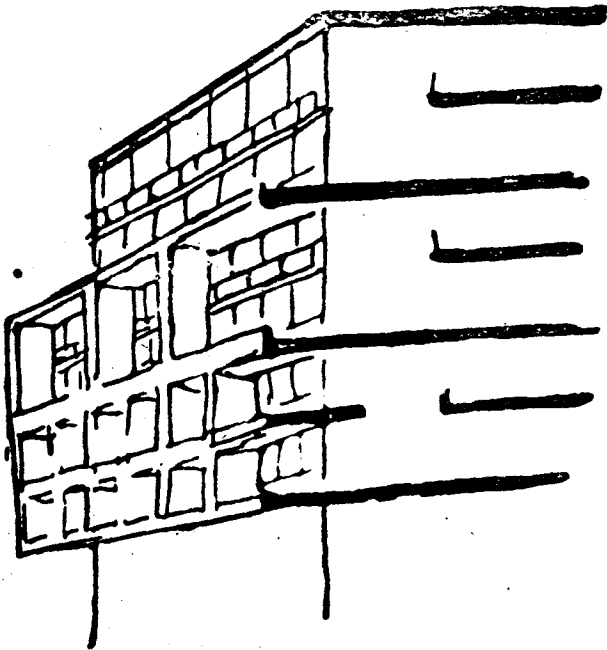
proporcije, katedrale u Šartru, naprimer. To su isti oni odnosi koji upravljaju razvojem životinjskih tela i rasteњem drveća u šumama.

Ali ako su ta vremena, kako izgleda prošla jednom za svagda, majstor graditelj sutrašnjice neće se moći pohvaliti da ga nadahnjuje životvorni dah jednodušne tradicije koja bi ga prisno povezivala sa svim onim što je živo i trajno u starome hrišćanstvu. Pod tmurnim nebom iskidanim kao što je i sama zemlja, humanizam postaje najviši vrh. Zbog toga će, eto, onaj ko želi da jednoga dana bude majstor graditelj morati, pre svega ostalog, da probudi i da neguje humanistu u sebi.

Nećemo ni pokušati da definišemo humanistu, jer ona viša sposobnost koja ga karakteriše, intuicija, protivi se, po svojoj prirodi, analizi, ali ipak možemo reći da je to čovek u koga je stalno budan smisao o jedinstvu bića kroz svu raznolikost oblika, smisao koji je inače, u ovo doba integralnog racionalizma, utrnuo ili ugasnuo kod većine ljudi. Istina je da se izraz humanista često upotrebljava u veoma različitim značenjima; jedno od njih liči vrlo mnogo na obožavanje čoveka čovekom. Međutim, bez osećanja jednoga merila višeg no što je čovek, humanista se izlaže opasnosti da, po svojoj volji ili po svome temperamentu, bude samo filantrop, ako ne i običan radoznalac ili skupljač zanimljivosti koje se odnose na čoveka. Samo onaj ko je prihvatio jedno merilo više od merila razumnog sveta, kadar je da ga učini prihvatljivim i drugome, a u tom pogledu može se mnogo postići, naročito, sugestijama koje na ljude vrše pametno organizovana okolina i izgrađeni okvir života.

Sunce je diktator,
prema klimama,
prema godišnjim dobima.

Ispred staklenih površina mogu se postaviti naročiti uređaji, tzv. brise-soleil-i. Neiscrpno arhitektonsko sredstvo, ključ za nova arhitektonska bogatstva.

Opasnost od naučnog specijalizovanja

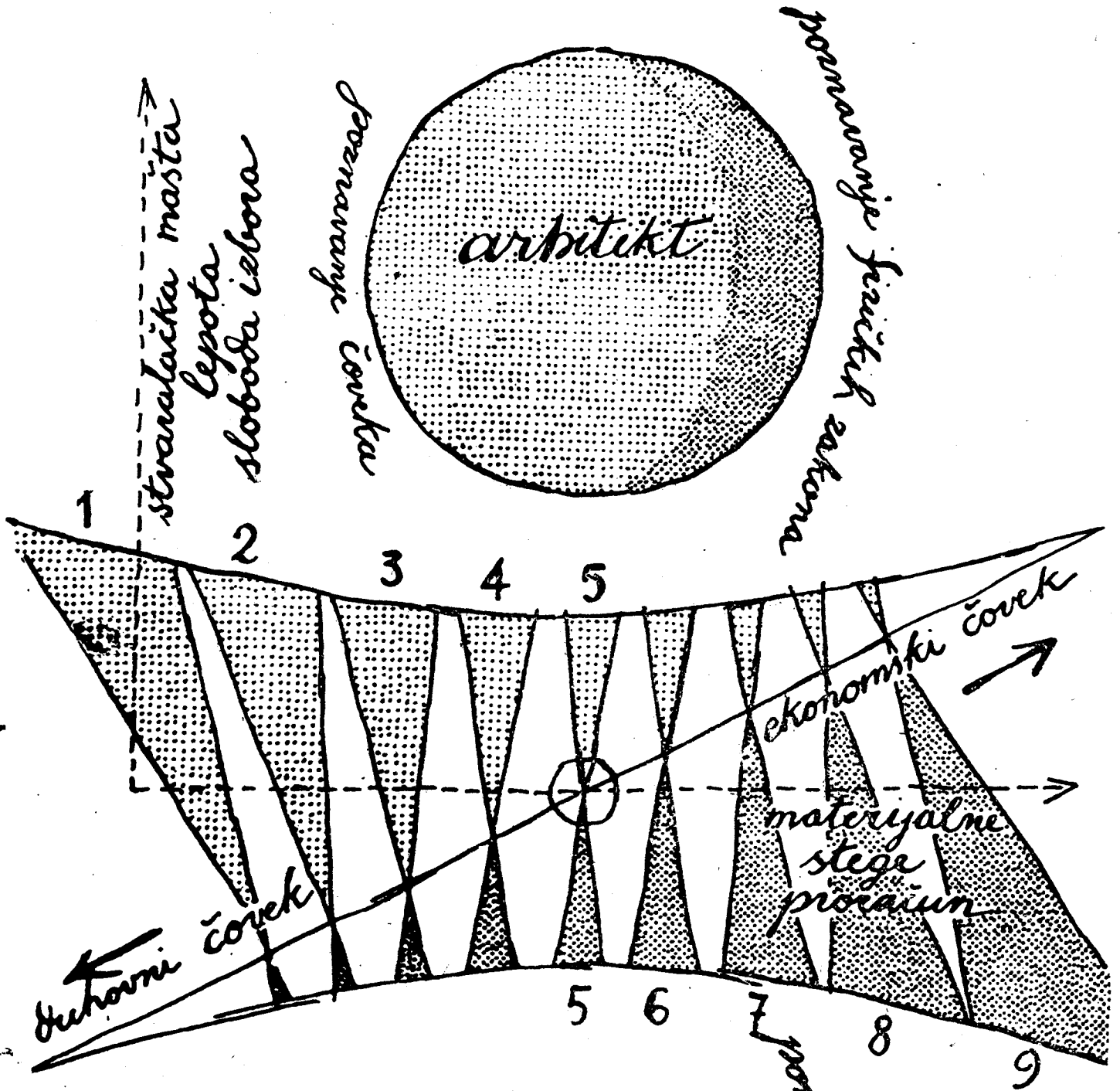
Prirodna sklonost za arhitekturu manje je retka od urođene obdarenosti za humanizam, a još mnogo manje redak je dobar inženjer. Savremeno društvo ima u izobilju diplomiranih i jedne i druge vrste. Lako je raspoznati ih u gomili. Škole u kojima su učili utisnule su im na polasku, ako ne na telo a ono u duh, skoro neizbrisiva obeležja; kod većine ta obeležja neće sprati ni sva kiša iskustava koja će im se sručiti na leđa. Najdublje oznake odgovaraju, naravno, najjačim naukama, koje su istovremeno i najformalnije: čistoj estetici i matematičkoj analizi. Ove nauke su inače u mnogom pogledu dostojne divljenja, ali samo u onoj, ponekad skućenoj meri u kojoj ne bi svoje privrženike potstrekavale da ćutanjem ili ohološću zanemaruju u praksi onaj bitni cilj, zajednički svima mogućim poduhvatima, bez koga čak ne bi ni imali pravo da postoje: boljitak čovekov radi sreće njegove i radi ispunjenja njegovog života.

Da se izrazimo skraćeno: opasnost Škole Lepih veština¹ jeste u tome da se fasada pretpostavlja stanu, a Politehničke škole² u tome da se kilovat pretpostavlja mišiću.

Bez svesti o svojim dužnostima prema čoveku, bez težnje ka čovečnom, u svetu bi umesto arhitekata ili inženjera bilo

¹ École des Beaux - Arts.

² École Polytechnique.

plavo
 crveno

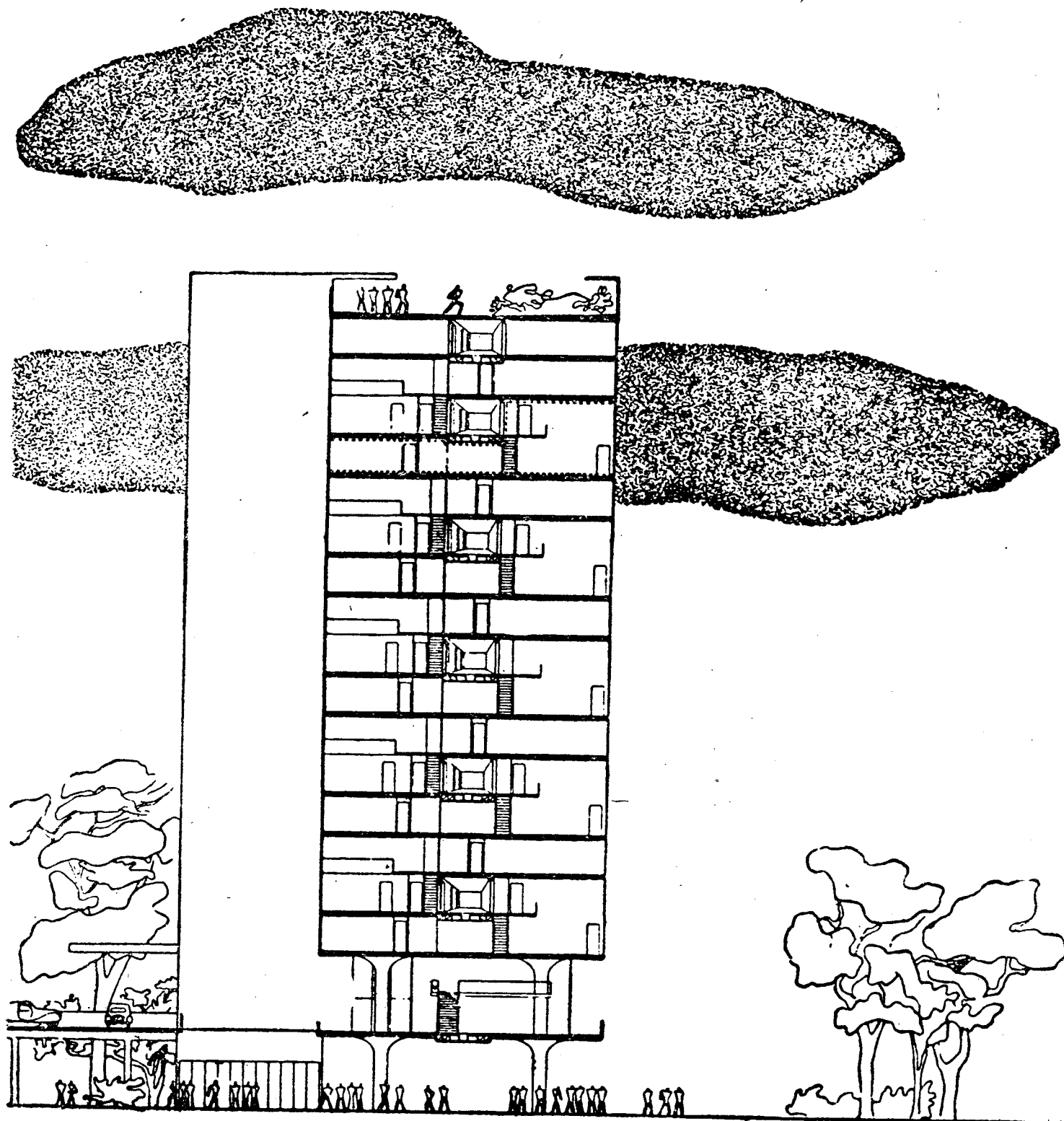
Ljudi se udružuju u cilju međusobnog pomaganja, odbrane, obodrenja, kako bi iskoristili sva preimućstva saradnje koja donosi udobnost i daje intelektualnom životu naročitu vrednost.

Oblikovani hiljadama godina uslovima prirode, ljudi bi morali ljuto ispaštati ako bi taj prirodni okvir pokidali.

Gradovi su ih otrgli iz tih bitnih uslova, mučili su ih, potištavali, kvarili, ogorčavali, iscrpljivali, pa čak i obesplodavali; treći naraštaj je u velikim gradovima postajao jalov: nije imao dece.

Treba ponovo pronaći zakone prirode i utvrditi načine grupisanja pomoću kojih će se jedino moći opet da uspostave.

Osnovni su elementi: usklađenost sa zakonima prirode; harmoničnost radnji u dnevnom ciklusu sunčevog dana od 24 časa, prilaženje »bitnim radostima«, intenzivan život kao posledica rada a isto tako i zabave, organizovanje graditeljskog zanata, iskorišćavanje arhitektonske revolucije koju su u laboratoriji izveli devetnaesti i dvadeseti vek, jedinstvena misao koja će upravljati doktrinom »građevinskog fonda« i potrebnim operacijama preobražaja, intervencija ređitelja koji će u zemlji, u pokrajinama, u pojedinim krajevima, u gradu ponovo povezati prirodu sa izgrađenim delima i odrediti srazmeru i vrstu izgrađenih zapremina, povući puteve, u skladu naravno sa pejzažom.

Tako može da izgleda ubuduće dobar presek stanbene zgrade.

S jedne strane, bogatstvo kombinacija za individualnu obradu stanova, od kojih bi svaki zračio životnom radošću; s druge strane, otvorene mogućnosti za inicijativu krupne industrije u času, nadajmo se skorom, kada će se osloboditi cement, čelik, mašine, radna snaga i njeni kadrovi.

samo robota. Bila bi stoga prava ludost, ako bi upravljač dostojan tog imena ili šef kakve društvene zajednice, takvom arhitektu ili inženjeru poverio ulogu majstora graditelja u bilo kom poslu, pa čak i najsporedniju partiju u orkestru građenja.

*

* *

Šema majstora graditelja

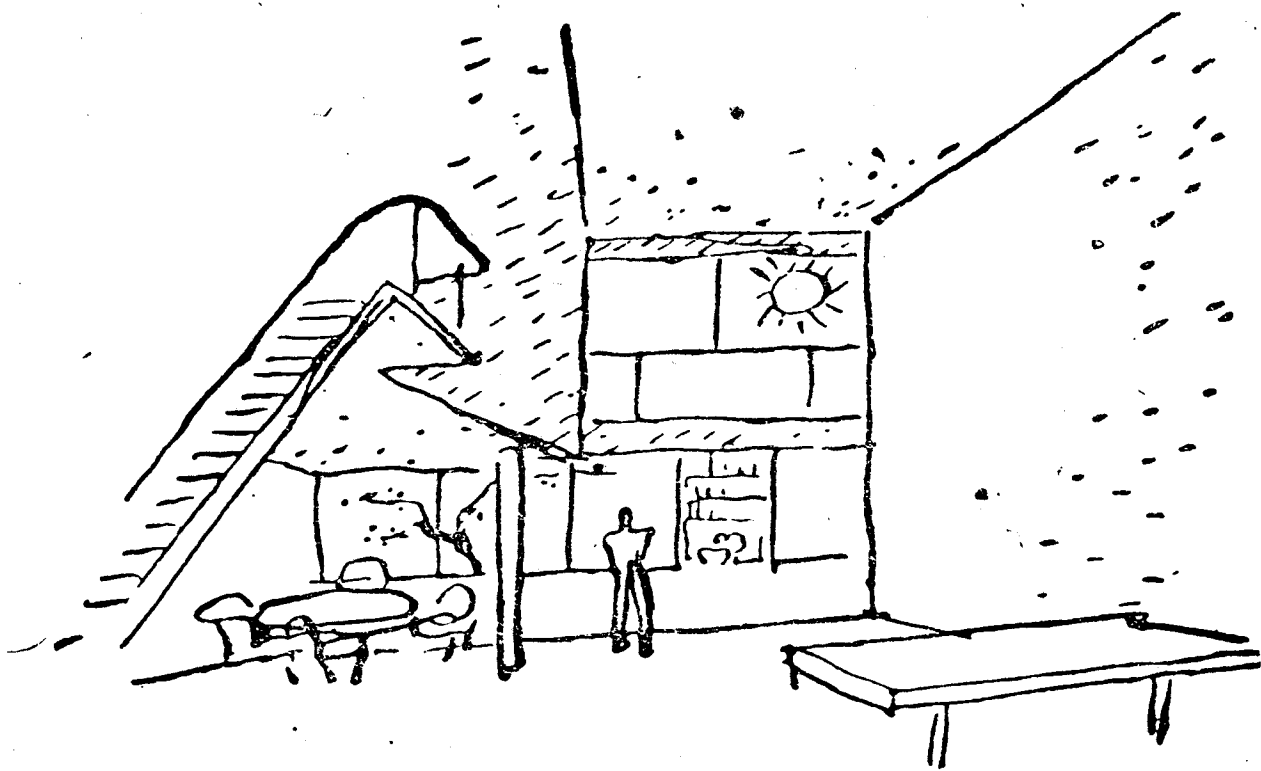
Izloživši tako u opštim linijama zamisao o tome šta treba da bude majstor graditelj, razni vidovi njegove misije bolje će se objasniti sintetičkom šemom nego nizom razjašnjenja posvećenih svakom vidu posebno.

Dvobojna šema koja leži na naspramnoj strani predstavlja arhitekta i inženjera sa dva kruga postavljena jedan na gornjem a drugi na donjem polju središne trake, a ova, sa svoje strane, predstavlja, u obliku razvijene lepeze, poslove građenja.

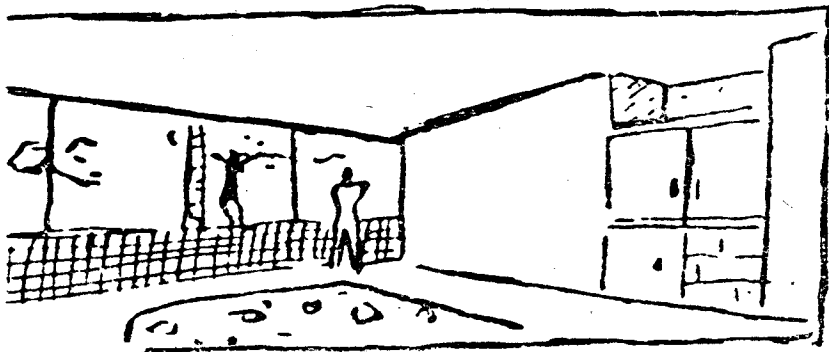
Pod opštim naslovom poznavanja čoveka, plava boja označava, celokupnu skalu čovekovih potreba, i to:

- potrebe duhovne,
- „ intelektualne,
- „ građanske,
- „ društvene,
- „ porodične,
- „ fiziološke,
- „ materijalne.

Pod opštim naslovom poznavanja fizičkih zakona, crvena boja označava, ovladavanje prirodnim elemen-

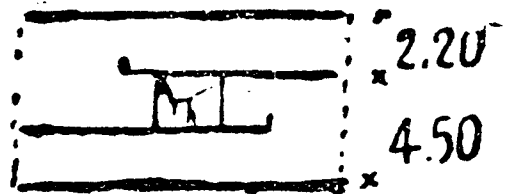

Sunce gospodari stanom. Dvostruka visina plafona deluje na osetljivoj tački: plemenitost u svakom stanu.

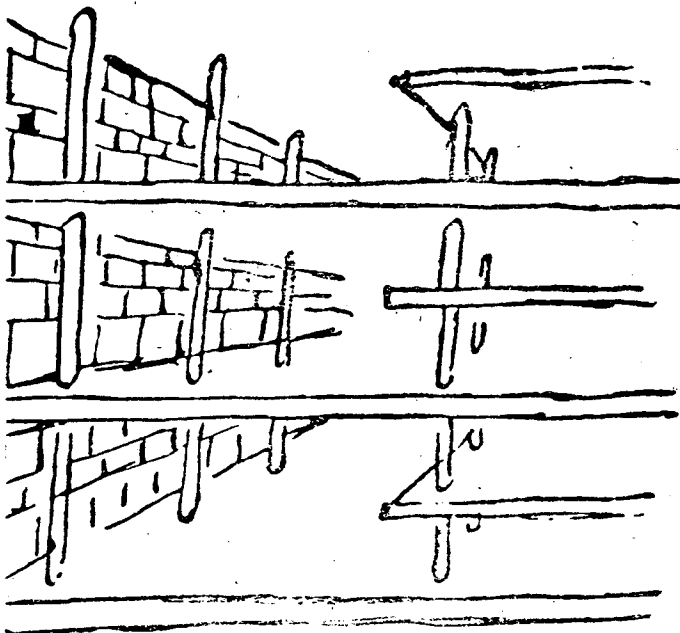

2.20

Umerena visina od 2,20 m dovoljna je za sekundarne funkcije stana.

Novi presek stana: dva puta 2,20 = 4,50 m (sa 10 sm za međuspratnu konstrukciju). Ekonomična i efikasna visina stana.

Fasada ne nosi više međuspratnu konstrukciju; ona je slobodna, izrađena je od stakla; stubovi koji nose međuspratnu konstrukciju uvučeni su, izolovani. U ovome novom stanju veštine građenja, poezija može da prodre u gradske stanove.

tima, iskustvom i matematičkom analizom. Pod tim naslovom su skupljene ove stvari:

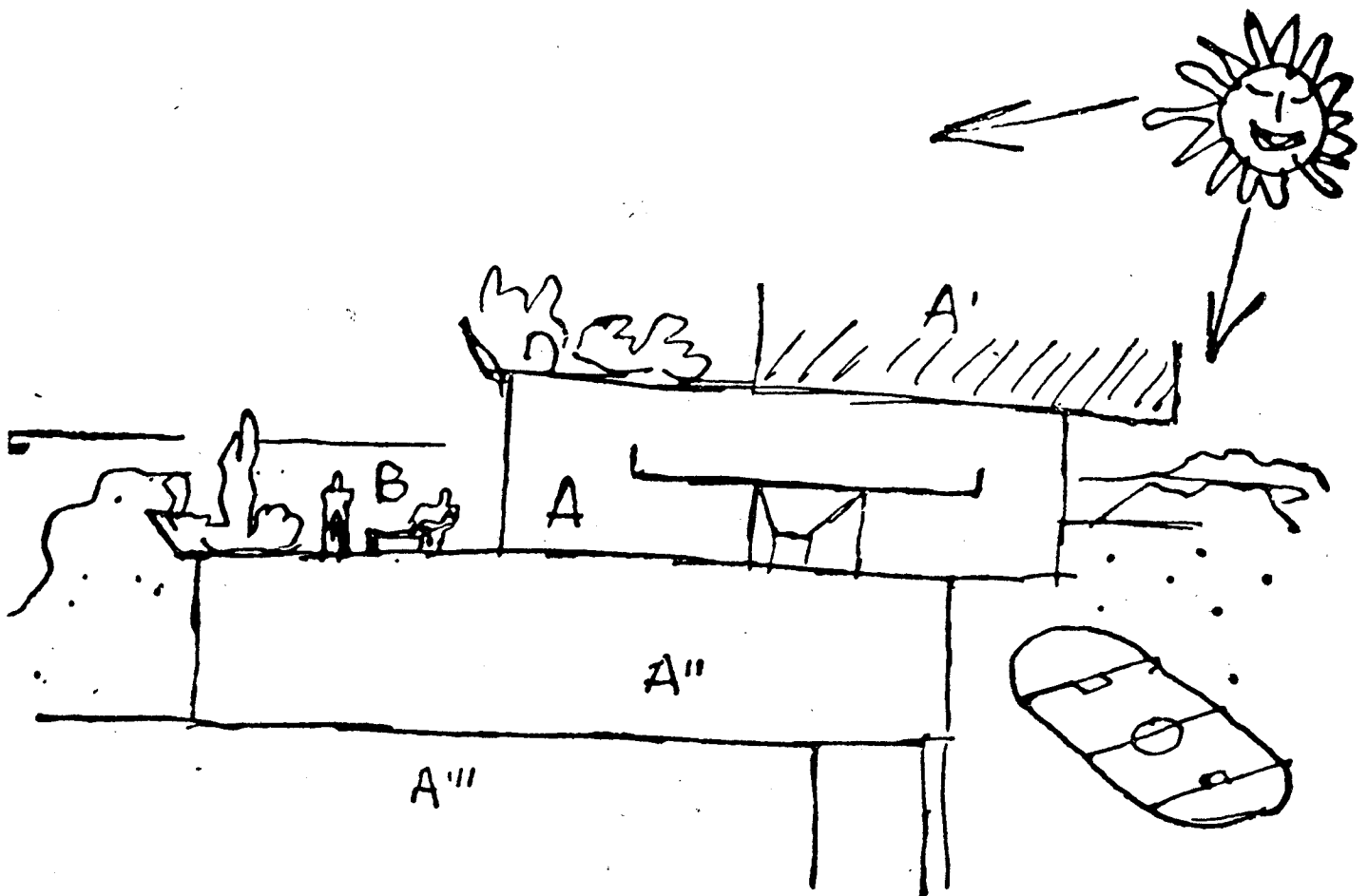
sirova materija,
zakon teže i statika,
otpornost materijala,
računske hipoteze,
proračun.

Pada u oči da gornji krug, koji pretstavlja sklonosti i kulturu arhitekta, sadrži mnogo više plave nego crvene boje, dok u krugu inženjera vlada obratna srazmera. Osetljivost i tehnika treba ustvari da postoje, u različitim stupnjevima ali nerazlučno stopljene, i u jednoj i u drugoj struci.

Lepeza poslova građenja

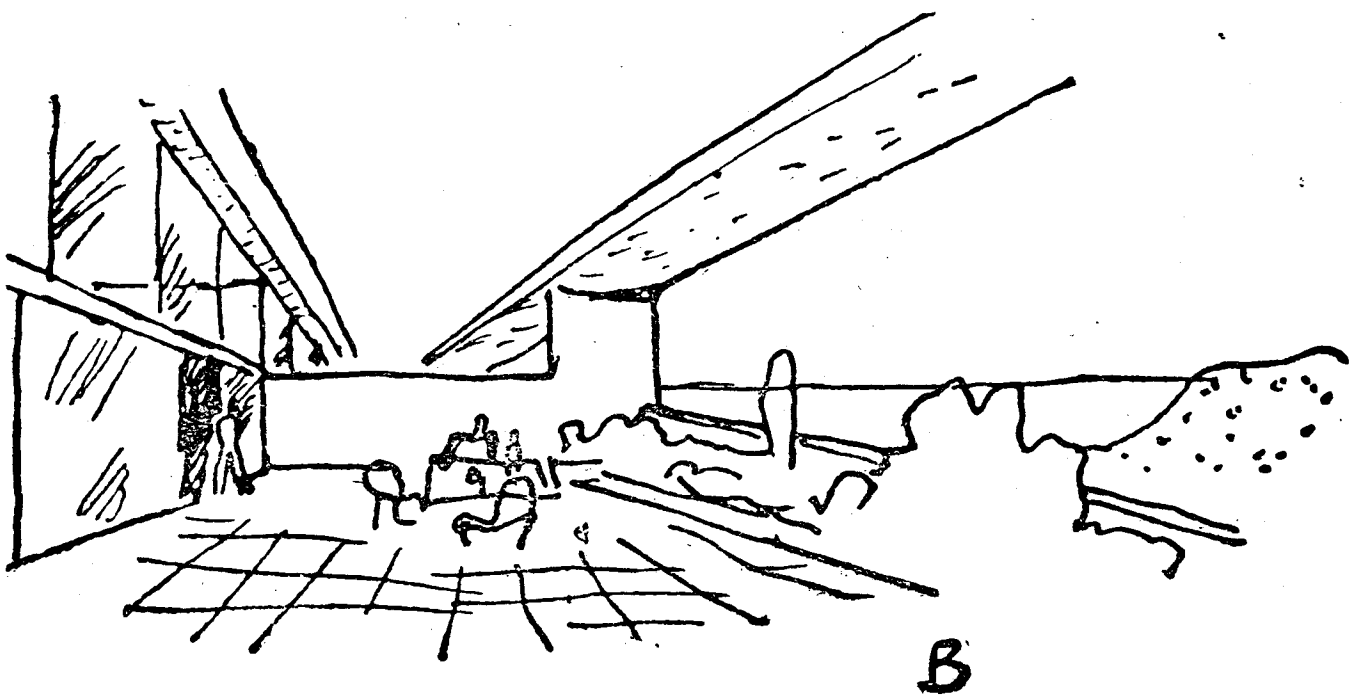
Lepeza poslova građenja čita se sleva nadesno. Radi što prostijeg izlaganja, niz ovih poslova, koji je u stvarnosti neprekidniji, podeljen je samo u 9 sektora. Svaki od ovih deli se u jedan plavi i jedan crveni trougao. Sadržina im je ova:

- 1) Hram, nacionalni spomenik...
- 2) Opštinski dom, biblioteka, pozorište...
- 3) Bolnica, sanatorium, odmaralište...
- 4) Sportski dom, omladinski klub i razna druga produženja stana, kao što su: škole, zabavišta...
- 5) Stan (grad i selo, kolektivna stanbena zgrada i individualna kuća)...

Prilagođene uslovima afričkog sunca, ove tekovine mogu dobiti sasvim neočekivani izgled. Ceo presek zgrade je podešen prema suncu, pejzažu i nameri da se stanaru pruže zadovoljstva koja su dosad bila rezervisana samo za prinčeve: izuzetan stan.

A: stan u koji se ulazi iz unutrašnje ulice.
 B: produženje stana napolju. Sport na tlu:
 svaki trenutak života pun je vidika.

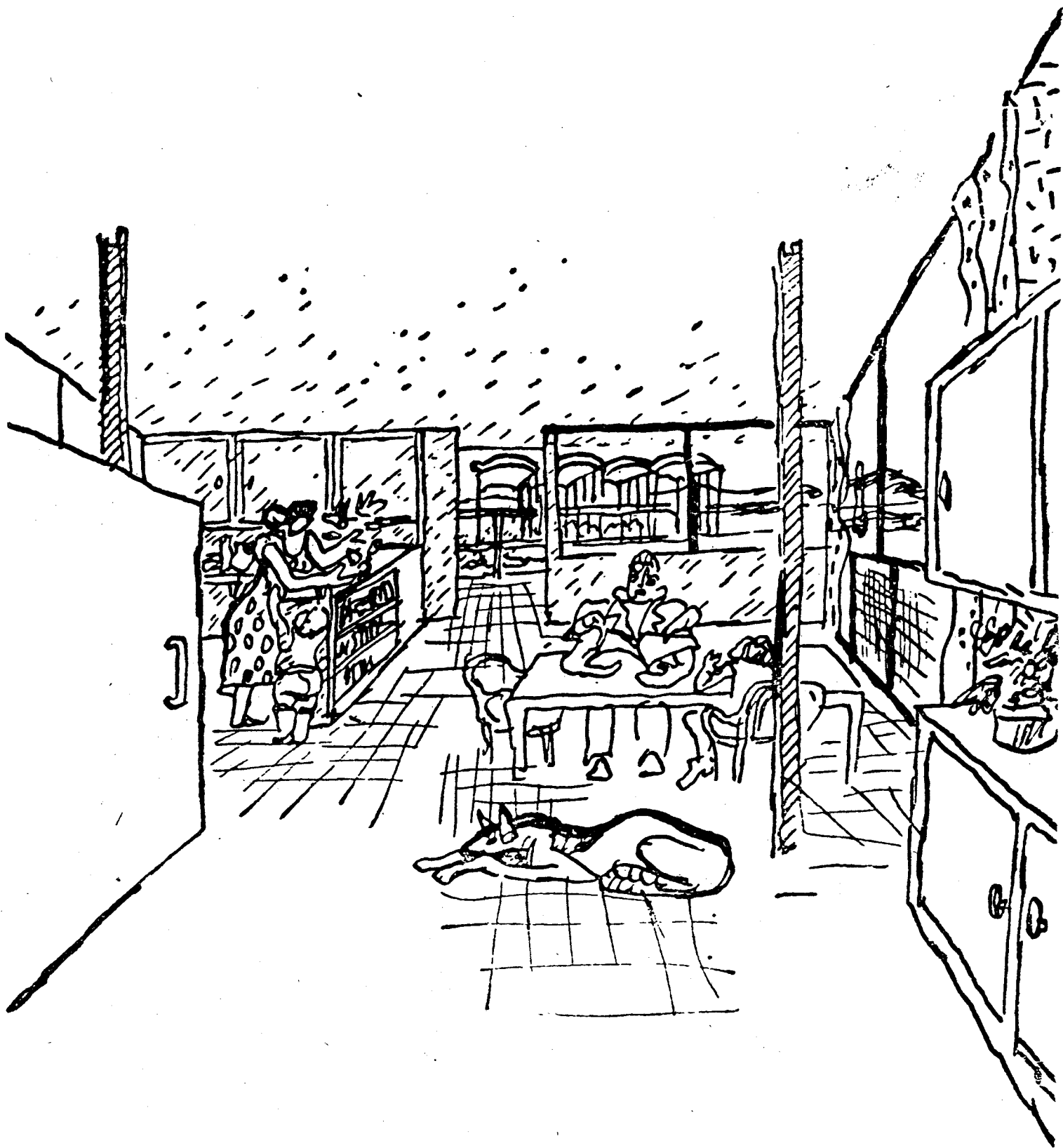

- 6) Administrativna zgrada, javne ili privatne, kancelarije...
- 7) Zanatska radionica, fabrika...
- 8) Industrisko preduzeće, skladište...
- 9) Most i put, vodojaža, brana, svetionik...

Stan, centralni zadatak

Kao što je trebalo i očekivati, stan zauzima centralno mesto u lepezi poslova: razum i osećajnost sudeluju ovde u jednakoj meri, što je označeno jednakošću plavog i crvenog trougla, koji su inače svuda nejednaki. Ovaj centralni položaj odgovara položaju porodice u društvu, pošto porodica nije samo osnovna jedinica već i zadatak društva. Jer se može reći da će društvo biti velika porodica samo u onoj meri u kojoj je porodica već sada društvo u minijaturi.

Dve strelice se razilaze iz porodičnog centra, iz stana, jedna ide udesno, ka onome što bi se moglo nazvati ekonomskim čovekom, a druga ulevo, ka duhovnom čoveku. Prva prolazi kroz sve slobodne profesije, zanatstvo i radnički život, u pravcu osamljenosti pri vršenju profesionalne dužnosti, osamljenosti rukovaoca električnom centralom, naprimer, ili osamljenosti čuvara svetionika. Druga prolazi kroz sportove, kroz zdravstvenu službu, intelektualnu kulturu i nacionalnu misao, ka osamljenosti pred bogom.

Iste tekovine tehnike, u drugoj razmeri, primenjene na seoski stan izrađen od seriskih elemenata koje je proizvela krupna industrija, pružaju mašti iste tolike mogućnosti.

U pogledu njihove sudbine i njihovog značenja, dve koordinate ose omogućuju da uporedimo razne poslove građenja. Apscisna osa raste sa materijalnim uslovljenostima i sa diktaturom fizike i računa. Ordinatna osa raste sa slobodom izbora (kompozicija, elementi, materijali itd.) i sa pravom pozivanja na lepotu kao takvu.

Gde arhitekt? Gde inženjer?

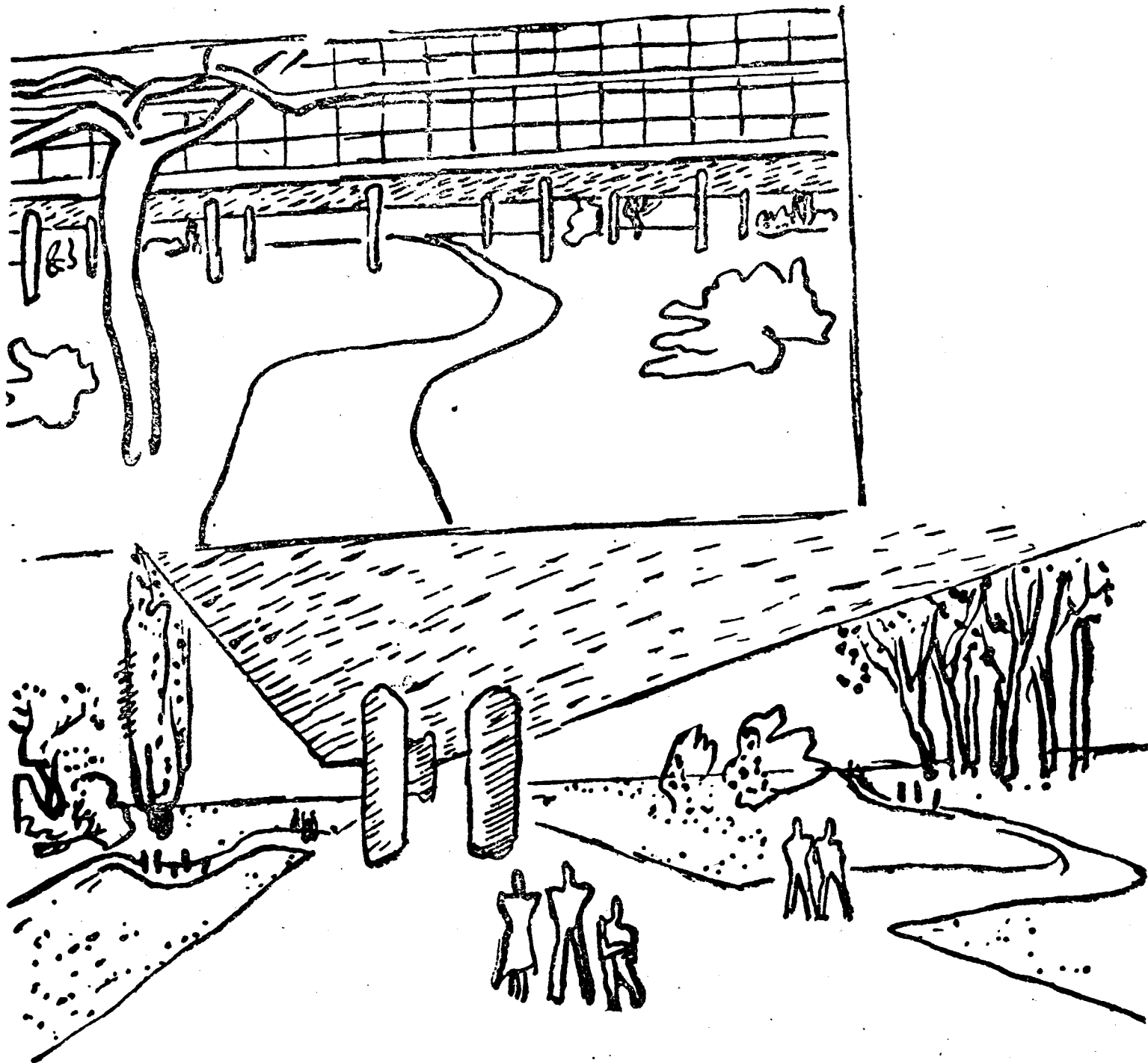
Iz rasmatranja šeme proizilazi prva neposredna posledica:

Poslovi koji na lepezi leže levo od stana, zahtevaju više arhitektu nego inženjera. Arhitekt će dakle biti majstor graditelj u svima tim raznim slučajevima. On će to biti, očevidno u odnosu na stan, zbog prvenstva, (sasvim specijalnog u tome sedištu porodice) koje briga za čovekovu ličnost mora imati ispred svih ostalih stanovišta.

Poslovi na desnoj strani, naprotiv, iziskuju najčešće da majstor graditelj bude inženjer, iako arhitekt ne sme nikad biti odsutan, čak i kada se radi o sasvim tehničkom poslu, kao što je vodojaža.

Potčinjenost prirodi

Zaustavimo se za trenutak na ovom tipičnom primeru. Zar se može dozvoliti da tako lepa stvar kao što je vodojaža, tanka vodojaža sa dvostrukim svodom, izgrađena od betona

Slobodnim prostorom, šupljinom, mogućnošću prolaza, svetlošću i suncem pod kućom, revolucionarni moderni presek priključuje zgradu tlu. Stubovi od armiranog betona postali su »šipovi« ključ mnogih kapitalnih problema organizovanja gradova.

U gradovima nema više prepreka.

Zgrada je podignuta nad zemljom — čistoća.

Neka gundala kažu da će se stan, pošto ne leži više na čvrstoj zemlji, lišiti teluričnih talasa.

Teluričnih talasa? Poznato je da zemljina kora zaštićuje normalno od škodljivih podzemnih dejstava. Ali ako bi se, usled kakvog žestokog potresa, geološki slojevi polomili i uspravili, onda bi talasi (možda telurični) pokuljali iz utrobe zemlje i uništili biljke i ljude.

jedrog kao granit, čiji čisto geometriski oblici odgovaraju očiglednom tačnošću promenljivom potisku vode, da se takva vodojaža iskvari, tragično iskvari nadometanjem nekakvog venca, ili centrale, ili kakve službene zgrade čiji nacrt ne bi bio u istom stilu, svom od logike i jasnoće, u stilu koji je priroda nametnula glavnom objektu? Jer se, zaista, može reći da je ovde, iza inženjerskog crteža, priroda igrala ulogu arhitekta. Trebalo bi stoga da joj se neki drugi arhitekt odazove i da se, u svojoj svojoj skromnosti, prihvati da svoj sporedni rad saobrazi divnom modelu koji mu je pred očima. A kakva bi čvrstina karaktera bila potrebna tome arhitektu od mesa i kostiju da bi se savladao i odupro želji da ukrasi ono što ne traži nikakvog ukrasa i da potpiše, svojim potpisom čoveka, ono što se izgradilo, takoreći spontano, u znaku najvišeg jedinstva prirodnih tvorina!

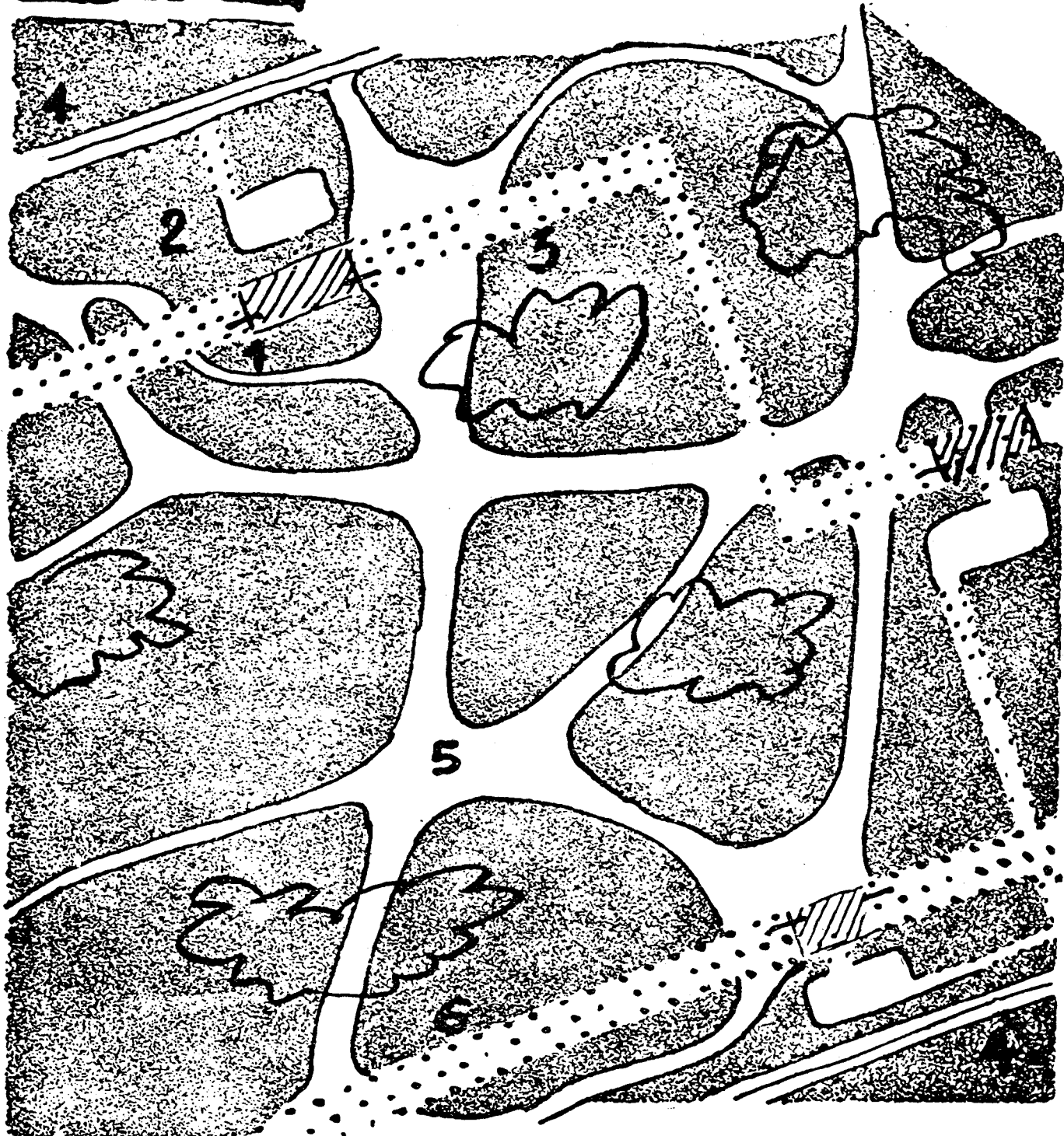
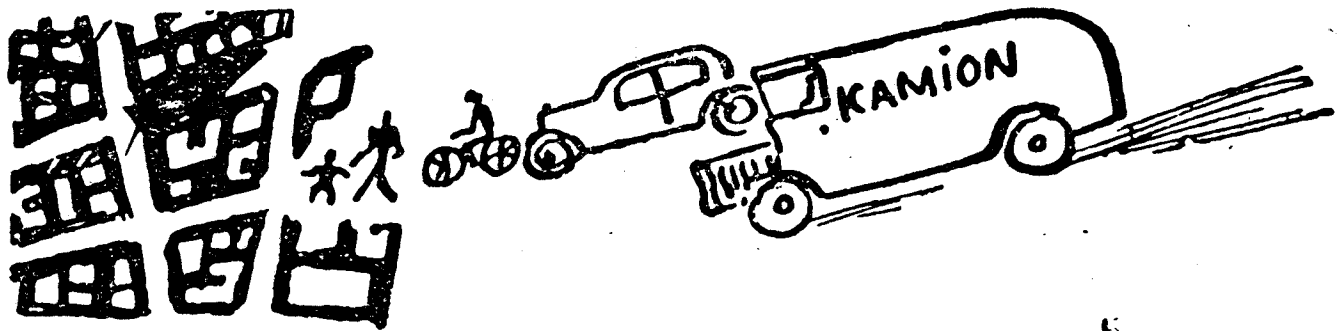
*

* *

Ovo što prethodi omogućuje nam sada da funkciji majstora graditelja odredimo mesto u planu ustanova koje bi trebalo stvoriti i običaja koje bi trebalo zavesti.

Kako svoriti majstore graditelje?

Kakav će biti njihov statut?

Zemljište je dakle pod kućama slobodno. Čitava mreža pešačkih puteva razvija se na terenu bez prepreka.

Godine 1935, profesor Moren, fizičar, dekan Akademije nauka, rekao nam je: »Ne smatrate li da bi složeni problem saobraćaja po gradovima mogao da se reši pomoću stubova?«

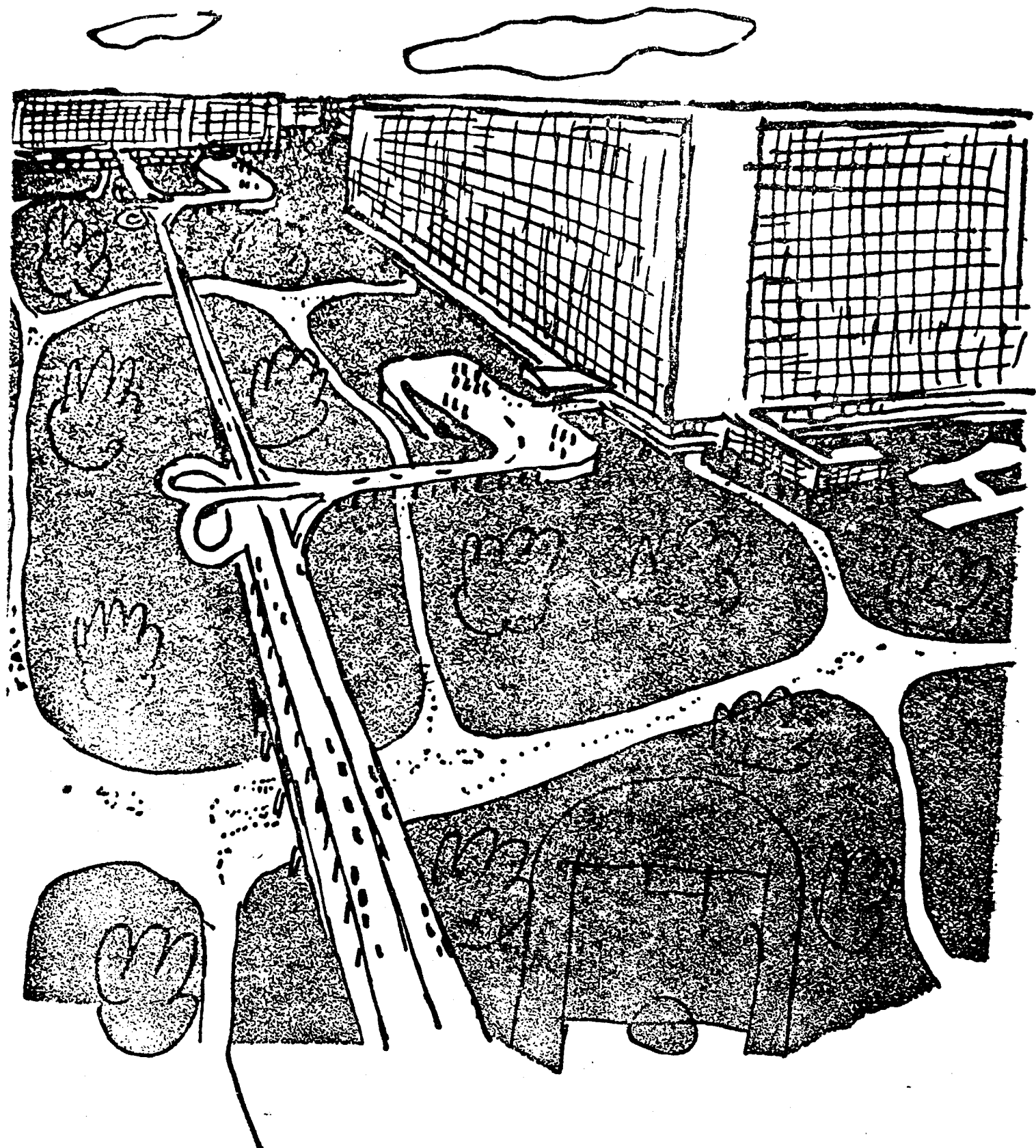
1. Ulazni hol stanbenih zgrada; 2. autodrom priključen na autostradu; 3. stubovi; 4. autostrada; 5. pešački putevi; 6. pokrivena dvorišta pod stubovima; 7. kamion.

Arhitektonski biro

Najpre, jedna primedba: iako je u građevinskoj umetnosti kao i u drugima, koncepcija po svojoj suštini stvar lična, iskorišćavanje konstruktivne zamisli mora najčešće biti kolektivno. Zato su se malo-pomalo svuda gde je postojala mogućnost za izradu programa javnih radova organizovali izvrsni inženjerski biro. Što se tiče arhitekture, ništa se slično nije pojavilo, bar ne u Francuskoj, gde je arhitekt ostao, a izgleda da mu je zasad i stalo da ostane, izolovan.

Drukčije stoje stvari u inostranstvu, a naročito u Americi, gde se arhitektonski biro, snažno organizovani oko odgovornog šefa, smelo prihvataju planova oblakodera i ogromnih radničkih naselja. Ovi biro su se obično pokazali sposobnim da vrlo živo osvetle gotovo sve vidove proučavanih pitanja. Ponekad im ništa od tih pitanja ne promakne, sem možda zbog odsustva humanizma, njihova duša...

Prvi uslov da se — van oblasti velikih javnih radova, u kojima je, kao što znamo, priroda ponekad igrala ulogu instruktora — ponovo pojave majstori graditelji u Francuskoj, jeste da se pred Korporaciju postavi skup problema takvih razmera da se udruživanje arhitekata i inženjera, kao i njihove formacije radnih ekipa, pokažu neophodno potrebnim.

Zemljište je 100% slobodno za pešake. Automobili se kreću autostradama pet metara nad zemljom.

Nemoguće je postalo moguće: izvedeno je odvajanje pešaka od automobila.

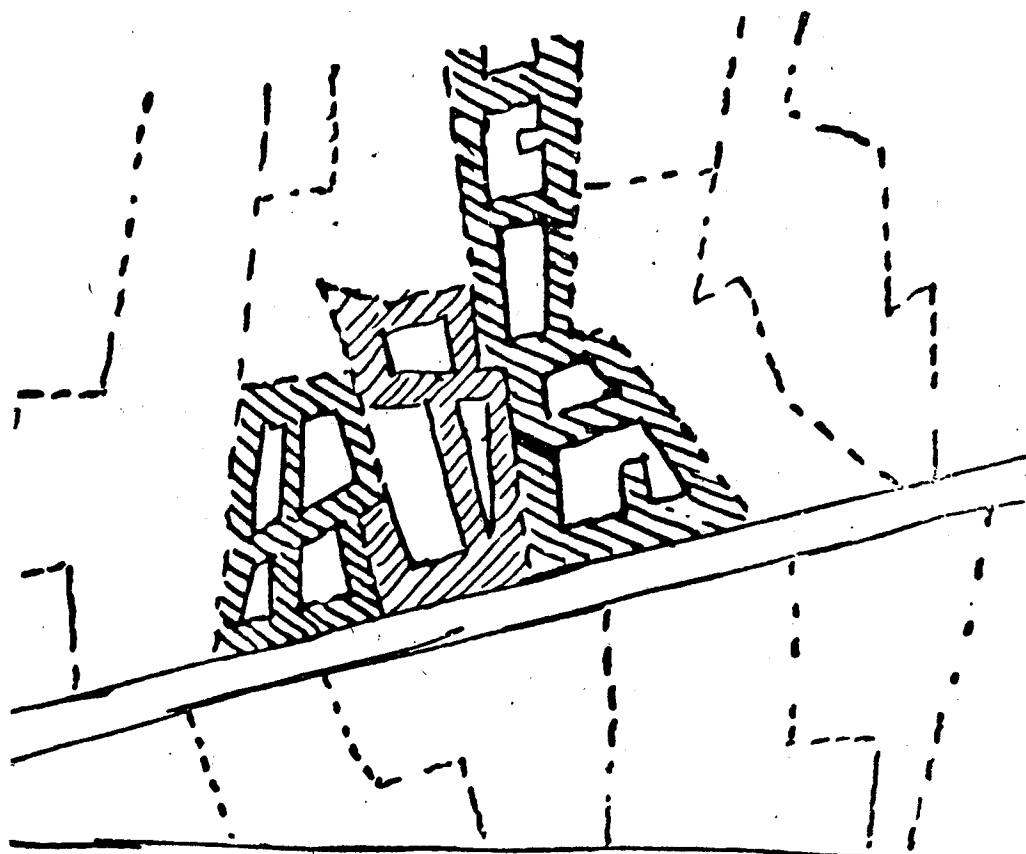
Državni programi

Ko bi mogao da izradi takav program koji bi poslužio kao primer? Politička država, isključivo, ili njeni neposredni ovlašćenici, Pokrajine. Tu, ustvari, i samo tu može biti nade da će se stvoriti i usavršiti jedna prava doktrina, prava zato što je čovečna, čija bi se vlast protekla, hijerarhijski, nad svima obzirima lične prirode, a u isto vreme i nad, doskora neumoljivom diktaturom, cene koštanja. Onda se više ne bi događalo sve ono što se moralo događati kad su inicijativa i izvršenje projekata koji su zasezali u život hiljada bića pripadali trgovačkim preduzećima, slobodnim da rade kako im je volja, sem što ih je država kontrolisala izvesnim propisima koji su bili suviše formalni da bi bili efikasni; ili kad je sve bilo u nadležnosti opština, podložnih najčešće partiskim ili merkantilnim pritiscima i, u svakom slučaju, rđavo opremljenih da bi savesno odgovorile svojim krupnim obavezama graditelja prema društvu. Tako je u skoroj prošlosti propao program »Loucheur-ovih¹ kuća kao i program »Habitations à Bon Marché«.

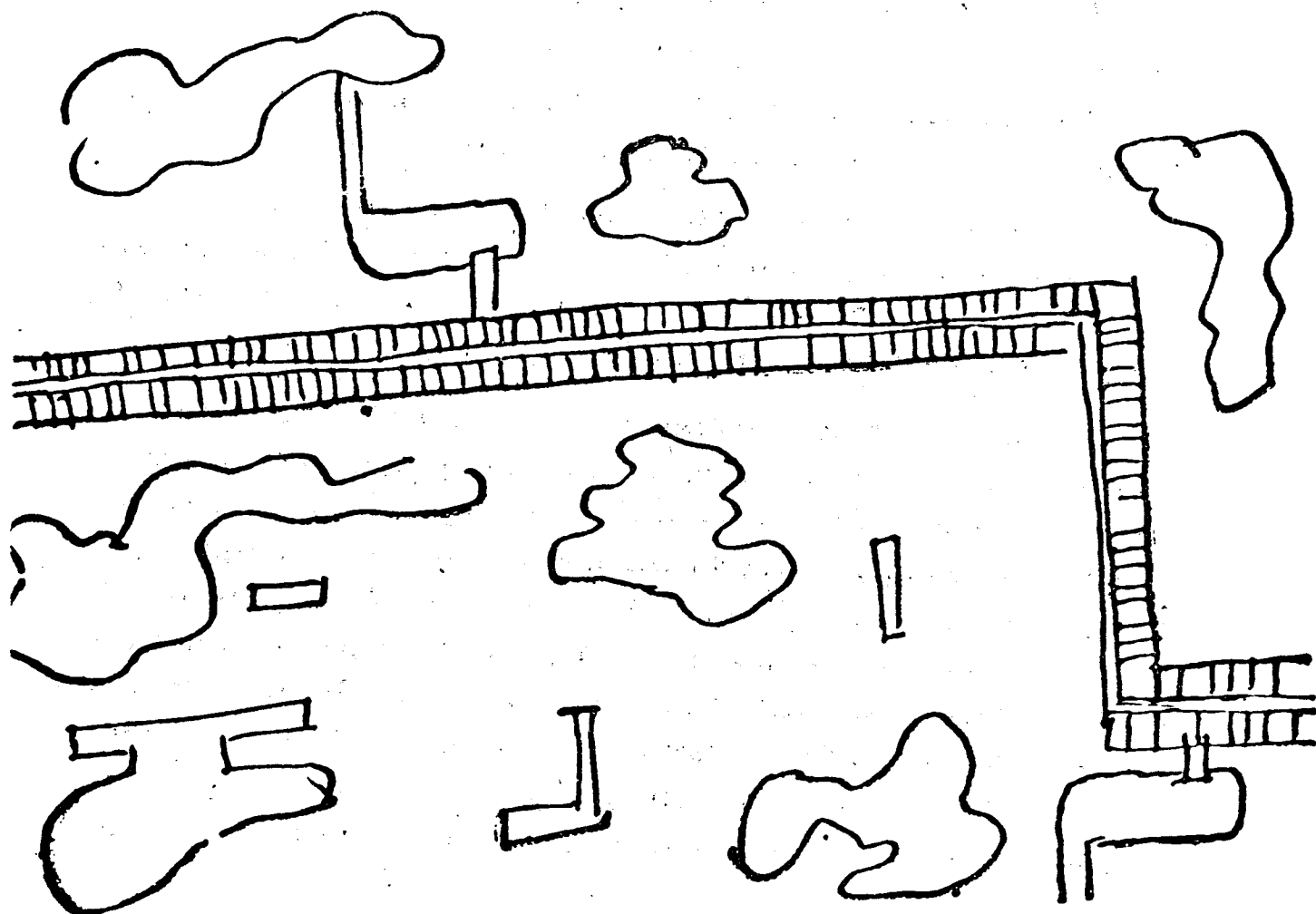
Kolektivna stanbena zgrada za 2500 lica

Ali vremena su se promenila! Pretpostavimo da se francuska država odluči da izvede opit sa jednom kolektivnom

¹ Francuski ministar građevina 1930 god.

Sadašnji oblici
 parcela na kojima se
 može zidati:
 oštri uglovi,
 tupi uglovi,
 obavezan prema
 datim oblicima itd.

A da bi se stvari saobrazile potrebama prakse, da bi se projektovani promišljeni planovi stanova, da bi se krupna industrija mogla dokopati stana, potrebno je vratiti se pravom uglu. Dakle: pregrupisanju gradskog zemljišta. Zemljište treba osloboditi: treba ga mobilisati.

stanbenom zgradom za 2500 lica, u nekom stešnjenom predgrađu, naprimer Liona, sa ciljem da grad oslobodi stračara toga kraja i da na njihovo mesto podigne, usred zelenih površina na kojima će uskoro biti i hladovine, jednu stanbenu zgradu pedeset metara visoku, opremeljenu svim najboljim postignućima moderne tehnike.

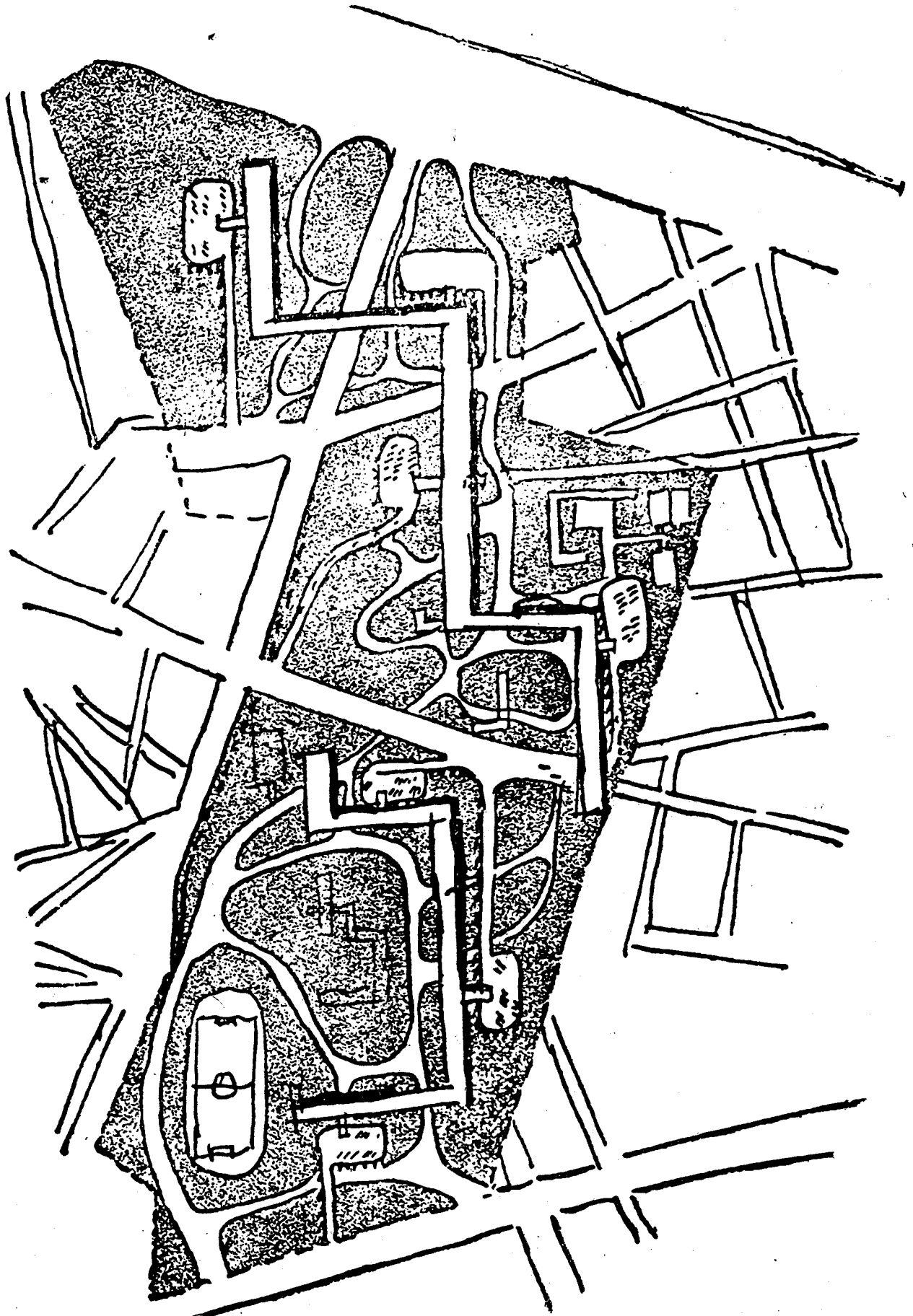
Sem najglavnijeg pitanja, a to je uvek pitanje samih stanova, koliko će se još drugih pojaviti pred graditeljem dok ovome problemu bude prvi put prilazio. Navedimo neka od njih:

Organizovati individualne službe; vodu, gas, osvetljenje, energiju, toplotu, hlađenje, telefon, radio...

Organizovati međusobnu nezavisnost stanova, zvučnu izolovanost, izotermičnost, zaštitu od požara, zaštitu od zaraze...

Organizovati zajedničke službe; vertikalni saobraćaj, horizontalni saobraćaj, snabdevanje, zdravstvenu službu, zimsku fizičku kulturu, održavanje, čuvanje i, kao dopune zgrade, dečija jaslja, zabavišta, omladinske klubove, osnovne škole...

U čitavoj Francuskoj nema nijednog arhitekta koji bi raspolagao dovoljno obimnim i dovoljno produbljenim ličnim mogućnostima da bi se usudio da bez snažne pomoći sa strane, svoje snage odmeri, sa tolikom masom međusobno isprepletenih problema. Zato bi onaj koga bi Pokrajina naimenovala odgovornim šefom morao da, u sporazumu sa svojim kolegama iz reda arhitekata, okupi oko sebe čitav generalštab arhitekata i inženjera, od kojih bi većina, po svojim ranijim poslovima, već bila specijalizovana, za ovaj ili onaj određeni vid rada; on bi pak zadržao za sebe koncepciju celine, održavanje istinske

Operacija se može sprovesti u svima tačkama gradske površine. Ovde je nezdravi blok br. 6, u Parizu, priključen glavnim arterijama susednih zona. U tome bloku pešak je potpuno odvojen od automobila.

hijerarhije među funkcionalnim elementima naslaganim u zgradi, izbor i usklađivanje pojedinačnih rešenja koja su na njegov zahtev izradili razni njegovi saradnici.

Osnovna misao i dirigovanje, bio bi njegov lični posao, a pritom će sigurno imati i takvih dana kad će pod teretom tih poslova i sam malaksavati. Međutim, ako bude uspeo da ga izvrši dostojno, zemlja će u njemu dobiti kvalifikovanog majstora graditelja i savetnika za buduće poslove.

Gde će zakon intervenisati

Ovaj će uspeh moći da se postigne samo prethodnom intervencijom države, ovoga puta, ne više u političkom već u zakonodavnom obliku. Jedino će, odista, jednim skupom odgovarajućih propisa, moći da odredi statut majstora graditelja. Neki od tih propisa biće pozitivni, a drugi negativni.

Osvrćući se najpre na pozitivne, očevidno je da bi teške odgovornosti, moralne i finansijske prirode, koje bi inače bile neizdržljive u današnjem stanju stvari, pale na pleća čoveku kome bi, za jedan posao od koga zavisi preinačenje čitavog okvira socijalnog života, bila data ovlašćenja, sama po sebi protivna običajima, pune vlasti i slobodnog odlučivanja.

Građevinski fond Francuske postaje jedinstven pod uticajem uravnotežene doktrine.

Jasnoćom čistog biološkog sistema izraženog u osnovi i u preseku.

Jedinstvom univerzalne moderne tehnike.

Kvalitetom materijala koji se može dobiti u datom kraju.

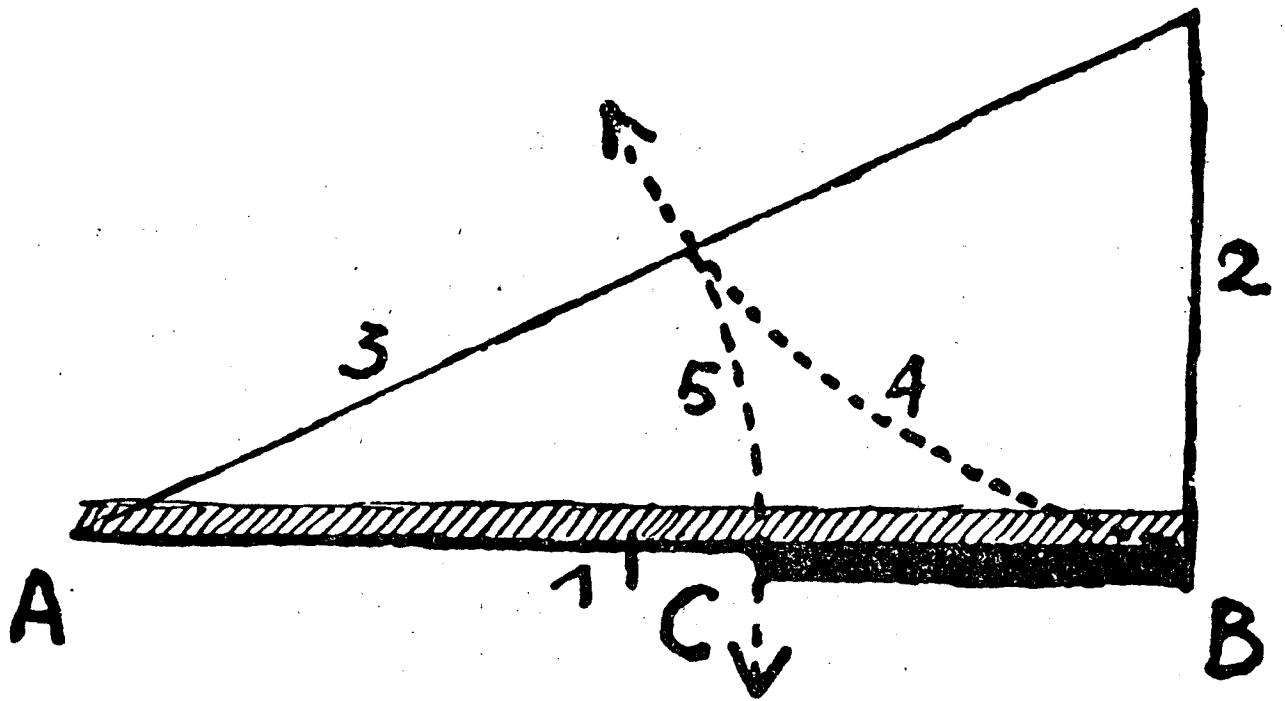
Izrazom zakona sunca koji je homogen za svaki pojedini kraj.

Jasnoćom plastičnoga sistema koji određuje zakon brojeva (muzika arhitekture).

Intervencija korporacije

Kako olakšati takav teret odgovornosti?

U tehničkom pogledu, organizovana Korporacija može i mora da pruži graditelju dvostruku podršku, podršku neoce-njive vrednosti. Zamislimo da na desnoj strani Korporacije po-stoji Biro za inženjerska, arhitektonska i geološka proučavanja, visoko kvalifikovan u stručnom pogledu, čija bi funkcija bila ne toliko da sprovodi sopstvene zamisli ili projekte koliko da kroz sito kritike, putem dokumen-tacije i neposrednog iskustva, propusti ideje i projekte koji bi joj bili upućeni spolja. U Francuskoj postoje već dva industri-ska biroa, biro Varitas i biro Securitas koji čine ogromne usluge građevinstvu i koji bi, izgleda, bili sposobni, pod uslovom da se dobro opreme i prošire u odgovarajućoj meri, da preuzmu ulogu tehničkog saveta Korporacije. Zami-slimo, sem toga, da na levoj strani ove Korporacije postoji Naučno odeljenje, i to za nauku primenjenu u građevinskoj umetnosti. Ovo bi odeljenje bilo snabdeveno svima la-boratorijama i uređajima potrebnim za ispitivanje materijala različite vrste, a tako isto i za ispitivanje samih objekata i nji-hovih delova; u ovim poslednjim ispitivanjima bi se naročito koristili mehanička sličnost i smanjeni modeli. U ovome po-gledu, ne postoji u Francuskoj zasad ništa, iako veći broj

Jasnoća plastičnog sistema koji određuje zakon brojeva (muzika arhitekture).

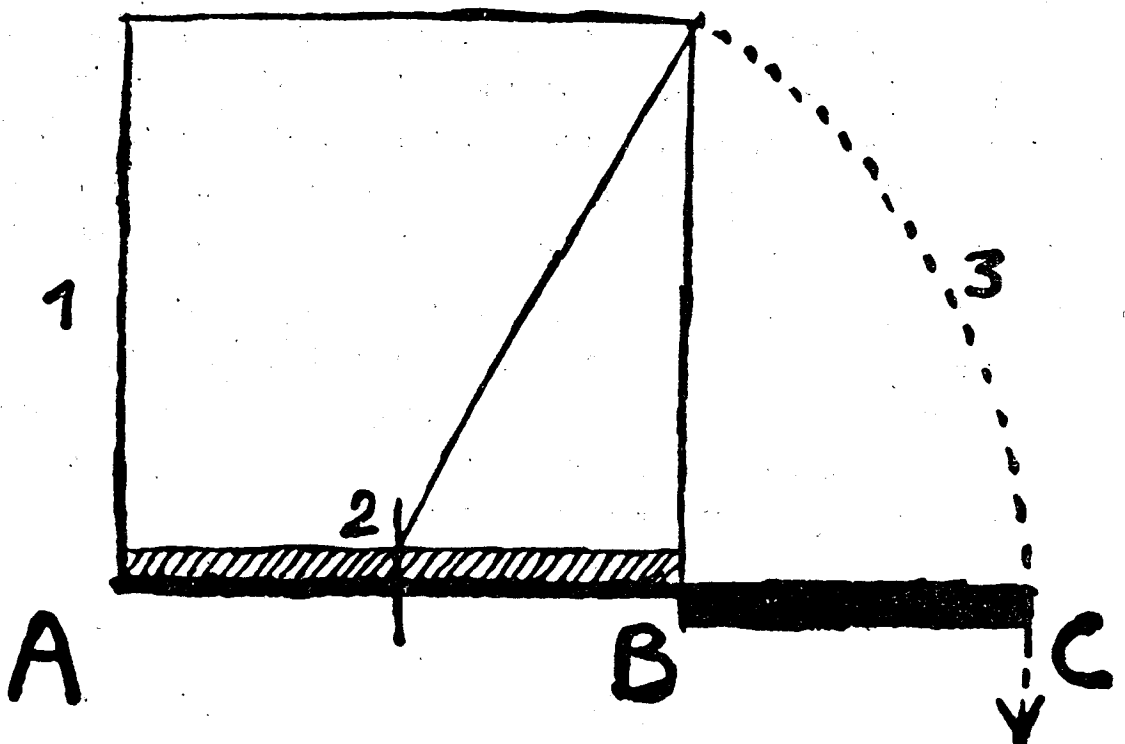
Moć brojeva koji gospodare proporcijama.

Proporcije koje izgrađenim objektima daju harmoniju, osmehe, draži i plemenitost.

Rečitost odnosa. Muzika, arhitektura, matematika, izraz velikih zakona, velikih skladova.

»Zlatni presek«, mati proporcija.

»Proporciski dijagrami«, osnovni činiooci arhitektonskog jedinstva.

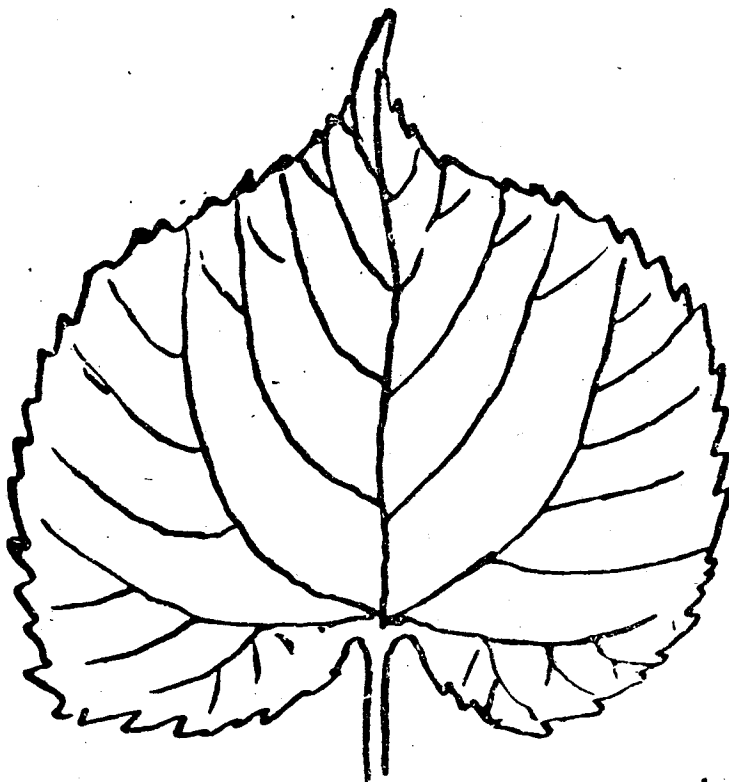
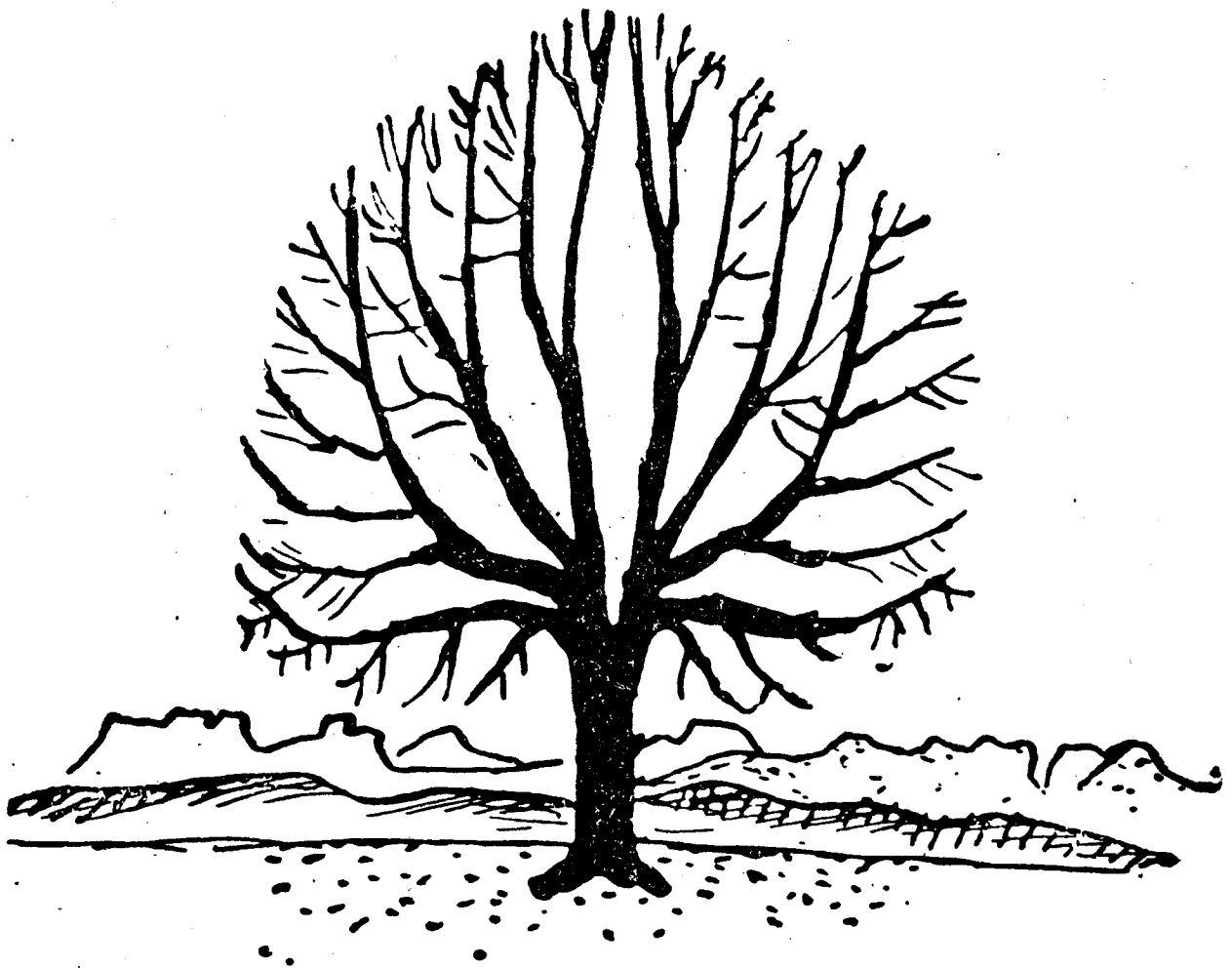
bilo industriskih bilo univerzitetskih centara za proučavanje raspolaže već sada značajnim sredstvima i ljudima, koje sigurno ne bi bilo nemoguće nagovoriti da se udruže. A da i ne govorimo o državnoj vojnoj industriji koja danas može da pruži snažnu saradnju u ovoj vrsti istraživanja i usavršavanja.

Ako projekat kolektivne stanbene zgrade za 2500 lica prođe kroz ruke korporativnog Biroa za proučavanja; ako njegovi materijali i njegovi najnoviji ili najosetljiviji uređaji izdrže ispitivanja u Odeljenju, budući majstor graditelj osetiće odmah ogromno olakšanje. Od toga trenutka on će sa elitom stručnjaka deliti odgovornost za konstruktivnu zamisao: zemljište, temelji, noseći elementi, spoljne površine, svi grubi radovi njegovog projekta, a i izvesne naročite pojedinosti, dobiće kvalifikovanu sankciju. I on će onda moći da priligne na posao.

Osiguranje planova

Ova će sankcija, s druge strane, omogućiti majstoru graditelju da koristi najpovoljnije uslove osiguranja kod kakvog privatnog ili zadružnog društva koje bude izabrao za osiguranje svojih planova; jer će, u isto vreme, zakon proglasiti obaveznim osiguranje kako planova tako i njihovog izvođenja.

Time će avet nečovečnih odgovornosti koje je snosio, kako prema vlastima tako i prema trećim licima, prestati da nadnosi svoj Damoklov mač nad glavom majstora graditelja i da mu ugrožava čak i slobodne časove; njegov će položaj biti utoliko lakši što će unutrašnjim pravilnikom biti propisane izve-

Harmonija, jedinstvo.
Od našeg drveća, lipa je jedno od najplemenitijih.
Uravnoteženost grana u njenoj krošnji izražena je i u žilicnom sistemu lista.
Jedinstvo.

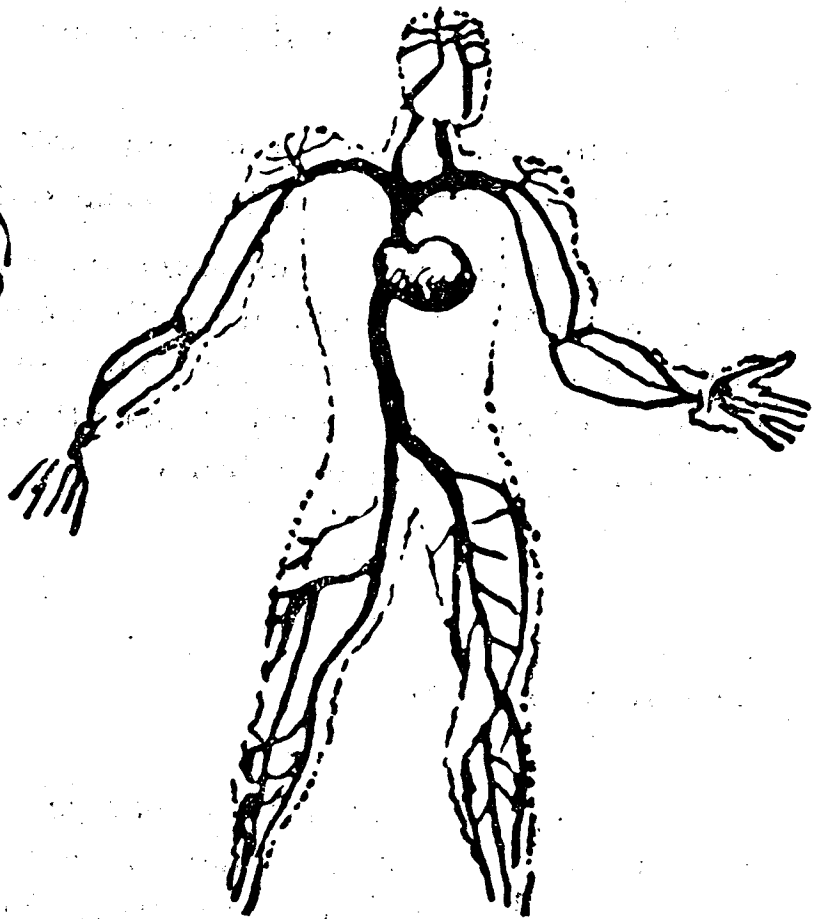
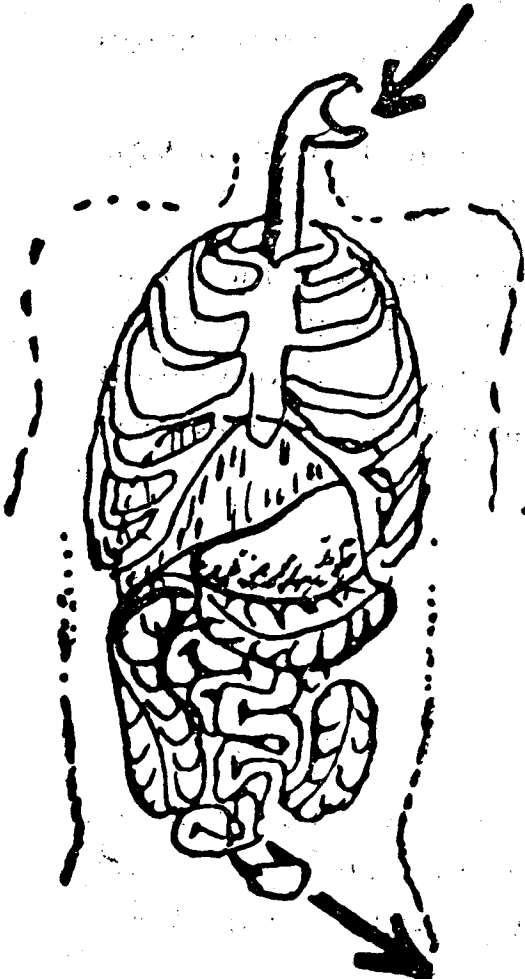
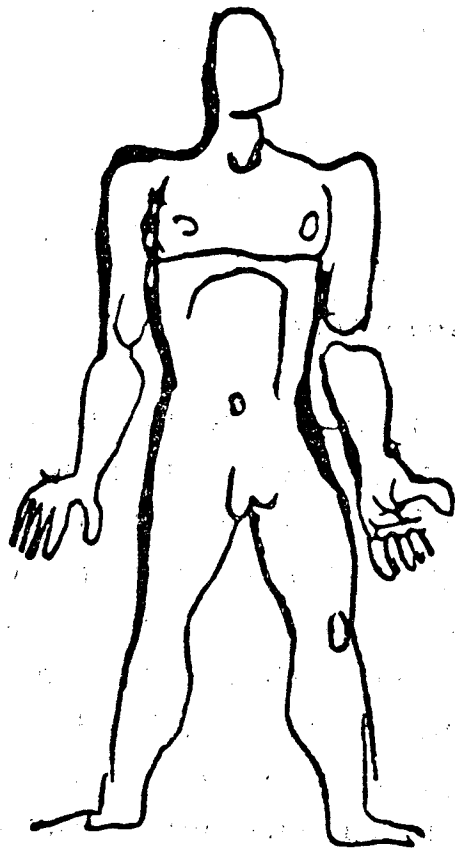
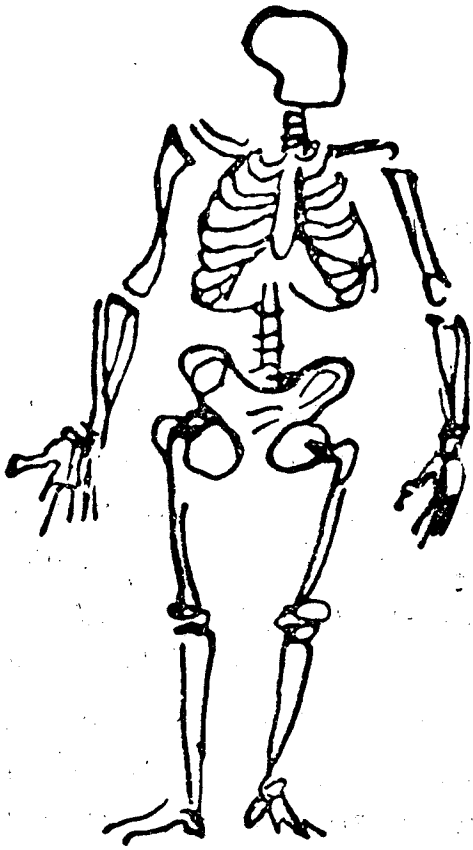
sne finansijske odgovornosti za veći broj njegovih saradnika, a naročito za stručnjake.

Tehničkim i finansijskim garantijama zadovoljiće se pozitivna strana, koja se relativno lako može urediti od strane statuta majstora graditelja. Ostaje nam njegova negativna strana, a nju bi zakon i običaji morali potpuno da zbrišu ako se zaista želi stvoriti jedna atmosfera u kojoj bi majstor graditelj mogao da postoji.

Pravilnici

Reč je o onome moru pravilnika kojima su svi gradovi Francuske i Francuskog kolonijalnog carstva, po ugledu na Pariz, bili postupno preplavljeni. Zastarelim pravilnicima koji su pre nekih sto godina još kako-tako mogli odgovarati građevinskim postupcima i materijalima primenjivanim u doba *Hausmann-a**, ali koji više nemaju nikakve naročite veze sa tehnikom sadašnjeg doba a, još manje, sa kinetičkim uslovima modernog života. Sudeći prema tim pravilnicima, reklo bi se da se transportne brzine nisu u međuvremenu udesetostručile i da mehanička snaga kojom raspolaže čovek nije, u proseku, postala dvadeset puta veća.

* Prefekt u Parizu 1860—1870 god. (prev.).

Stalna pouka prirode.

Arhitektura, urbanizam, određivanje funkcija, svrstavanje funkcija, hijerarhija

Arhitektura, urbanizam = besprekorna biologija.

Krajnja harmonija, kruna složenog dela, savršen poredak.

»Majstorska, pravilna i veličanstvena igra oblika pod svetlošću«.

Zločin pravilnika

Ovim pravilnicima može se s punim pravom zameriti da su, više nego ma šta drugo, učinili da je graditelj sateran u ćorsokak u kome se sada nalazi. Pored ovih, ima i drugih uzroka, nakalemljenih na ovo slepo održavanje zastarelih pravilnika, kao što su: rasparčavanje imanja, a naročito imanja u gradovima i predgrađima, individualistička dogma svojinskog prava prikovana za materijalnost zemljišta a ne za njegovu pravilno procenjenu vrednost i, najzad, ono izobličavanje logičnih linija potrebnih za harmoničan razvoj gradova izobličavanje koje je sprovodila špekulacija, svuda prisutna, stalno budna, uvek u zasedi na svakoj strategiskoj tački, kao pauk koji vreba svoju žrtvu.

Ali to nas navodi na izvesna opšta rasmatranja na koja ćemo se vratiti na kraju ovoga našeg rada.

Ostaje nam da ovde ukažemo na ovu hitnu potrebu: zakon treba da u korist izvesnih uglednih radova, pojedinačno nabrojanih, interveniše i odobri, potpuno odstupanje od pravilnika na snazi. Iskustvo će kasnije pokazati kako da se zamene preživeli tekstovi ovakih pravilnika.

Zadaviti špekulaciju

Isto se toliko imperativno nameće i ova potreba: da zakon svim shodnim merama, zadavi špekulaciju nepokretnostima, bar na terenima čija bi se upotreba, posle proučavanja poka-

oko
na
1m60

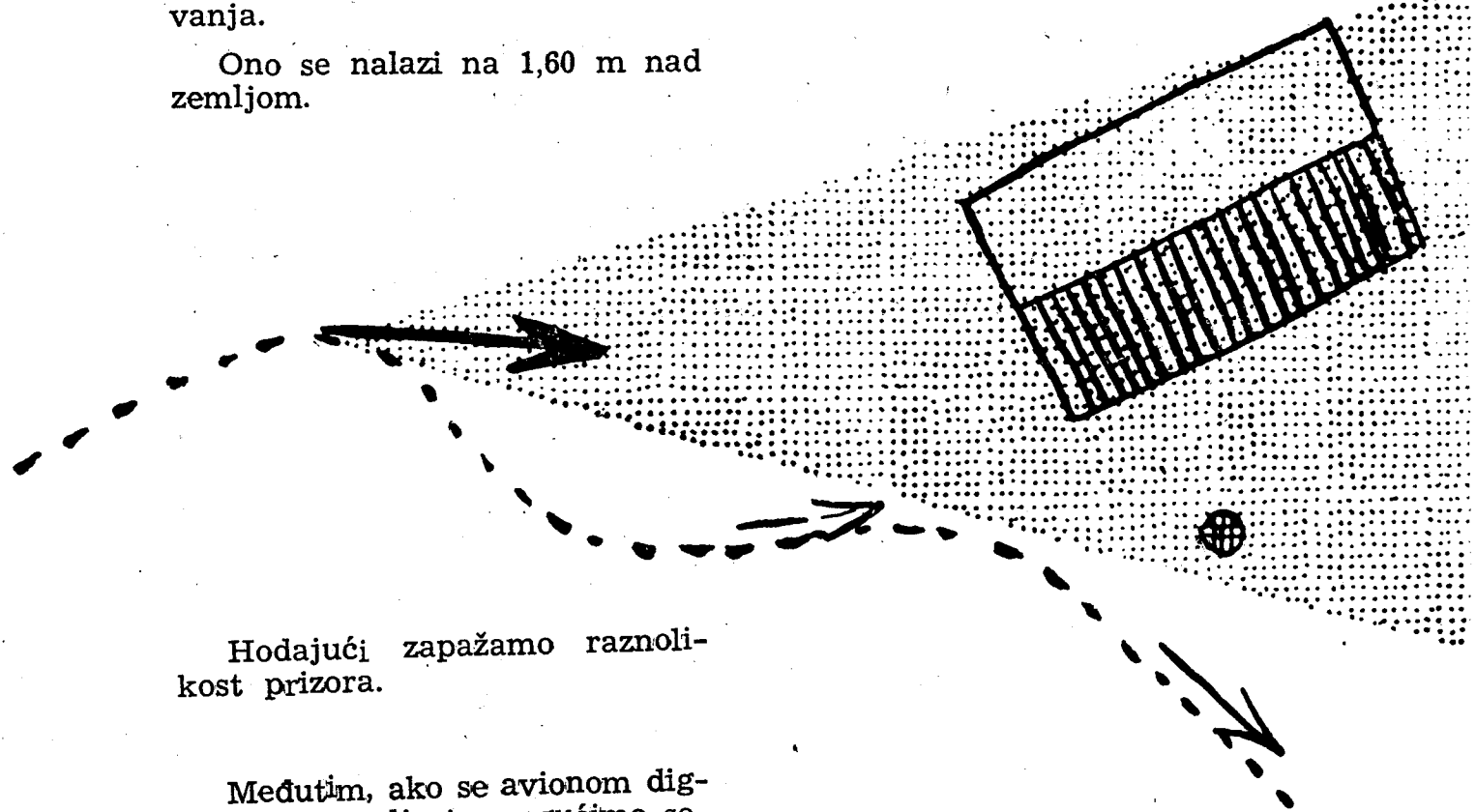
kuća
je
visoka

palma
je
visoka

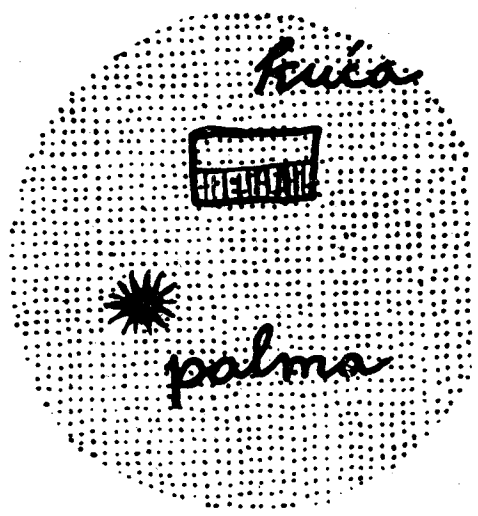
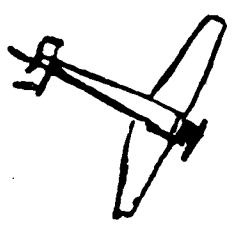
Oko je instrumenat ubeležavanja.

Ono se nalazi na 1,60 m nad zemljom.

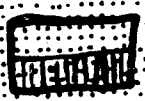

Hodajući zapažamo raznolikost prizora.

Međutim, ako se avionom dignemo sa zemlje i omogućimo sebi da gledamo iz ptičije perspektive doživjećemo kao stvarno ono što smo dosad mogli samo duhom da zamislimo.

kuća

palma

Sav smisao naših planova osvetlice i uveličaće ta nova tačka gledišta.

zala bitno važnom za normalan razvoj gradova i drugih prirodnih zajednica.

Ne radi toga da bi se pojedinci kinjili, niti da bi se spustavale opravdane slobode, već zbog toga što moraju biti svesne svoje dužnosti prema nacionalnoj budućnosti, državne vlasti treba najzad da se odluče da otvore put izvesnim operacijama koje su po svome izgledu hirurške, ali koje su postale takve samo greškom jednoga spleta egoizama koji su se davno usadili u telo zemlje i iz njega crpli svoju hranu kao rak rana.

Tako otvorenim putem proći će prvi primeri. A na primerima će se otkriti majstor graditelj modernih vremena. I u svetu će nastati novo doba arhitekture.

PETA GLAVA

ZA KOJA VREMENA GRADITI?

V

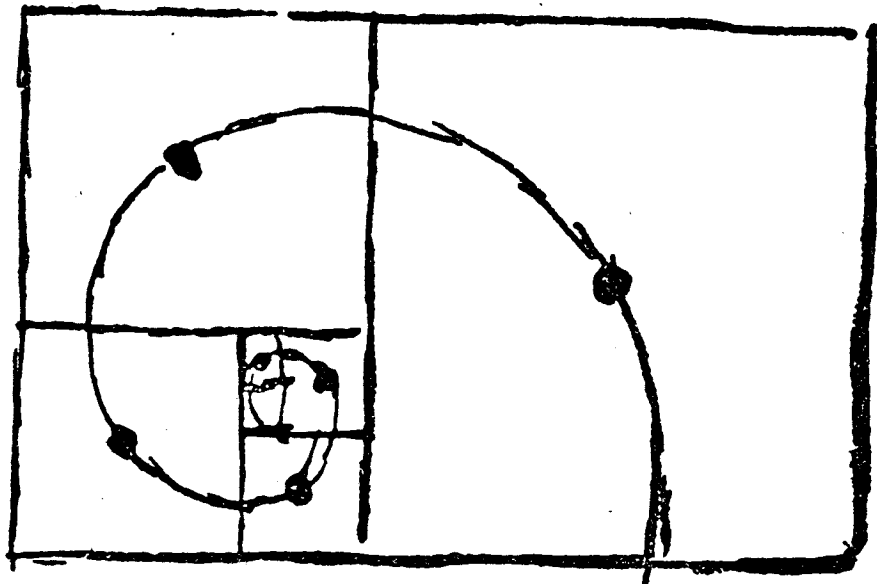
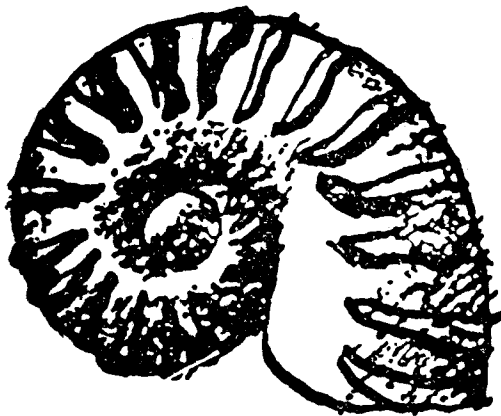
Društvo je slično čoveku; građevinski fond nacije treba da bude sličan telu čovekovom.

Čoveka vuče tok vremena, u koji se zagnjurio i telom i dušom; ali struja ga ne samo vuče, ona ga obrađuje i prerađuje fizički, razarajući ovo, puštajući da se obnovi ono, delujući na hiljadu međusobno isprepletenih načina, sve dok ne dovede do nepopravimog poremećaja, do smrti. A šta zapažamo od toga rada?

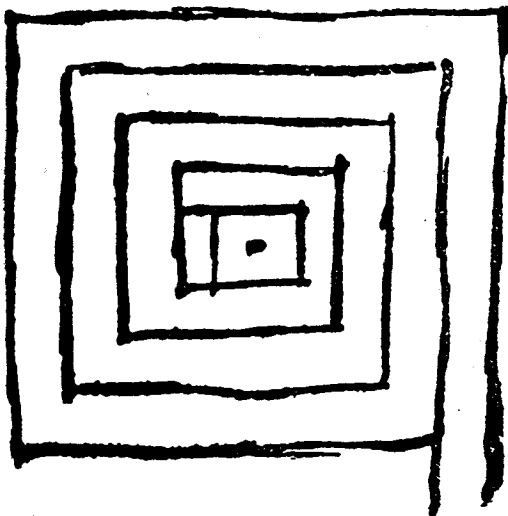
Ćelije čovečijeg tela

Nekoliko povlašćenih ćelija, »germen«, izmiču individualnom ciklusu, jer pripadaju »rasi«. Potencijal njihove energije se nepromenjen prenosi, sa roditelja na decu, sve do najudaljenijih naslednika, kao što na olimpijskoj trci buktinja prelazi iz ruke u ruku.

Druge ćelije, najplemenitije koje telo sadrži, žive koliko i samo telo, sačinjavajući komandni sistem, nervni sistem; one su zaštićene čvrstim sklopom koštanih formacija sa relativno postojanim ćelijama.

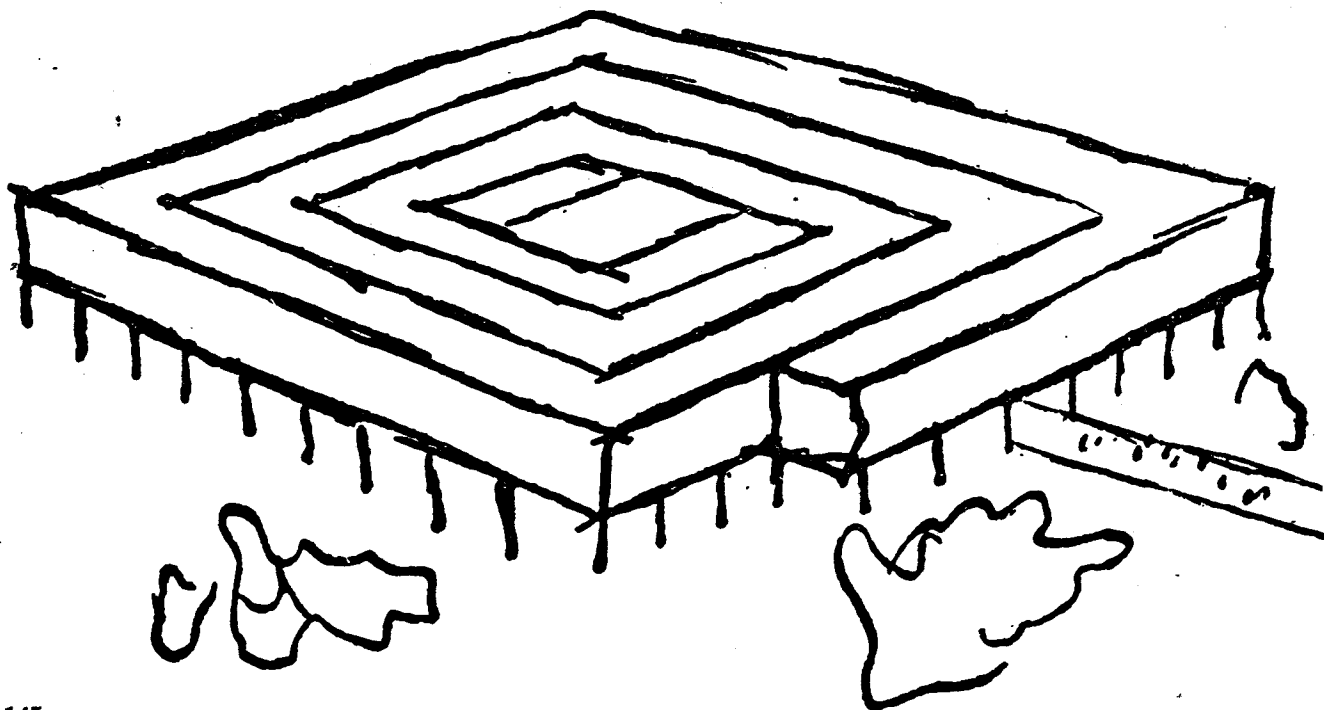

Zakon brojeva ogleda se u delima prirode.
Čovek, kao proizvod svemira, nosi u sebi otisak brojeva.
On ih pronalazi, on ih izražava, on se koristi njima da bi sproveo svoje poduhvate. Zakoni brojeva se ogledaju i u mehanici i u računima otpornosti materijala.

U velikim epohama brojevi su upravljali građevinskim fondom.

Neka se zgrada ponekad može u potpunosti, u njenoj biologiji, u njenom preseku i u njenoj osnovi, komponovati na osnovu jednog broja. Blistavo jedinstvo!

Zatim dolaze, po redu svoga sopstvenog trajanja, mišićna tkiva i, najzad, periferne ćelije koje se troše vrlo brzo, naročito ako im je stavljeno u dužnost da zakriljuju organe koji odgovaraju funkcijama ishrane.

*

* *

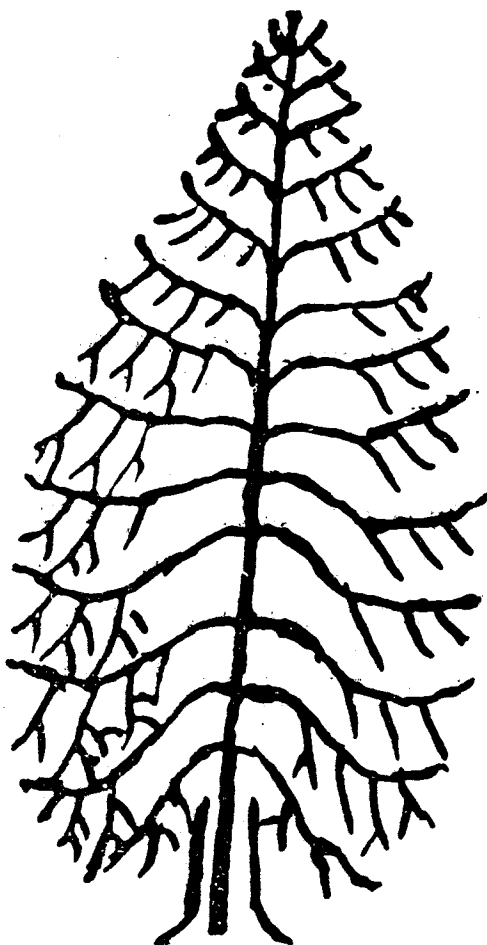
Pročitajmo ponovo na šemi majstora graditelja lepezu poslova građenja. U njoj se po analogiji mogu pronaći razne vrste telesnih ćelija.

Na krajnjoj levisi lepeze prostire se veliki »plavi« zadatak, duhovni zadatak, koji, pošto odgovara germenu, ima pravo i dužnost da večno traje.

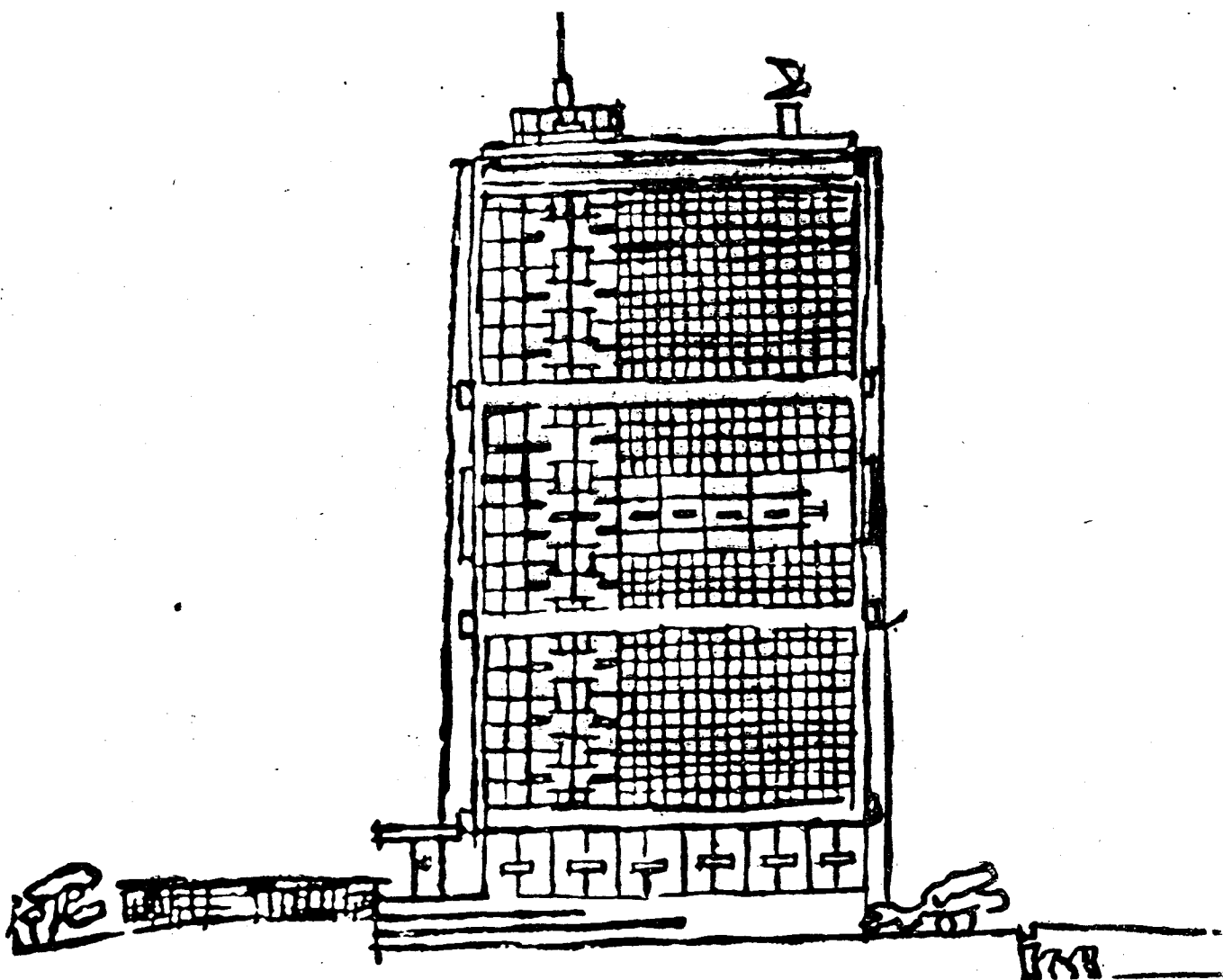
Večne građevine

Idući potom udesno, prolazi se kroz građevine namenjene zaštiti visoke misli. Misao ne zna za prevrtljivost; uvek slična samoj sebi, ona je kolikogod je to moguće zaštićena od spore evolucije jezika i od neverstva s kojima je ova skopčana, bar u razmaku između ona dva nedokučljiva ponora: rađanja jedne civilizacije i njenoga groba. Za ove građevine, koje treba zamisliti veličanstvenim i postaviti na najuzvišenije vrhove nacije, valja predvideti onoliki vek trajanja koliko se smatra da će živeti i sama nacija, kao nosilac ove civilizacije. Istorija nas uči da su osnivači gradova uvek računali bar sa hiljadu godina.

Blistavo jedinstvo! A na šta su spali naši poduhvati otkako su škole ubile arhitekturu? Posmatranje prirodnih zbivanja bogato nas poučava: jedinstvo stasa, čistoća siluete. Raspodela postupna i raznolika, svih sporednih elemenata, ali jedinstvena. Beskrajno raščlanjavanje sistema, sve do njegovih najudaljenijih tačaka. Rezultat: cešina.

Blistavo jedinstvo arhitektonskog dela. Ovde vlada zlatni presek, pošto je dao harmonični omotač, neizbežnu i čistu prizmu, obeležio ritam odmeren prema razmeri čoveka, omogućio varijacije, oslobodio maštu, odredio sa dna do vrha opšti stav. Ova zgrada od 150 m visine obezbeđena je od svih rizika: harmonija vlada u svakom njenom delu. I nemoguć je ma kakav nesklad sa našom osetljivošću.

Sa nacije pređimo na porodicu: stan i »produženja stana«. Koliki vek obezbediti građevinama koje treba da ih prime pod svoj krov?

Treba razmotriti dva slučaja, jedan od drugog vrlo različita: prvi slučaj, i najčešći, jeste slučaj kolektivne stanbene zgrade ili zgrade sa zakupnim stanovima, a drugi je slučaj pradedovske kuće, a to je mahom seoski dom u centru porodičnog imanja.

Dva pokolenja za zgradu sa zakupnim stanovima

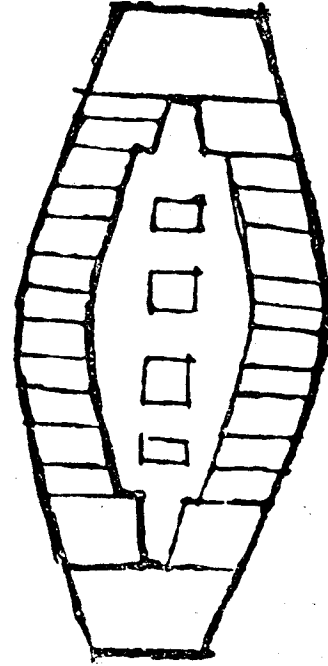
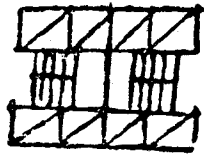
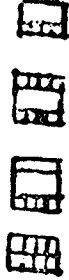
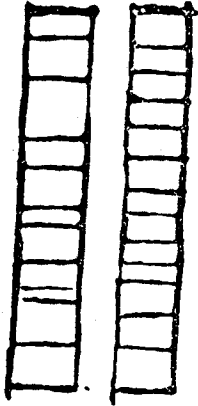
Prvi slučaj tiče se grada, toga kotla sa više-manje visokim pritiskom, ali koji se uvek loži ljudskim gorivom. Nije ništa čudnovato što zgrada u njemu sagoreva, približno, čovekovom brzinom. Iskustvo je pokazalo da su, počev od svoje pedesete godine, čvrste građevinske kuće iz doba *Hausmann-a* postale teške za održavanje, i to, poglavito, zbog neizdržljivosti drvenarije, podova i stolarije, a isto tako i zbog limarskih radova i, naročito, krovne konstrukcije. Nema sumnje da će nova tehnika, o kojoj je bilo reči u prethodnim redovima, u znatnoj meri poboljšati korisno trajanje stanbene građevine, ali bi možda bilo opasno, iz razloga koje ćemo videti kad bude govora o utilitarnim građevinama, odrediti da, u principu, njihov minimalan rok amortizovanja bude duži od veka dva pokolenja, računajući po tri pokolenja na stoleće.

Što se tiče porodičnog imanja, ono će se, posle mnogih prekrajanja, a često i mnogog krpljenja, svesti na razumne dimenzije koje odgovaraju kraju u kome se imanje nalazi i imaće

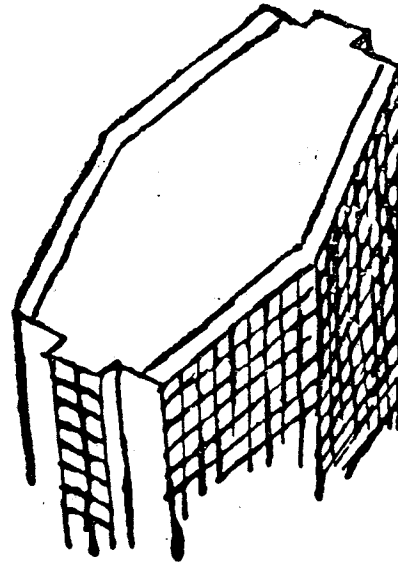
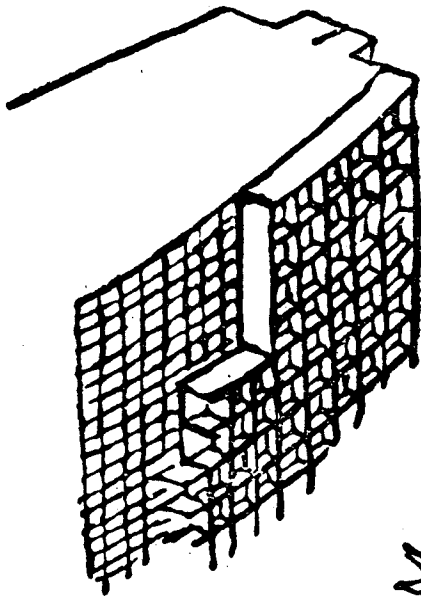
Arhitektonska biologija. Poslovna zgrada, biro, svi različiti, potpuno osvetljeni i otvoreni prema unutrašnjoj ulici.

Baterija dizalica (kod većih zgrada: kompleksi dizalica i pomoćnastepeništa)

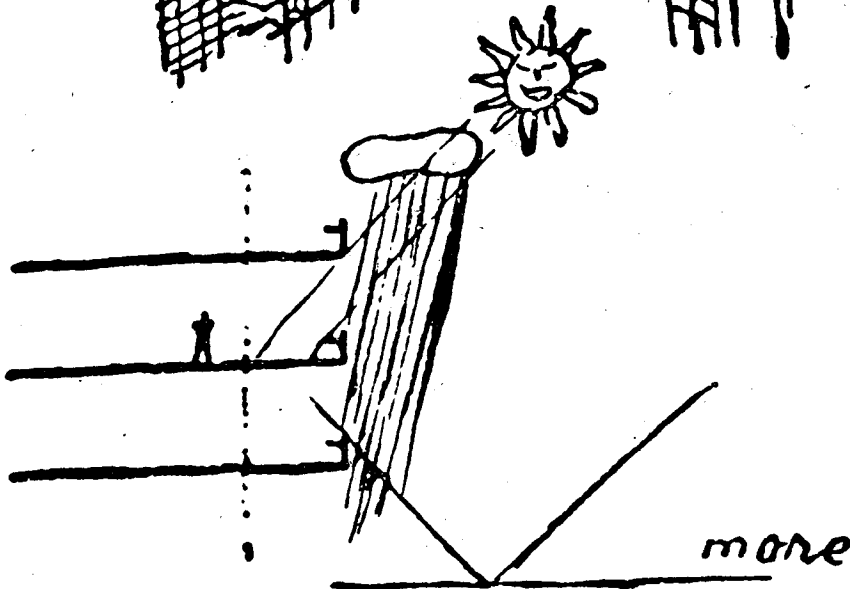
Sinteza biroa, unutrašnjih ulica, dizalica.

Na fasadi:
staklena površina
Napred:
mreža
brise-soleil-a

Biološki oblik je ispravljen pod pritiskom konstrukcionih zahteva: prave čelične grede, otpornost prema vetru.

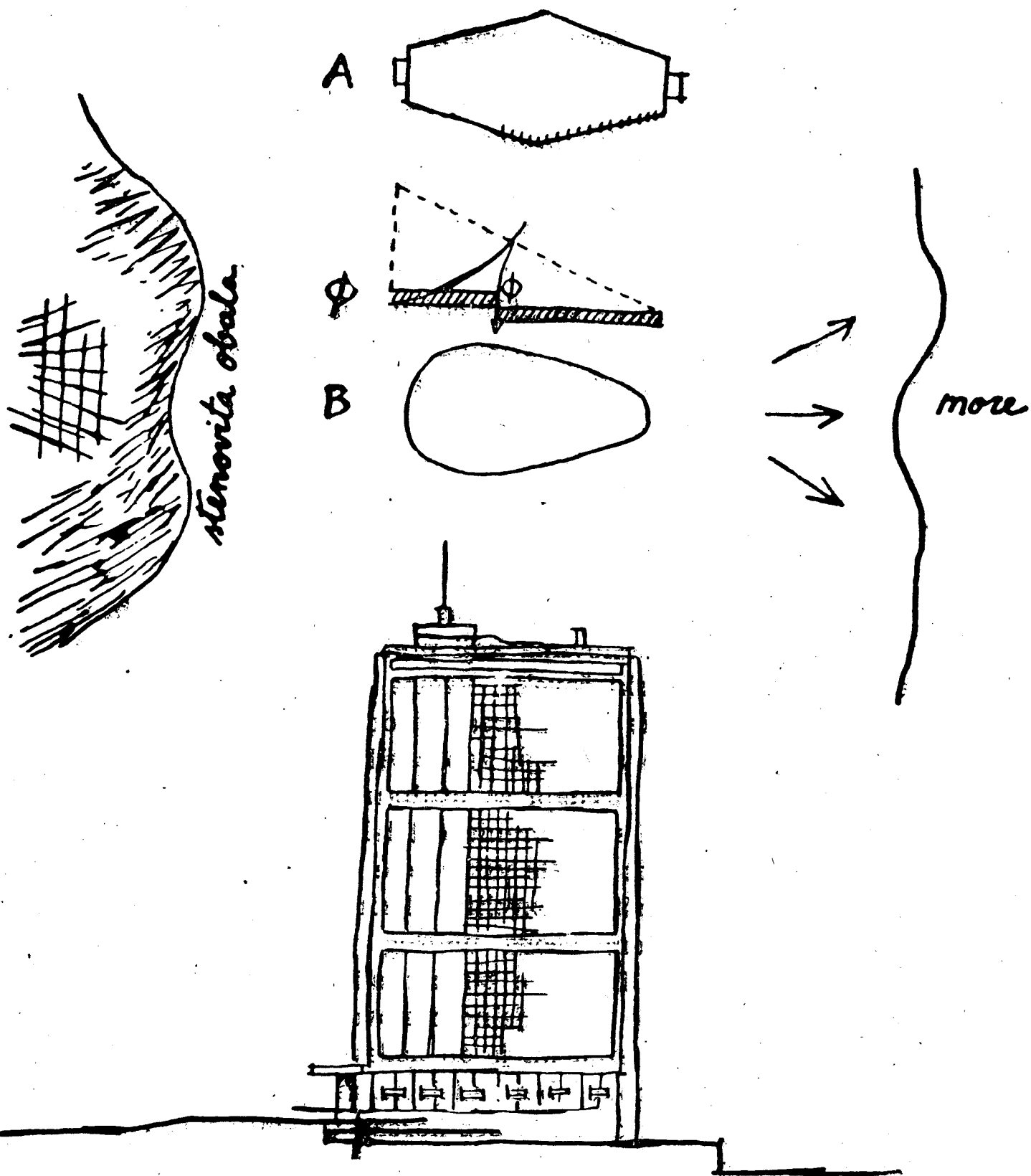

Brise-soleil u dejstvu (ovde: u Alžiru): zaustavljanje neposrednih zrakova; zaustavljanje odblesaka sa mora; on sprečava i kišu da curi niz staklenu površinu.

sasvim poseban karakter: karakter bitne postojanosti, neophodan za postojanost cele društvene građevine. Kuća, u tom slučaju, mora biti izraz one iste volje za dugovečnošću koju je nekada materijalizovao grb urezan u kamen završac nad ulazom u zamak. Glavno telo zgrade po svojim konstruktivnim rasporedima, svojim oblicima i materijalu, treba da bude izrađeno tako da prkosi vremenu. Ovako valja postupiti iako se unapred zna da će svaki treći naraštaj osetiti potrebu da utisne svoj žig na obitavalište, da ga »modernizuje«, dodajući mu ili otsecajući od njega sporedne prostorije: sve će to ipak biti samo manje grane ili izdanci jednog hrasta čije stablo ostaje nesalomljivo.

Hidrotehnički radovi su kostur zemlje

Pređimo sada na krajnju desnicu lepeze građevinskih poslova. Tu ćemo naći aparat velikih saobraćajnih puteva, što će reći reke, kanale i pristaništa, a tu ćemo videti i vodojaže; svi ti radovi su hidrotehnički. Voda ih obeležava pečatom autentičnosti i čudesnim pečatom njenog eteričnog »dvojnika« — elektriciteta. Tu dolazimo u dodir sa nečim apsolutnim, sa domom prirode. Planine, vetrovi i vodeni tokovi imali su u staroj mitologiji rast i dugovečnost bogova. Prvi put u svojoj istoriji, čovek danas raspolaže merama i tkaninama kojima može da odene ove bogove. Na šta bi još čekao da ovo delo dovrši, kada se sa napretkom već otišlo tako daleko. Problem, naprimer, ustavljanja reka na takav način da turbinama ustupe

Nastup osećaja za plastiku. Sve je izgledalo neumitno vođeno nizom racionalnih zbivanja. Odluka poetske priroda je pomogla: plan je bio strogo simetričan. Ali, zahvaljujući jednome nacrtu zlatnoga preseka, izgled fasade je postao asimetričan. Oblik kao da se nadima s leve strane, a izdužuje s desne. Time je zadovoljen dvostruki zahtev položaja: stenovita obala, more.

svu svoju energiju i da, posle toga, natapaju najveće moguće prostranstvo zemljišta, taj problem danas čovek ume da reši savršeno.

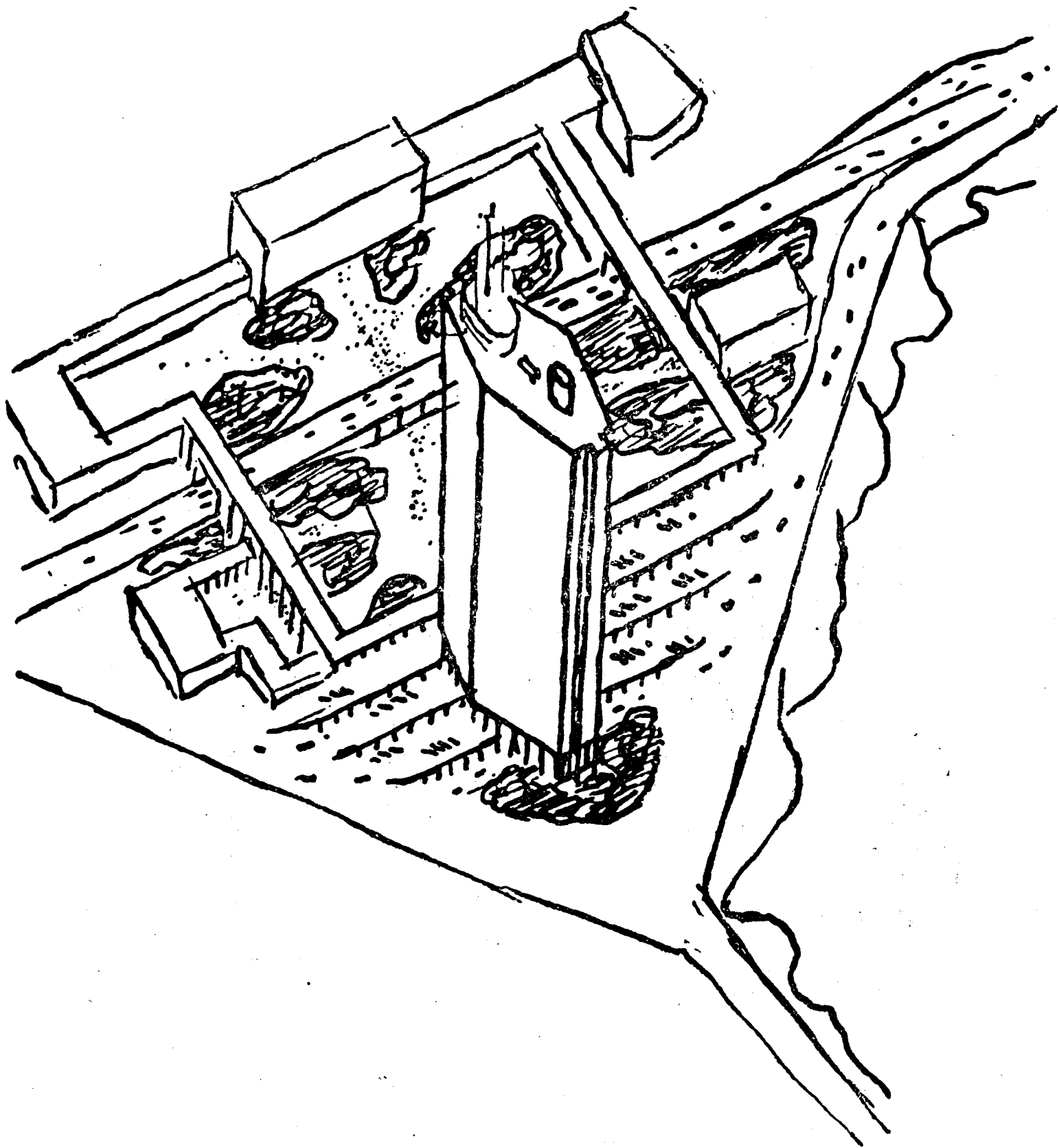
Njegovo rešenje u betonu, kamenu ili gvožđu mora zbog toga težiti da bude **k o n a č n o**.

Kao takvo, ono će se uključiti u telo zemlje čiji će se materijalni kostur uobličiti i produžiti jednim krilom kojim će strujati mehanička energija oteta od tekuće vode.

Lešine prošlosti

Vratimo se na kraju poslovima obeleženim na šemi brojevima 6, 7 i 8, na poslovima koji pretstavljaju sektore rada gde se troši »ekonomski čovek«. Većina slika koje nam povodom ovih sektora rada izlaze pred oči dosta su tmurne, a ponekad i bolne. Teško se mogu zaboraviti silne vizije gomila prljavih zgradurina i uređaja za utilitarne svrhe, sve više ili manje napuštene, čija se privremenost bila oteгла beskonačno; ta šljaka i pepeo davno ugase vatre koje se niko nije postarao da izbací. Zašto je društvo dozvolilo tolikim privatnim ili pravnim licima, da lešinom svoga umrlog poslovanja zakrčuju polja rada sadašnjice i puteve budućnosti? Šta čekaju ljudi, kad li će shvatiti da je materijalno poslovanje prolazno? Da to nije ona ista koprena koja im je do nedavna pokrivala iluziju o zlatu koje samo sobom i bez sadejstva rada, rađa zlato, kao što bi biljka uspevala da raste bez korena u zemlji i pod zvonom bez vazduha?

Izbor karaktera, svrstavanje, raspoređivanje na terenu. Pojave na tlu: pešaci, automobili i parkiranje automobila. Pojave u vazduhu: visoka zgrada kancelarija, sporedne zgrade. Saobraćaj se pridržava topografije; izgrađene zapremine zračne, čiste u prostoru.

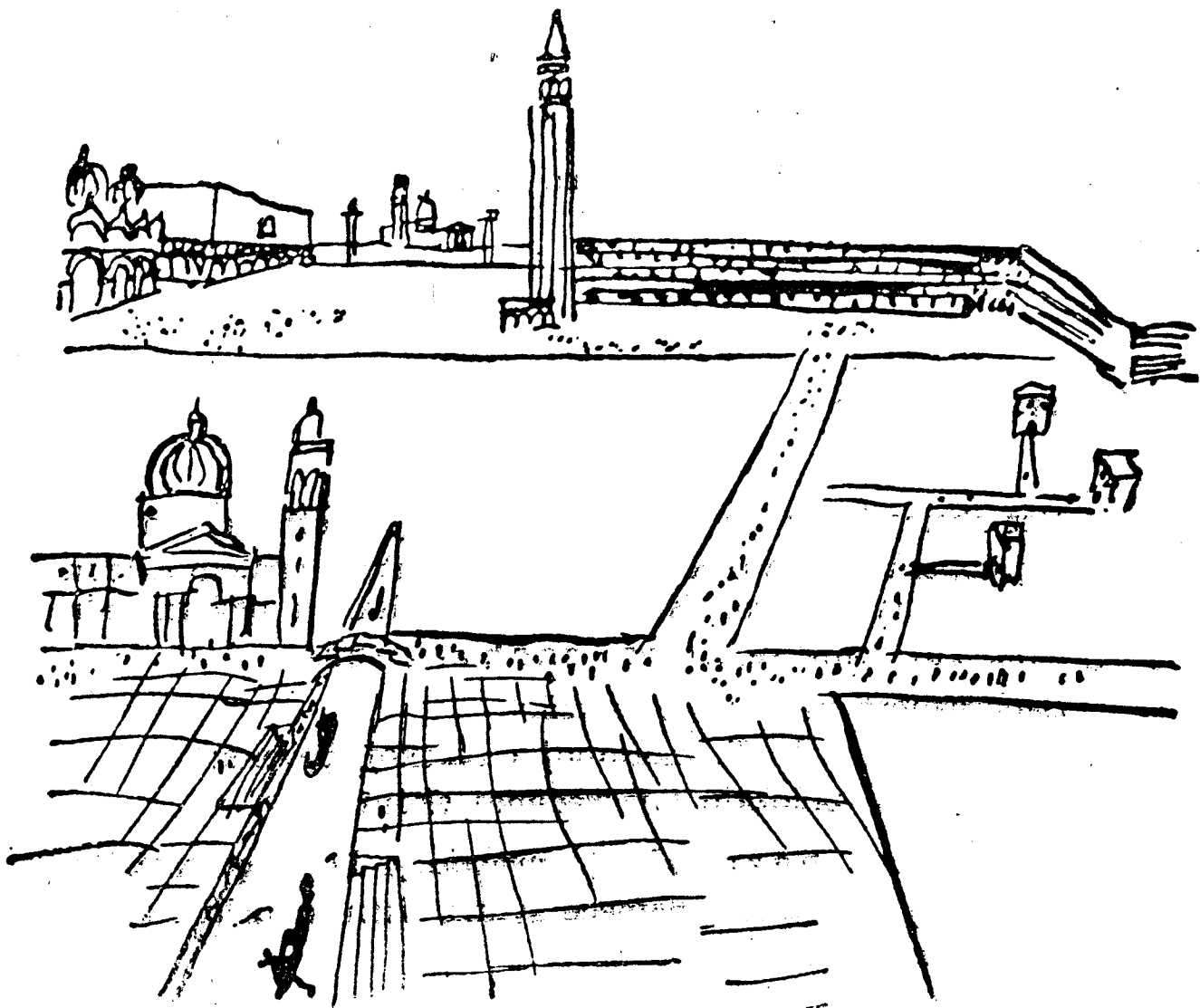
Obavezno amortizovanje utilitarnih građevina

Šta vidimo kad se ta koprena smakne? Vidimo ovo: da se ustvari nijedno merkantilno preduzeće, a svako preduzeće je više ili manje ovlašćeno da samo odlučuje, ne bi ni moglo osnovati ako unapred ne bi prihvatilo ovu smrtnu presudu: **izvestan rok amortizovanja**. Korporacija će biti nadležna da utvrđuje ovaj rok i moći će u isto vreme da predaje preduzimaču terene, postojeće zgrade i ugovore o narudžbinama, što će reći jedan deo onoga početnog kapitala koji je preduzimač bio navikao da traži od ulagača. Ali ova će predaja ustvari biti pozajmica, a kad rok istekne, posle trideset i tri godine, naprimer, koliko traje jedan naraštaj, ustupljeni tereni će se vratiti zajednici a zgrade će se porušiti, sem ako se s obzirom na opšti interes drukčije ne odluči.

Jer sve ove zgrade i svi ovi uređaji nisu igrali ulogu koštanih ćelija: bile su to proste epitelijalne ćelije organa za ishranu. Kroz te ćelije prolazile su, po ciklusu sličnom svima ciklusima, žive sile, noseći sobom rasteenje, procvat i opadanje. Neka zato te ćelije nestanu u određeno vreme i ustupe mesto novim elementima koji će se, kad na njih dođe red, prihvatiti dužnosti da materiju obrađuju; onu materiju čija sama suština, deljivost i plastičnost, podleže svima preinačenjima i svima mogućim spajanjima.

*

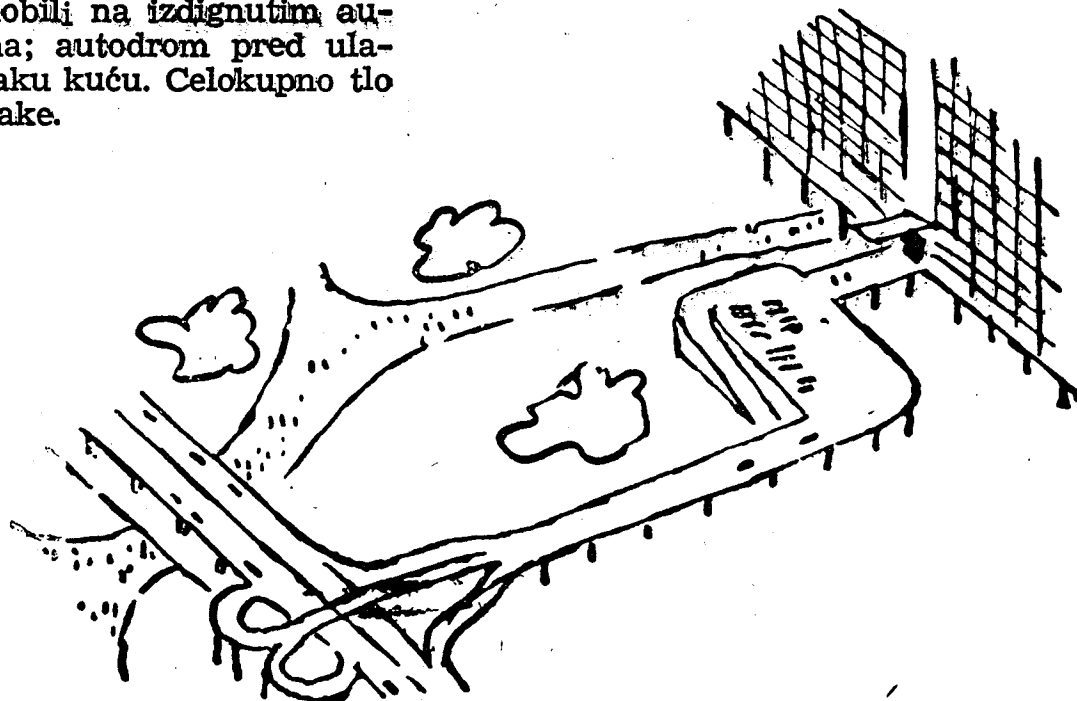
* *

Sasvim drugim putevima otkrili smo veliki zakon urbanizma koji tako divno zrači nad Venecijom.

Zgrade zauzimaju nebo; saobraćaj je tačno uređen, glavnim ulicama i uličicama, a kanali na jednom drugom nivou. Pešak je gospodar tla, kao što će biti i u novom gradu današnjice.

Automobili na izdignutim autostradama; autodrom pred ulazom u svaku kuću. Celokupno tlo je za pešake.

»Saobraznost« izgrađene stvari

Bez obzira koliki će vek, iz razloga koji prethode, majstor graditelj dodeliti jednom određenom elementu u opštem sklopu Grada, jedan uslov, uvek isti, mora on ispisati u prvom redu programa. Taj uslov se naziva **saobraznost**.

Saobraznost cilju kome se teži;

Saobraznost prirodi, moralnoj i fizičkoj, čoveka;

Saobraznost položaju i izgrađenoj okolini;

Saobraznost božanskoj proporciji koju geometrija, što će reći najviša logika, nameće svima živim oblicima i njihovim obitavalištima.

Tako shvaćena saobraznost postaje sinonim kvaliteta, a kvalitet sinonim lepote. Kvalitet nema nikakve veze sa masom, niti sa zapreminom, niti sa bilo čim što se sabira; on se ne može izraziti ni brojem ni težinom; on se ne pojavljuje ni u troškovima investicija ni u ceni proizvodnje. On zahteva i izražava čist napor inteligencije a, isto tako, i nešto malo od one smernosti srca bez koje čak ni relativna istina, ne dolazi do izraza.

Bez toga napora, bez te smernosti, čovek bi stvarno bio manje dostojan da gradi, manje kvalifikovan za to nego što je pčela ili dabar; i nikada se roda ne bi usudila da svoje gnezdo svije na ivici njegovog krova.

ŠESTA GLAVA

GRADITELJI

VI

Pretpostavimo da već postoji direktivni plan budućeg »građevinskog fonda« Francuske, koji bi nadahnjivao i obuhvatao direktivne planove svih pokrajina, a u okviru ovih i direktivne planove ovog ili onog velikog grada i kakvog stanbenog kraja u tome gradu. Videćemo kasnije šta u pogledu doktrine i ustanova, uslovljava ovu harmoniju građenja oko porodice i njenog ognjišta.

Koji će ljudi i koje ekipe, pod rukovodstvom odgovornog majstora graditelja, izvoditi izgradnju datog stanbenog kraja?

Opisivanje ovog pravog mravinjaka raznih delatnosti mora početi od unutarnjeg ka spoljnjem, i to ne samo da bi izlaganje bilo što prostije, već, naročito, da bi se sačuvalo ono redovno pravilo komponovanja koje priroda stvari nameće graditeljskoj umetnosti.

*
* *

Šef opreme stana

Posao počinje izradom, kod zanatlija i u radionicama, svih stvari koje su potrebne domaćinstvu, počev od klinaca i

Vreme je da pogledamo celinu zemlje u svetlosti njenoga jedinstva. Pojavljuju se ljudi velikih sposobnosti, reditelji, da bi ispitali vezu između živog stvorenja i svemira, između velike i male otadžbine, između rodnoga kraja i pokrajine.

Oni treba da obezbede povezivanje vrsta u umetnosti građenja. Putevi, kuće, gradska ravnoteža, pejzaži, geografske celine, to su elementi njihove plastične igre. Modelari gradova, stvaraoci reda po selima, odgovorni su pred šefom i pred budućnošću za sudbinu čovekovog poduhvata. Pred prag kuće postavljaju tog budnog čuvara: uslove prirode. Gde oni prođu, revolucija se izvršuje.

zavrtnjeva i skromnog kuhinjskog posuda pa sve do komada nameštaja koji se u domu najviše ceni.

Već u toj prvoj etapi, prisustvo kvalifikovanog stručnjaka biće neophodna. Reč je ovde o šefu opreme stana, mnogo više nego o dekorateru ili »interijeristi« starog obrasca, koji se obično suviše starao o spoljašnjem izgledu stana da bi smatrao za potrebno da prethodno — i to vrlo brižljivo, izborom i rasporedom svih podesnih sredstava — uredi, tako reći, biološku funkcionalnost stana. Ovaj »arhitekt interijera« usklađuje odnose pokretnog pokućanstva, »polupokretnih« stelaža, vrata i prozora sa uređajima za kondicioniranje vazduha (sa ovom kućevnom tehnikom zapostavljenom tako često, a od koje udobnost zavisi tako mnogo), sa zvučnom izolacijom, sa raspodelom električnog osvetljenja i električne energije, vode i, u datom slučaju, gasa. On treba da odredi »meru«, onu zajedničku meru bez koje stan ne bi mogao biti živa celina. On treba, takođe, još od samoga početka, da vodi zanatliju i industrijalca u koncepciju oblika i izboru materijala koji će omogućiti da se njihovi proizvodi skladno uključe u kompleks stana. Tako će, u modernom ruhu ali raznolikom kao što su i same pokrajine, vaskrsnuti, »folklor« stana, danas pokopan pod preobilnim Dufayel-ovim i »umetničkim bronzama«.

Arhitektov atelje

A onda, u sledećoj smeni, posao preuzima arhitekt, praćen crtačima i pomoćnicima, kontrolorima i premeračima. On treba da zaodene stan, da ga zaštiti i uredi; treba da ga usadi u dobro postavljenu zgradu koja će licem biti okrenuta prema

S proleća kestenov pupoljak puca. U njemu je čitav ciklus: cvet i njegovo oplodjenje, budući plodovi i lišće koje će ih zakriljavati. Nauk tačnosti u predviđanju, izrazitosti u obliku, mašte u raznolikosti!

suncu i zaklonjena od vetra; treba da ga snabde svima udobnostima koje omogućuje zajednica sazdana u pravilnim srazmerama; najzad, treba da ga dopuni nizom »produženja stana«.

Urbanista

Potom dolazi na red urbanista. On treba zgraditi da odredi mesto u celini stanbenog kraja; da je priključi saobraćajnicama; da je, na sve ostale načine prisajedini; terenu čiji je statut prethodno odredio, utvrdivši gustinu naseljenosti, procenat izdanih i zelenih površina, visine zgrada i njihova međusobna otstojanja, tako da se pred njima otvore lepe perspektive i da se one uredi ne samo za ljude u stanu već i za šetača, koji nalazi odmora u tome da na metar i šezdeset nad zemljom kreće svoje oruđe radosti i muka: svoja dva oka, istražujući mogućnost da odbegne u mislima negde u daljinu ili u visinu.

Inženjeri

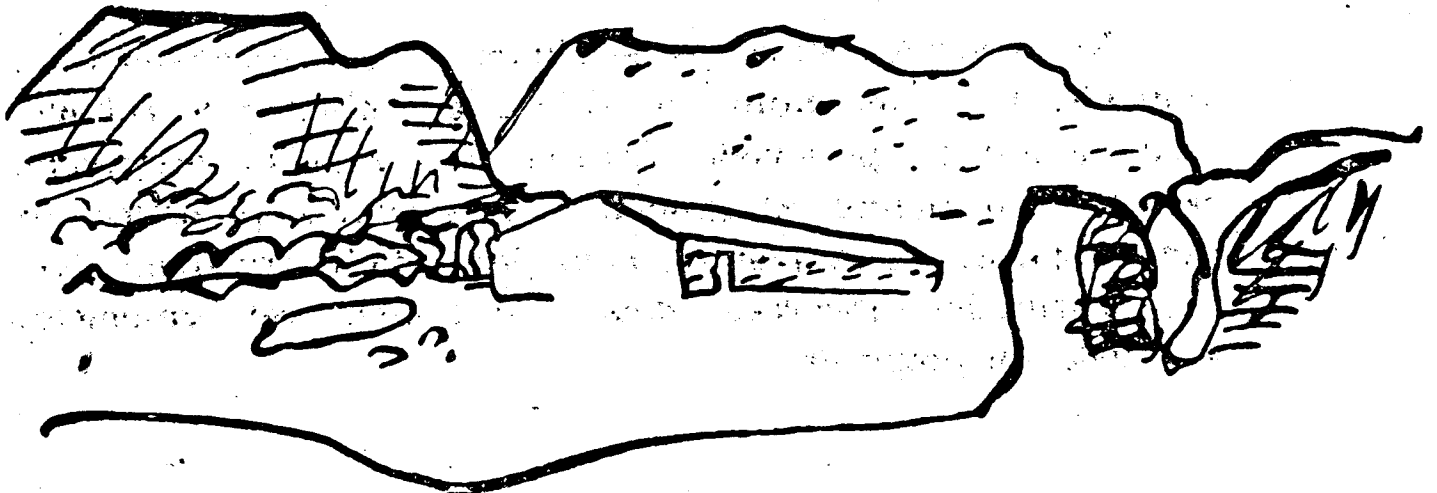
A onda stupa u dejstvo glavni inženjer sa svom svojom pratnjom specijalista, sa stručnjacima za materijale i otpornost, za zvuk, svetlost, vazduh, bezbednost, higijenu itd.

Za njim dolazi inženjer konstruktor, koji se prihvata tla, osniva temelje, podiže stubove i izgrađuje ono veštačko tle, podesnije od prvog, glavnu platformu za raspodelu opterećenja. Ovog novog tla se dokopava metalski graditelj i diže u

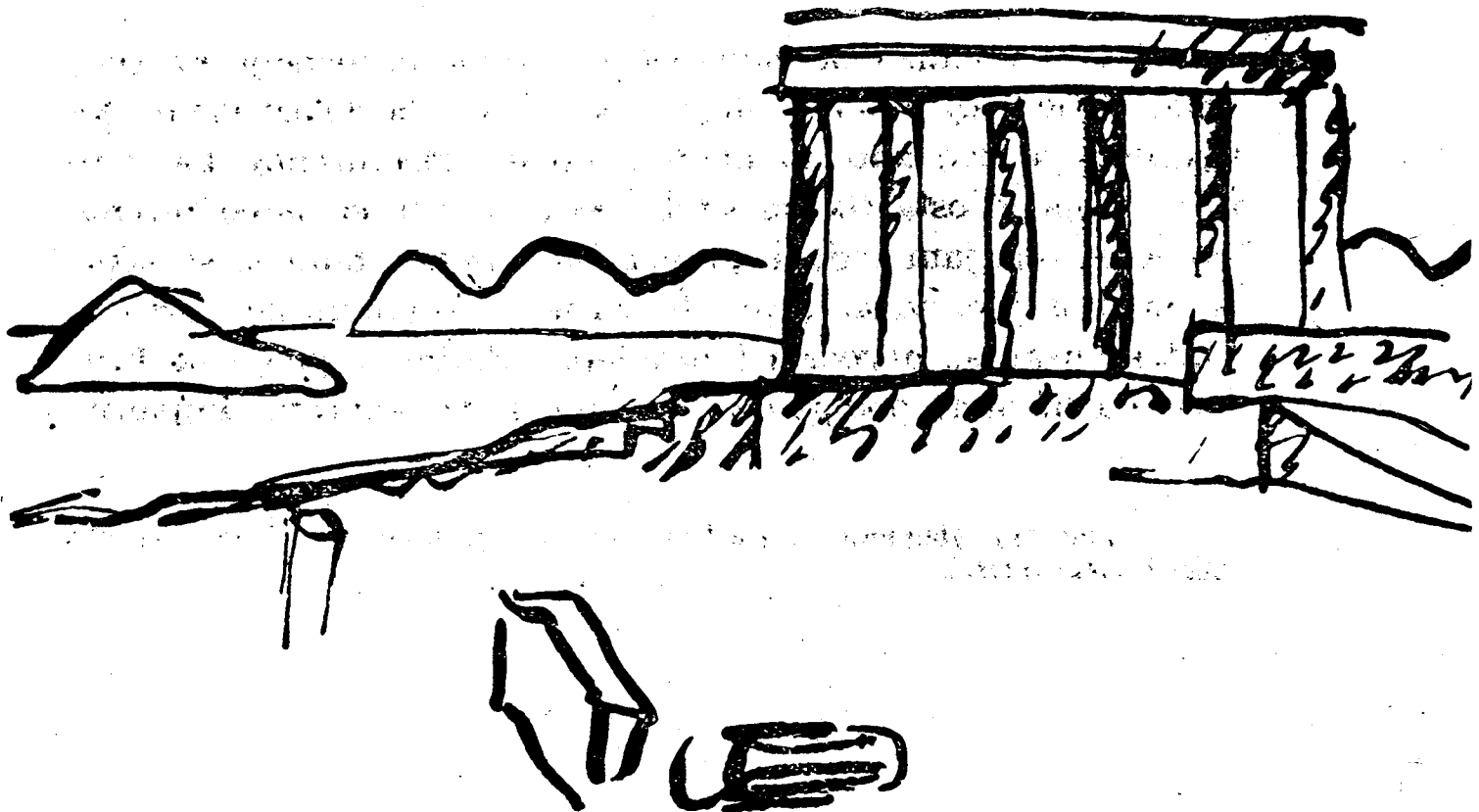

Na Akropol u Atini reditelj je postavio
hramove, pravi odjek okolnim planinama.

Osnove svoje plastike uzeo
je od skromnog prebivališta
ljudi.

Ali mu je njegova umetnost pomogla da shvati duh linija koje će pri-
rodnu tvorevinu stopiti u jednu celinu sa ljudskom tvorevinom.

nebo svoj papagajski kavez, tanak kao užad i vitak kao i ona što su, pre nego što će ga podovi i terase ispregrađivati i poprečno povezati.

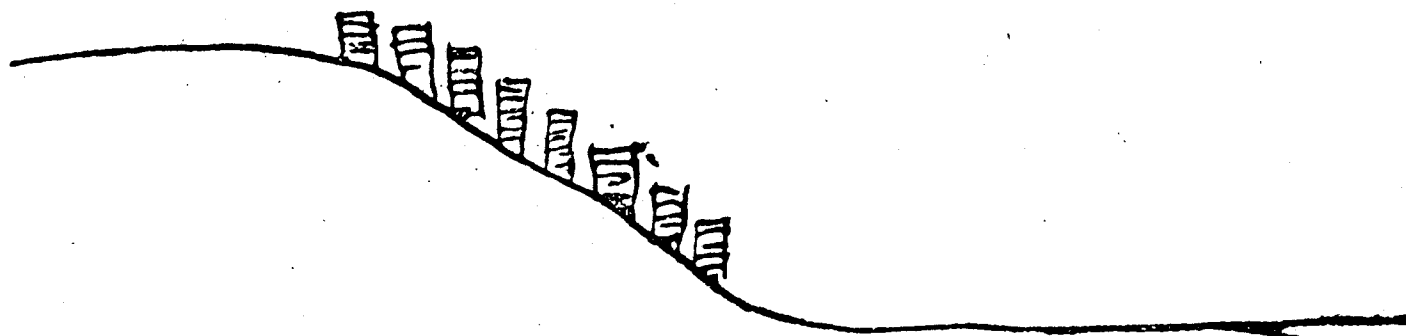
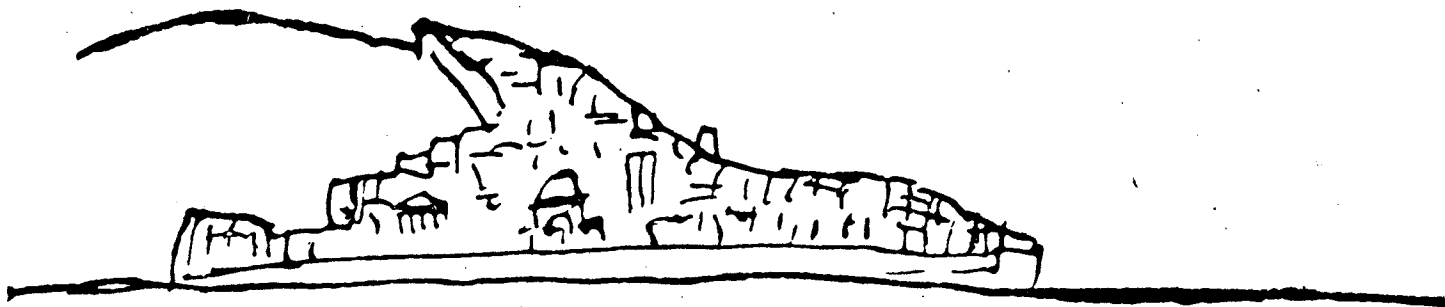
Preduzimač

Na pozornicu stupa jedno živopisno lice, preduzimač, u vidu plećatog Limožanina,¹ na čelu čitave hijerarhije rukovodilaca gradilišta, poslovođa, pomoćnika i radnika, pretrpanih raznim materijalima za građenje. Preduzimač preuzima na sebe odgovornost da planove svih prethodnih stručnjaka prenese u izgrađenu stvarnost: dobar rad, rokovi i cene zajemčeni su njegovim potpisom.

Vrtar

A čim preduzimač, završivši sve svoje akrobacije na skalama, digne svoj vašarski logor, na lice mesta dolazi vrtar. Na gradilištu je sve kao na kakvoj obali ispreturanoj naletom plime, koja je ostavila na suvu jedan nov brod usred terena. Izvode se zemljani radovi, prenosi se zemlja i humus; sa iskopanom zemljom vrtar pravi brežuljke i kombinujući igra se arhitektonski, sa drvećem i zgradama. Zatim se penje na krovove, da bi tamo podigao bašte i livade za sunčana kupanja.

¹ Limožani, stanovnici stare francuske oblasti Limousin, čuveni su kao zidari i građevinarci.

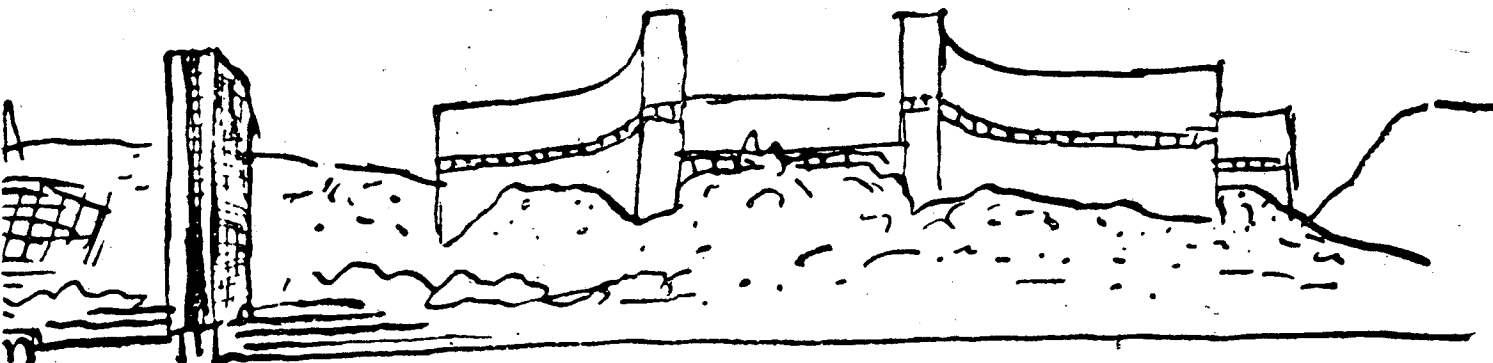

Pravilnici, kroz koje veje birokratija, načinili su od grada koru zalepljenu za tlo.

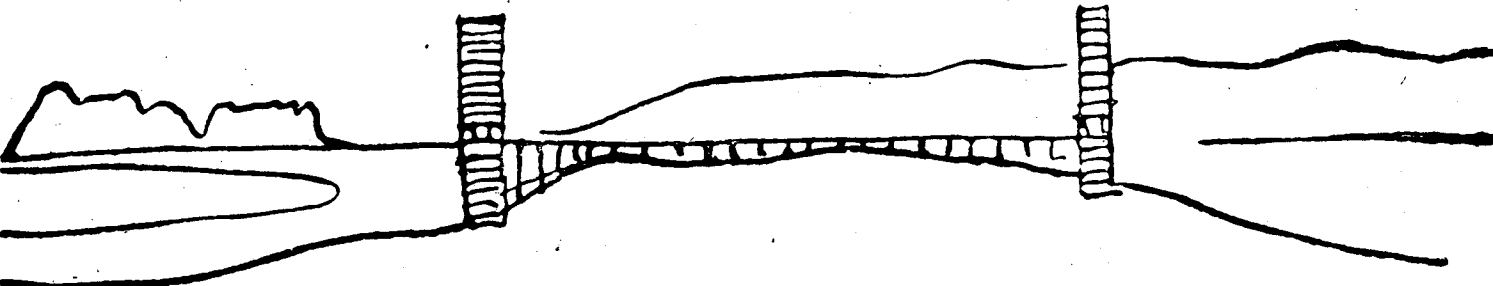
Iz dana u dan, grad se peo uz brdo, zatvarajući život u uske procepe.

Modelar gradova, reditelj, uzeće u svoje ruke ceo pejzaž i svu topografiju. Odrediće izgrađene zapremine.

Raspodeliće ih po tlu grada. Propisaće statut terena, kojim će se njegova volja godinama nametati arhitektonskom stvaranju.

10

Time je, pod palicom majstora graditelja, stanbeni kraj, dobio svoj oblik; vreme je da se pozove saobraćajni inženjer. Ovaj treba da postavi autostrade, da ih produži autodromima, na zemlji da povuče linije tramvaja i autobusa, a isto tako i puteve i prilaze za teške kamione. Ova poslednja oruđa pripadaju »snabdevaču«, koji se pojavljuje poslednji, opremajući stanbeni kraj skladištima i magacinima, mesarnicama i hladnjačama.

Fabrički radnik

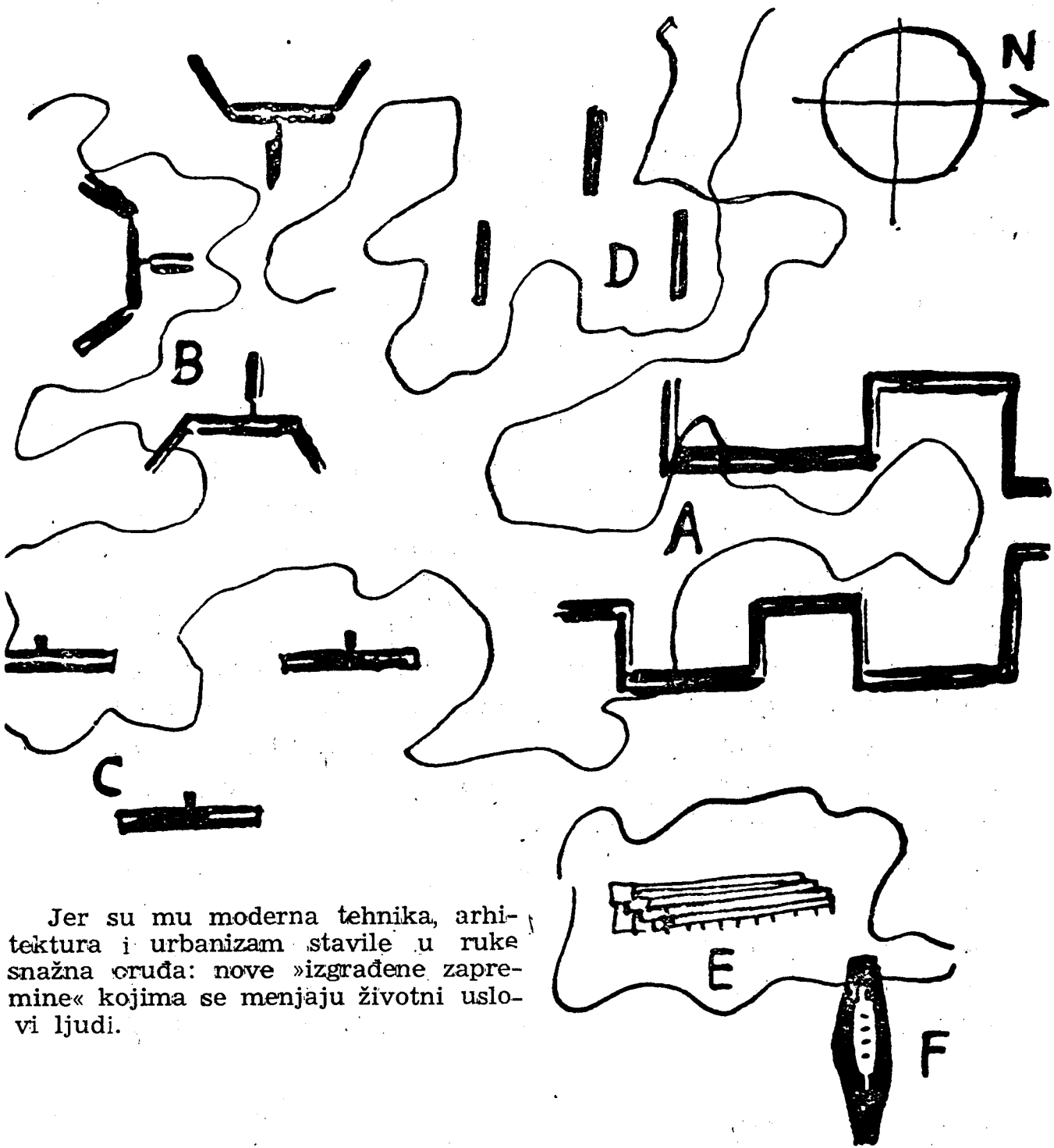
Pre nego što zaključimo ovo nabranje, ne bismo hteli da zaboravimo krupnu industriju i njene ekipe građevinskih radnika, koji su u međuvremenu u fabrici, izradili puno delova, danas već uklopljenih u jedinstvo ogromne celine, koju je majstor graditelj znalčki i jasno uskladio.

A kada cela Korporacija bude prošla gradilištem, kao što četa slugu defiluje pred gospodarem koji se vratio, kuća će moći da primi čoveka i njegove nade.

*

* *

Korporacija Graditelja, može li se za zajednicu zamisliti zvučnije, smelije, jednodušnije ime od ovog! Intuitivno, bolje nego svima mogućim objašnjenjima, shvatamo odmah ovu istinu: kakva bude ova Korporacija, takva će biti i zemlja. Zato treba, pre svega ostalog, urediti Korporaciju. Postoje dva puta za izvršenje toga preporodilačkog posla: put ustanova i put škola.

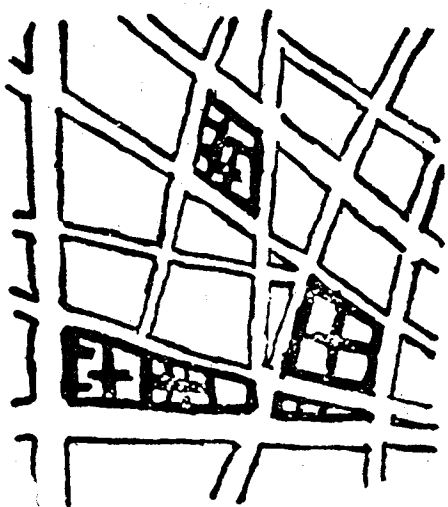
Jer su mu moderna tehnika, arhitektura i urbanizam stavile u ruke snažna oruđa: nove »izgrađene zapremine« kojima se menjaju životni uslovi ljudi.

Izgrađene zapremine za stanovanje:

- a) tip zupčasti,
- b) tip »Y«,
- c) tip frontalni,
- d) tip »bodlje«,
- e) tip stepenast.

Izgrađene zapremine za poslovne svrhe:

- v) tip »Y«,
- f) tip sočivast.

A već vekovima izgrađena zapremina je fatalni paralelopiped, okrenut prema ulicama i izbušen dvorištima, tim uzrocima tolikih nevolja. — Prost rezultat ukrštanja ulica.

Statut arhitekta

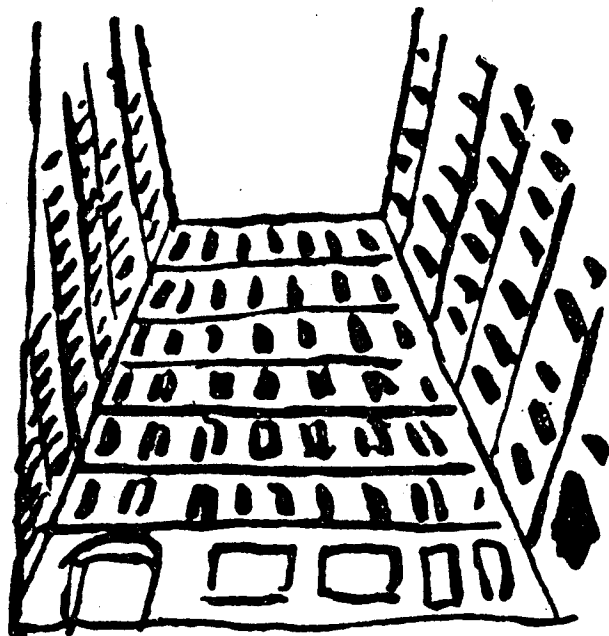
Na prvome od ova dva puta udaren je kočić stvaranjem »Reda Arhitekata«, 26 januara 1941 godine. Ovaj okvir sa odgovarajućim autoritetom, ubuduće će okupiti svu onu rasturenu i izgublenu decu koja su dosad crtala stanove Francuske. Ali unutar samog tog okvira nije se još ništa uradilo, nije donet čak ni statut arhitekta koji treba da utvrdi njegova prava i dužnosti, uravnoteživši ih dobro međusobno. A taj zakonik je neophodan ne samo da bi se pripremio glavni štab armije graditelja koja treba da obnovi naš građevinski fond, već i da bi se, i to odmah, ponovo uspostavilo dostojanstvo profesije, oslobodivši je od uticaja svih organizovanih kombinacija, a naročito od »Opšteg građevinskog preduzeća«¹, te arhitektonske crne berze u kojoj se najbolje intelektualne snage i sposobne energije nalaze u čiftinskoj zavisnosti.

Kad se statut arhitekta bude jednom doneo, biće relativno prosto da se u hijerarhiskoj saglasnosti sa ovim bitnim dokumentom utvrde razni statuti ostalih protagonista građevinskih planova, inženjera i tehničara svih specijalnosti, kao i izvršilaca ovih planova, preduzimača, zanatlija i radnika.

Korporacija je »celina«

Bitno je za zakonodavca da nipošto ne izgubi iz vida da je Korporacija »celina«. Ukoliko se ona, u stvarnosti, bude više približila tom načelnom jedinstvu, utoliko će država biti više sklona da joj prizna pravo da raspolaže svojom sudbinom.

¹ »Entreprise générale du Bâtiment«.

Ovaj paralelopiped okrenut prema ulicama i dvorištima i njegov jedini proizvod: ulica-hodnik. Ulica-hodnik, ista u svima gradovima na svetu, jedini plastični izraz urbanizma.

»Ulica-hodnik«, uska ili široka, zasađena drvećem ili ne, bogata ili siromašna, vesela ili tužna, pusta ili živa.

Tu i tamo, da bi se prekinula mučna jednolikost, isklesan je po neki trg, lep ili ružan.

Jer će se njena savest, u visokom smislu reči, razvijati i utančavati, a isto tako i njena profesionalna svest, ukoliko bude v še upoznavala probleme koje treba rešavati i okupila oko sebe sve one gigantske snage koje su danas rasejane ili zauzete na drugim poslovima.

*

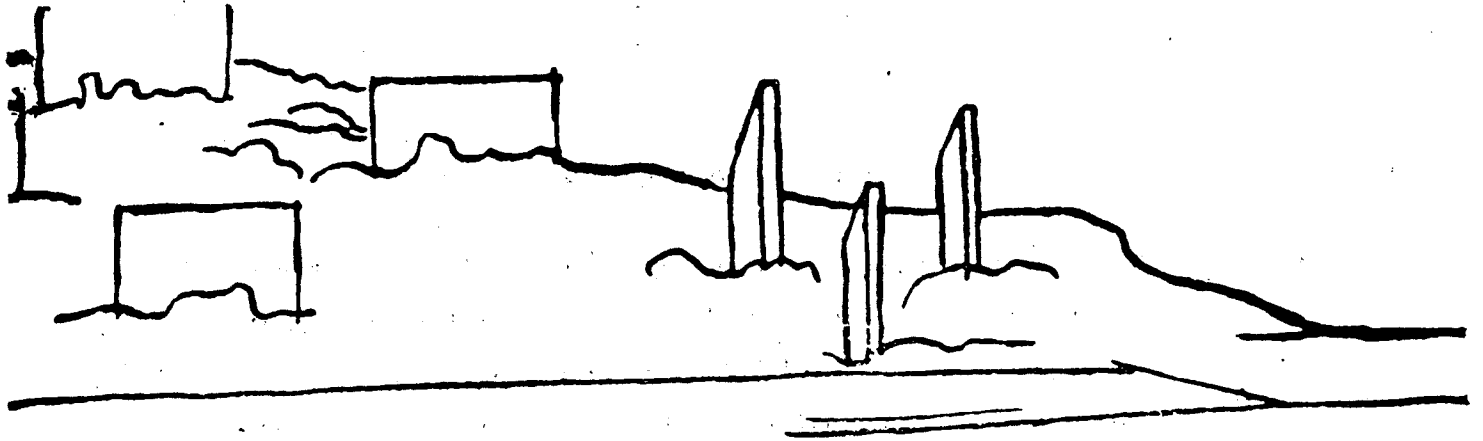
* *

Škola graditelja

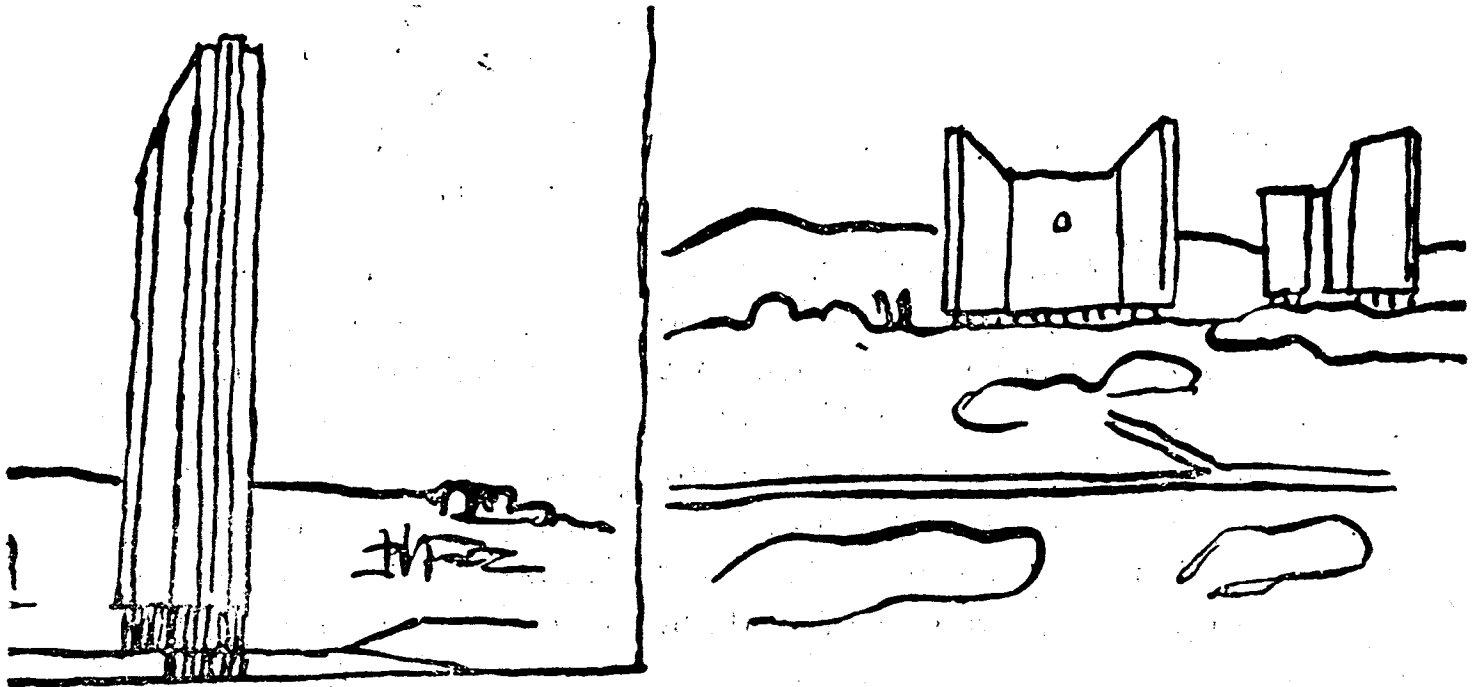
U već organizovanoj Korporaciji i, još odmah, u onome što u Korporaciji u toku njenog stvaranja najpre treba da dođe do izraza, centralno mesto, dinamički pol, pripada školi.

I to ne klasičnoj školi, isklesanoj oštro odeljenim ravnima pod udarcima dveju disciplina, međusobno nesrodnih ako ne i oprečnih, rasparčanih u mnoga sitna polja primene, već jednoj školi skoro kontinualnoj, postrojenoj duž lepeze građevinskih poslova, osenčanoj svima prelivima osećajnosti i metode, kao što su izdiferencirane i same naklonosti đaka u doba kada se karakteri, temperamenti i obdarenosti počinju ispoljavati.

Ima među đacima takvih koje nesavladljivo privlače konstrukcioni poslovi. Treba im staviti u ruke, još od rane mladosti, materiju sa njenom težinom, njenim sastavom, svojstvima i specifičnim odlikama. Neki se opet spontano usmeravaju ka kretanju, ka pretvaranju u proizvodnju sila: oni će biti mehaničari i električari. Drugi su naklonjeniji onome što se sklapa, što se kombinuje u statičke celine, što je neposrednije povezano sa stvarima bližim ljudima. Među ovima će se obrazovati više grupa, već prema tome da li će izbor pasti na teške i snažne građevinske mase, ili na vitkost i elastičnost

Nove »izgrađene zapremine«, darovi moderne tehnike preobraziće grad i životne uslove ljudi.

gvožđa, ili pak na sjaj i vlaknasto tkivo drveta. Neke đacke duhove će opet manje privlačiti izvesno određeno gradivo a više sklapanje raznih materijala, ili organizovanje likova, bilo na racionalnom bilo na lirskom bilo na ljudskom planu. Radnici, zanatlije, umetnici, inženjeri, arhitekti, svi se oni nalaze u zametku u ovim prvim dodirima stvaralačkog plamena sa neposrednim iskustvom.

Poziv

Iznalaženje poziva, a zatim njegovo kultivisanje, ne spada među sporedne ciljeve škole: ono je njen bitni zadatak. Kad poziva ima i kad se on pothranjuje i vodi prostim ali mudrim savetima, onda sve postaje lako u nastavi opštije i obaveznije prirode: onda se program radova izvodi kao u nekoj igri u omiljenoj i nesebičnoj. Jer se, ljudi kao ni kuće ne izgrađuju u serijama, a svaka civilizacija koja bi htela da ih lije u kalupu, jedne kao sedefnu dugmad, druge kao koralnu dugmad, treće kao dugmad od žada, s tim da se u praksi mogu međusobno zamenjivati, ali uvek u znaku istog dugmeta, ta civilizacija se, i sama nesvesna toga po korak na svaki naraštaj primiće neodlučna koraka, arteriosklerozi i bolesničkim kolicima.

Ali ova bi stvar trebalo da bude predmet opširnog razgovora između stare Akademije i mlade Korporacije, i to što skorijeg i što iscrpnijeg razgovora, ali nipošto poverljivog.

SEDMA GLAVA

REDITELJ

VII

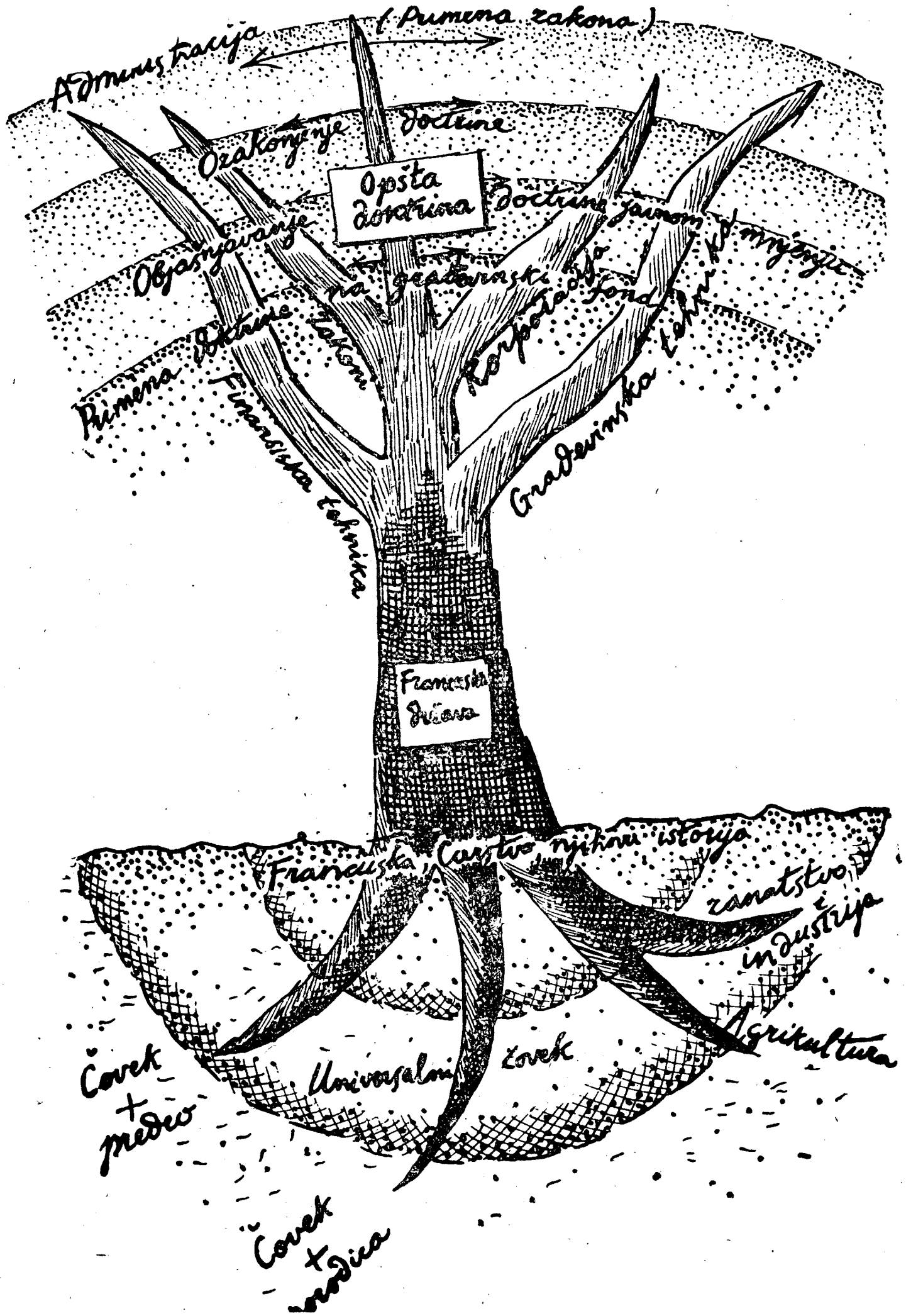
Stablo »Građevinskog fonda«

Na kraju ove studije podnećemo čitaocu, na stranici naspram ove, jednu šemu čiji je zadatak da, u sintetičkom i živom obliku stabla, prikaže bitno jedinstvo u koje se u stvarnosti slivaju svi oni pogledi na građevinski fond Francuske koje je čitalac uzastopno dobio u toku naših izlaganja.

Kroz duboki sloj plodne zemlje i humusa koji pretstavlja otadžbinu, njenu istoriju i njeno carstvo, stablo zariva svoja tri korena u tle univerzalnog čoveka.

Središnji koren odgovara onome što je kod čoveka porodična veza; levi koren onome što je veza sa zemljom, sa svojim zavičajem; a desni, koji se račva, odgovara vezi sa radom, zemljoradničkim, zanatskim i industrijskim. Time su, u korenju jednog organizma vraćenog prirodi, simbolično prikazana tri vida stvarnog čoveka.

Trup stabla je Francuska država, stvarna država koja je nasledila režim u kome je gospodario trougao apstraktnih sila:

Tako umire ulica-hodnik, ulica svih sukoba.

Tako se organizuje nova gradska biologija i nastaje nov prizor grada.

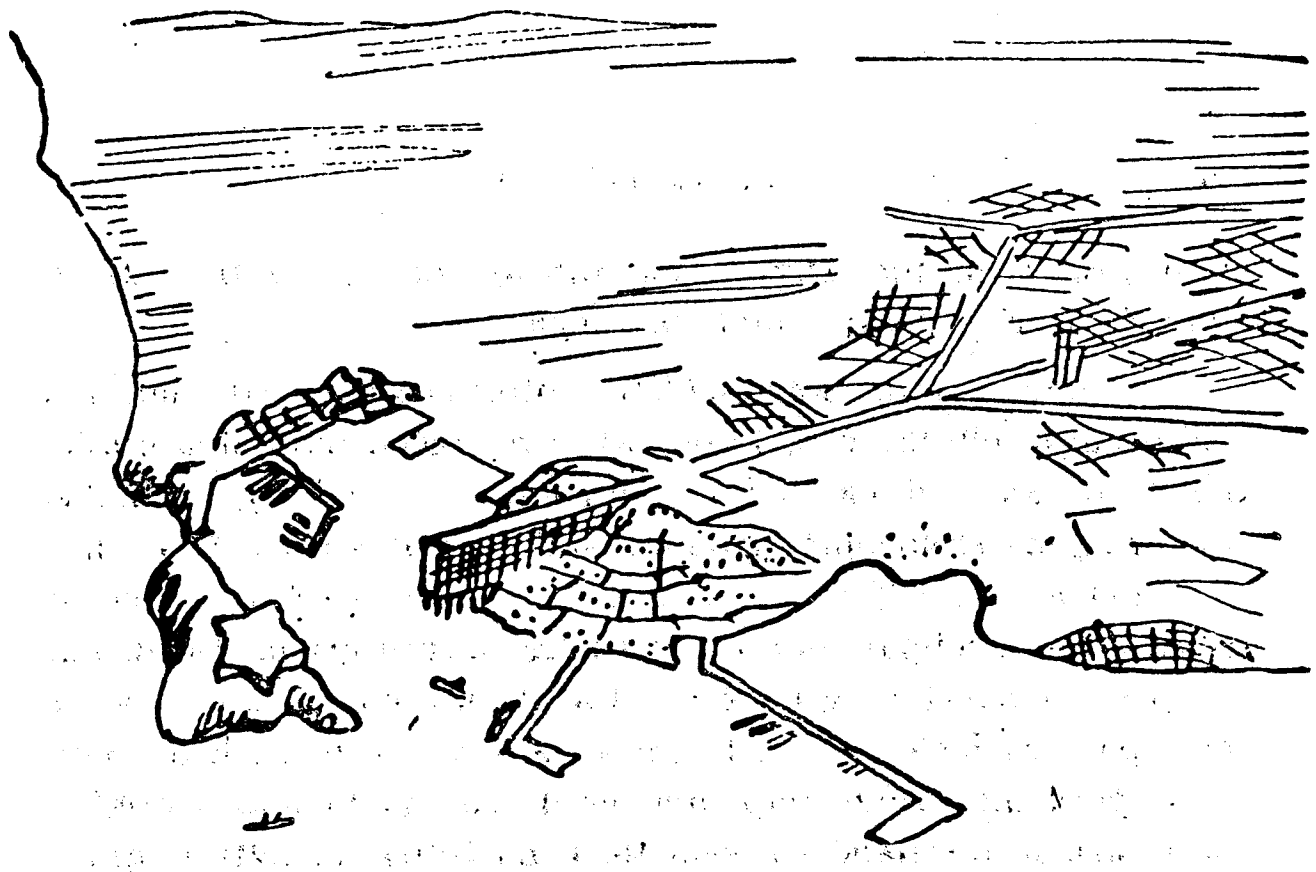
Sredstvo: propisati statut terena.

Ustvari su to samo novi propisi koji zamenjuju dosadanje čovekoubilačke propise.

Nema urbanizma bez statuta terena, pošto ulica-hodnik i dvorište treba ubuduće da iščeznu.

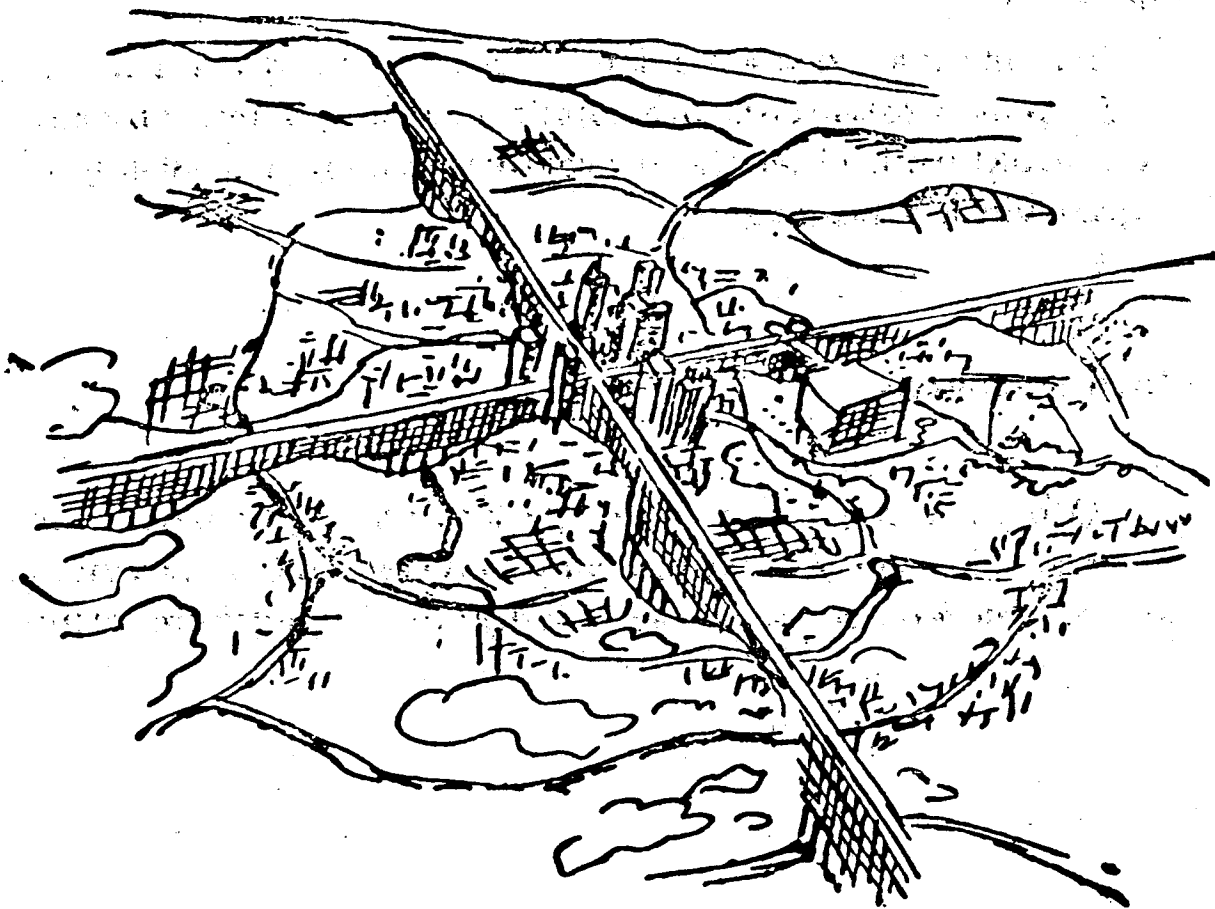
Ovaj statut terena reguliše kompenzacione radnje, određuje poraste vrednosti, propisuje »izgrađenu zapreminu«, spasava pejzaže.

Zakon, neumitan, otvara put svima slobodama.

Već 1924 godine mogao je biti izrađen u Montevideu predlog za poslovni kraj grada koji je sama topografija nametala.

A u Sao Paulu, u Braziliji, moglo se skicirati radikalno spasavanje od nerazmrsivog saobraćaja.

zlato, broj i mašina. Država objedinjuje dakle u sebi društvo stvarnih ljudi i deluje samo za njega.

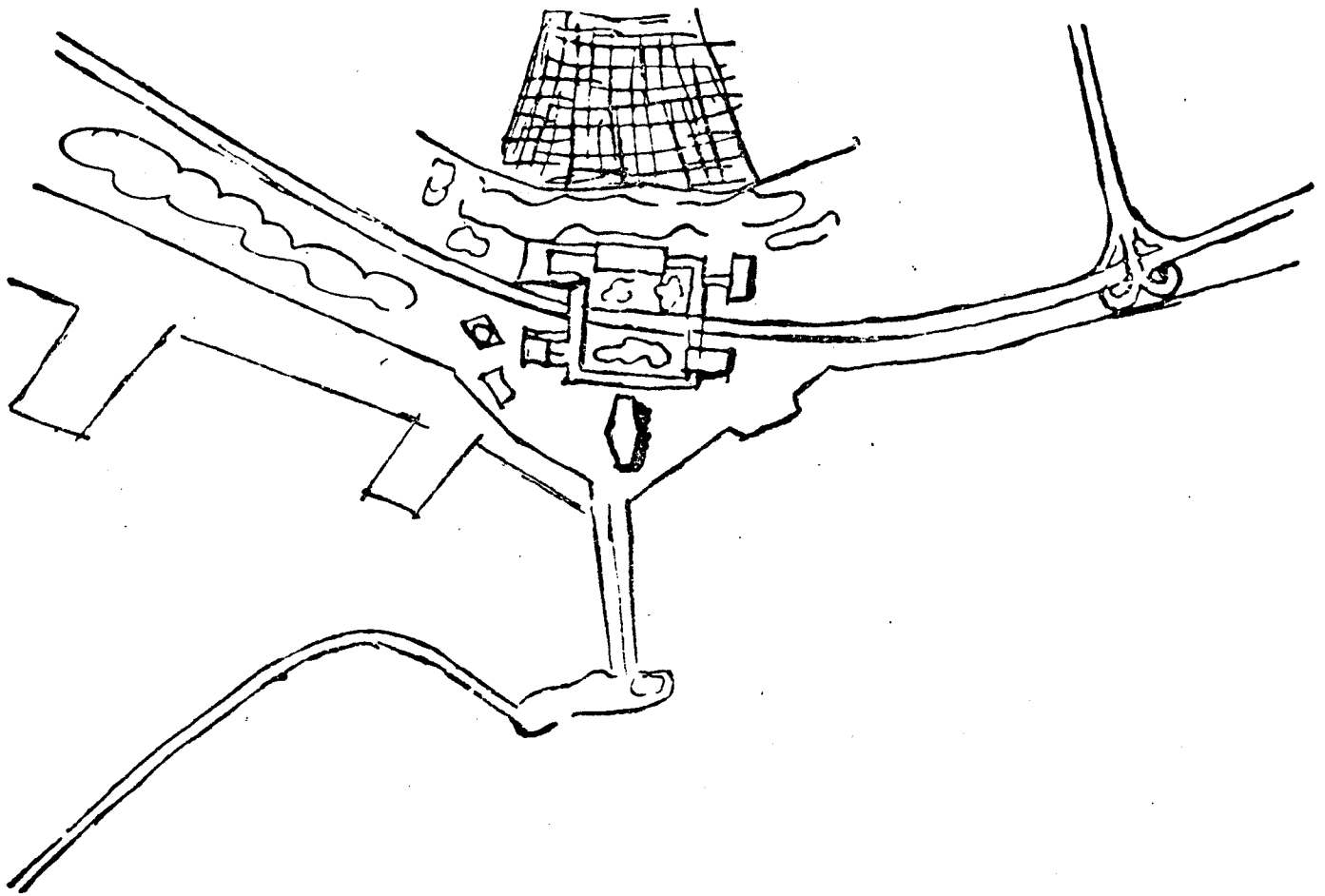
U tome trupu, kao sedištu informacije, predviđanja i upravljanja, obrađuje se i dobivaju svoj tačan izraz dva oblika misli: opšta doktrina građevinskog fonda, predstavljena središnjom granom stabla, i nacionalna politika građevinskog fonda, čija su četiri glavna vida predstavljena na dva para bočnih grana. Desni par se zove: tehnika građenja i korporacija, a levi par zakon i finansijska tehnika. Ove četiri političke grane, napajane istim sokovima kao i doktrinalna grana, obasjane su, sem toga, na četiri različita stupnja, zračima koji izvire neposredno iz te doktrine.

Četiri stupnja, obeležena sa četiri koncentrična kruga, predstavljaju nužne etape ostvarivanja ustanova, metoda i pravila, kao plodova četiri političke grane. Odozdo naviše, ove se etape zovu:

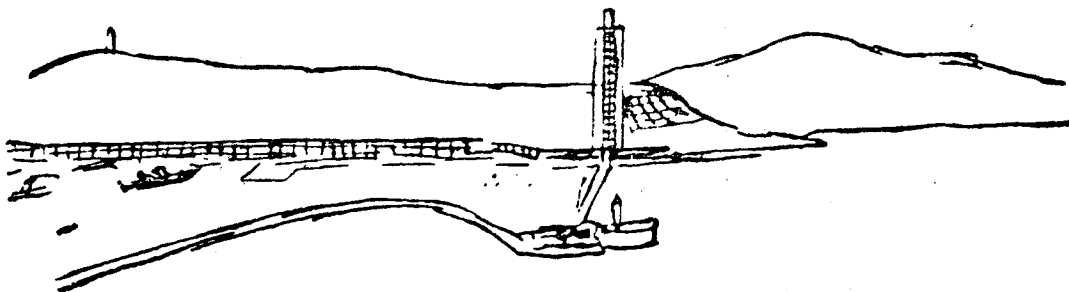
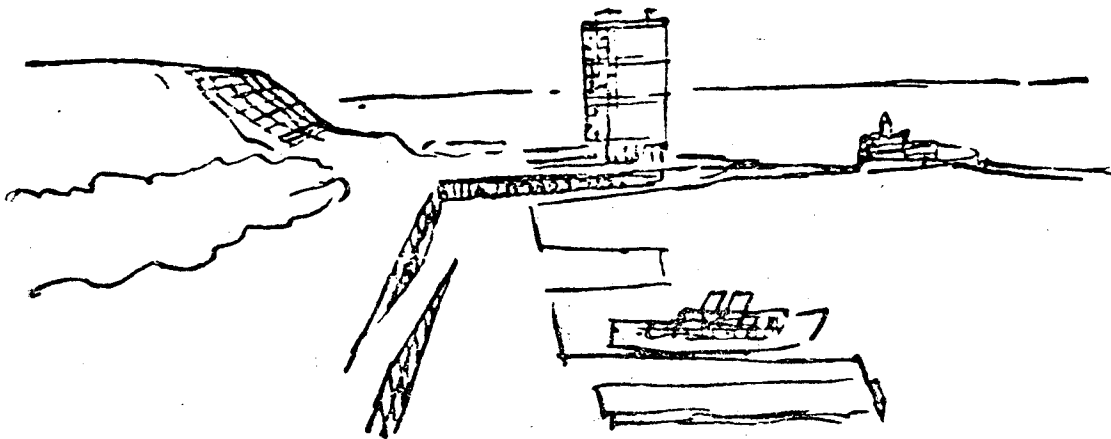
Primena doktrine na građevinski fond, putem ostvarenja uzastopnih nizova uglednih objekata, zatim strukturnih objekata, u svakoj provinciji i u svakoj vrsti građevinskih poslova.

»Znati stanovati«

Objašnjavanje doktrine javnom mišljenju, što će reći vaspitavanje javnosti rečju, novinama, radiom i bioskopom, a naročito vidljivim i opipljivim prime-

Na rtu Alžira, mogla se, godine 1939, podići ponosna zgrada. Mogao se napraviti prvi korak da se ovom zapostavljenom gradu vrata njegova lepota i njegov pejzaž.

rom. Prva tačka ovoga vaspitavanja može se nazvati ovako: znati s t a n o v a t i. Što se tiče te »nauke stanovanja«, Francuska se, u poređenju sa stranim zemljama, sa skandinavskim, naročito, nalazi u sramnom zakašnjenju. U našoj zemlji, nažalost, ljudi su, u pogledu ugodnosti i radosti, navikli da od kuće ne traže ništa, ili vrlo malo, a da, nasuprot tome, za svoj stan, koji bi morao biti ognjište radosti i raj detinjstva, odvajaju samo apsolutni minimum prihoda svoga rada, i to vrlo nerado, dok su, s druge strane, bar od pre tridesetak godina, zaboravili svaku računicu kad su u pitanju mesar ili provod.

O z a k o n j e n j e doktrine, kad opit već bude izvršen na izgrađenim primerima i kad svet bude naučio svoju dužnost da »stanuje dostojno«.

A d m i n i s t r a c i j a građevinskog fonda, primenom zakona, u obliku pravilnika podešenih prema raznim vidovima antropogeografije i demografije.

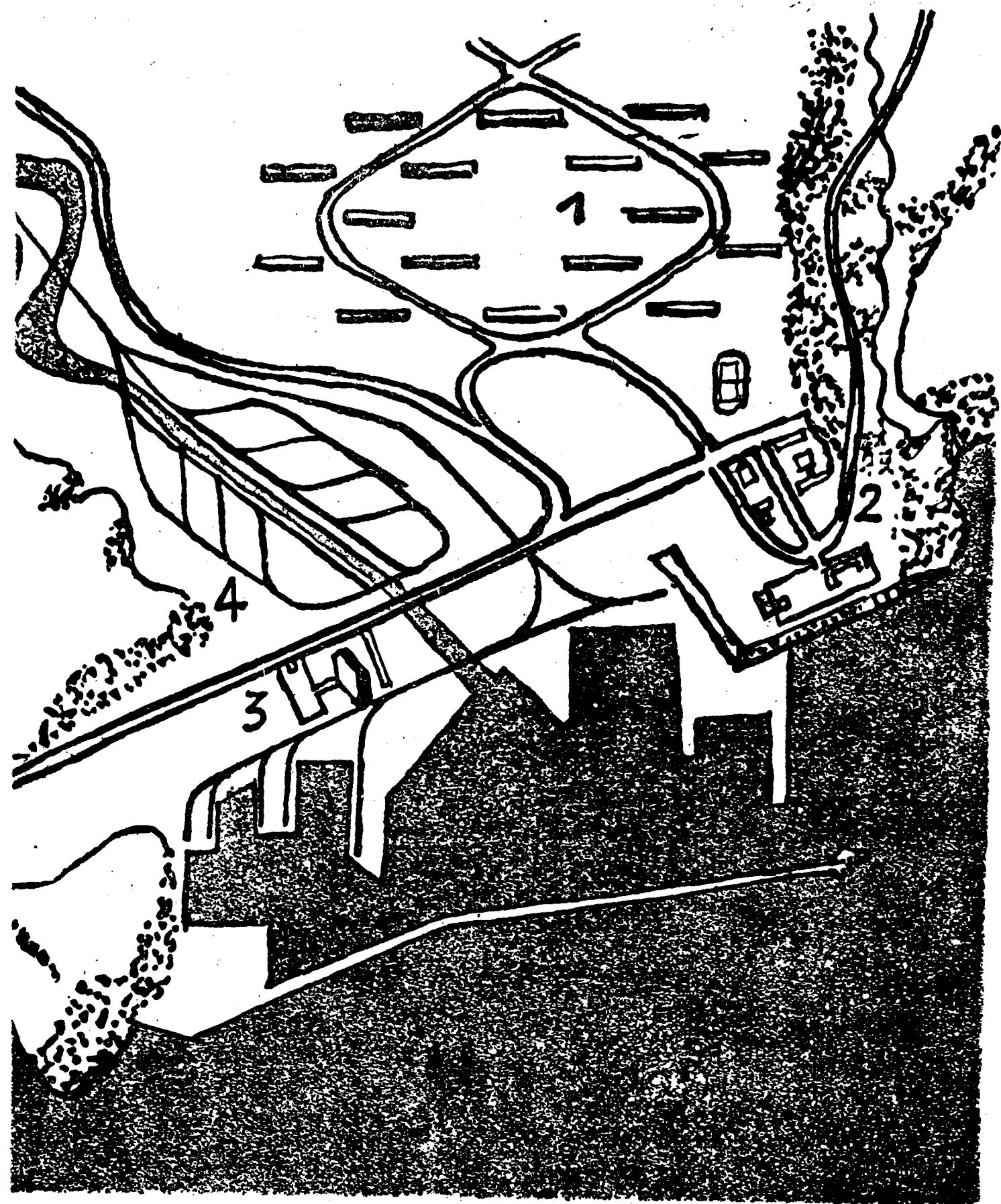
*

* *

Razgledanje stabla navodi na nekoliko primedaba koje se tiču grana na levoj strani: finansiska politika i zakonodavstvo.

Rad kao izvor finansiskih sredstava

Finansiranje ovako nužnog, ali i ovako s v e o b u h v a t n o g posla, kao što je preobražaj građevinskog fonda

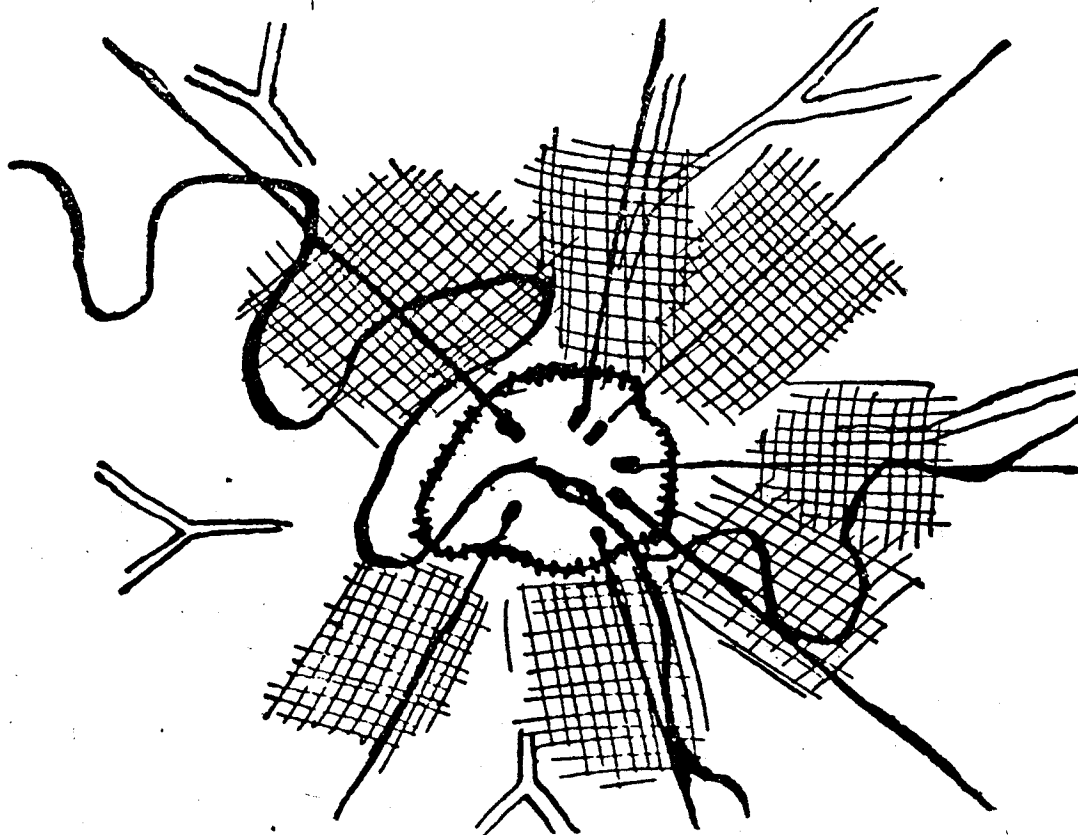
A u Nemuru, u Africi, izraditi prvi plan novog kolonizacionog grada u raznolikom i jasnom poretku koji će dati potstreka velikim plastičnim pojavama: arhitektura združena sa prirodom:

- 1: stanbeno naselje za 50 000 stanovnika,
- 2: gradski i turistički centar,
- 3: poslovni centar,
- 4: industrijski reon.

Francuske, zahtevaće neizbežno koncentraciju gotovo svih sredstava zemlje u službi dela koje treba ostvarivati: privatnih kapitala, subvencija i kredita države i provincijskih zajednica, a naročito korporacija; sve su one zainteresovane, i to vrlo mnogo, za poboljšanje životnih uslova svojih pripadnika. Međutim, ma koliko se oštromno postupalo da bi se u okviru postojećeg ekonomskog režima — postojećeg bar u teoriji — pronašao dovoljan broj mogućih finansijskih rešenja, brzo će se morati uvideti da je glavni napor mašte trebalo usmeriti u drugom pravcu, u pravcu, naime, samoga ekonomskog režima. Odluku zaista ne može više donositi režim liberalne ekonomije i zlata, već jedan nacionalni i na radu zasnovani režim koji prethodno treba uspostaviti.

Poslednji dani ekonomskog liberalizma

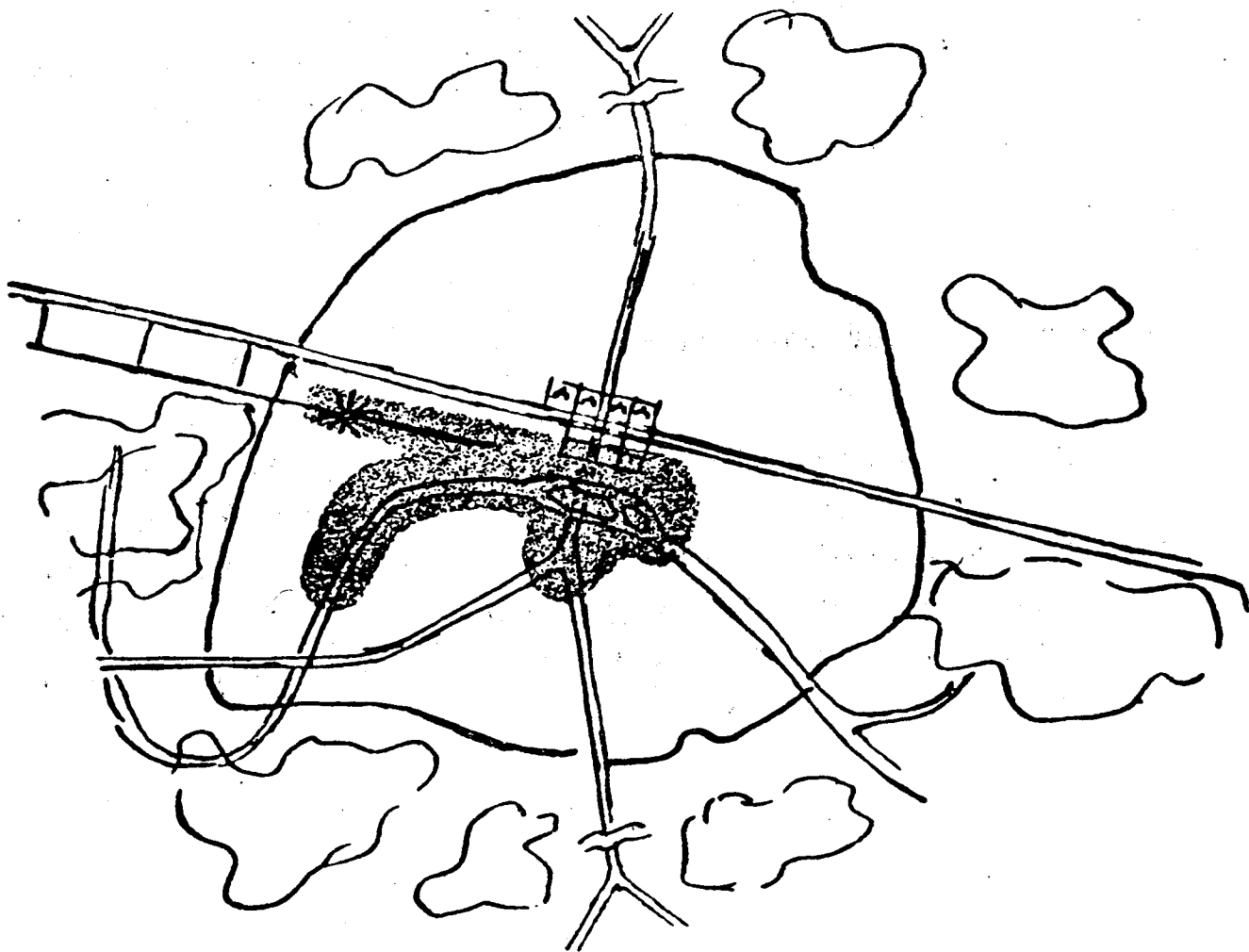
Ne može se poreći da je ekonomski liberalizam igrao izvesnu ulogu u prošlosti, kao i njegov monometalni bog, njegov monoteizam umalo što nisam rekao, sa svojim borbenim konjem, profitom, čak i pošto je čast prestala da bude konjanik ili uzda toga konja. Pod nekim drugim režimom, osvajanje eksploatacionih oblasti na zemlji bilo bi možda sporo i teško, nezavisno od toga da li se radilo o rudnicima, o drugim prirodnim bogatstvima ili o tržištima. Mehanizam profita, sabirajući se sa već stečenim bogatstvom i povećavajući kasniji profit, tu spiralu sa stalno napetim zavojnicama, delovao je kao snažna opruga, podesna da ubrza kazaljke na časovniku čovečanstva i da požuri ishod stvari. U krizi ove žurbe, kazaljke su

Posmatrajmo Pariz i njegov večni sjaj u njegovom sadašnjem, avaj!, neredu. Račve provinciskih autoputeva su izrađene, ali se zaustavljaju u predgrađima.

Treba:

Povezati te puteve i time dati gradu važni režim njegovih krvotoka. Utvrditi još jednom sudbinu njegovog životnog centra. Sačuvati zonu u kojoj se nalaze njegova istorija i njegova remek-dela.

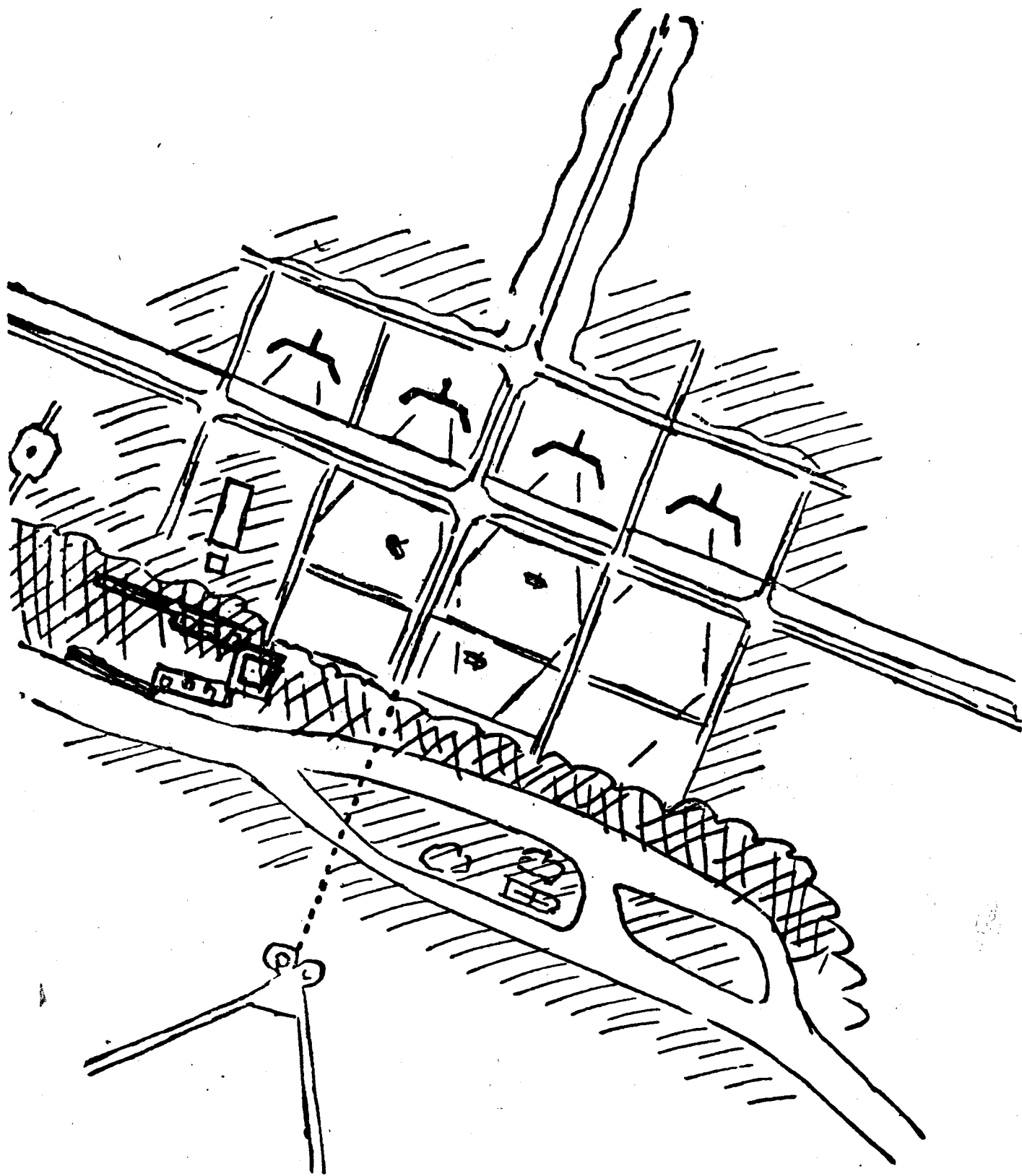

se ponekad sudarale, pa je trebalo tući se da bi se rastavile, tući se gvoždem i krvavim rukama...

A nikome nije pritom palo na um da svetu objavi ovu vest: da će ubuduće biti mesta za sve ljude na prostoru koji im je dodeljen, ma koliko on zbog množenja ljudi ili zbog pojave velikih transportnih brzina izgledao teskoban. Jer, baš u vreme kad se utvrđivala protivprirodna prevlast ekonomije nad politikom, stupio je u dejstvo jedan novi činilac koji je, da se njime rukovalo kako treba, bio u stanju da uskladi ekonomiju: ljudi su bili uspeli da obuzdaju konje, konjske snage, kilovate, u tako ogromnim količinama da se snaga svakoga čoveka na njegovom komadiću zemlje ili u njegovoj radionici iznenadno udvadesetostručila. U svima oblastima radinosti prešlo se odjednom sa mršavih na debele krave. Kao posledica toga došla je ova istina: da su teritorijalne i carinske pregrade, proizvodljne i proizvodljno raspodeljene, kakve su izgledale na završetku međunarodnih borbi i suparništava, bile izgubile od svoje zagušne moći i da više nisu bile nepodnošljive kao što su bile ranije..

Ekonomija takoreći zatvorena

Tim pre se sme reći da bi teritorija Francuske, zaobljena s jedne i s druge strane četrdeset petog uporednika i dopunjena afričkim prodorom koji se spušta sve do ekvatora, bila u stanju, u normalno vreme, da živi u skoro zatvorenom ciklusu, osiguravajući pritom svima svojim pripadnicima životne uslove

Dolazi do metamorfoze, jer je urbanistički fenomen neumitan. Moderni centar se stvara onde gde su se stvari pohabale ili gde su istrulele. Prostori su tako široki, tako dobro razmereni u odnosu na nove funkcije, da su se izvesne dragocene zgrade na tim prostorima potpuno sačuvale.

Dok S. A. D. (1941) traže za sebe duhovno vođstvo i proglašuju »američki vek«, pokažimo širokim pogledima i snažnim odlukama da »stari svet« nije star.

bar jednake ili bolje od životnih uslova u kojima bi čovekovo dostojanstvo bilo materijalno obezbeđeno.

Zatvorena ekonomija, u okviru jedne oblasti koja leži tako dobro kao Francuska, svodi se na prosto pitanje pravilnih odnosa koje bi trebalo uspostaviti između dva vida čoveka, aktivnog čoveka koji proizvodi robu i pasivnog čoveka koji robu troši. A nov finansijski sistem, potčinjen ovoj novoj ekonomiji kojoj će vršiti sve poslove, dobiće izgled računovodstva proširenog na potrebe i na proizvodnu sposobnost cele zemlje; ova pak proizvodna sposobnost biće i sama rezultat združivanja triju bitnosti: polja, čoveka i mehaničke energije, čija je snaga s vremenom samo da raste.

Predviđeni poslovi neće se sigurno ceniti u zlatu, niti kreditima u zlatu, niti apstrakcijama bilo kakve vrste, već u časovima dobrog rada radnika, seljaka i intelektualca, svakoga na onom radnom mestu na koje će ga njegova vlastita sposobnost postaviti.

* * *

Mobilizacija tla

Još jedan nov pojam, za koji bi se moglo reći da ima značaj pojma javnoga spasa, nametnuće se zakonodavnoj grani na stablu građevinskog fonda. U praksi će ovaj pojam

Lepota
Otadžbina!

Zaštitnici otadžbine su oni
koji je izgrađuju

Lepota, Otadžbina
Zaštitnici otadžbine su oni koji je svakodnevno izgrađuju!
A da bi se istakla slava gradova, prikazivani su, u sva vremena i svuda,
njihovi izgledi.

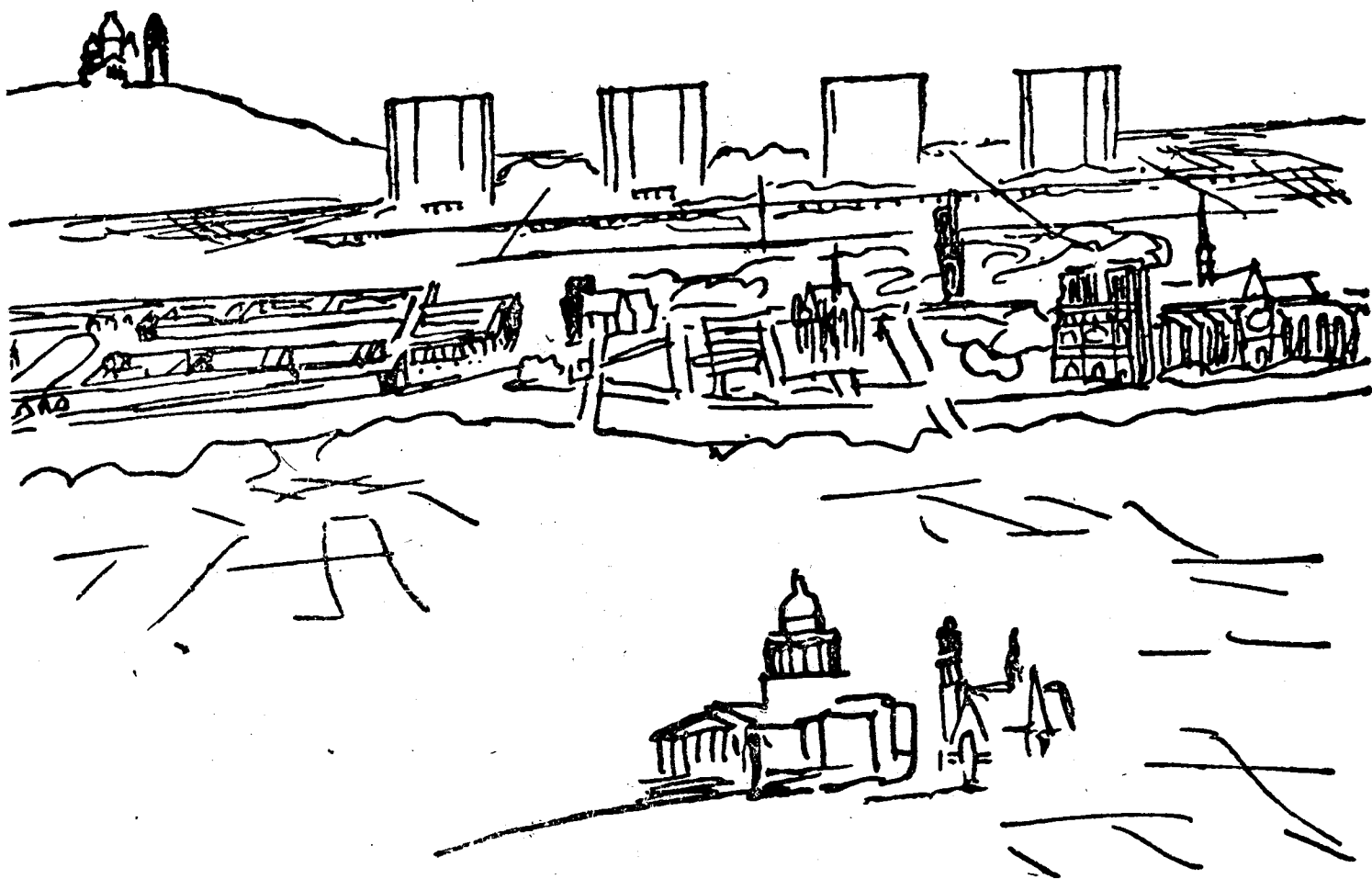
daleko prevazići razne slučajeve i načine eksproprijacije koji su dosad bili na snazi. Reč je o novom pojmu potencijalne eksproprijacije, u korist nacije, eksproprijacije koja može obuhvatiti bilo koje prostranstvo i bilo koji deo francuskog tla, kako to budu zahtevale potrebe direktivnog plana, potrebe koje se uostalom ne mogu unapred utvrditi, jer će i dalje za sve vreme ostvarivanja plana, ostati više ili manje promenljive.

Radi se dakle ovde o pravoj »mobilizaciji« nacionalnog tla u službi čoveka, mobilizaciji čija će se nužnost jasno uvideti čim bi se shvatilo da je »plan« ustvari samo pismeni akt kojim država prima na sebe svoj vrhovni dug prema svakome svom građaninu, dug koji postoji još od njegove kolevke: dug izražen u »kući dostojnoj ljudi«, saobraznoj njihovim materijalnim potrebama i njihovim duhovnim težnjama. Treba reći da su, iz dana u dan, u toku tri naraštaja, građanske dužnosti, pritezale građanina svojom imperativnošću i da će ga neizbežno i dalje pritezati, oduzimajući mu, bar dok bude trajalo ovo iskušenstvo, ono najbolje što život sadrži: osećanje, misao i rad. Kao uzvrat za sve to, ovaj dug države prema građaninu nije nikada izgledao tako jasan i nikada se s većim pravom nije mogao zahtevati, bez obzira kakvim će barikadama masa ličnih interesa pokušati da se zaštiti kad se nađe pred planom.

»Plan« i špekulacija

Naša je teza ova: vrednost terena ceni se samo po uslugama koje može da pruži. Izgubljen u pred-

U ovim beznačajnim zgradama, pokrivenoj ravnicí, koja se pruža ka Sen-Deniú, daleko od svedoka prošlosti okupljenih na obalama reke, četiri velike arhitektonske tvorevine zauzeće širok prostor, u slavu jedne civilizacije koja ne samo da nije abdicirala već je sebi ponovo odredila pravac života.

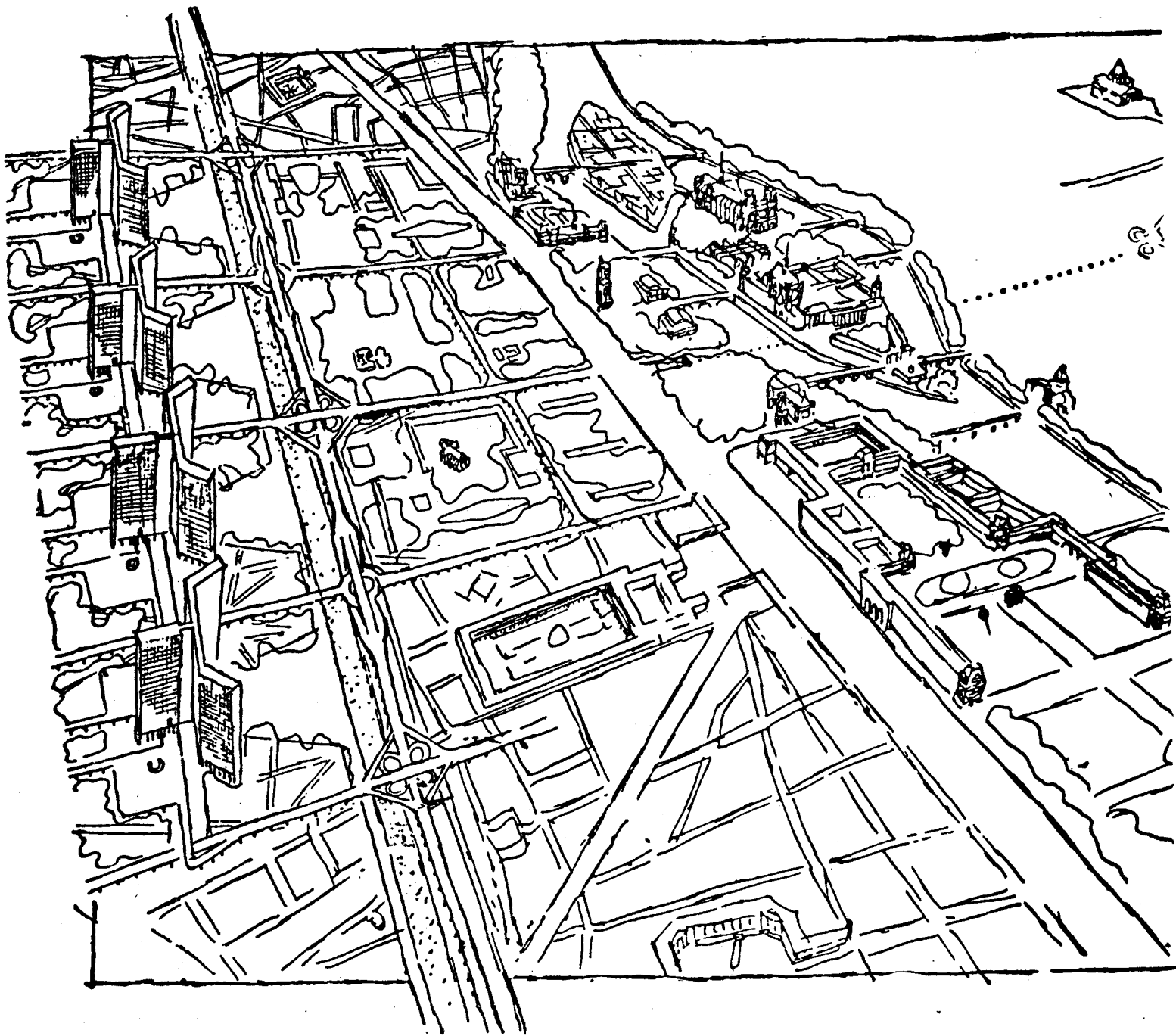

građu, teren je često bio jalov; obuhvaćen planom, postao je plodan. Koliko se duguje bivšem sopstveniku? Ne koliko iznosi cena terena valorizovanog planom, već koliko iznosi ranija cena, ona koju stručnjak bude utvrdio na dan kad je zamisao plana bila ozakonjena, a u zakonu mora biti ograničena zona primene plana koja će se na sve strane širiti i preko verovatne oblasti razvoja plana.

U unutrašnjosti ove zone, špekulacija postaje zločin i smatra se zločinom, a svaki promet nepokretnostima i sve nove građevine podležu prethodnom odobrenju direktora plana, sve do trenutka kad sam plan bude definisao šta će zahvatiti i kakav će biti statut toga zahvaćenog terena, skidajući jednovremeno svoju hipoteku sa ostalih delova zone.

* *

Ostavljajući bočne grane simboličnog stabla i razne discipline koje im služe, vratimo se središnjoj grani i opštoj doktrini koju ona pretstavlja. U tački uklapanja ove grane u stablo, na susretu sa krugom primene na konkretnu stvarnost i, najčešće, duž cele te grane, jedna funkcija, oličena u ljudima, kao što treba da bude svaka prava funkcija, pokazaće nam se, ako o tome razmislimo, kao neophodno potrebna za sam život stabla. Ljude koji tu funkciju oličavaju nazvaćemo imenom reditelja. Šta je reditelj?

I koja je, posle tolikih naučnih postignuća, tolikih uspeha ali takođe i nereda, najzad ponovo našla karakter prave civilizacije, i postavila ponovo »kućom dostojnom ljudi« jer zakriljuje:

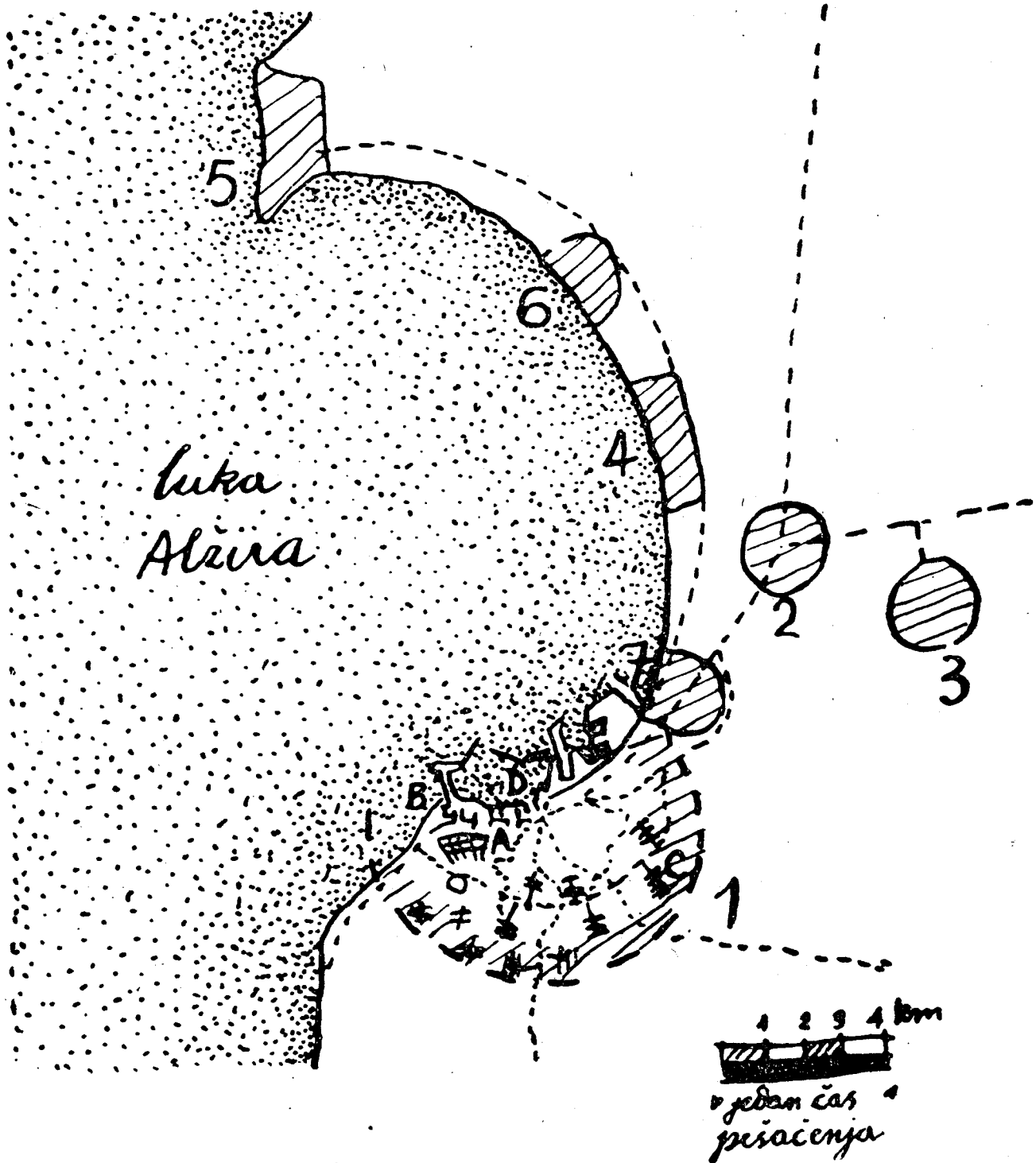
porodice,
rad,
ustanove,
molitvu i misao.

Prvi u svome zanatu

U suštini, čovek od zanata, ali čovek koji je postao prvi u svome zanatu, kao što ponekad kakav seljak, u srcu svoje pokrajine, izbije kao prvi zemljoradnik; kao što je, isto tako, u oblasti uzvišenoga, pesnik, zemlje, Mistral, postao prvi mislilac, mislilac čitave jedne političke misli za kojom će svet, kroz kratko vreme, osetiti istu takvu potrebu kao za hlebom i verom. Svakako, ovo pretvaranje čoveka od zanata, arhitekta koji je postao majstor graditelj, u reditelja građevinskog fonda Francuske ne može nastupiti kao srećna posledica karijere ni kao njen normalan ishod. Urođene naklonosti delovaće u tome kao glavni uzroci: neutopljiva radoznalost, prirodna plemenitost i ono »nil humanum a me alienum puto« kojim se otvaraju vrata svakoj mudrosti. Ali će samo zanat biti kadar da cvet i plod ovih unutarnjih naklonosti iznese na videlo dana.

Antropogeografija

Prihvatajući savete kvalifikovanih ljudi, savete u kojima je sažeto iskustvo ostalih zanata, budući reditelj će se navići da sasluša »lekara zdravlja«, sociologa i čoveka od zakona; njegova profesija će mu s druge strane pomoći, bolje nego što bi to mogla učiniti ma koja druga profesija, da potpuno shvati

Reditelj nastupa sa svojom humanističkom dokritnom koja se oslanja na svekoliku tehniku. Raskrčuje šumski čestar, gleda jasno, meri, postavlja, raspoređuje.

Red se vraća u planove i u postupke.

Na svakom delu naselja namenjenom građenju, utvrđuje »statut terena«, stvarajući na jednom mestu bogatstva koja će gubitke na drugom mestu nadoknaditi neizbežne.

Upoznaje pejzaž, čisti ga od parazita, obnavlja što je bilo uništeno.

Alžir: razgraničava grad, utvrđujući (kao što je to nekada Luj XIV u odnosu učinio za Pariz) granice preko kojih, u određenom roku, grad ne sme da se pruži. Zabranjuje predgrađa, određuje ispravne satelite, vaspostavlja pejzaž. Pejzaž će ubuduće ulaziti u sve sobe.

Jedno merilo je neophodno: jedan čas pešačenja = 4 kilometra.

1) Gradska zona sa poluprečnikom od 4 km: A kazba; B novi centar domorodačkih ustanova; C osvajanje »visova Alžira« za stanovanje; D poslovni kraj; E kulturni centar.

3) Satelitni grad vazduhoplovstva

5) Sačuvani pejzaž

6) Satelitni grad povrtarstva

7) Satelitni grad krupne industrije

»ljudsku geografiju«, *¹ tu nauku nad naukama za svakoga ko misli da dela u skladu sa bogovima zemlje. A kad to postigne, svaka njegova koncepcija biće takva da će se tačno moći uglati, na mestima kao predodređenim sudbinom, u onaj genijalni mozak regionalizma Francuske.

Dodajmo još da će mu, u svojim teže razumljivim jezicima, ekonomija i finansije, postati takođe potpuno shvatljive, jer će on, samim problemima koje postavlja, doprineti više nego ma ko drugi da se one ponovo postave na očigled svih među konkretne socijalne funkcije koje treba da vrše ili kojima treba da služe, onemogućujući im tako svako novo izdajstvo prema čoveku i naciji.

*

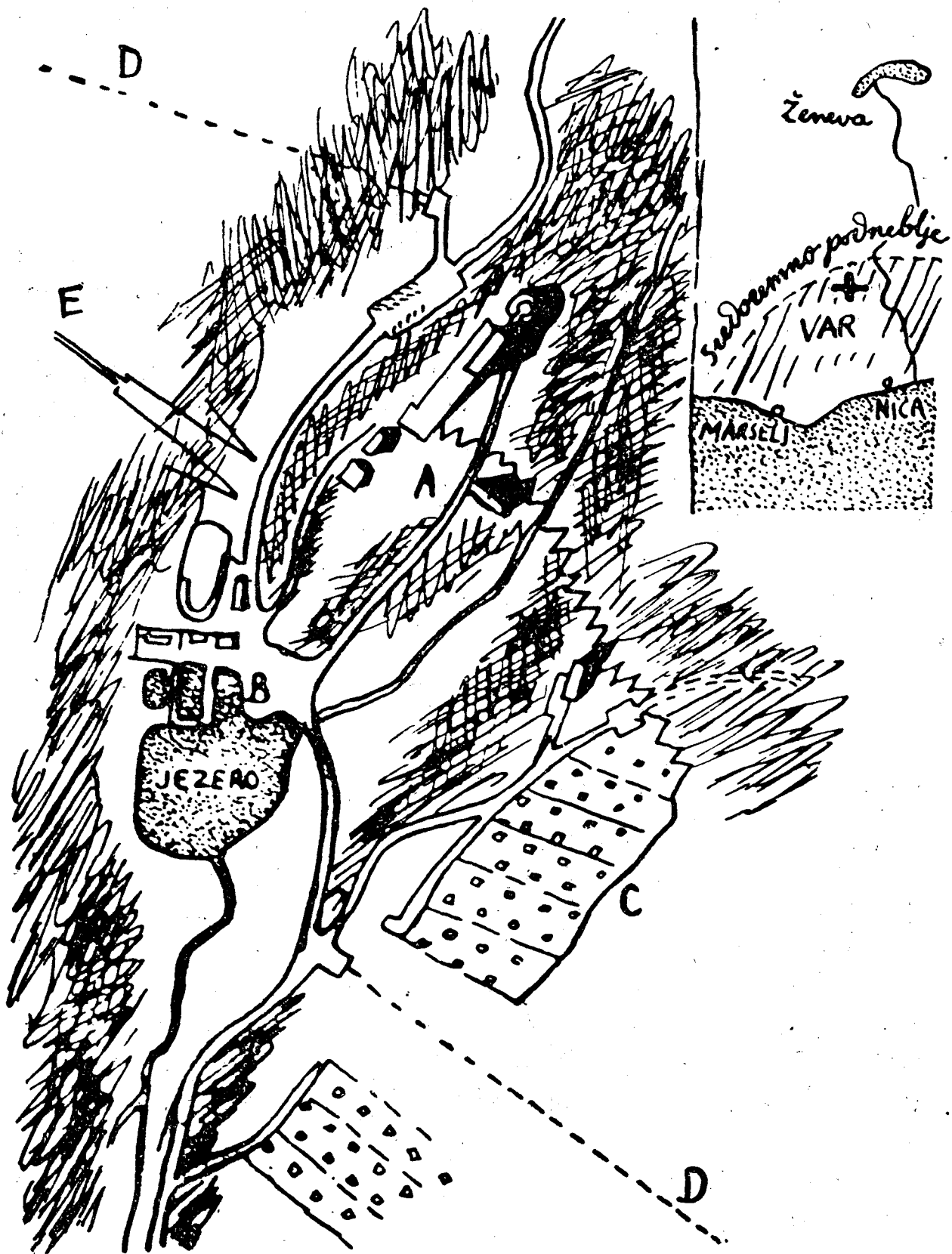
* *

Reditelj treba da bude, rekli smo, čovek od zanata, i to od zanata koji se bavi građenjem nepokretnosti, a to znači od zanata čije tvorevine traju. Zašto se takav izbor nameće?

»Krizu«

Zato što se uloga reditelja sastoji, prvenstveno, u tome da u oči, da raspozna krizu, kako bi, samo se po sebi razume, pomogao društvu da iz nje izađe. A ta u suštini duhovna

* ¹ Antropogeografija.

Reditelj proučava problem zimskih sportova, tražeći padine sa dobrim snegom, ali ostaje pritom u krugu sredozemnog podneblja.

U dolini reke Var projektuje najstroži program velikog skijaškog centra, u zavisnosti od topografije i sunca:

A Brdo sa hotelima

B Trgovački centar i klizalište

C Privatne vile

D Žičare

E Skakaonica

Teren je iskorišćen, sačuvan, predeo je oplemenjen arhitekturom. Dolina će ubuduće imati svoj »statut terena«.

kriza čiji se koreni pružaju u već daleku prošlost, ista je ona kriza, očevidno, koja je, počev od najmanje pre sto godina, dovela do toga da je promjenljivo dobilo prevagu nad stabilnim, postajanje nad bitisanjem, ili, da mehanički izrazimo, vremensko nad prostornim. To je, eto, razlog zbog koga se mora pozvati u pomoć čovek prostora, arhitekt, ako se smatra da još ima vremena da se nešto preduzme protiv preloma ravnoteže, za koji se jasno vidi, jasnije nego ikad u godini u kojoj pišemo ove redove, da bi uskoro doveo do katastrofe vaskoliki ljudski rod, ako ne i vaseljenu uopšte.

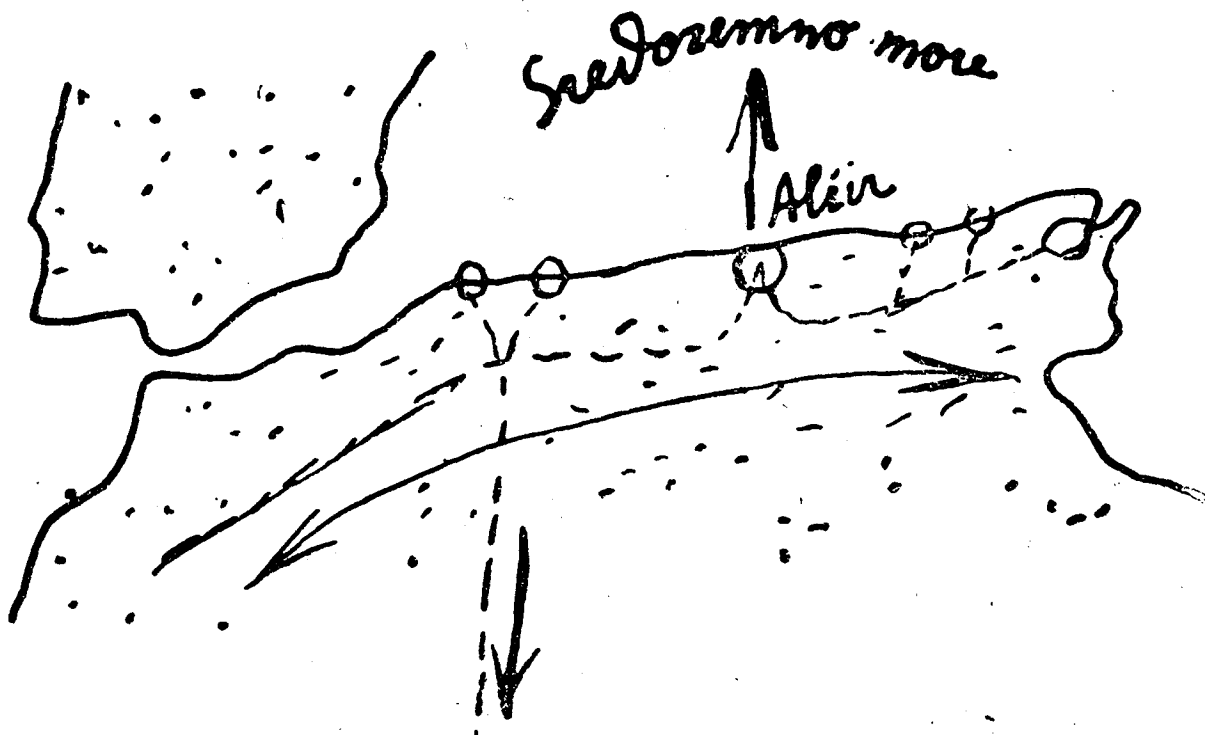
Ravnoteže koje treba uspostaviti

Preduhitrimo dakle događaje i pretpostavimo da se u ljudskoj rasi uspostavila ravnoteža. Ako je u pitanju stabilna ravnoteža, pošto je to jedina hipoteza koju bi vredelo uzeti u obzir, značilo bi da ona obuhvata piramidu delimičnih ravnoteža, sintetički ostvarenih radi izvesne ravnoteže višega reda. Imajući u vidu samo ono što bi se dogodilo u unutrašnjosti same zemlje, navedimo glavno od ovih delimičnih ravnoteža:

Ravnoteža između Države i Pokrajine, između Pokrajine i Korporacije;

Demografska ravnoteža između grada i sela i, ekonomska, između poljoprivrede i industrijske radinosti;

Ravnoteža između ukupne proizvodnje i mehaničke energije koju je dala priroda;

Provincija Alžir

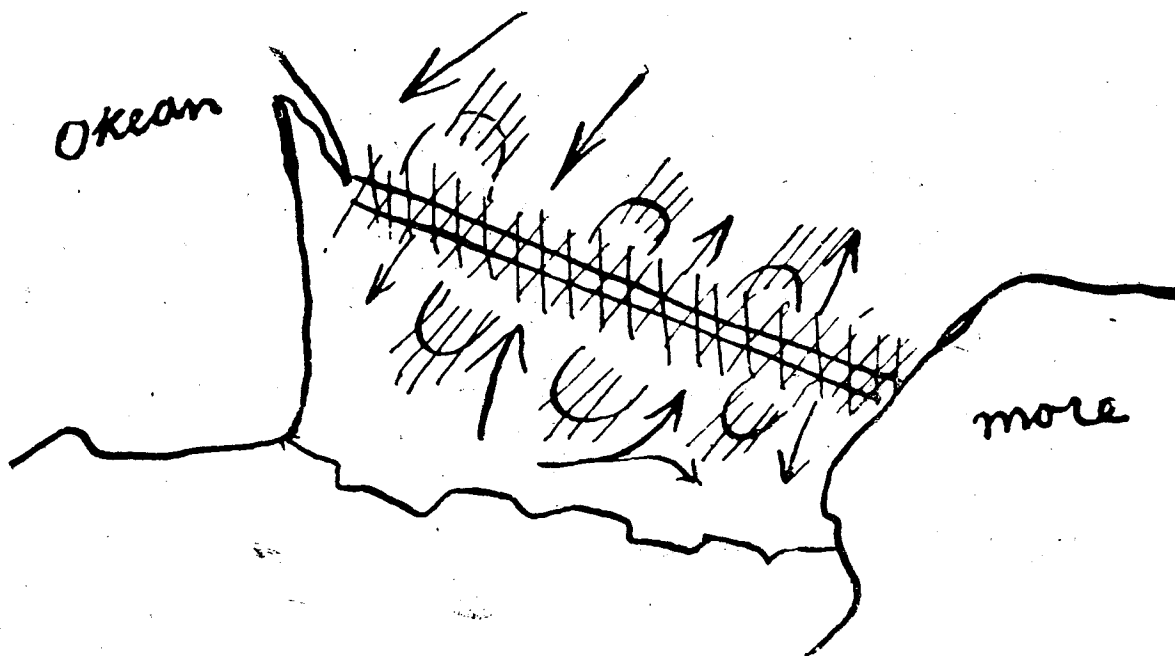
Reditelj se pridržava osnovnih ideja: uskladiti gradove na obali mora, gradove u unutrašnjosti oko Alžira kao prestognice.

A prema jugu, predvideti posledice kakvog novog poduhvata, da bi se kasnije izbeglo improvizovanje i njegove često neizlečive greške.

Kanal između dva mora.

Između Okeana i Sredozmenog mora predvideti kanal koji bi, kao linija prolaza robe, igrao krupnu ulogu u oživljavanju zemlje.

Industrija i polje, rad i stan, delo inženjera i delo poljoprivrednika, živeći u harmoniji, zrače duhom. A ne žalostan i običan industrijski poduhvat.

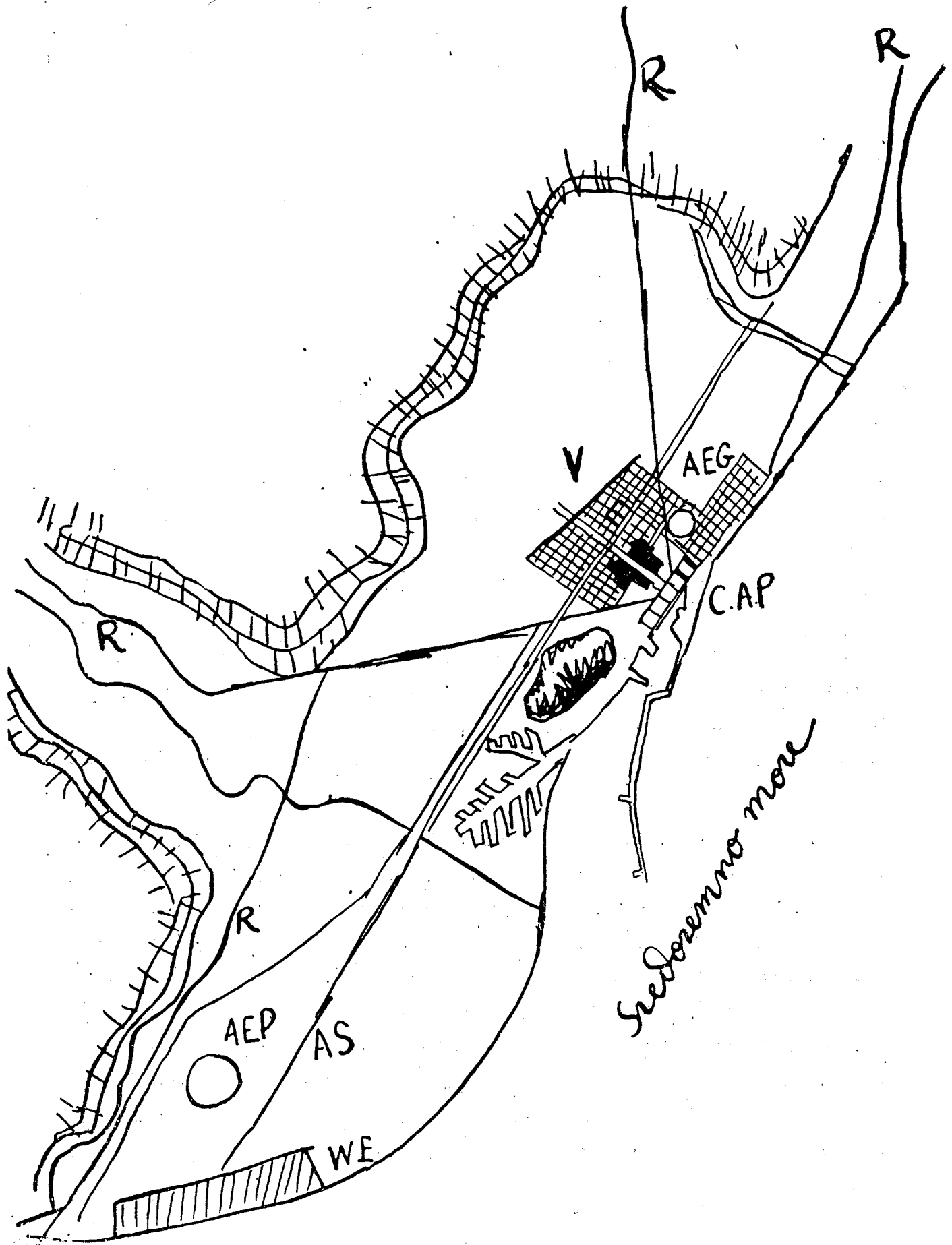
Sva ova harmoničnost dolazi u krajnjoj liniji do izraza u skladu između izgrađenog objekta, s jedne, i čoveka i predela, s druge strane; tako da politički šef, koji će biti arhitekt ovoga golemog skeleta međusobno poduprtih sila, neće na svome nacrtu povući nijednu liniju bez konsultacije i bez saradnje drugog jednog arhitekta, koji će, sa svoje strane, raditi sa konkretnim materijalima, — a to je reditelj.

Reditelj se nalazi u središtu nacionalne doktrine građevinskog fonda, kao sudija između geografije i pođuhvata ljudi.

On je u središtu svake Pokrajine, kočeći egzotičnost, proglašavajući plastični zakon predela, odabirući mu ruho u saglasnosti sa lokalnim suncem, sa klimom predela, sa njegovom istorijom, sa posebnom rasom i posebnom kulturom koje on hrani.

»Modelar« grada

On je u središtu velikog grada ili, bolje reći, na vertikalnoj osi toga središta, da bi se uzdigao do visine sa koje će moći modelisati grad, u punom skladu između izgrađenih zapremina i zelenih površina usklađenih sa brdima i rekom, da bi, prema Korbizijeovom izrazu, svoje najveće kocke i najsmelije paralelopipede mogao padobranima spustiti ne povredivši nijednu travku predela, da bi širokim i podesnim razvrstavanjem jasno rasporedio četiri biološke funkcije grada: stanovanje, saobraćaj, rad i telesnu i duhovnu kulturu.

Uređenje grada Barcelone:

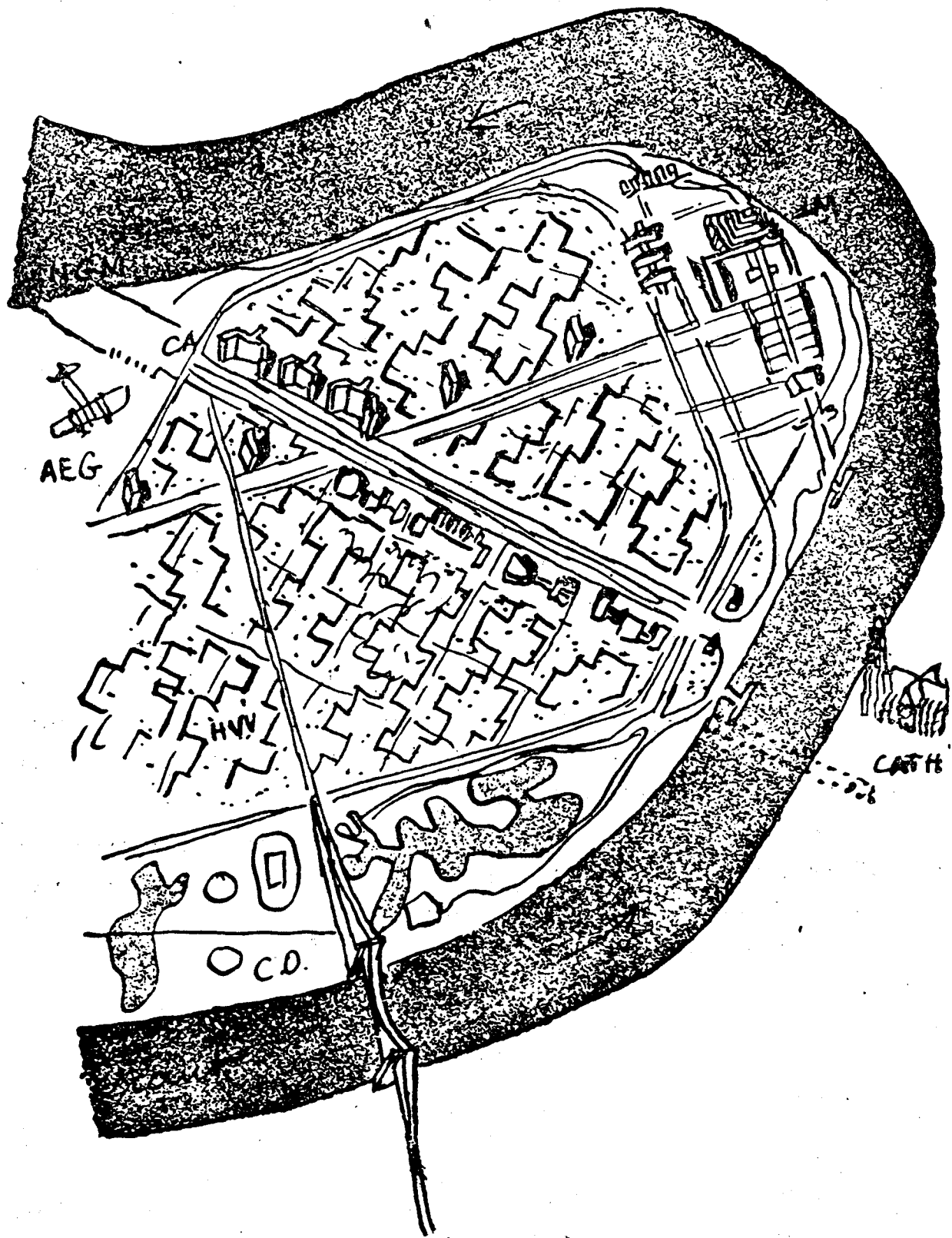
- V. Granice grada su utvrđene; na njima prestaju parcelacije i pred-građa.
- R. Kardinalni putevi
- A. S. Autostrada koja vodi u grad nedeljnih razonoda
- C. A. P. Poslovni kraj i pristanište
- A. E. G. Aerostanica, »taksi-stanica«.

Gradovi koji postoje iz »slučajnosti«

On je, najzad, u svakom industriskom naselju francuskog šestougaonika.*¹ Neka od ovih naselja postavljena su na ulazu u rudnike, druga na dolinama bogatim energijom, a neka opet na prinudne saobraćajne čvorove; ali mnoga, s druge strane, nemaju nikakve veze s nečim nužnim i postoje na svojim mestima zbog »slučajnosti« jer su nekada zavisila od slučajnih, a danas iščezlih okolnosti. Takva naselja nisu dakle neuklonjiva. Mnogo manje neuklonjiva nego što su, naprimer, radnički krajevi Pariza, krajevi, a i predgrađa, koje pametnjakovići pomišljaju da pomoću silnih novih puteva, a to znači po cenu beskorisnih, zamornih i skupih transporta prenesu, u jedan planetarni sistem satelitskih gradova koji bi kružili oko prestonice.

Ali zašto usvojiti baš takav sistem planetarnog kruženja oko prestonice? Zar ne postoje kardinalni putevi, obeleženi prirodnim tokovima vode i tako spretno produženi veštačkim vodenim tokovima? Zar dva takva puta ne obrazuju izrazit krst na tlu Francuske, prvi, imperijalni put: Afrika, Rona, Burgundija i Sena i, drugi, evropski put: Atlantik, Loara, Sona i Rajna? Ovi kardinalni putevi, sa svojim mrežama ogranaka, to je, eto, pravi regulacioni nacrt, to je živa struktura industriskog rasporeda u kome će, po redu svoje hijerarhije, transporti biti neprikosnoveni: voda, železnica i drum, će se, pružiti paralelno.

* 1 Oblik francuske teritorije (prev.).

U jednom zavijutku reke Esko, reditelj projektuje linije i izgrađene zapremine novoga grada Anversa-Leva obala, predviđenog za 500 000 stanovnika. Sve u njemu odiše zdravom urabništikom doktrinom: zeleni grad gusto naseljen.

N. G. M. Nova pristanišna stanica, postavljena je na početku glavne avenije, kojom sa suprotne strane dominira stara katedrala.

C. A. Poslovni kraj produžen gradskim centrom.

I. M. Projektovane međunarodne ustanove.

C. O. Olimpiski centar.

A. E. G. Aerostanica

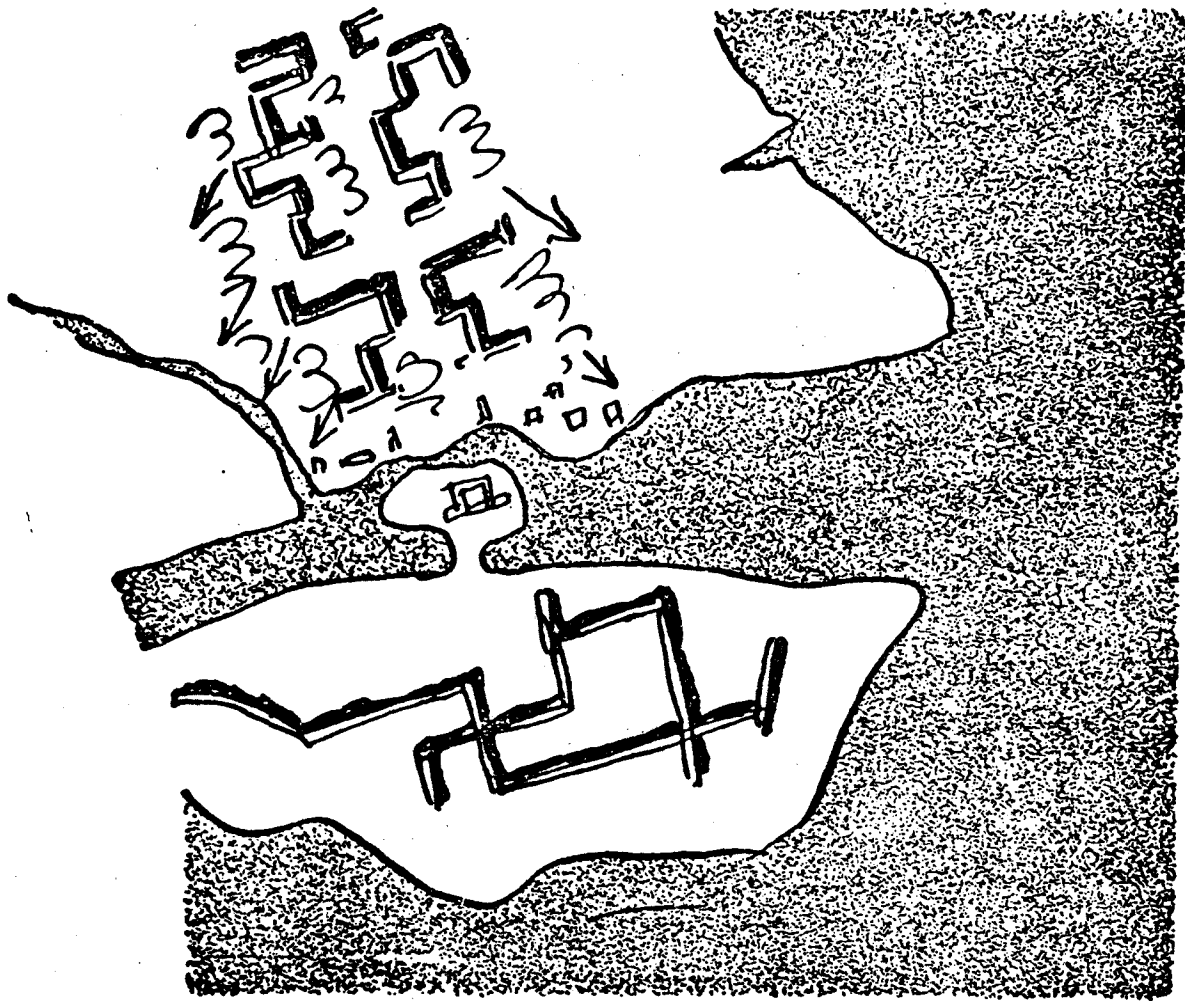
H. V. V. Stanovi u zelenom gradu.

»Linearni« grad

Onda se radnički grad neće više morati da zbija u klupko oko kakvog pristaništa ili kakve čeone železničke stanice, niti da vrti uzaludno oko prestonice. On će moći logično da se pruži duž vode, da postane »linearan«, da se podeli u segmente raspoređene spram svojih fabrika, svaki segment sveden tačno na razmere jedne homogene varošice, koja će raspolagati svima zgradama i svima ustanovama potrebnim za lični život. I tada će se iznenada dogoditi ova veoma zanimljiva stvar: zbližiće se, ne ovoga puta teoriski, već stvarno, radnički život sa seljačkim i doći će do svih onih razmena uslovljenih ovim susjedstvom, od kojih će najkonkretnija biti razmena proizvoda zemlje za polupreradevine, koje će se potom pojaviti, zahvaljujući elektricitetu, seoskim domovima i radionicama, u obliku gotovih proizvoda.

Novo korišćenje zemlje

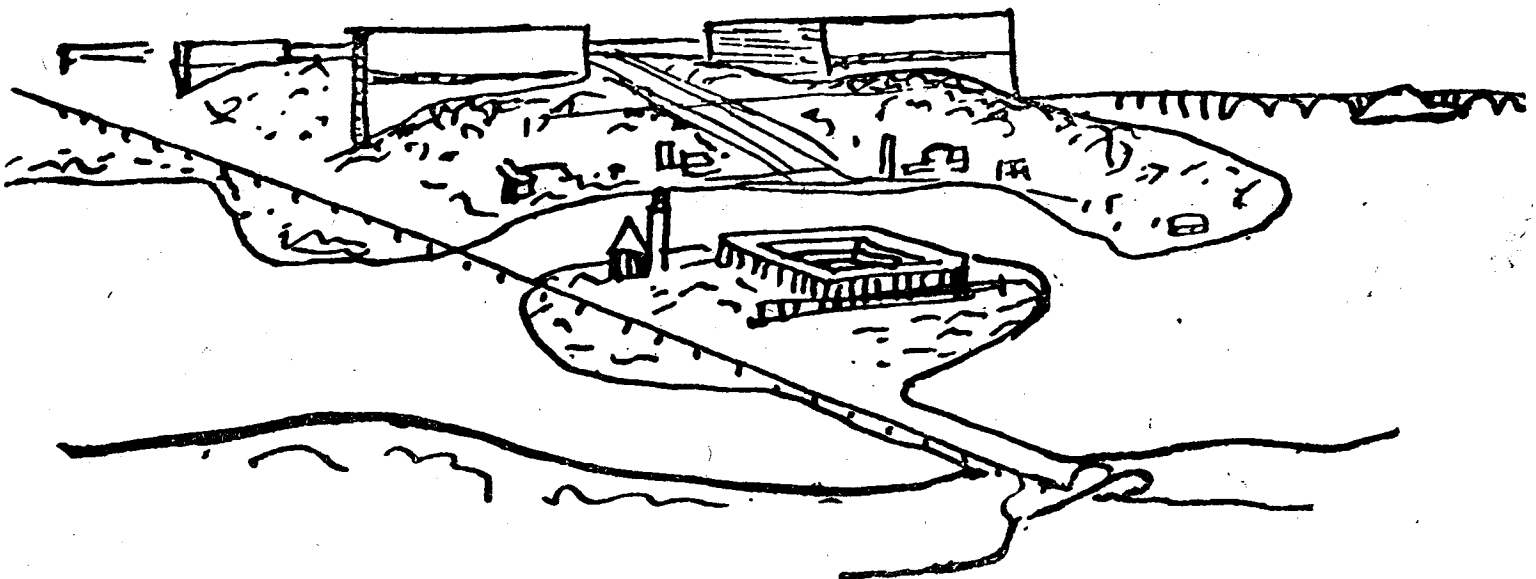
Kakvo divno korišćenje zemlje pretstavlja ova simbioza industrije i polja! Pred očima reditelja se otvaraju ogromni vidici za budućnost francuskog društva, vidici po kojima će on prvi krenuti i preudesiti ih u mislima pre nego što će ih prikazati, sa planovima i statutom terena u rukama, šefovima Pokrajina i Korporacija.

U Štokholmu su, jedno poluostrvo i jedno ostrvo, oba prekrivena čumezima, zahtevali preuređenje. Dva blaga brežuljka nagnuta prema moru. Među njima, kraljevski dvor.

Na ovoj izvanrednoj topografiji moglo se urbanizovati, po nebu najpre, utvrđujući horizontalu venca izgrađenih zapremina. A svi putevi po parkovima silazili bi ka moru.

Iz aviona imamo danas nove perspektive. Planovi nisu više zabava duha; oni se sada vide. A duh zahteva reda i veličine.

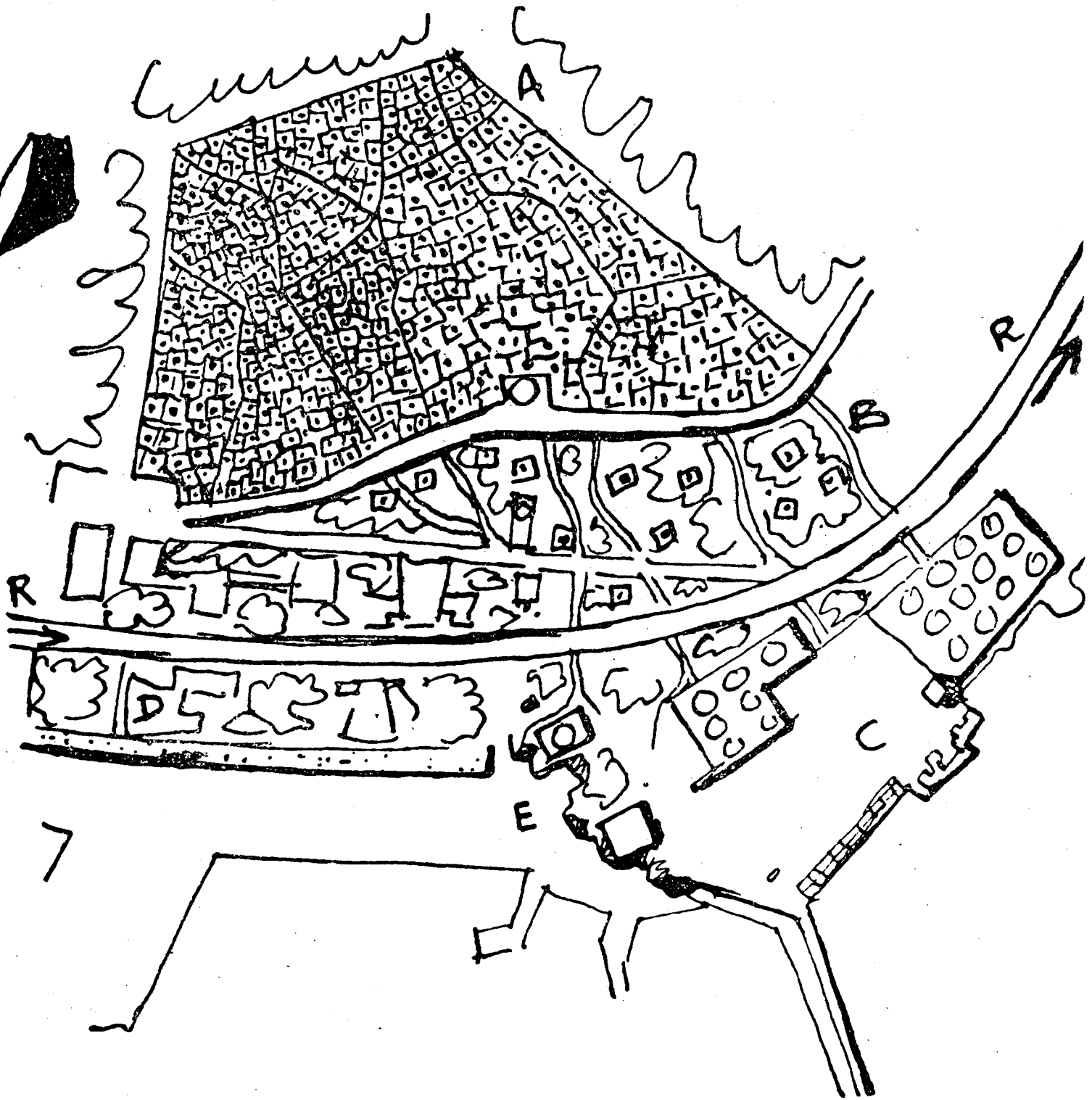

Tako se mora postupiti, jer bi, kad je reč o ovako važnoj materiji, disharmonija i njen vidljivi beleg, ružnoća, predstavljali zločin protiv stvaralačkog genija rase. A izvršenje ovakvih zločina, koje reditelj treba da ugušuje u zametku, ne može otkloniti niko drugi osim njega, ni kalkulator ispravnošću svojih proračuna, ni organizator čvrstinom svoje organizacije; njihovo izvršenje može izbeći samo reditelj kad god se bude radilo o tome da u spoljni svet, što će reći u centar vegetalne i mineralne prirode (jer svako mesto je centar pošto je zemlja okrugla) postavlja mase i oblike koji na logičan način odgovaraju logično smišljenom cilju.

Jer razum, mali, srednji, ili veliki razum, ne služi više bogzna čemu kad treba stvarati. On je kao mišić za kretanje koji nam omogućuje da krećući se umujemo i poimamo stvari; kao što nam deltoid i biceps omogućuju da nešto dohvatimo i privučemo sebi. Razum je, takođe, divan praktični instrument, on je istovremeno lenjir i uglomer, i šestar i makaze, pomoću kojih se telo spoljašnjeg sveta može izmeriti i pomoću kojih mu se može skrojiti odeća po meri, i to tako tačno, tako skladno, čak i tako pripijeno, da bi svet na kraju zanemio i, prekinuvši disanje, prestao da izlučuje č u d o.

Prevazići »razumno«

R a z u m n o nije jedini ni odlučujući kriterium reditelja, jer je, predosećajući je još pre svojih prvih arhitektonskih studija i prihvatajući je sve više u toku svoje karijere majstora graditelja, reditelj potpuno upoznao onu večnu istinu danas

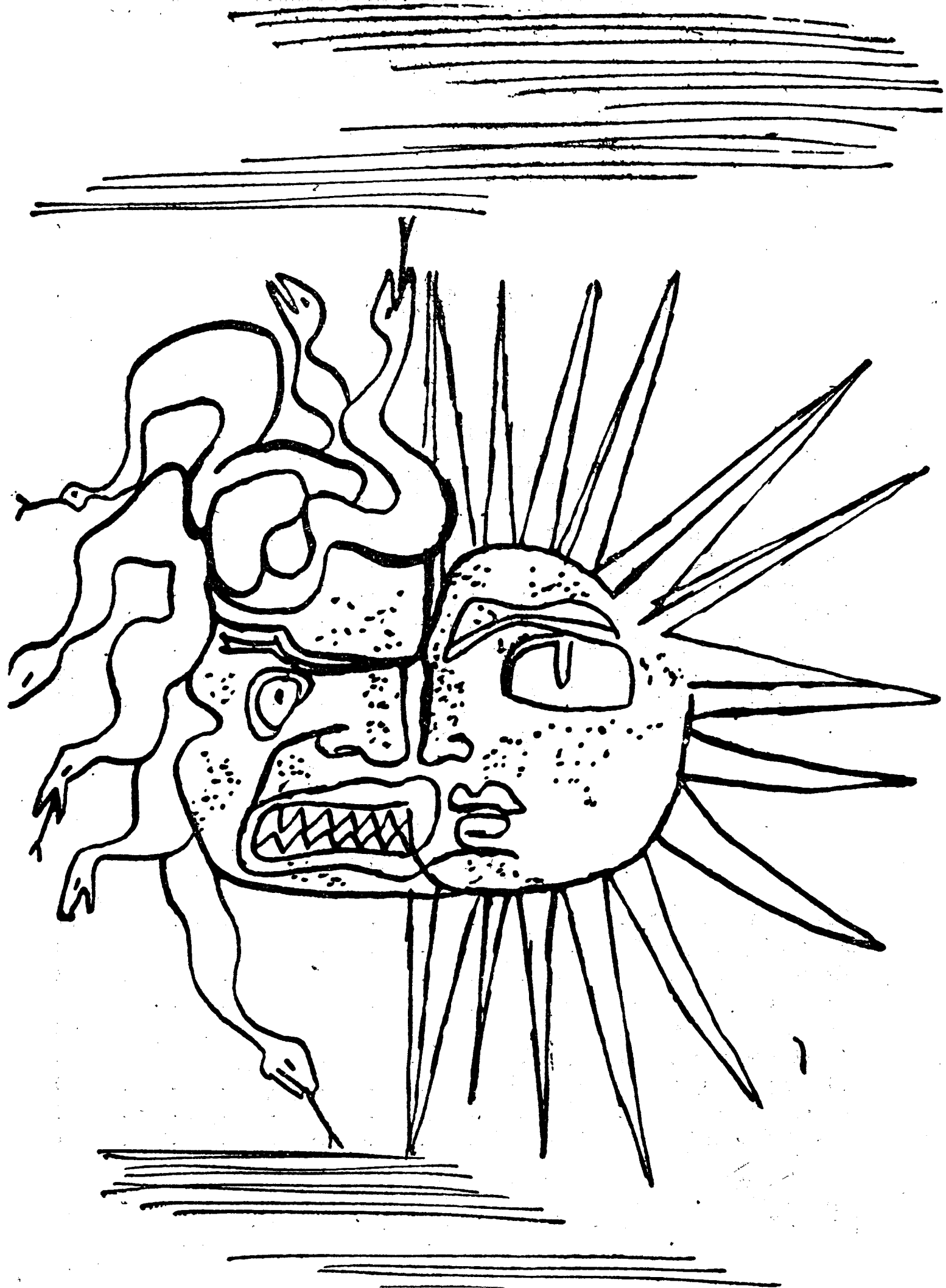

A : visoka Kazba Alžira spasena
 B : niška Kazba pročišćena
 C : nove domorodačke ustanove
 E : dve istoriske džamije ponovo postavljene na prirodne postamente stena koje su oslobo-

đene izlišnih zidina.
 D : buduće zgrade komunalnog i prosvetnog centra.
 R : put (autostrada), životna saobraćajnica grada, kreće se slobodno.

Imajući da rešava celokupan problem Alžira sa okolinom, reditelj odstaje od oblakodera na rtu Mornarice, ostavljajući tu mesta za buduće domorodačke ustanove. Utvrđuje prave umetničke i istoriske vrednosti: spasa ih, predajući Kazbu, oslobođenu prenaseljenosti, divljenju sveta. Tako na tlu Afrike, daje izraza poštovanju prema jednoj visokoj civilizaciji koja se budi uz našu civilizaciju.

toliko zamračenu dvovekovnim integralnim racionalizmom, »racionalnim mračnjaštvom«, istinu koju Korbizije, za vreme dok pišem ove redove, izražava u vidu plafonske rozete, sem ako mu ne bude milije da je na kraju ove knjige prikači kao *ex-voto* u obliku okrugle slike sa suncem na jednoj polovini i meduzom na drugoj; onu istinu o uzajamnosti između dva sveta koju lično iskustvo nikom nikad otkrilo nije ali koju intuicija može, u trenutku, da shvati: Mislimo li samo razumom, skamenićemo svet.

SADRŽAJ

Prva glava ČAS GRAĐENJA

Poduhvati u razdoblju između dva rata	4
Položaj pobeđenog	6
Sudbonosna povučenosť	6
Beda rdavo nastanjenih	8
Strahovita beda građevinskog fonda	10
Očajan stepen korisnosit tvornice francuska	12
„Brzina“ i prskanje starih okvira	14
Buđenje patnjom	16

Druga glava ZA KOGA GRADITI

Za čoveka ili „igru“	18
Princip ljudskog grada	20
Grad-tamnica	22
Negacija 24-časovnog dana	24
Proždrljivi kilometar	26
Jalovi proizvodi	28
„Super potrošnja“	30
Robni krediti	32
Veštački snovi i nametnuti snovi	34

Čarobni dvorac	38
Povratak sunca	40
Uspostavljanje ciklusa od 24 časa	42
Vraćanje sunčevoj svetlosti	44

Treća glava

KAKO GRADITI

Četiri funkcije građevinskog fonda	48
Pravilo sunca	52
Odvajanje dveju funkcija nekadanjeg zida	54
Gradenje u visinu	54
Stan ere koja nastaje	56
Krupna industrija se dokopava građevinstva	58
Seriski elementi	62
Domaće udobnosti	64
Biologija u arhitekturi	66
Zemljište saobrazno kući	66
Produženja stana	70
Unutrašnja ulica	72
Svakome svoj stan	74
Strah od osmog sprata	74
Vertikalno saobraćanje	78
Bašta na terasi	80
Dispozicije jedne stanbene zone	82
Sukob „automobil-pešak“	84
Stub	86
Sužavanje stanbenog grada	88
Mesto rada i mesto rukovodstva	90
Srce grada	92
Razonode trudbenika	94
Po selima	96
Linija kontinualnosti	98
Zvezda vodilja	100

Cetvrta glava
MAJSTOR GRADITELJ

Naziv majstora graditelja	102
Dostojanstvo građevinskih zadataka	104
Arhitektura i muzika	106
Arhitektura u muzici	108
„Sredina“ i graditelj katedrale	110
Opasnost od naučnog specijalizovanja	114
Šema majstora graditelja	116
Lepeza poslova građenja	118
Stan, centralni zadatak	120
Gde arhitekt? Gde inženjer?	122
Potčinjenost prirodi	122
Arhitektonski biro	126
Državni programi	128
Kolektivna stanbena zgrada za 2 500 lica	128
Gde će zakon intervenisati	132
Intervencija Korporacije	134
Osiguranje planova	136
Pravilnici	138
Zločini pravilnika	140
Zadaviti špekulaciju	140

Peta glava
ZA KOJA VREMENA GRADITI?

Ćelije čovečjeg tela	144
Večne građevine	146
Dva pokolenja za zgradu sa zakupnim stanovima	148
Hidrotehnički radovi su kostur zemlje	150
Lešine prošlosti	152
Obavezno amortizovanje utilitarnih građevina	154
„Saobraznost“ izgrađene stvari	156

Šesta glava

GRADITELJI

Šef opreme stana	158
Arhitektov atelje	160
Urbanista	162
Inženjeri	162
Preduzimač	164
Vrtar	164
Fabrički radnik	166
Statut arhitekta	166
Korporacija je „celina“	168
Škola graditelja	170
Poziv	172

Sedma glava

REDITELJ

Stablo „građevinskog fonda“	174
„Znati stanovati“	176
Rad kao izvor finansijskih sredstava	178
Poslednji dani ekonomskog liberalizma	180
Ekonomija tako reći zatvorena	182
Mobilizacija tla	184
„Plan“ i špekulacija	186
Prvi u svome zanatu	190
Antropogeografija	190
„Križa“	192
Ravnoteže koje treba uspostaviti	194
„Modelar“ grada	196
Gradovi koji postoje iz „slučajnosti“	198
„Linerani“ grad	200
Novo korišćenje zemlje	200
Prevazići „razumno“	202